

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

13

966

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΑΡΙΘ. ΕΤ. ΧΙ 8921
ΕΙΔ. ΑΡΙΘ. 288. 47

ΕΠΕΤΗΡΙΣ

ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ

13
(1966)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1969

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΜΕΤΑΞΥ 565 ΚΑΙ 1204

ΥΠΟ

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Ν. ΤΡΩΓΑΝΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ παροῦσα μελέτη, συμπληρωμένη διὰ τῶν σχετικῶν πρὸς τὸν ὀργανισμόν τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων καὶ τὴν ἐκδοσιν, προσβολὴν δι' ἐνδίκων μέσων καὶ ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν τμημάτων, ἀποτελεῖ συνέχισιν τῆς διὰ τῆς ἐν ἔτει 1964 δημοσιευθείσης διδακτορικῆς μου διατριβῆς ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ δικονομία μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ» ἀρξαμένης προσπάθειας, τοῦ διὰ τῆς ἐπεξεργασίας δηλονότι τῶν πάσης φύσεως πηγῶν ἐκάστης περιόδου τοῦ βίου τῆς Ἐκκλησίας ἀποχωρισμοῦ τῶν ποικίλων στοιχείων τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν βασικὴν μορφήν τῆς ἐκκλησιαστικῆς δίκης. Ὁ συσχετισμὸς τῶν δικονομικῶν θεσμῶν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ἀντιστοίχους τοῦ κοσμικοῦ δικαίου ἐγένετο μόνον καθ' ὃ μέτρον ἀπῆται τοῦτο ἢ διερεῦνῃσις τῆς ἱστορικῆς ἐκείνων προελεύσεως καὶ ἐξελίξεως ἢ ἡ ρητὴ ἢ σιωπηρὰ ὑπαγωγή των εἰς τὰς περὶ τῶν τελευταίων κειμένας διατάξεις.

Τὰ κριτήρια τὰ καθορίζοντα τὰ τοπικὰ πλαίσια τῆς ἐρεῦνης παραμένουν ἀμετάβλητα. Οὐχ ἦττον τὰ ἐδαφικὰ ὅρια τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας παρεβιάσθησαν ἐπανειλημμένως κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐπὶ μέρους δικονομικῶν θεσμῶν διὰ τῆς χρησιμοποίησεως πηγῶν αἰρετικῆς προελεύσεως. Ἡ φαινομενικὴ μόνον, δοθέντος ὅτι τὸ ἔκπαια ἐφαρμοζόμενον δίκαιον ἐξηκολούθησε νὰ διέπῃ τὸν νομικὸν βίον τῶν μὴ ὀρθοδόξων τούτων χριστιανικῶν κοινοτήτων πολὺν χρόνον μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπόσχισίν των¹, ἀνακολουθία αὕτη ἐγένετο χάριν τῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω μὴ ὀρθοδόξων μαρτυριῶν συμπληρώσεως τῶν ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων πηγῶν καταλειπομένων τυχόν κενῶν.

Χρονικῶς ἡ ἔρευνα ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς καταλήψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν μετεχόντων τῆς Δ' Σταυροφορίας. Πιθανῶς ἡ λήψις τοῦ ἐξ ἐπόψεως πολιτικῆς ἱστορίας ἀναν-

1. Βλ. σχετικῶς Steinwenter, Ehescheidung σ. 421 καὶ, ἔτι σαφέστερον, A. Christophilopoulos, Zu P.Nessana Inv. Nr. 14 ἐν Sav. - Zeitschr. Rom. Abt. 65 (1947) 353 ἐπ.

τιρρήτως σημαντικοῦ τούτου χρονικοῦ ὁρίου² νὰ μὴ ἐναρμονίζεται ἀπολύτως πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν γινομένας διακρίσεις. Ἐν τούτοις ἡ ἐπὶ σκοπῷ μὴ παραγνωρίσεως τῶν τελευταίων τούτων μεταθεσις τοῦ ἀνωτέρω ὁρίου πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἡ τοποθέτησις αὐτοῦ εἰς τὸν χρόνον ἐπελεύσεως τοῦ ἀπὸ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ὀριστικοῦ σχίσματος θὰ ἐνεφάνιζε τὸ μειονέκτημα τοῦ ἀποχωρισμοῦ τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου τῶν Κομνηνῶν ἀπὸ τοῦ συνόλου, εἰς ὃ ὀργανικῶς τοῦτο ἀνήκει, ὡς καὶ τῆς μὴ χρησιμοποίησεως τῶν ἐκ τῆς διεξαγωγῆς τῶν εἰς τὸν χρόνον διακυβερνήσεως τῶν αὐτῶν αὐτοκρατόρων ἐμπιπτουσῶν πολυαριθμῶν καὶ σημαντικῶν ἐκκλησιαστικῶν δικῶν προκυπτόντων συμπερασμάτων.

Ἡ συλλογὴ τοῦ ὕλικου διὰ τὴν κατάρτισιν τῆς ἀνὰ χεῖρας μελέτης ἐγένετο ἐκ τῶν ἀκολουθῶν κειμένων:

Α. Νομικαὶ πηγαί. α) Οἱ κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τῆς Πρωτοδευτέρας, τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν ἔτεσι 869/70 καὶ 879/80 συνεληθουσῶν, ὡς καὶ ὁ Codex canonum ecclesiae africanae (χρησιμοποιηθεῖσα ἔκδοσις J o a n n o u, C.C.O. καὶ C.S.P.). Οἱ τελευταῖοι οὗτοι κανόνες, γνωστοὶ ὡς κανόνες τῆς Καρχηδόνας, καίτοι ἀναγόμενοι εἰς τὸν πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ χρόνον, ἐλήφθησαν νῦν ὑπ' ὄψει καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς διδακτορικῆς μου διατριβῆς διὰ τὸν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ταύτης ἐκτιθέμενον λόγον. β) Τὰ πρακτικὰ τῶν Οἰκουμενικῶν καὶ λοιπῶν συνόδων (ἐχρησιμοποιήθησαν αἱ κατωτ. ἐν § 19 ἀναγραφόμεναι ἔκδοσεις). γ) Οἱ κανόνες τῶν Πατέρων (χρησιμοποιηθεῖσα ἔκδοσις J o a n n o u, C.P.G.). δ) Ἡ αὐτοκρατορικὴ νομοθεσία, περιλαμβάνουσα ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν Α' γενομένας κωδικοποιήσεις, ὡς καὶ τὰς μετὰ τὸν αὐτὸν αὐτοκράτορα ἐκδοθείσας Νεαρὰς³. Εἰς τὰς πρώτας ἀνήκουν ἡ Ἐκλογή, ὁ Πρόχειρος Νόμος, ἡ μὴ περιβληθεῖσα νομοθετικὸν κύρος Ἐπαναγωγὴ καὶ τὰ Βασιλικά. Διὰ μὲν τὰ τρία πρῶτα ἔργα ἐχρησιμοποιήθη τὸ ἐν J.G.R. II δημοσιευθὲν κείμενον αὐτῶν, διὰ δὲ τὰ Βασιλικά μέχρι καὶ τῶν βιβλίων 52 τοῦ κειμένου καὶ 48 τῶν σχολίων ἡ ὑπὸ τοῦ H. J. S c h e l t e m a ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν N. V a n d e r W a l καὶ D. H o l w e r d a, ἀντιστοίχως, ἀρξαμένη καὶ συνεχιζομένη ἔτι νέα ἔκδοσις, διὰ δὲ τὰ λοιπὰ βιβλία ἡ ὑπὸ τοῦ I. Δ. Ζέπου πραγματοποιηθεῖσα βελτιωμένη ἀνατύπωσις τῆς ἐκδό-

2. Διὰ τὴν λήψιν τοῦ ἔτους τούτου ὡς ὁρίου μεταξὺ μέσης καὶ ὑστέρας βυζαντινῆς περιόδου βλ. G.I.Brătianu, Les divisions chronologiques de l'histoire byzantine ἐν τοῦ αὐτοῦ, Études byzantines d'histoire économique et sociale, Paris 1938, σ. 25 ἐπ., ἰδίᾳ 39 ἐπ. Καίτοι συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς μεταθέσεως τοῦ ὁρίου τούτου πρὸς τὰ ὀπίσω, δὲν παραγνωρίζει τὴν σημασίαν τοῦ ἔτους 1204 καὶ ὁ G.Ostrogorsky, Die Perioden der byzantinischen Geschichte ἐν Historische Zeitschrift 163 (1941) 243 ἐπ.

3. Κατὰ τὴν ἐν γένει μνείαν αὐτοκρατόρων ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψει αἱ ὡς πρὸς τὴν ἀρίθμησην τούτων προτεινόμεναι ὑπὸ τῆς Αἰκ. Χριστοφιλοπούλου, Ἐκλογὴ, ἀναγνώσεις καὶ στέψας τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος (Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 22, 2), ἐν Ἀθῆναις 1956, σ. 232 - 237, τροποποιήσεις.

σεως τοῦ G. E. Heimbach (β' ἐκδ. τ. 1-5, ἐν Ἀθήναις 1910-1912). Ὡς πρὸς τὰς Νεαρὰς ἐγένετο χρῆσις διὰ μὲν τὰς τοῦ Λέοντος ζ' τῆς ἐκδόσεως Noailles - Dain, διὰ δὲ τὰς τῶν λοιπῶν αὐτοκρατόρων τοῦ J.G-R. I. ε) Τὰ συλλεκτικὰ καὶ συμπληματικά ἔργα. Τὰ βασικά κείμενα τῆς πρώτης τῶν κατηγοριῶν τούτων εἶναι ἡ Collectio LXXXVII capitulorum, ἡ Collectio XXV capitulorum (χρησιμοποιηθεῖσα ἐκδοσις δι' ἀμφοτέρως ἡ τοῦ Heimbach, Ἀνέκδοτα II σ. 145 - 234), ἡ Collectio tripartita (χρησιμοποιηθεῖσα ἐκδοσις Voelli - Justelli, Bibliotheca II σ. 1223 - 1361), ὁ Νομοκάνων εἰς Ν' τίτλους (χρησιμοποιηθεῖσα ἐκδοσις Voelli - Justelli, Bibliotheca II σ. 603 - 660) καὶ ὁ Νομοκάνων εἰς ΙΔ' τίτλους (χρησιμοποιηθεῖσα ἐκδοσις Σύντ. τ. 1 ἐν συνδ. πρὸς τ. 2 - 4). Διαφόρου μορφῆς συλλεκτικὸν ἔργον εἶναι καὶ ἡ ὡς Πεῖρα γνωστὴ νομολογιακὴ συλλογὴ (χρησιμοποιηθεῖσα ἐκδοσις J.G-R. IV). Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνήκουν ἡ Ecloga privata aucta, ἡ Ἐπιτομὴ τῶν νόμων, ἡ Synopsis maior, ἡ Epanagoge aucta, τὸ «Ποίημα νομικόν» τοῦ Μιχαήλ Ἀταλαιάτου καὶ ὁ Τιπούκειτος. Πάντων τῶν ἔργων τούτων πλὴν τοῦ τελευταίου, διὰ τὸ ὅποιον ἐγένετο χρῆσις τῆς ἐκδόσεως C. Ferrini - I. Mercati, F. Dölger, St. Hoermann nata de Stepski - Doliwa - E. Seidl, τ. I - V, Romae 1914 - 1955 (Studi e testi 25, 51, 107, 179, 193), ἡ ἐπεξεργασία ἐστηρίχθη ἐπὶ τοῦ ἐν J. G-R. IV-VII ἐκδεδομένου κειμένου αὐτῶν. ζ) Τὰ ἐρμηνευτικά ἔργα, ἥτοι ὑπομνήματα εἰς κανονικά κείμενα καὶ ἀποκρίσεις. Οὕτω διὰ μὲν τὸ ἐρμηνευτικὸν ἔργον τῶν Ἀλεξίου Ἀριστηνοῦ, Ἰωάννου Ζωναρᾶ καὶ Θεοδώρου Βαλσαμῶνος ἐγένετο χρῆσις τῆς ἐν Σύντ. τ. 1-4 ἐκδόσεως αὐτοῦ, διὰ δὲ τὰς ἀποκρίσεις τῶν ὑπὸ τοῦ Aem. Herman, Introductio παρὰ I. Croce, Textus selecti ex operibus commentatorum byzantinorum iuris ecclesiastici (S. Congregazione per la Chiesa Orientale. Codificazione canonica orientale. Fonti, ser. II fasc. V), [Βατικανόν] 1939, ἀναφερομένων ἐκάστοτε ἐκδόσεων τῶν σχετικῶν κειμένων. ζ) Τὰ πάσης φύσεως καὶ προελεύσεως ἔγγραφα τὰ ἐμπίπτοντα εἰς τὰ ἀνωτέρω καθορισθέντα τοπικά καὶ χρονικά πλαίσια τῆς ἐρεῦνης. Ἐκ τῶν ἐπὶ παύρων γεγραμμένων ἐγγράφων ὀλίγιστα εἶναι τὰ εἰς τὸν μετὰ τὸ μέσον τοῦ ζ' αἰῶνος χρόνον ἀναγόμενα, τὰ δ' ἐκ τῆς μελέτης αὐτῶν προκύψαντα χρήσιμα διὰ τὴν παροῦσαν ἐργασίαν στοιχεῖα ὑπῆρξαν λίαν πενιχρά. Μεγάλην ἀντιθέτως σπουδαιότητα διὰ τὴν ἐρευνωμένην χρονικὴν περίοδον παρουσιάζουν τὰ ἀπὸ τοῦ ΙΑ' ἰδίως αἰῶνος ἀφθονοῦντα ἐπὶ περγαμνῆς καὶ χάρτου ἔγγραφα. Διὰ τὰ ἐκ τούτων αὐτοκρατορικά καὶ πατριαρχικά ἐγένετο χρῆσις τῶν ἐν τοῖς ἔργοις τῶν F. Dölger, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565 - 1453, τ. I - II (μέχρι τοῦ 1204), München u. Berlin 1924 - 1925 καὶ V. G r u m e l, Les regestes des actes du Patriarcat de Constantinople. Vol. I. Les actes des Patriarches, τεύχη I - III, 1932 - 1947, σημειωμένων ἐκδόσεων. Πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἀναζητήσεως τῆς σχετικῆς πρὸς τὰ ἔγγραφα ταῦτα βιβλιογραφίας, ὡς καὶ τῆς διερευνήσεως τῶν πρὸς ἕνα ἕκαστον ἐξ αὐτῶν συνδεομένων προβλημάτων χρονολογήσεως, γνησιότητος κλπ., πᾶσα μνεῖα αὐτοκρατορικοῦ ἢ πατριαρχικοῦ ἐγγράφου, ἔστω καὶ κατ' ἐπανάληψιν ἀνα-

φερομένου, συνοδεύεται υπό παραπομπής εις τὸν ἀριθμὸν, ὅφ' ὃν τοῦτο κατεχωρίσθη εἰς τὰ ἀνωτέρω ἔργα. Τῶν λοιπῶν ἐγγράφων αἱ ἐκδόσεις ἐπεσημάνθησαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εἰδικῶν ἐργασιῶν τοῦ P. Marc, Plan eines Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit, München 1903, μετὰ τὰς ἀπὸ τῶν στηλῶν τοῦ περιοδικοῦ Byzantinische Zeitschrift κατὰ τὰ ἔτη 1904 - 1908 ἐπενεχθεῖσας συμπληρώσεις, τῆς G. Rouillard, La diplomatie byzantine depuis 1905 ἐν Byzantion 13 (1938) 605 - 629 καὶ τῶν F. Dölger - A. M. Schneider, Byzanz, Bern 1952, σ. 38-42. Τόσον διὰ τὰς μετὰ τὸν χρόνον τοῦτον γενομένας δημοσιεύσεις ἐγγράφων τῆς τελευταίας ταύτης κατηγορίας, ὅσον καὶ διὰ τὰς μετὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἀνωτέρω ἔργων τῶν F. Dölger καὶ V. Grumel ἐκδοθέντων αὐτοκρατορικῶν καὶ πατριαρχικῶν ἐγγράφων, ἐγένετο χρῆσις τῆς δις τοῦ ἔτους ὑπὸ τῆς Byzantinische Zeitschrift (τμῆμα III 2 A) δημοσιευομένης βιβλιογραφικῆς ἐπισκοπῆσεως. Εἰδικῆς τέλος κατηγορίας ἐγγράφων στενῶς συνδεομένων μετὰ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεύνης, τ.ἔ. τῶν μοναστηριακῶν τυπικῶν, αἱ κυριώτεραι ἐκδόσεις εὑρῇται ἐν τῷ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔργου τοῦ P. de Meester, De monachico statu iuxta disciplinam byzantinam (Sacra Congregazione per la Chiesa Orientale. Fonti, ser. II fasc. X), [Βατικανόν] 1942, σ. XXIII-XXVI παρατιθεμένῳ πίνακι τῶν εἰδικῶν πηγῶν (fontes speciales).

Β. Φιλολογικαὶ πηγαί. α) Τὰ ἔργα τῶν ἱστορικῶν, ἰδίᾳ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, καὶ χρονολογῶν, ἅτινα καλύπτουν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει τὴν προδηλωθεῖσαν χρονικὴν περίοδον. Κατὰ ταῦτα ἐχρησιμοποιήθησαν αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἱστορίαι τῶν Εὐαγρίου, Ἰωάννου Ἐφέσου καὶ Νικηφόρου Καλλιῆστου Ξανθοπούλου (βλ. τὰς ἐκδόσεις ἐν τῷ πίνακι βραχυγραφῶν). Ἐπίσης ἠντλήθησαν πληροφορίαι ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου τῶν: Ἀννης Κομνηνῆς, Ἀνωνύμου, Γεωργίου Κεδρηνοῦ, Γεωργίου μοναχοῦ καὶ τῶν συνεχιστῶν του, Ἐφραίμ, Θεοδώρου Σκουταριώτου, Θεοφάνους τοῦ Ὁμολογητοῦ καὶ τῶν συνεχιστῶν του, Θεοφάνους Βυζαντίου, Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου, Ἰωάννου Ἐπιφανέως, Ἰωάννου Ζωναρά, Ἰωάννου Καμενιάτου, Ἰωάννου Κιννάμου, Ἰωάννου Σκυλίτζη καὶ τῶν συνεχιστῶν του, Ἰωήλ, Ἰωσήφ Γενεσίου, Κεκαυμένου, Κωνσταντίνου Μανασσῆ, Κωνσταντίνου πορφυρογεννήτου, Λέοντος τοῦ Γραμματικοῦ, Λέοντος τοῦ διακόνου, Μενάνδρου προτίκτορος, Μιχαὴλ Ἀταλειάτου, Μιχαὴλ Γλυκᾶ, Μιχαὴλ τοῦ Σύρου, Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Νικήτα Χωνιάτου, Νικηφόρου Βρυεννίου, Νικηφόρου πατριάρχου, Ψευδο-Συμεῶνος τοῦ μαγίστρου, Yahya-Ibn-Sa'id καὶ ἐκ τοῦ Πασχαλίου χρονικοῦ. Αἱ καθ' ἑκαστον ἐκδόσεις, τῶν ὁποίων ἐγένετο χρῆσις κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ἱστορικῶν τούτων πηγῶν, συμπίπτουν, προκειμένου περὶ τῶν ἐκ τούτων ἑλληνιστῶν γεγραμμένων, μετὰ τὰς ὑπὸ τοῦ Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica², Berlin 1958 χρησιμοποιηθείσας (βλ. τὰς κυριώτερας ἐκ τούτων εἰς τὸν πίνακα βραχυγραφῶν). β) Τὰ δογματικά, ὁμιλητικά καὶ ἀντιρρητικά ἔργα τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (χρησιμοποιηθεῖσαι ἐκδόσεις αἱ τῆς P.G. ἐν ἑλλείψει μεταγενεστέρων, ὡς βλ. παρὰ B. Altaner, Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter⁶, Freiburg i. Br. 1960 [ἀνατύπ. 1963]). γ) Τὰ ἀγιογραφικά κείμενα. Ὡς πρὸς τὴν ἀξιολόγησιν τῶν ἐν αὐτοῖς ἀναφερομένων πληρο-

φοριῶν δέον νά ἐπαναληφθοῦν τὰ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ἡδὴ μνημονευθείσης διδακτορικῆς μου διατριβῆς περὶ τῶν πηγῶν τούτων γραφέντα. Εἰς τὸν ἐν συνεχείᾳ παρατιθέμενον πίνακα τῶν ληφθέντων ὑπ' ὄψει βίων⁴ σημειοῦται ἐντὸς παρενθέσεως εἴτε ὁ ἀριθμὸς, ὅς ὃν τὸ περὶ οὗ πρόκειται κείμενον κατεχωρίσθη ἐν τῇ *Bibliotheca hagiographica graeca*³ (ἐπιμ. Fr. Halckin, τ. I-III, Bruxelles 1957), ἐνθα καὶ παραπέμπεται διὰ τὴν ἐκάστοτε χρησιμοποιοῦμεν ἐκδοσιν (κατὰ κανόνα τὴν πλέον πρόσφατον ἐκ τῶν αὐτόθι ἀναγεγραμμένων), εἴτε ἡ αὐτοσύνη παραπομπῇ εἰς ἐκδοσιν μὴ περιληφθεῖσαν ἐν τῷ εἰρημένῳ ἔργῳ: Ἀθανάσιος Ἀθωνίτης (187-190, 190 b, 191, 191 f), Ἀθανάσιος (196), Ἀθανάσιος (Ἀ. Παπαδόπουλος -Κεραμεὺς ἐν Viz. Vrem. 12 [1906] 139 - 141), Ἀλύπιος (64 - 66), Ἀναστάσιος (84 - 86, 88 - 90), Ἀνδρέας (111, 112), Ἀνδρέας (113, 114, 114 α), Ἀνδρέας (115), Ἀνδρέας (115z, 116, 116a, 117, 117d), Ἄννα (2027), Ἄννα (2028), Ἀντώνιος (139b), Ἀντώνιος (142, 143), Ἀντώνιος (2034), Ἀπολλιναρία (148), Ἀρσένιος (2045), Βάκχος (209), Βαρθολομαῖος (233, 233b), Βαρθολομαῖος (235, 236, 236a), Βασίλειος (263, 264, 264b), Βασίλειος (265), Βλάσιος (278), Γερμανὸς (697), Γεώργιος (668, 668e), Γεώργιος (669), Γεώργιος (692), Γεώργιος (2161), Γρηγόριος (711), Δαυίδ, Συμεὼν καὶ Γεώργιος (494), Δημητρίανος (495), Δωρόθεος (565), Εἰρήνη (952), Εἰρήνη ἢ Ξένη (2206), Εὐάρεστος (2153), Εὐδόκιμος (606, 607, 607e), Εὐθύμιος (651, 652), Εὐθύμιος (653) Εὐθύμιος (654), Εὐθύμιος (655), Εὐθύμιος, Ἰωάννης καὶ Γεώργιος (2143), Εὐστράτιος (645), Εὐφροσύνη (627), Ἡλίας (578, 579), Ἡλίας (580), Ἡλίας (581), Θαδδαῖος (2414, 2415), Θεοδώρα (1731 - 1735), Θεοδώρα (1737 - 1741), Θεόδωρος (1743), Θεόδωρος (1744), Θεόδωρος (1745), Θεόδωρος (1746, 1746a), Θεόδωρος (1748, 1749), Θεόδωρος Στουδίτης (1754, 1755, 1755 d, m, 1756, 1756a, t, 1757, 1758, 1758d, 1759), Θεοδοσία (1773y, z, 1774, 1774e), Θεόκλητος (2420), Θεοκτίστη (1723 - 1726), Θεοκτίστη (2422), Θεοφάνης Ὁμολογητῆς (1787z, 1788 - 1792, 1792b,e), Θεοφάνης (2446), Θεοφανώ (1794, 1795), Θεόφιλος (2450), Θεοφύλακτος (2451), Θωμαῖς (2454, 2457), Θωμᾶς (2458), Ἰγνάτιος (817, 818), Ἰωάννης Κλίμακος (882, 882a, b, 883, 883d, e, h), Ἰωάννης Δαμασκηνὸς (884, 885, 885b, e, f, g), Ἰωάννης Ἐλεήμων (886, 887, 887v, 888, 888d), Ἰωάννης (891), Ἰωάννης (892), Ἰωάννης (893), Ἰωάννης (896), Ἰωάννης (2185), Ἰωάννης (2192), Ἰωάννης - Βλαδίμηρος (2195), Ἰωάννης (2196), Ἰωαννίκιος (935-937), Ἰωσήφ (944 - 947, 947b), Ἰωσήφ (2203), Καλίνικος (288, 289), Κλήμης (355), Κλήμης (2073), Κοσμᾶς (394, 394a, c, 395), Κοσμᾶς (2086), Κυπριανὸς (2089), Κύριλλος (468), Κωνσταντῖνος (370), Λάζαρος (979, 980, 980e), Λεόντιος (985), Λουκάς (994, 994b), Λουκάς (2237), Λουκάς (2239), Μακάριος (1003), Μάξιμος Ὁμολογητῆς (1231 - 1233, 1233d, 1234, 1235), Μάρθα (1175), Μαρία (1164), Μεθόδιος (1278), Μελέτιος (1247, 1248),

4. Ἀπρόσιτοί μοι παρέμειναν αἱ ἐκδόσεις βίων τῶν ἐπομένων ἁγίων τῆς περιόδου ταύτης: Ἀντωνίου (139), Ἀντωνίου (143a), Ἀρσενίου (2044), Κλήμεντος (356), Κλήμεντος (2074), Ἰωάννου Κλίμακος (882c), Μαξίμου Ὁμολογητοῦ (1235, 1236), Ναούμ (1317), Φωτίου (1545), Χριστοδούλου (303 - 307).

Μέτριος (2272), Μιχαήλ (1295), Μιχαήλ (1296, 1297), Μιχαήλ (2275), Μόδεστος (1299, 1299a, k, m, q), Νείλος (1370), Νεόφυτος (1325m, n), Νικήτας (1341, 1342), Νικηφόρος (1335 - 1337, 1337b, e), Νικηφόρος (1338), Νικηφόρος (2300), Νικόλαος (1365), Νικόλαος (2311), Νίκων (1366 - 1368), Πατάπιος (1424 - 1428), Παῦλος (1471), Παῦλος (1474, 1474d, h), Παῦλος (1475), Πέτρος (1504), Πέτρος (1505, 1506), Πέτρος (2364, 2365), Πλάτων (1553, 1553b, c), Σάββας (1611), Στέφανος (1666, 1666a, 1667), Στέφανος (1670), Στέφανος (1671), Συμεών Μεταφράστης (1675, 1675c, 1676), Συμεών (1689 - 1691, 1691b, c), Συμεών Νέος Θεολόγος (1692, 1692a), Συμεών καὶ Σάββας (1693), Σωφρόνιος (1641), Ταράσιος (1698, 1698c), Φαντίνος (2367), Φιλάρετος (1511z, 1512), Φιλάρετος (1513), Φιλόθεος (1535), Χριστόδουλος (308).

Ἡ πενιχρότης τῆς καθόλου συγγραφικῆς παραγωγῆς εἰς τὸν τομέα τοῦ δικονομικοῦ δικαίου τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διεπιστώθη ἤδη κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ σχετικῶς ἰσχυόντων, ἐτονίσθη δὲ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ἐργασίας μου ἐκείνης. Κατὰ τὴν συγκέντρωσιν τῆς εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην ἀναφερομένης βιβλιογραφίας παρετηρήθη, ὅτι ἐνῶ ὁ ἀριθμὸς τῶν γενικῶν ἔργων παραμένει ἀμετάβλητος, ἀντιθέτως ἐμφανίζει μείωσιν ὁ ἀριθμὸς τῶν σχετικῶν μονογραφιῶν, διότι δὲν συναριθμοῦνται πλέον αἱ μέρος τῆς πρωΐμου βυζαντινῆς περιόδου καλύπτουσαι ἐργασίαι τῶν ρωμαϊστῶν, τὸ δὲ τοιουτοτρόπως προκῦπτον κενὸν δὲν πληροῦται ἀπὸ τὰς τῷ ὄντι ἐλαχίστας μελέτας, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρξαν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς με τοὺς δικονομικοὺς θεσμοὺς τοῦ κυρίως βυζαντινοῦ δικαίου, καὶ δὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ, ἐνασχολήσεως τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων ἐρευνητῶν. Ὅθεν, παρὰ τὰς ἀντιθέτους ὑποδείξεις⁵, δὲν ἐκρίθη λυσιτελὴς οὐδὲ σκόπιμος ἡ πρὸ ἐκάστης παραγράφου ἢ ἐν τέλει τοῦ ἔργου παράθεσις τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας, τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσῳ ἡ ἔλλειψις αὕτη ἐξουδετεροῦται ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ πίνακος νεωτέρων συγγραφέων καὶ ἐκδοτῶν.

5. Βλ. D. Simon ἐν B.Z. 58 (1965) 411.

§ 1. Περί της εκκλησιαστικής ποινικής διώξεως γενικῶς

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν πηγῶν, αἵτινες ἀνήκουν εἰς τὴν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 565 καὶ 1204 ἐκτεινομένην χρονικὴν περίοδον οὐδεμία διαπιστοῦται μεταβολὴ τῶν βασικῶν ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι διείπον τὴν ἄσκησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποινικῆς διώξεως κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ βίου τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ κατὰ τοῦ ὑπόπτου τελέσεως ἐκκλησιαστικοῦ τινος ἀδικήματος ἀπαγγελία κατηγορίας ὑπὸ τῶν πρὸς τοῦτο ἀρμοδίων ἐκκλησιαστικῶν ὀργάνων δύναται νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα εἴτε τῆς διατυπώσεως κατηγορίας, εἴτε διαβήματος αὐτοῦ τούτου τοῦ ὑπόπτου. Εἰς τοὺς δύο τούτους τρόπους κινήσεως τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποινικῆς δίκης δέον νὰ προστεθῇ καὶ τρίτος τις, ἥτοι αἱ περιπτώσεις αὐτεπαγγέλτου ἐνεργείας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν.

Αἱ κατηγορίαι ἔχουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν μορφήν ἀπλῆς καταγγελίας¹. Σπανίως πληροῦνται αἱ ὑπὸ τε τῆς κανονικῆς καὶ τῆς κοσμικῆς νομοθεσίας προβλεπόμεναι προϋποθέσεις, αἵτινες προσδίδουν εἰς τὸν μηνυτὴν τὴν ιδιότητα τοῦ κατηγοροῦ², ἔνεκα τῶν κινδύνων, τοὺς ὁποίους συνεπάγεται ἡ μὴ ἐκπλήρωσις τῶν ἐκ ταύτης ἀπορρεουσῶν ὑποχρεώσεων³. Χρονικὸς τις περιορισμὸς ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν τῶν κατηγοριῶν δὲν εἰσάγεται ὑπὸ τῶν κανόνων μὲ μόνην ἐξαίρεσιν τὰς κατὰ τῶν ὑποψηφίων κληρικῶν στρεφόμενας, αἱ ὁποῖαι δέον νὰ ὑποβάλλωνται κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πρὸ τῆς χειροτονίας διενεργουμένης ἐρεῦνης⁴. Καταγγελίαι ὑπ' ἀμφοτέρας τὰς ὡς ἄνω μορφάς εἶναι δυνατόν νὰ ἀπευθύνων-

1. Ἐν τῇ ἐπιστ. 161 τοῦ Φωτίου, ἐκδ. Βαλέττα σ. 498¹⁴⁻¹⁷, γίνεται διάκρισις μεταξὺ «κατηγορίας» ἀφ' ἑνὸς καὶ «αἰτιάσεως» ἀφ' ἑτέρου. Ὁμοίως καὶ ὁ χαρτοφύλαξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας Νικήτας ἐν τῇ ἀποκρίσει 1 αὐτοῦ ἐν P.G. 116' στ. 1001 CD διαστέλλει τὸν «ἀπλῶς κατηγορηθέντα» ἀπὸ τοῦ «κατὰ νόμους διαβληθέντος». Καίτοι τοῦτο δὲν προκύπτει σαφῶς ἐξ οὐδετέρου τῶν κειμένων, εἶναι λίαν πιθανόν, ὅτι ὑπονοεῖται ἡ μεταξὺ κατηγορίας καὶ ἀπλῆς καταγγελίας ἀνωτέρω γινομένη διάκρισις.

2. Βλ. κατωτ. § 5 σημ. 25 καὶ 26.

3. Περί τῶν συνεπειῶν τούτων βλ. κατωτ. ἐν ἀρχῇ τῆς § 5. Ὡς πρὸς τὴν ἀπροθυμίαν ταύτην τῶν δικτυούντων κατηγορίας καὶ τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ πατριάρχου νὰ ὑπείσθῃ παρὰ ταῦτα εἰς τὴν διερεύνησιν τοῦ περιεχομένου των βλ. τὴν Νεαράν τοῦ Ἀλεξίου Α' ἔτ. 1081 ἢ 1090 ἢ 1111 ἐν J.G.-R. I σ. 347¹⁴⁻²⁵ (Reg. 1076) : «... ὅταν τις προσέλθῃ καὶ εἴπῃ τῷ ἁγιωτάτῳ μου δεσπότη καὶ πατριάρχῃ γινόμενον σφάλμα εἰς μοναστήριον, ἢ καὶ ἄλλως ἀπὸ φήμης τινῶν ἢ καὶ ἐνὸς ἀκούσῃ, τότε εἰσελεύσεται ὡς εἰρηται καὶ ἐρευνήσῃ τὰ ψυχικὰ σφάλματα, κἂν μὴ ὁ εἰπὼν βούληται ὑπείσθῃ ἀγῶνα ἀποδείξεως. ὁ γὰρ χριστιανὸς ἄνθρωπος χρέος ἔχει, ὅταν τι ἀκούσῃ γενόμενον ἐναντίον, λέγειν τοῦτο τῷ κοινῷ πνευματικῷ πατρὶ καὶ ἀρχιερεῖ· ἴσως δὲ οὐ μὴ βούλεται ὑπείσθῃ τὸν ἀγῶνα τοῦτον· καὶ τὸ καταλιμπάνεσθαι διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν τὰ ψυχικὰ σφάλματα ἀνεπιτήρητα καὶ ἀδιόρθωτα, ἐστὶ τοῦτο πάντῃ ἄτοπον, μηδεὶς ἐγγράφου οἰουδέντινος βασιλικοῦ ἢ πατριαρχικοῦ κωλύοντος εἰς τοῦτο».

4. Βλ. τὰ σχόλια τοῦ Ζωναρᾶ εἰς τοὺς καν. 1. Ἀποστ. καὶ 5 Λαοδ. (Σύντ. τ. 2 σ. 2²² καὶ τ. 3 σ. 175¹⁰ ἀντιστοίχως), ὡς καὶ τὰς κατωτ. § 5 σημ. 3 ἀναφερομένας διατάξεις τῆς κοσμικῆς νομοθεσίας. Πρβλ. καὶ σχόλιον Βαλσαμῶνος εἰς καν. 50 Καρχ. (Σύντ. τ. 3 σ. 427²⁰⁻²³) διὰ τὴν διατύπωσιν κατηγοριῶν κατὰ τὴν συζήτησιν ἐφέσεως ἀσκηθείσης κατὰ καθαιρετικῆς ἀποφάσεως.

ται είτε προς τина ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν⁵, είτε, καίτοι ἡ σχετικὴ κανονικὴ ἀπαγόρευσις οὐδέποτε ἔπαυσεν ἰσχύουσα⁶, πρὸς τὸν αὐτοκράτορα⁷ ἢ ἕτερον

5. Τοιαῦτα εἶναι αἱ καταγγελίαι α) τοῦ Προυσιᾶδος Δομετίου κατὰ τοῦ ἱερομονάχου Πολυχρονίου κατὰ τὴν 14ην συνεδρίαν τῆς Σ' Οἰκ. Συνόδου (Mansi XI σ. 601 C), β) τῶν πολιτῶν Ἐπιφανείας κατὰ τοῦ ἐπισκόπου τῆς πόλεως Κοσμά πρὸς τὸν πατρ. Ἀντιοχείας Θεόδωρον Α' (757 - 797) (Θεοφ. 433²⁸), γ) μοναχῶν κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου Χρυσομάλλου (Σύντ. τ. 5 σ. 77¹³⁻²², Grumel 1007, ἔτ. 1140), δ) αἱ ὑπὸ πλείονων κατὰ τοῦ μοναχοῦ Νήφωνος διατυπωθεῖσαι (Σύντ. τ. 5 σ. 88²⁵⁻²⁹, Grumel 1013, ἔτ. 1143) καὶ ε) αἱ κατὰ τοῦ πατρ. ΚΠ. Λουκά Χρυσόβεργῃ πρὸς τὴν ἐνδημοῦσαν σύνοδον παρισταμένου καὶ τοῦ Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ τῷ 1166 ὑποβληθεῖσαι (Κίνναμος VI 2 : 256³⁻⁴).

6. Τοῦτο σαφῶς δείκνυται ἐκ τοῦ ἐπὶ τῇ καθαιρέσει τοῦ Χαλκηδόνος Λέοντος ἐκδοθέντος σημειώματος τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ (Reg. 1130, ἔτ. 1086), ἐνθα καταχωρίζεται τὸ κείμενον τῶν κανόνων τούτων, ἧτοι 6 Β' Οἰκ., 11 καὶ 12 Ἀντιοχ., 15 καὶ 104 Καρχ. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν αἱ ἐν τῷ αὐτῷ σημειώματι ἐκτιθέμεναι ἐν συνεχείᾳ σκέψεις (Sakkélion, Documents inédits σ. 126⁹⁻²²): «Εἰ γὰρ τὸ τῆς βασιλείας μου δικαστήριον ὑπέρτερον τῶν ἄλλων πάντων δικαστηρίων ἐστίν, ὅτι περ ἐκκλησίᾳ πάσης ὑπερανάκειται, καὶ τὰς ἐφέσεις τῶν ἄλλων μᾶλλον δέχεται δικαστηρίων, καὶ ἀμφιβολίας δύνανται νόμων τέμνειν, καὶ ἀποφάσεις ὡς νόμων κρατούσας ἐκφέρειν, καὶ νομοθετεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἐκκλησιῶν διατάγματα διὰ βασιλικῶν ἐπικρίσεων τὸ ἰσχυρὸν ἀποφέρονται, καὶ τοὺς προσερχομένους δοκιμάζειν ἐφείτα κατὰ τὸ ἀνώλυτον, κἂν ὅποιάσων εἴεν τύχης καὶ καταστάσεως· ἀλλ' οἱ κανόνες τιμωροῦνται τὸν προσερχόμενον, οὐχ ὅτι τῷ βασιλεῖ προσεληλύθεν, ἀλλ' ὅτι παρὰ τὸν θεσμὸν τῆς Ἐκκλησίας ταῖς βασιλικαῖς ἀνοαῖς ἐνοχλήσας ἐτόλμησε, καὶ τὸ τῆς τάξεως ὑπερπεπληθύνειν ὄριον, καὶ τῇ τοιαύτῃ ἐνοχῶς ἐστὶ καταδικῆναι ὁ Χαλκηδόνος, ἐγκληματικὸν τιθέμενος δικαστήριον, καὶ ἀμέσως τῇ βασιλεῖᾳ μου προσελθόν». Ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐπομένῃ σημειώσει ἀναφερομένων περιστατικῶν προκύπτει ἐν τούτοις, ὅτι αἱ προμνησθεῖσαι διατάξεις ἐφηρμόζοντο μόνον ὁσάκις ἐπέβαλλον τοῦτο λόγῳ σκοπιμότητος.

7. Ἐν ταῖς πηγαῖς ἀναφέρονται τὰ ἐπόμενα παραδείγματα ὑποβολῆς κατηγορίας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα: α) Πρὸς τὸν Ἰουστίνον Β' κατὰ τοῦ Ἰακώβου Βαραδίου ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων Κωνσταντινουπόλεως καὶ Εὐγενίου Σελευκείας (Μιχαὴλ Σύρου, Χρονικὸν X 3 : II 293 b). β) Πρὸς τὸν Κωνσταντίνον Ε' κατὰ τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ Νέου (Βίος αὐτοῦ ἐν P.G. P' σ. 1125 C ἐπ.). γ) Πρὸς τὴν Θεοδώραν καὶ τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ Μιχαὴλ Γ' κατὰ τοῦ πατρ. ΚΠ. Μεθοδίου (843 - 847) (Σκυλ. - Κεδρ. II 147⁶⁻⁷, Θεοφ. Συνεχ. IV 10 : 158⁸). δ) Πρὸς τὸν Κωνσταντίνον Η' (Ζ') κατὰ τινος κληρικοῦ (Μιχ. Γ'λυκ. IV 564¹⁸). ε) Πρὸς τὸν Ἰωάννην Α' Τζιμισκῆν κατὰ τοῦ πατρ. ΚΠ. Βασιλείου Α' (Λέων διάκ. X 2 : 163¹¹: οἱ λοιποὶ περὶ τῆς κατηγορίας ποιοῦμενοι λόγον ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι δὲν ἀναφέρουν πρὸς ποῖον ἀπηυθύνετο αὐτῇ). ς) Πρὸς τὸν αὐτὸν αὐτοκράτορα κατὰ τοῦ Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου (Βίος Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἀθῶ 36, ἐκδ. L. Petit ἐν Anal. Boll. 25 [1906] 49²⁶: πρβλ. Reg. 743). ζ) Πρὸς τὸν Κωνσταντίνον ΙΑ' (Θ') Μονομάχον περὶ ἀδικημάτων διαπραχθέντων ἐν Ἀγίῳ Ὄρει (βλ. πρόσταγμα τοῦ ἔτ. 1045, Reg. 874 ἐν Meyer, Hauptkunden σ. 153⁸⁻⁹). η) Πρὸς τὴν Θεοδώραν κατὰ δύο μοναχῶν τῆς ἐν Χίῳ Νέας Μονῆς ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς νήσου (Χρονικὸν τῆς Νέας Μονῆς, βλ. L. Bréhier, Un discours inédit de Psellos ἐν Revue des études grecques 16 [1903] 394 σημ. 1). θ) Πρὸς τὸν Ἀλέξιον Α' Κομνηνὸν κατὰ τοῦ πατρ. Εὐστρατίου Γαριδᾶ καὶ τοῦ διαδόχου του Νικολάου Γ' Γραμματικοῦ ὑπὸ τοῦ Χαλκηδόνος Λέοντος ἐν ἔτει 1086 (Sakkélion, Documents inédits σ. 116²²⁻²⁷, 118²⁶ ἐπ., 122¹⁻²). ι) Πρὸς τὸν αὐτὸν αὐτοκράτορα κατὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐστρατίου Νικαίης ἀπὸ τοῦ Νικήτα Σεΐδου ἐν ἔτει 1115 - 1116 (βλ. § 2 ἐξ ἀποσπάσματος λόγου αὐτοῦ, ἐκδ. Darrouzès, Ecclésiologie σ. 306). ια) Πρὸς τὸν Μανουὴλ Α' Κομνηνὸν κατὰ τοῦ πατρ. ΚΠ. Κοσμά Β' ἐν ἔτει 1147 (Κίνναμος II 10 : 65³). ιβ) Πρὸς τὸν αὐτὸν αὐτοκράτορα κατὰ τοῦ μητροπολίτου Κερκύρας Κωνσταντίνου καὶ τοῦ ἡγουμένου Ἰωάννου Εἰρηνικοῦ ἐν ἔτει 1170 (Petit, Documents ἀρ. II καὶ IV σ. 481²⁷, 492⁴⁻⁶). Τὸ παράδειγμα τῶν βυζαντινῶν αὐτο-

ἐκπρόσωπον τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας⁸. Κατὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας διαβιβάζεται συνήθως ἡ ὑπόθεσις ὑπὸ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς πρὸς τὸ ἀρμόδιον ἐκκλησιαστικὸν δικαστήριον διὰ τὴν ἔγερσιν τῆς ποινικῆς ἀγωγῆς⁹. Ἐνίοτε ὁμοῦς ὁ αὐτοκράτωρ διατάσων τὴν δίωξιν τοῦ ὑπαίτιου τῆς τελέσεως κανονικοῦ τινος ἀδικήματος ἐνεργεῖ ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας, μὴ προηγηθείσης δηλονότι τῆς πρὸς αὐτὸν ὑποβολῆς κατηγορίας¹⁰. Αἱ κατηγορίαι περιβάλλονται γενικῶς τὸν ἔγγραφον τύπον (βλ. τὰ ἐν τῇ ἐπομένῃ παραγράφῳ ἐκτιθέμενα): ἔστιν ὅτε ὁμοῦς ἀπαντοῦν παρεκκλίσεις ἀπὸ τοῦ κανόνος τούτου¹¹. Καταγγελλοῦνται δύνανται νὰ περιέχωνται καὶ ἐν ταῖς ἀναφοραῖς, τὰς ὁποίας ὑποβάλλουν τὰ ἐκκλησιαστικά διοικητικά ὄργανα πρὸς τὰς προϊσταμένας τῶν ἀρχῶν¹².

κρατόρων φαίνεται ὅτι ἠκολούθησαν καὶ μὴ χριστιανοὶ ἡγεμόνες. Τοῦτο συνέβη ἐν Αἰγύπτῳ, ὡς παραδίδει ὁ Yahya σ. 715, ὀλίγον μετὰ τὸ 934 κατὰ τοῦ πατρ. Ἀλεξανδρείας Εὐτυχίου. Κατὰ τὸν Βαλσαμῶνα τὸ διὰ τοῦ καν. 9 Σαρδ. εἰσαχθὲν προνόμιον τοῦ πάπα νὰ δέχεται τὰς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀπευθυνόμενας αἰτήσεις τῶν ἐπισκόπων καὶ ἐγκρίνη τὴν ὑποβολὴν τῶν, ἀνήκει νῦν εἰς τὴν πατριάρχην ΚΠ. (σχόλιον εἰς τὸν κανόνα τούτον ἐν Σύντ. τ. 3 σ. 255²²⁻²⁴). Πλὴν ἐκ τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων γίνεται δῆλον, ὅτι τοῦτο δὲν ἐτηρεῖτο ἐν τῇ πράξει.

8. Ἐγγράφα περιέχοντα κατηγορίας κατὰ τοῦ πατρ. Ἀντιοχείας Γρηγορίου Β' ὑπεβλήθησαν ἐν ἔτει 582 πρὸς τὸν κόμητα τῆς Ἀνατολῆς Ἰωάννην, ὅτε οὗτος κατόπιν ἐντολῆς τοῦ αὐτοκρ. Μαυρικίου διεξήγαγεν ἔρευναν περὶ τῶν αἰτίων τῆς διενέξεως μεταξὺ τοῦ προκατόχου τοῦ Ἀσπερίου καὶ τοῦ πατριάρχου (Εὐαγρίου, Ἐκκλ. ἱστ. VI 7 : 226¹⁸⁻²¹, Νικηφ. Καλλ. Ξανθ., Ἐκκλ. ἱστ. XVIII 12 : 353 D).

9. Οὕτως ἐν τῇ περιπτώσει τῆς προηγ. ὑποσημειώσεως. Πρὸς ἐκκλησιαστικά δικαστήρια παρέπεμψεν ἐπίσης ὁ αὐτοκρ. Ἀλέξιος Α' τὰς πρὸς αὐτὸν ὑποβληθείσας ἀλλεπαλλήλους κατηγορίας τοῦ Χαλκηδόνος Λέοντος κατὰ τῶν πατρ. Εὐστρατίου Γαριδᾶ καὶ Νικολάου Γ' Γραμματικοῦ (βλ. τὸ ἀπὸ ἔτ. 1086 [Reg. 1130] βασιλικὸν σημείωμα ἐν Sakkélion, Documents inédits σ. 116⁸⁻¹⁴, 120¹⁻⁴, 122⁸⁻¹¹).

10. Τῷ 1092 παρεπέμφθη ὁ τέως Χαλκηδόνος Λέων ὑπὸ τοῦ αὐτοκρ. Ἀλεξίου Α' ἐνώπιον τῆς ἐνδημούσης συνόδου ἕνεκα τῆς εἰς τὴν προσκύνῃσιν τῶν εἰκόνων ἀναφερομένης διδασκαλίας του (βλ. τὸ σχετικὸν συνοδικὸν σημείωμα ἐν P.G. PKZ' στ. 972 C, Grumel 967). Διὰ τῆς ἀπὸ ἔτ. 1107 Νεαρχῆς, κεφ. 2 (J.G.-R. I σ. 354 ἐπ., Reg. 1236), ἀπήτησεν ὁ αὐτὸς αὐτοκράτωρ ἀπὸ τὸν πατριάρχην ΚΠ. τὴν κατάρτισιν πίνακος τῶν ὑπὸ τοῦτον ὑπαγομένων κληρικῶν μετὰ αὐστηρὸν ἔλεγχον ὡς πρὸς τὸ ἥθος καὶ τὴν ὀρθὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων ἐκάστου. Ἔτερα παραδείγματα μαρτυροῦνται ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Βαλσαμῶνος εἰς τοὺς καν. 13 καὶ 74 Μ. Βασιλείου (Σύντ. τ. 4 σ. 133¹⁵, 237¹⁸⁻¹⁸ [Grumel 1071, ἔτ. 1166]).

11. Οὕτως ἀνωτ. σημ. 5 στοιχ. α' καὶ 7 στοιχ. θ'.

12. Διὰ προφορικῆς ἀναφορᾶς πρὸς τὴν Ζ' Οἰκ. Σύνοδον (1η συνεδρία) κατηγορεῖ ὁ πατρ. Ταράσιος τοὺς κατὰ τὴν πρώτην σύγκλησιν τῆς αὐτῆς συνόδου ἀντιδράσαντας ἐπισκόπους (Mansi XII στ. 1002 BC). Δι' ἀναφορᾶς τοῦ μητροπ. Μελιτηνῆς Ἰωάννου πρὸς τὸν πατρ. Ἀλέξιον Στουδίτην ἐκινήθη ἡ κατὰ τῶν Ἰακωβιτῶν διαδικασία (βλ. τὸν σχετικὸν τόμον ἐν Ficker, Erlasse σ. 11⁵⁻⁷, Grumel 839, ἔτ. 1030). Καθ' ὅμοιον τρόπον ἀπηρθύνθη ὁ μητροπολίτης Τυάων Βασιλείος πρὸς τὴν ἐνδημούσαν σύνοδον ζητῶν τὴν δίωξιν τῶν ὑπ' αὐτὸν τελούντων ἐπισκόπων Κλήμεντος καὶ Λεοντίου (Σύντ. τ. 5 σ. 83¹⁸⁻²⁴, Grumel 1011, ἔτ. 1143). Τὰς παρὰ νόμους ἐνεργείας τοῦ Ἀμαθοῦντος Θεοδούλου εἰς βάρος τῆς ἐν Κύπρῳ περιουσίας τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων κατήγγειλε δι' ἀναφορᾶς πρὸς τὸν πατρ. Ἱεροσολύμων Λεόντιον (ΙΒ' αἰ.) ὁ ἔχων τὴν διαχείρισιν ταύτης μοναχὸς Ἰλαρίων (βλ. Βίον Λεοντίου ἐν Μακαρίῳ τοῦ Χρυσοκεφάλου, Λόγοι πανηγυρικοὶ ιδ', ἐν Κοσμοπόλει ἁ.ἔ. [= ἐν Βιέννῃ 1793] σ. 419).

Ὡς πρὸς τὴν ὑποχρέωσιν τῶν ἐν γνώσει τῆς διαπράξεως ἐκκλησιαστικοῦ τινος ἀδικήματος τελούντων ὅπως καταγγέλλουν τοῦτο, ὁ κανονικὸς νομοθέτης ἠρκέσθη εἰς τὴν διὰ τοῦ καν. 71 Μ. Βασιλείου εἰσαχθεῖσαν ρύθμισιν¹³, μὴ ἐπανελθὼν εἰμὴ ἐπὶ μεμονωμένων τινῶν θεμάτων¹⁴. Διὰ τῆς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν συναφῶν διατάξεων τοῦ κοσμικοῦ δικαίου¹⁵ γενομένης ἐρμηνευτικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ εἰρημένου κανόνος περιωρίσθη ὁ κύκλος τῶν τὴν νομικὴν ταύτην ὑποχρέωσιν ὑπεχόντων προσώπων, εἰς μόνους τοὺς ἀναπτύξαντας συμμετοχικὴν δρᾶσιν κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ ἀδικήματος, οἵτινες μὴ ὁμολογοῦντες τοῦτο ἐπισύρουν τὴν ποινὴν τοῦ αὐτουργοῦ καὶ ἂν ἔτι ὑπῆρξαν ἀπλῶς συνεργοί, καὶ εἰς τοὺς δυναμένους νὰ ἀποτρέψουν τὴν ἐγκληματικὴν ἐνέργειαν καὶ μὴ πράξαντας τοῦτο¹⁶.

Αἱ εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποινικῆς διώξεως, ἥτις προκαλεῖται δι' ἐνεργείας τοῦ καθ' οὗ αὕτη στρέφεται ἐπὶ τοῦτο κατευθυνομένης, ὑπαγόμεναι περιπτώσεις εἶναι ἡ τῆς πρὸς ἐκκλησιαστικὸν δικαστήριον προσφυγῆς ἐπὶ σκοπῷ ἀναγνωρίσεως τῆς ἰδίας ἀθρότητος¹⁷ καὶ ἡ τῆς λεγομένης «αὐτοκαταγγελίας»¹⁸. Ἐξαιρουμένων τῶν ἐκ διαφορῶν λόγων γινομένων ψευδῶν «αὐτο-

13. Βλ. ὡς πρὸς τὴν ἑκτασιν αὐτῆς Τρωϊάνων σ. 54 - 55.

14. Βλ. τὸ ἐπὶ τοῦ πατρ. Λέοντος τοῦ Στυπῆ γενόμενον συνοδικὸν σημεῖωμα διὰ τὴν κατάδικον τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κωνσταντίνου Χρυσομάλλου (Σύντ. τ. 5 σ. 81¹²⁻¹⁷, Grumel 1007, ἔτ. 1140 Μάιος) : «τὸν γὰρ μετὰ τὴν παροῦσαν σημεῖωσιν κεκτημένον τι τούτων, καὶ ἀναγινώσκοντα, ἢ συνειδὼς ἕτερον ἔχοντα ταῦτα, καὶ κατ' αὐτὰ φρονούντα, καὶ συγκαλύπτοντα ἀσυγγνώστως, αὐτόν... παρὰ μὲν Ἐκκλησίᾳ πάσῃ ὑπὸ ἀναθέματι γίνεσθαι...». Βλ. ἐπίσης ἐν Σύντ. τ. 5 σ. 379 ἐπ. ἀπόκρισιν τοῦ μητροπολίτου Κρήτης Ἡλίας «περὶ τοῦ ἐπισκοποῦντος τὸν ἐκ τοῦ υἱὸν πορνεύοντα». Πρβλ. καὶ Νεαράν Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ (Reg. 1076) ἀνωτ. σημ. 3.

15. Ἐν τῷ σχολίῳ του εἰς τὸν κανόνα τοῦτον (Σύντ. τ. 4 σ. 231¹⁸⁻²¹) καταχωρίζει ὁ Βαλσαμών ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει τὰς ἀκολουθοῦσας διατάξεις τῶν Βασιλικῶν : 60, 6, 3 § 1—60, 12, 48 § 2. 50 §§ 2—4. 63 (= 62) καὶ σχολίον 4 εἰς 60, 6, 11.

16. Οὕτως ὁ Βαλσαμών ἐν τῷ αὐτῷ ὡς ἄνω σχολίῳ του : «Συμμετοχὴ δὲ ἐνταῦθα μὴ εἴπῃς τὸν ἔχοντα εἶδῃσιν μόνῃν, καὶ μὴ δυνάμενον κωλύσαι, μηδὲ τὸν συμβουλευσάμενον χωρὶς κακοθελοῦς διαθέσεως, ἀλλὰ τὸν συμπράξαντα, ἢ ἔχοντα εἶδῃσιν καὶ δυνάμενον κωλύσαι, καὶ μὴ κωλύσαντα» (Σύντ. τ. 4 σ. 231¹⁸⁻¹⁹).

17. Ἡ ἐνέργεια αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς «ἀναγνωριστικὴ προσφυγὴ» καὶ ἀπαντᾷ κυρίως ἐπὶ αἰρέσεων, ὡς αἱ δὲν ἔχει εἰσέτι διαπιστωθῇ ἡ συμφωνία καινοφανοῦς τινος δογματικῆς διατυπώσεως πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς «ὀρθοδόξου πίστεως». Ταύτην τὴν ἔννοιαν εἶχεν ἡ πρὸ τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου (16ῃ συνεδρία) ἐμφάνισις τοῦ πρεσβυτέρου Κωνσταντίνου, ἥτις ἀπέληξεν εἰς τὸν ἀναθεματισμὸν του (Mansi XI^{στ}. 616 E—620 D). Τοιαῦται αἰτήσεις ἀποδίδονται ἐν ταῖς πηγαῖς εἰς τοὺς Ἰωάννην Ἰωάννην ἐπὶ τῶν πατρ. ΚΠ. Κοσμᾶ Α' καὶ Εὐστρατίου Γαριδᾶ (Uspenskiĭ, Δίκη σ. 39¹⁰⁻¹⁴, 40¹⁻³) καὶ Εὐστράτιον Νικαίας ἐπὶ πατρ. Ἰωάννου Θ' Ἀγαπητοῦ (Joannou, Nominalismus σ. 374¹³). Κατὰ τοῦ τελευταίου ὁμῶς εἶχον ἤδη διατυπωθῇ κατηγορίαι (βλ. ἀνωτ. σημ. 7 στοιχ. ι'). «Ὅθεν δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ὑπῆρξεν ἡ ἐνέργειά του ἀποτέλεσμα τῆς ἐπ' αὐτοῦ ἀσκηθείσης πίστεως. Τῆς αὐτῆς φύσεως ἦτο καὶ ἡ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ πατρ. Κωνσταντίνου Δ' Χλιαρηνοῦ προσέλευσις πρὸς τὴν σύνοδον στρατιωτῶν, οἵτινες εἶχον φρονήσει ληστὰς, μὲ τὸ ἐρώτημα ἐὰν ἡ τοιαύτη πρᾶξις τῶν ἐπιστῶν ἐκκλησιαστικὴν ποινὴν (Βαλσαμών ὑπὸ καν. 55 Μ. Βασιλείου ἐν Σύντ. τ. 4 σ. 213²⁴⁻²⁹, Grumel 1037, ἔτ. 1155 Μάϊου 15).

18. Ὡς ἀναφέρεται ἐν τῷ βίῳ Συμεῶνος τοῦ Νέου Θεολόγου 54, 4, ἐκδ. Hausherr σ. 70, ἐπίσκοπός τις προσελθὼν πρὸς τὴν πατριαρχικὴν σύνοδον ΚΠ. ἀπεκάλυψε τὴν ὑπ' αὐτοῦ τελεσθεῖ-

καταγγελιών»¹⁹, ή ἐν λόγῳ ἐνέργεια τοῦ κατηγορουμένου δυνατόν νά ὀφείλεται εἴτε εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ, εἴτε εἰς τὴν προσπάθειαν βελτιώσεως τῆς θέσεώς του καὶ ἐπιτεύξεως εὐνοϊκωτέρας ποινικῆς μεταχειρίσεως²⁰. Τυπικὸν παράδειγμα ἀποτελεῖ ἐν προκειμένῳ ἡ εἰς τοὺς ναοὺς προσφυγὴ καὶ ἡ ἐκουσία ὑπαγωγὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐξ ἐπόψεως κοσμικοῦ ποινικοῦ δικαίου συνεπειῶν²¹. Οἰκοθεν νοεῖται ὅτι διὰ νά ἐπέλθουν τὰ ὑπὸ τῶν κανόνων ἐκ τῆς ὁμολογίας τυχόν ἐξαρτώμενα εὐνοϊκά διὰ τὸν κατηγορούμενον ἀποτελέσματα, δεόν ἡ «καταγγελλομένη» πρᾶξις νά μὴ ἦτο ἄλλοθεν γνωστὴ εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς καταδιωκτικὰς ἀρχάς²². Ἐὰν ἡ τὴν «αὐτοκαταγγελίαν» συνιστῶσα δῆλωσις τοῦ ὑπαίτιου ἐγένετο ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ μυστηρίου τῆς μετανοίας κατὰ τὴν διατύπωσιν δὲ αὐτῆς ἀπέβλεπεν οὗτος μόνον εἰς τὸ *forum internum*, τότε δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ κατ' αὐτοῦ ἔγερσις ποινικῆς ἀγωγῆς²³. Ἐφ' ὅσον ὁμως ἐγερθῇ αὕτη δύναται νά περιλάβῃ καὶ τοὺς συμμετόχους τούτου²⁴.

Ἡ αὐτεπάγγελτος ἐνέργεια τῶν διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς διώξεως ἁρμοδίων ἐκκλησιαστικῶν ὀργάνων δυνατόν νά προέλθῃ εἴτε ἐκ τῆς κατὰ τὴν διάρκειαν ἐκκλησιαστικῆς δίκης διαπιστώσεως τῆς τελέσεως τοῦ ἀδικήματος²⁵, εἴτε ἐκ τῆς ἐξα-

σαν ἀνθρωποκτονίαν ἐξ ἀμελείας. Ἰνα ἐξευμενίσῃ τοὺς κατοίκους τῆς ΚΠ. διὰ τὴν λεηλασίαν, εἰς ἣν ἐξετράπησαν οἱ ὑποστηρίζαντες τὴν ἄνοδόν του εἰς τὸν θρόνον (βλ. Κ. Παπαρρηγόπουλου, Ἱστορία Ἑλλ. Ἔθνους, τ. Δ' 2, ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 33), συνεκάλεσεν ὁ Ἀλέξιος Α' συνοδικὸν δικαστήριον καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ ἀνέλαβε τὴν εὐθύνην διὰ πάσας τὰς πράξεις τῶν στρατιωτῶν του (Ἀλεξιάς III 5, 4 - 5 : I 118¹²⁻²⁶). Τὸ δικαστήριον δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν καταδίκην τοῦ Ἀλεξίου, ἀλλὰ τὰς αὐτὰς ποινὰς ἐπέβαλε καὶ εἰς τοὺς ἐξ αἵματος συγγενεῖς τούτου, οἵτινες μετέσχον τοῦ ἐγκλημάτων. Αἱ συνέπειαι τῆς «αὐτοκαταγγελίας» τῶν ἀντικανονικῶς δεξαμένων τὴν χειροτονίαν προβλέπονται ἐν τῇ ἐπιστ. Ταρρασίῳ πρὸς τοὺς ἐπισκόπους Σικελίας (Pitra, Hist. et Mon. II σ. 311¹⁸, Grumel 365, ἔτ. 790) καὶ ἐν ἀποκρίσει τοῦ Νικήτα Ἡρακλείας (ἐκδ. Α. Pavlov ἐν Viz. Vrem. 2 [1895] 173 - 174). Βλ. καὶ καν. 12 Νικηφόρου πατρ. ΚΠ. (ἀμφιβόλου γνησιότητος, Grumel 405) ἐν Pitra, Hist. et Mon. II σ. 328.

19. Βλ. κατωτ. § 13 τὰ περὶ τῆς εὐκαιρίας τῆς ὁμολογίας γραφόμενα.

20. Σχετὸς εἶναι ἐν προκειμένῳ τὸ σχόλιον τοῦ Βαλααμῶνος εἰς καν. 71 Μ. Βασιλείου (Σύντ. τ. 4 σ. 232⁶⁻⁷) : «Σημείωσε δέ, ὅτι πανταχοῦ ἡ ἐξομολόγησις κρυφίζει τὴν κόλασιν, ὃ δὲ ἔλεγχος μεγαλύνει αὐτήν». Βλ. καὶ τὰς κατωτ. ἐν § 13 σημ. 13 παραπομπάς.

21. Βλ. ὡς πρὸς τὸ ἀδίκημα τοῦ φόνου τὰ ἐν τῷ προομίῳ τῆς Νεκρᾶς τοῦ Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ ἔτ. 1166 (Reg. 1467) ἐν J.G.-R. I σ. 404³⁹ - 405⁸ ἐκτιθέμενα. Παράδειγμα «γράμματος συμπαθείας», περὶ οὗ γίνεται μνεία ἐν τῇ εἰρημένῃ Νεκρᾷ βλ. ἐν Σύντ. τ. 5 σ. 49 - 50.

22. Βλ. Νεκρὰν Κωνσταντίνου Η' (Ζ') πορφυρογεννήτου (Reg. 676) ἐν J.G.-R. I σ. 231²⁷⁻²⁸ : «αὕτη γὰρ καὶ ἐστὶν ἀληθὺς καὶ λέγεται ἐξομολόγησις, ἡ τοῦ κεκοιμημένου παραπτώματος ἀντίκρισις δῆλωσις».

23. Ὁ καν. 132 Καρχ. ρητῶς ἀποκλείει τὴν μαρτυρίαν τοῦ δεξαμένου τὴν ἐξομολόγησιν. Βλ. σχετικῶς κατωτ. § 11.

24. Βλ. ἀνωτ. σημ. 16 καὶ 18 (καταδίκη συγγενῶν Ἀλεξίου Α').

25. Κατὰ τὴν 13ην συνεδρίαν τῆς Ζ' Οἰκ. Συνόδου διετάχθη ἔρευνα ἐν τῷ χαρτοφυλακίῳ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀμφισβητηθεῖσαν ὀρθοδοξίαν τῶν πατρ. ΚΠ. Θωμᾶ Β', Ἰωάννου Ε' καὶ Κωνσταντίνου Α' (Mansi XI σ. 573 DE). Κατὰ τὴν ἐπομένην συνεδρίαν τῆς αὐτῆς συνόδου, μετὰ τὴν βεβαίωσιν τῆς πλαστότητος ἀποδεικτικῶν τινῶν ἐγγράφων, ἡ ἔρευνα κατευθύνεται ἐπὶ τὴν

πλώσεως φήμης²⁶ ἐχούσης ὡς περιεχόμενον τὰ τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀδικήματος συνιστῶντα γεγονότα.

Ἡ ἀρμοδία ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ δύναται, ἐφ' ὅσον κρίνει τοῦτο σκόπιμον, νὰ ἀπόσχη τῆς διώξεως²⁷ ἢ νὰ ἀναστείλῃ τὴν ἡδὴ ἀρξαμένην²⁸. Δύναται ἐπίσης νὰ προβῇ εἰς διακοπὴν τῆς διώξεως, ἐὰν ὁ ὑπαίτιος ἀπέσχε τῆς παρανόμου αὐτοῦ συμπεριφορᾶς ἐπὶ τῶν κατ' ἐξακολούθησιν πραττομένων ἀδικημάτων²⁹, ὡς καὶ

διαπίστωσιν τῶν ἐνόχων (αὐτόθι στ. 592 D ἐπ.). Μετὰ τὴν ἐπὶ τῆς πατριαρχικῆς συνόδου διερεύνησιν καὶ καταδίκην τῶν αἰρετικῶν συγγραφῶν τοῦ Κωνσταντινίου Χρυσομάλλου εἰσῆχθησαν εἰς δίκην δύο μοναχοί, παρ' οἷς, ὡς προέκυψε κατὰ τὴν διαδικασίαν, εὐρέθησαν ἀντίγραφα τῶν ἀνωτέρω συγγραφῶν (βλ. συνοδικὸν σημείωμα ἐν Σύντ. τ. 5 σ. 81¹⁰ - 82¹⁷, Grumel 1007, ἐτ. 1140). Βλ. καὶ ἐτέραν ἀπόφασιν τῆς πατριαρχικῆς συνόδου (Grumel 845, ἐτ. 1038) περιέχουσαν σχετικὴν διάταξιν (αὐτόθι σ. 39¹⁶⁻¹⁸).

26. Ὡς παραδίδεται (Εὐαγγέλιον, Ἑκκλ. ἱστ. V 18 : 213⁷, Νικηφ. Καλλ. Ξανθ., Ἑκκλ. ἱστ. XVIII 4 : 333 A), διεδόθη ἐπὶ αὐτοκρ. Τιβερίου ἐν Ἀντιοχείᾳ ἡ φήμη, ὅτι ὁ πατρ. Γρηγόριος Β' συμμετεῖχεν εἰς εἰδωλολατρικὰς πράξεις Ἀνατολίου τινός. Κατὰ τὴν ἐν ΚΠ. σύνοδον τοῦ ἐτ. 869/70 ἐζήτησαν οἱ παπικοὶ ἀντιπρόσωποι τὴν διενέργειαν ἐξετάσεως περὶ ἀδικημάτων τινῶν, ὧν τὴν διάπραξιν ἐπιληροφρήθησαν ἐκ φήμης (Mansi XVI στ. 149 D, 396 A : «cognovimus», 153 D, 396 E : «auditum est a nobis»). Φήμη ἐπίσης παρέσχεν ἀφορμὴν διὰ τὴν ἀποστολὴν τῆς ἐπιστ. 140 τοῦ Νικολάου Α' Μυστικῶ (P.G. PIA' στ. 365 C ἐπ.), δι' ἧς ἐξήτει οὗτος παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Θεσσαλονίκης τὴν διενέργειαν ἐρεῖνης ὡς πρὸς τινὰ ἱερομόναχον. Ὁ πατρ. Πολύευκτος ἀφώρισε τὸν αὐτοκρ. Νικηφόρον Β' διότι «ὠπεψιθυρίζετο» (Λέων διακ. III 9 : 50¹), ὅτι συνῆψε μετὰ τῆς Θεοφανοῦς κεκωλυμένον γάμον. Περὶ δὲ τοῦ πατρ. Νικολάου Δ' Μουζάλωνος γράφει ὁ Κίναμος (II 18 : 83¹⁹) ὅτι «πᾶν κατ' αὐτοῦ κεινέηται στόμα». Διὰ ρητῆς τέλους διατάξεως κατατάσσει καὶ ἡ Νεαρά τοῦ Ἀλεξίου Α' (Reg. 1076) τὴν φήμην μεταξὺ τῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ὁ πατριάρχης λαμβάνει γνῶσιν τῶν ἐν ταῖς μοναῖς τελουμένων ἀδικημάτων διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς δικαιοδοσίας του (βλ. τὸ κείμενον ἀνωτ. σημ. 3). Βλ. ἐν τούτοις καὶ τὴν ἐνῶπιον τῆς Ζ' Οἰκ. Συνόδου διατυπωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πατρ. ΚΠ. Ταρρασίου ἀποφίν, ὅτε ἐζητήθη ἡ διενέργεια ἐρεῖνης εἰς βάρος ἐπισκόπων, περὶ ὧν ἐβουλεύετο ὅτι κατὰ τὸν καιρὸν τῆς εἰκονομαχίας ὑπέβαλον τινες εἰς διωγμόν : «καθὼς προεῖπομεν, λόγοις περιφερομένοις οὐ πιστεύομεν» (Mansi XII στ. 1115 D). Πάντως δέον νὰ μὴ παροραθῇ τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὴν σύνοδον ταύτην ἐπρυτάνευσεν ἡ ἰδέα τοῦ περιορισμοῦ τῶν διώξεων. Βλ. Beck, Kirchengeschichte σ. 41. Ἐνίοτε ἐπεδιώκετο διὰ διαφόρων τρόπων ἡ δημιουργία φήμης. Ὡς παραδίδεται ἐν Ἰωάννου Ἐφέσου, Hist. eccl. III 4, 12 : 147¹³, κατηγοροῖται κατὰ τοῦ μονοφυσίτου ἐπισκόπου Συρίας Ἰακώβου περιεῖχοντο ἐν ἐγκυκλίῳ ἐπιστολῇ τῶν ἀλεξανδρινῶν μονοφυσιτῶν πρὸς τὰς λοιπὰς ὁμοδόξους τῶν ἐκκλησιᾶς.

27. Οὕτως ἐπὶ τῆς Ζ' Οἰκ. Συνόδου ἐξηρέθησαν τῆς διώξεως οἱ ἐγκαίρως ἐκδηλώσαντες τὴν μετάνοιαν τῶν εἰκονολάσται ἐπίσκοποι, διότι ἄνευ τῆς συμμετοχῆς τούτων θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ συγκρότησις τῆς συνόδου. Βλ. σχετικῶς Beck, Kirchengeschichte σ. 41. Βλ. ἐπίσης τὴν ἐν τῇ ἀποκρίσει 13 τοῦ Νικητᾶ Ἑρκαλείας (ἐκδ. A. Pavlov ἐν Viz. Vrem. 2 [1895] 176¹²⁻²²) περιεχομένην ὑπόδειξιν πρὸς τινὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπων.

28. Ἐν τῇ ἐπιστ. 113 (P.G. PIA' στ. 329 B - D) κακίζει ὁ πατρ. Νικόλαος Α' Μυστικὸς τὸν μητροπολίτην Ἀθηνῶν Νικήταν διότι ἤσκησε κατὰ τινων ἐπισκόπων πρόωρον διώξιν, ἥτοι πρὸ τῆς λήψεως ὀριστικῆς ἀποφάσεως ὡς πρὸς τοὺς χειροτονήσαντας αὐτούς, καὶ συνιστᾷ τὴν ἀναστολὴν τῆς διώξεως μέχρι πέρατος τῆς ἐκκρεμοῦς δίκης.

29. Οὕτως ἡ κατὰ τὸ ἐπισκόπου Νεοκαισαρείας (ἴσως τοῦ Γρηγορίου Γ'· βλ. M. Le Quien, Oriens christianus, τ. I, Parisii 1740, στ. 506 D) ἀρξαμένη διώξις, διότι προσβλήθη εἰς τὸ κοσμικὸν ἀξίωμα τοῦ βασιλικοῦ σακελλαρίου, κατέπαυσεν ὅτε ὁ κατηγορούμενος διέκοψε τὴν ἄσκησιν τῶν κοσμικῶν τούτων καθηκόντων. Ἐν προκειμένῳ ὅμως δέον νὰ μὴ παροραθῇ ἡ σημασία

εἰς τινὰς ἄλλας περιπτώσεις³⁰, εἰς ἃς δὲν περιλαμβάνεται κατ' ἀρχὴν ὁ θάνατος τοῦ κατηγορουμένου, ἰδίως ἐὰν τὸ ἀδίκημα ἀνήκη εἰς τὰ κατὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως στρεφόμενα³¹.

καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοκρ. Νικηφόρου Γ' Βοτανειάτου ἀσκηθείσης πίστεως ('Ατταλ. 279⁶⁻¹¹). 'Ομοίως διεκόπη ἡ διώξις κατὰ τοῦ πατρ. ΚΠ. Νικολάου Δ' Μουζάλλωνος, ὅστις κατηγορεῖτο ὅτι ἀθέσμως ἐπέβη τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Κύπρου παραίτησίν του, ὅτε ὑπέβαλε καὶ τὴν ἀπὸ τούτου παραίτησιν (Κίνναμος II 18 : 84²).

30. 'Εὰν ἐκ λόγων κυρίως πολιτικῶν ἐπεδιώκετο ἡ ἀπομάκρυνσις ἐκκλησιαστικοῦ ἄρχοντος, κατὰ κανόνα τοῦ πατριάρχου ΚΠ., ὅποτε συνήθως ἀπηγγέλλετο κατ' αὐτοῦ κατηγορία ἐπὶ καθουσίῳ, ἡ ἔγκαιρος, εἰ καὶ οὐχὶ ἀναγκαιῶς ἐκουσία, παραίτησίς του ἐπέφερε τὴν παύσιν τῆς κατ' αὐτοῦ διώξεως. Οὕτως ἐπὶ τῶν πατρ. Γερμανοῦ Α' ἐπὶ αὐτοκρ. Λέοντος Γ' (Θεοφ. 407³⁰, Νικηφ. 'Ιστ. 58²⁰), Νικηφόρου Α' ἐπὶ Λέοντος Ε' (Βίος Νικηφόρου, ἔκδ. C. de Boor σ. 196¹⁴, 197²¹ - 198¹⁸, Grumel 401, ἔτ. 815 [τὸ γεγονός τῆς παραίτησεως ἀμφισβητεῖ ὁ Scriptor incertus 359¹³]) καὶ Νικολάου Α' Μυστικοῦ (Βίος Εὐθυμίου 14, ἔκδ. Karlin - Hayter σ. 96¹⁹ ἐπ., ἐπιστ. Νικολάου ἐν Oudot ἀρ. I σ. 6¹³⁻²¹ [Grumel 632, ἔτ. 912], ἐνθα ἡ παραίτησις θεωρεῖται ἄκυρος ὡς προὐδὼν σωματικῆς καὶ ψυχολογικῆς βίας' βλ. καὶ L. Bréhier, *Le monde byzantin*, τ. I, Paris 1948, σ. 145, ὡς καὶ B. Στεφανίδην, 'Εκκλησιαστικὴ ἱστορία², 'Αθῆναι 1959, σ. 370, ὅστις ὁμιλεῖ περὶ μὴ ἄλλοθεν γνωστῆς μοι καθαιρέσεως τοῦ Νικολάου ἄνευ μνείας τῶν σχετικῶν πηγῶν). 'Η ἐπὶ τοῦ Μιχαήλ Α' Κηρουλλαρίου ἀσκηθεῖσα ὑπὸ τοῦ 'Ισαακίου Α' Κομνηνοῦ πίσις, ἵνα παραιτηθῇ, παρέμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος ('Ατταλ. 65³, Σκυλ. - Κεδρ. II 644⁷, Ζωναρᾶς XVIII 5, 5 : III 669⁹⁻¹⁰). 'Αντιθέτως ὁ πατρ. Εὐθύμιος καὶ τινες μητροπολίται μὴ θελήσαντες νὰ παραιτηθῶν μετὰ τὴν ἐπαναφορὰν εἰς τὸν θρόνον τοῦ πατρ. Νικολάου Α' καθηρέθησαν (Βίος Εὐθυμίου 18 - 19, ἔκδ. Karlin - Hayter σ. 120²¹, 126 ἐπ.). 'Η κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ 'Αλεξίου Β' ἀσκήσις πίστεως ἐπὶ τοῦ πατρ. ΚΠ. Θεοδοσίου Α' ἐκ μέρους τοῦ πρωτοσβεσαστοῦ 'Αλεξίου εἶναι λίαν πιθανή, καίτοι δὲν μαρτυρεῖται ρητῶς ἐν ταῖς πηγαῖς (Νικ. Χων. 315⁷, Θεόδ. Σκουτ. 317²).

31. 'Η κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου Χρυσομάλλου διώξις ἐπὶ αἰρέσει ἡσκήθη μετὰ τὸν θάνατόν του (βλ. Σύντ. τ. 5 σ. 77¹³⁻¹⁷, Grumel 1007, ἔτ. 1140).

§ 2. Τὸ ἔγγραφον τῆς κατηγορίας

Παραλλήλως πρὸς τοὺς ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν ἐγγράφων κατηγορίας ἐν χρήσει ὄντας ὄρους «λίβελλος»¹, «βιβλίον»² καὶ «δέησις»³, ἀπαντᾷ καὶ ὁ οὐχὶ μόνον ἐπὶ τῶν τοιούτων ἐγγράφων ἀναφερόμενος ὄρος «φάμουσον»⁴. Καίτοι ἡ ἐν ταῖς πηγαῖς τῶν μέσων βυζαντινῶν χρόνων μνεία ἐγγράφων κατηγοριῶν ὑποβαλλομένων πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικά δικαστήρια δὲν εἶναι σπανία⁵, οὐδενὸς ἐξ αὐτῶν τὸ κείμενον διεσώθη μέχρι τῶν

1. Βλ. ἐπιστ. 32 πατρ. Νικολάου Α' Μυστικοῦ ἐν P.G. PIA' σ. 205 Α.

2. Βλ. ἐπιστ. 24 στίχ. 3 Θεοδώρου Νικαίας ἐν Darrouzès, Épistoliers σ. 292. 'Απαντᾷ ἐπίσης ὁ ὄρος «βιβλίδιον» (ἐπιστ. 2 στίχ. 64 τοῦ αὐτοῦ, αὐτόθι σ. 267).

3. Βλ. Βίον 'Αθανασίου τοῦ ἐν τῷ 'Αθω 36, ἐκδ. L. Petit ἐν Anal. Boll. 25 (1906) 49²⁶.

4. Βλ. Βίον 'Ιωάννου 'Ελεήμονος ἐν H. Gelzer, Leontios' von Neapolis Leben des heiligen Iohannes des Barmherzigen Erzbischofs von Alexandrien (= Sammlung ausgewählter kirchen- und dogmengeschichtlicher Quellschriften, 5), Freiburg i. Br.-Leipzig 1893, σ. 72^{5, 11}. Διὰ τοῦ ὅρου τούτου ὅμως, ὅστις προέρχεται ἐκ τοῦ «libellus famosus», ἐδηλοῦντο κυρίως τὰ ἀνώνυμα λιβελλογραφήματα. Βλ. 'Αλεξιάς XIII 1,6 : ΠΙ 89¹²⁻¹³ : «δηλοῖ δὲ ἡ λέξις τὰ φάμουσα λοιδορήματα τινὰ ἔγγραφα», ὡς καὶ 'Ιωάννου τοῦ Τζέτζου, 'Ιστορίαι (Χιλιάδες) XIII 'Ιστ. 489 στίχ. 487 - 491, ἐκδ. Th. Kiesling, Lipsiae 1826 (ἀνκτύπ. Hildesheim 1963), σ. 501 :

«Φάμουσα δὲ μοι λέγεσθαι τοῖς νομογράφοις νόει
τὰ ἔγγραφα ληρήματα κατὰ τῶν ὑπερόχων,
ἅπερ λαθραίως καὶ κρυφῇ ταῖς ἀγοραῖς ῥιπτοῦνται,
εἴτε καὶ μέσοις τοῖς ναοῖς, εἴτ' οὖν ἑτέροις τόποις»
οἱ νόμοι τιμωροῦνται δὲ τοὺς ταῦτα γεγραφότας».

Τὴν ὑπόδειξιν τοῦ χωρίου τούτου ὀφείλω εἰς τὸν συνάδελφον κ. Γ. Παπαδημητρίου, ὁ ὁποῖος καὶ προτείνει τὴν ἐν τῷ στίχῳ XIII 488 τῶν Χιλιάδων διόρθωσιν («τὰ ἔγγραφα λοιδορῆματα» στηριζόμενος καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου τῆς 'Αλεξιάδος, τὴν φράσιν τοῦ ὁποῖου «δηλοῖ—ἔγγραφα» καὶ «Ἄπερ—παλαμναυτάταις» (σ. 89¹⁴⁻¹⁷) ὁ αὐτὸς συνάδελφος θεωρεῖ ὡς σχόλιον παρεισαχθὲν διεσπασμένον ἐκ τῆς ὥρας εἰς τὸ κείμενον τῆς 'Αλεξιάδος. Πρβλ. καὶ σχόλιον Βαλαμῶνος εἰς Νομοκ. ΙΔ' τίτλ. Θ' 36 (Σύντ. τ. 1 σ. 228²⁸). Περὶ τῶν συκοφαντικῶν περιεχομένου ἀνωνυμογραφημάτων βλ. 'Ο. Λαμπρίδου, Τινὰ περὶ ἀνωνύμων λιβελλῶν ἐν Βυζαντίῳ ἐν Ε.Ε.Β.Σ. 18 (1948) 144 - 152. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅμως, ὅτι εἰς τὰ αὐτόθι ἀναφερόμενα παραδείγματα περιλαμβάνονται καὶ τινὰ, κατὰ τὰ ὅποια εὐρισκόμεθα ἀναμφιβόλως ἐνώπιον ὑποβολῆς ἐνυπογράφου κατηγορίας (π.χ. σ. 146 σημ. 11, περὶ οὗ θέματος βλ. Τρωϊάνου σ. 52 σημ. 8). 'Επίσης ἐν τῇ ἀνκρυφῇ τῶν σχετικῶν ὥρων (σ. 145 ἐπ.) συναντῶνται καὶ τινες μὴ φέροντες τὸν χαρακτηῖρα terminus technicus.

5. Ρητὴ μνεία ὑποβολῆς ἐγγράφων κατηγοριῶν γίνεται εἰς τὰς ἀκόλουθους περιπτώσεις: α) 'Εν Μιχαήλ Σύρου, Χρονικὸν X 2 : Π 285 b. β) 'Εν συνοδικῇ ἀπόφασει ἀποδιδομένη εἰς τὸν πατρ. 'Αλέξιον Στουδίτην (Σύντ. τ. 5 σ. 33⁵, Grumel 834, ἐτ. 1027 ἢ 1030). 'Επὶ τοῦ ἐγγράφου τούτου δέον νὰ σημειωθῶν τὰ ἀκόλουθα: Δεδομένου ὅτι ἡ αὐτὴ δικαστικὴ ἀπόφασις εὐρεῖται καὶ ἐν τῇ Πείρᾳ 49, 34 (J.G.-R. IV σ. 208), ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ταύτην ἐκδόντος δικαστηρίου ἐδημιούργησεν ἀμφισβητήσεις μεταξὺ τῶν συγγραφέων. 'Ο 'Α. Χριστοφίλοπουλος, Παρατηρήσεις εἰς τὴν Πείραν Εὐσταθίου τοῦ Ρωμαιοῦ ἐν Byz.-neugr. Jbb. 17 (1939/43) 86 ἐπ. (ἐν σημ. 5 τῆς σ. 86 καταχωρίζει τὰς ἀντιθέτους ἀπόψεις) φρονεῖ διὰ τοὺς αὐτόθι ἐκτιθεμένους λόγους (ἐπ' αὐτῶν θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ παρατηρήσῃ τις, ὅτι ἡ ἀπόφασις πιθανὸν νὰ ἐξεδόθῃ ὑπὸ τοῦ χαρτοφύλακος, ἀνακληροῦντος τὸν πατριάρχην [βλ. Σύντ. τ. 5 σ. 55²⁶⁻²⁸, 92³], ἐφ' ᾧ καὶ ὁ τελευταῖ-

ήμερων μας⁶. Τὸ προῖόν τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ πενιχροῦ τούτου ὑλικοῦ ἀποτελοῦν αἱ ἐν συνεχείᾳ παρατιθέμεναι παρατηρήσεις. Εἶναι ὡς ἐκ τούτου εὐνόητον, ὅτι ἡ ἐξαγωγή οἰοῦδήποτε συμπεράσματος ἀπορρέοντος ἐκ τῆς μορφολογικῆς συγκρίσεως τῶν ἐγγράφων τούτων πρὸς τοὺς κατηγορικοὺς λιβέλλους τοῦ Ε' αἰῶνος⁷ ἀποβαίνει ἀνέφικτος.

Ἐὰν ἐν τῷ ἐγγράφῳ περιέχονται πλείονες τῆς μιᾶς κατηγορίας, αὗται ἀναγράφονται κατὰ λόγον τῆς βαρύτητος αὐτῶν⁸. Μνεῖα τῶν πρὸς ἀποδείξιν τούτων μελλόντων νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἀποδεικτικῶν μέσων δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἀπα-

ος διαστέλλεται ἀπὸ τοῦ κρίναντος τὴν ὑπόθεσιν), ὅτι αὕτη ἀνήκει εἰς τὸν Εὐστάθιον. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ εἶδει ἡ ἀπόφασις αὕτη νὰ μὴ καταλεγχῇ μετὰ τῶν πηγῶν τῆς παρούσης ἐργασίας, ὡς ἐκδοθεῖσα ὑπὸ κοσμητικοῦ δικαστηρίου. Ἐν τούτοις ἡ ἐν αὐτῷ τῷ κειμένῳ τοῦ ἐγγράφου μνεῖα τῆς συμπτύξεως τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν κατὰ τὴν λήψιν τῆς ἀποφάσεως (Σύντ. τ. 5 σ. 36⁴⁻⁶) πείθει περὶ τοῦ ὅτι αὕτη ἐξηγέσθῃ ὑπὸ δικαστηρίου, τοῦ ὁποῦ μετεῖχον καὶ ἐκκλησιαστικοὶ δικασταί. Ὅθεν ἡ χρησιμοποίησις τῆς πρὸς συναγωγὴν συμπερασμάτων ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικονομίας δὲν κρίνεται ἀδικαιολόγητος. Εἶναι ἄξιον ἰδιαίτερας μνεῖας, ὅτι καὶ ἐτέρα ἀπόφασις δημιουργεῖ τὰς αὐτὰς δυσχερεῖας κατὰ τὸν καθορισμὸν τῆς προελεύσεώς της, τινῶν μὲν ἀποδιδόντων ταύτην εἰς τὸν πατρ. Ἀλέξιον (Grumel 1849), ἄλλων δὲ εἰς τὸν Εὐστάθιον τὸν Ρωμαῖον (Ν. Μάτση, Νομικὰ ζητήματα ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Δημητρίου Χωματιανοῦ, Ἀθῆναι 1961, σ. 46 ἐπ.). γ) Κατὰ τὴν δίκην τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ ἐν ἔτει 1082, ὅτε ἐπεδόθη τῷ δικαστηρίῳ ἔγγραφον τοῦ Μιχαὴλ Κασπάκη περιέχον δέκα κατηγορίας (Uspenskiĭ, Δίκη σ. 37¹², 59 ἐπ.). δ) Ἐν σημειώματι τοῦ αὐτοῦ. Ἀλεξίου Α' (Reg. 1130, ἔτ. 1086) περὶ τῆς καθαιρέσεως τοῦ Χαλικιδῶνος Λέοντος (Sakkélion, Documents inédits σ. 123¹⁴). ε) Κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1161 διεξαχθεῖσαν δίκην ἐνώπιον τοῦ πατρ. συνοδικοῦ δικαστηρίου ΚΠ. ἐξ ἀφορμῆς κατηγοριῶν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Ροστόβ Νέστορος περιεχομένων ἐν ἐπιστολῇ ρώσου πρίγκηπος (τὰς πηγὰς καὶ τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν βλ. παρὰ Grumel 1051, 1052). ς) Κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς συνόδου συζήτησιν δογματικῶν ζητημάτων τῷ 1166, ὅτε ἐπεβλήθησαν κατηγορίαι κατὰ τοῦ πατρ. ΚΠ. Λουκᾶ Χρυσόβεργη (Κίναμος VI 2 : 256³). Πρόσθετος καὶ τὰ ἐν ταῖς σημ. 1 - 4 καὶ 6 μνημονεύμενα ἔγγραφα.

6. Αὐτοῦσιον δισώθη τὸ κείμενον τοῦ ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ συνταχθέντος κατηγορητηρίου κατὰ τοῦ πατρ. ΚΠ. Μιχαὴλ Α' Κηρουλλαρίου ἐν Ψελλ. Scripta minora σ. 232 - 328. Ὁ λόγος οὗτος, περὶ τὴν γνησιότητα τοῦ ὁποῦ πλεῖσται διευκρινήσαν ἀμφισβητήσεις (βλ. τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν παρὰ Α. Michel, Schisma und Kaiserhof im Jahre 1054. Michael Psellos ἐν 1054 - 1954. L'Église et les églises, τ. I, Chevetogne [1954], σ. 434 σημ. 7), ἐπρόκειτο νὰ ἀπαγγελλῇ ἐνώπιον τῆς μελλούσης νὰ δικάσῃ τὸν πατριάρχην συνόδου. Ὡς ἐκ τούτου δὲν ἀποτελεῖ ἔγγραφον κατηγορίας κατὰ κυριολογίαν, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν ἐνώπιον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου προφορικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐν ἐτέρῳ πιθανῶς ἐγγράφῳ (σ. 234¹ : «ἀσεβεῖς αὐτὸν ἐγραψάμεν» πρβλ. καὶ σ. 234⁵) περιεχομένων κατηγοριῶν. Ἀλλωστε αὐτὸς ὁ συντάκτης τοῦ λόγου, καίτοι ἐν τῷ κειμένῳ χαρακτηρίζει ἑαυτὸν διὰ τῆς λέξεως «οἱ κατηγοροῦντες» (σ. 327¹⁷ πρβλ. σ. 234¹⁷, 272⁹), δὲν παραλείπει νὰ τονίσῃ ὅτι εἰς τὴν ἐνέργειάν του δὲν ὤθηται ἐξ ἔχθρας πρὸς τὸν κατηγορούμενον (σ. 233²⁰, 327¹⁷) ἀφ' ἧν νὰ ἐννοηθῇ ὅτι ἐξετέλει ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος (σ. 327⁵, 16, 26).

7. Βλ. Τρωϊάνον σ. 55 - 60.

8. Ἡ «πρὸς τὴν σύνοδον κατηγορία τοῦ ἀρχιερέως» τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ (ἀνωτ. σημ. 6) ἀναφέρει ἐν ἀρχῇ τὰ ἀδικήματα, διὰ τὰ ὁποῖα κατηγορεῖτο ὁ Μιχαὴλ Κηρουλλάριος : «ἀσεβείας, τυραννίδος, φόνου, ἱεροσυλίας, πρὸς δὲ καὶ ἀδιαφορίας...» (ἐν Ψελλ. Scripta minora σ. 234⁵⁻⁶). Ἐκ τῶν δέκα «κεφαλαίων», τὰ ὁποῖα περιεῖχε τὸ κατὰ τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ στρεφόμενον ἔγγραφον τοῦ Μιχαὴλ Κασπάκη, τὰ πρῶτα ἀπετέλουν κατηγορίας ἐπὶ αἵρέσει (Uspenskiĭ, Δίκη σ. 59 1-11).

ραϊτήτος⁹. Ἡ παράλληλος διατύπωσις ἀξιώσεων τοῦ κατηγοροῦ προερχομένων ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ κατηγορουμένου παραβίασεως κανόνων τοῦ ιδιωτικοῦ δικαίου δὲν ἀποκλείεται¹⁰. Ἐπίσης μαρτυρεῖται ἡ ἐναυτῶ τῷ κειμένῳ τοῦ ἐγγράφου παροχή ἐνόρκου διαβεβαίωσεως ὡς πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ περιεχομένου του¹¹. Τὸ ἐγγράφον δέον, ὡς εἰκός, νὰ φέρῃ τὴν ὑπογραφήν τοῦ συντάξαντος¹².

§ 3. Κατήγορος καὶ ἱκανότης πρὸς τὸ κατηγορεῖν

Μόνη ἡ παρουσία κατηγοροῦ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ποινικῇ δίκῃ καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τοῦ κατηγορικοῦ συστήματος, καθ' ὃ μέτρον αὐταὶ μετέχουν εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς γενικῆς εἰκόνης ἐκείνης¹. Ἐν τούτοις διὰ τοὺς ἀλλαχοῦ ἐκτιθεμένους λόγους (βλ. ἀνωτ. § 1) προϊόντος τοῦ χρόνου μειοῦται αἰσθητῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐνώπιον ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων διεξαγομένων δίκων, καθ' ὅς μαρτυρεῖται ἡ συμμετοχὴ τοῦ παράγοντος τούτου². Αἱ κατὰ καιροὺς διατυπωθεῖσαι κατὰ τοῦ φαινομένου τούτου διαμαρτυρίαι³ δὲν ἡδυνήθησαν νὰ μεταβάλουν τὴν ἐν τῇ δικαστηριακῇ πρακτικῇ ἐπικρατήσαντας τάσιν, ἥτις

9. Πολλὰς ἡμέρας μετὰ τὴν ὑποβολὴν τοῦ κατὰ τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ ἐγγράφου ἠρωτήθη ὁ κατήγορος, ἐὰν δύναται νὰ ἀποδείξῃ διὰ μαρτύρων τὸ περιεχόμενον τῆς μόνης ὑπὸ τοῦ κατηγορουμένου μὴ ὁμολογηθείσης κατηγορίας (Uspenskiij, Δίκη σ. 66⁹⁻¹¹).

10. Βλ. Michel, Bischofsprozess σ. 451¹⁷ (= Oudot σ. 36¹⁵) καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκδοσιν τοῦ χωρίου κατωτ. § 5 σημ. 49.

11. Ἐν Uspenskiij, Δίκη σ. 59¹⁰ ἀναφέρεται περὶ τοῦ κατ' ἐπανάληψιν μνημονευθέντος ἐγγράφου τοῦ Μιχαὴλ Κασπάνη: «ὡς ἐνωμότως ἐγράφη παρὰ τοῦ τὰ αὐτὰ δέκα ἐκτεμένου κεφάλαιου». Ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Σύρου, Χρονικὸν X 2: II 285 b μαρτυρεῖται ὅτι οἱ Ἀλεξανδρινοὶ προέβησαν εἰς βεβαίωσιν (ails les affirmations) τῶν κατὰ τοῦ μονοφυσίτου πατρ. Ἀντιοχείας Παύλου τοῦ Μέλανος ἐγγράφων κατηγοριῶν ἄνευ ὅμως προσδιορισμοῦ τοῦ τρόπου.

12. Τὸ ἐγγράφον ἐν τούτοις τοῦ Κασπάνη ὑπεβλήθη ἐξ ἀβελήφιας ἀνυπόγραφον (Uspenskiij, Δίκη σ. 38⁹). Βλ. σχετικῶς κατωτ. § 5 σημ. 21.

1. Βλ. κατωτ. § 9 σημ. 20.

2. Εἰς ταύτας δὲν περιλαμβάνονται βεβαίως καὶ ἐκεῖναι, καθ' ὅς ἡ κατηγορία, ὡς αἰεὶ ἐγείρεται τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ὑποστηρίζεται ὑπὸ τινος ἐκπροσώπου αὐτῆς, ὅστις οὐχὶ σπανίως μετέχει τοῦ δικαστηρίου, ἔστω καὶ ἂν τὸ γεγονός τοῦτο, ἰδίως ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει, ἐπικυρτώνεται ὑπὸ τοῦ κατηγορουμένου ἢ τῆς τούτῳ προσκειμένης μερίδος δι' εὐνοήτους λόγους. Οὕτως ὁ βιογράφος τοῦ Ἰγνατίου γράφει περὶ τοῦ Φωτίου, ὅτι καταδικάζει τὸν προκατόχον του «αὐτὸς κατήγορος γινόμενος καὶ κριτὴς» (P.G. PE' σ. 513 D). Βλ. ἐπίσης ἐπιστ. 14 στίχ. 49 τοῦ Ἀλεξάνδρου Νικαίας (IA' αἰ.) ἐν Darrouzès, Épistoliers σ. 92.

3. Βλ. ἐπιστ. 161 Φωτίου, ἐκδ. Βαλέττα σ. 498¹⁴⁻¹⁷: «Τὸ δὲ κριτήριον μὲν καὶ σύνοδον τὴν μισοβάρβαρον αὐτῶν ἐνέδραν ἀποκαλέσαι, εἴτα δὲ μήτε μάρτυράς ποθεν τινος ἀδικήματος, μήτε κατηγοροὺς παραστήσαι, ἀλλὰ μηδὲ κατηγορίαν τινὰ προενεγκεῖν ἐξισχύσαι,...». Πρβλ. καὶ ἐπιστ. 211 τοῦ αὐτοῦ (ἐνθ. ἀν. σ. 526⁶⁻⁷). Μεταξὺ τῶν μομφῶν, ὅς προσήπτε κατὰ τῶν δικαστῶν τοῦ ὁ Ἀλεξάνδρος Νικαίας, ἦτο καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἐδικάσθη μὴ ὑπάρχοντος κατηγοροῦ (ἐπιστ. 4 στίχ. 22 - 23 καὶ 5 στίχ. 22 ἐν Darrouzès, Épistoliers σ. 75 καὶ 77). Πρβλ. καὶ ἐπιστ. 26 στίχ. 15 - 16 Θεοδώρου Νικαίας (αὐτόθι σ. 294).

εὔρεν ἔρεισμα, εἰ καὶ οὐχὶ ἄνευ περιορισμῶν, ἐν αὐτῇ τῇ πολιτειακῇ νομοθεσίᾳ ⁴.

Εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἀνωτέρω καταστάσεως ἐπέδρασεν ἴσως, ἐν τινι μέτρῳ, καὶ ἡ διὰ τῆς εἰς τὰς πηγὰς τοῦ δικαίου τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐντάξεως τῶν κανόνων τῆς Καρχηδόνης πραγματοποιηθεῖσα διεύρυνσις τοῦ κύκλου τῶν ἀνικάνων πρὸς τὸ κατηγορήσαι προσώπων πέραν τῶν ὑπὸ τοῦ καν. 6 Β' Οἰκ. διαγραφόμενων πλαισίων ⁵. Καί ὡς πρὸς μὲν τοὺς καν. 8 καὶ 19 Καρχ. παρὰ τὸ γενικὸν τῆς διατυπώσεώς των, δι' ἧς ἀποκλείουν τὸν κατήγορον, οὗ «διαβέβληται» τὸ πρόσωπον, γίνεται ὁμοφώνως ὑπὸ τῶν ἐρμηνευτῶν δεκτόν ⁶, ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης ἐκφράσεως δὲν ἐσκοπήθη ὑπὸ τοῦ κανονικοῦ νομοθέτου ἡ εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ καν. 6 Β' Οἰκ. καθιερούμενους λόγους ἀνικανότητος προσθήκη καὶ νέων. Μερικὴν ἐπ' ἀνάληψιν τοῦ τελευταίου τούτου κανόνος συνιστᾷ καὶ ὁ καν. 128 Καρχ., δι' οὗ ἀποκλείονται τῆς κατηγορίας οἱ ὑπὸ ἀφορισμὸν τελοῦντες ⁷. Ἐξαιρέσεις τῆς διατάξεως ταύτης προβλέπουν οἱ καν. 11 καὶ 19 Καρχ. Κατὰ τὸν πρῶτον ἐξ αὐτῶν δέον νὰ ἐξετάζεται τὸ ἀπὸ δογματικῆς πλευρᾶς ⁸ βάσιμον τῶν κατὰ τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου αἰτιάσεων κληρικοῦ τινος, ὅστις κατεδικάσθη καὶ ἐχωρίσθη ὑπ' ἐκείνου τῆς κοινωρίας. Κατὰ τὸν δευτέρον τῶν ἀνωτέρω κανόνων ὁ ἀπολειφθεὶς κατὰ τὴν διαδικασίαν κατήγορος καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀποκλειόμενος ἐφεξῆς τῆς κοινωρίας δύναται νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐν τῇ δίκῃ θέσιν του, ἐὰν προσερχόμενος ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ ἀπουσία του ὀφείλετο εἰς αἰτίαν συγγνωστήν ⁹.

Νέους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περιορισμοὺς ἀναφερομένους εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ κατηγόρου περιέλαβεν ὁ καν. 129 Καρχ. ¹⁰. Οὗτος πλὴν τῶν ἑτεροθρήσκων

4. Βλ. τὸ ἀνωτ. § 1 σημ. 3 παρατιθέμενον ἀπόσπασμα ἐκ Νεαρχῶς τοῦ Ἀλεξίου Α' (Reg. 1076).

5. Βλ. σχετικῶς Τρωϊᾶνον σ. 62 - 64.

6. Βλ. σχολία Ζωναρᾶ, Βαλσαμῶνος καὶ Ἀριστηνοῦ εἰς καν. 8 Καρχ. (Σύντ. τ. 3 σ. 315 ²⁵⁻²⁹, 316 ³⁻⁶, 10-18), ὡς καὶ σχολίον Ζωναρᾶ εἰς καν. 19 Καρχ. (αὐτόθι σ. 360 ¹³⁻¹⁴).

7. «... διὰ τοῦτο ὀρίζομεν τοῦτον ὁρθῶς πρὸς κατηγορίαν μὴ εἰσδέχεσθαι, ὅστις μετὰ τὸ ἀπὸ κοινωρίας γενέσθαι ἐν αὐτῷ ἔτι τῷ ἀφορισμῷ ὑπάρχει, εἴτε κληρικός εἴη εἴτε λαϊκός, ὁ κατηγορήσας βουλόμενος».

8. Οὕτως ὁ Βαλσαμῶν ἐν τῷ σχολίῳ του (Σύντ. τ. 3 σ. 321 ⁹⁻¹⁸) : «Χρὴ δέ, φησι, σκοπεῖν καὶ ἐξετάζειν, μὴ ποτε δικαίως αἰτιᾶται τὸν ἴδιον ἐπίσκοπον ὁ κληρικός, καὶ εὐλόγως τὴν μετ' αὐτοῦ κοινωρίαν ἐκκλίνῃ. Ἀνάγνωθι καὶ τὸν κθ' κανόνα τῆς συνόδου ταύτης, καὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ κανόνα δ'. Τὴν δὲ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου μέμψιν, μὴ εἴπῃς εἶναι ἐξ ἁμαρτήματος, ἢ ἀπὸ ἄλλης αἰτίας αἰτίας ἐγκληματικῆς, ἀλλ' ἀπὸ δογματικῆς, ἢ ἀδίκου διαγωγῆς. Οὐδὲ γὰρ ὀφείλει ὁ κληρικός ἀπὸ τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ χωρίζεσθαι πρὸ καταδίκης, εἰμὴ προφανῶς αὐτὸν βλέπῃ ἀδικοῦντα, ἢ ἐναντιούμενον τῷ ὁρθῷ δόγματι».

9. Ἐν τούτοις ὁ Βαλσαμῶν (βλ. κατωτ. § 5 σημ. 37) φαίνεται μὴ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὸν περιορισμὸν τοῦτον.

10. «Ὁμοίως ἤρρεσεν, ἵνα πάντες οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ἴδιοι ἀπελεύθεροι εἰς κατηγορίαν μὴ προσδεχθῶσι, καὶ πάντες οὗς πρὸς κατηγορητέα ἐγκλήματα οἱ δημόσιοι νόμοι οὐ προσδέχονται» πάντες ἔτι μὴν οἱ τοῖς τῆς ἀτιμίας σπύλοις ἐρραντισμένοι, τουτέστι μῆμοι καὶ ὅσα ταῖς αἰσχροτήσιν ὑποβέβληνται πρόσωπα· αἰρετικοὶ ἔτι μὴν, εἴτε ἑλληνες, εἴτε Ἰουδαῖοι. Πλὴν ὅμως πᾶσιν, οἷς ἡ τοιαύτη κατηγορία ἀρνεῖται, ἐν ταῖς ἰδίαις αἰτίαις τὴν τοῦ κατηγορεῖν ἄδειαν μὴ ὀφείλει ἀρνεῖσθαι».

καὶ τῶν αἰρετικῶν ἀπέκλεισε τοῦ δικαιώματος τῆς κατηγορίας τοὺς δούλους, τοὺς ἰδίους ἀπελευθέρους, τοὺς ἀτίμους, ὡς καὶ τοὺς κατὰ τὸ πολιτικὸν δίκαιον μὴ δυναμένους νὰ κατηγορήσουν. Εἶναι ἄξιον ἰδιαίτερας ἐξάρσεως, ὅτι προκειμένου περὶ τῶν δύο τελευταίων κατηγοριῶν ἔχομεν ἐκεῖ μὲν σιωπηράν, ἐνταῦθα δὲ ρητὴν παραπομπὴν εἰς τὰς διατάξεις ἀλλοτρίας ἐννόμου τάξεως, ἥτοι εἰς τοὺς οἰκείους ὁρισμοὺς τοῦ κοσμικοῦ δικαίου. Οὕτως ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ κανόνος τούτου ἐνδεικτικῶς ἀναφερομένων μίμων¹¹, ἀνίκαιοι πρὸς τὸ κατηγορεῖν εἶναι οἱ ἐπὶ κέρδει θηριομαχοῦντες καὶ οἱ μονομάχοι¹², οἱ συκοφάνται, οἱ προαγωγοί, οἱ κατόπιν τῆς ἐγέρσεως ἀτιμωτικῆς ἀγωγῆς καταδικασθέντες, οἱ παραβάται τῶν περὶ πενήτιμου ἐνιαυτοῦ διατάξεων, ὡς καὶ, γενικότερον, πάντες ἐκεῖνοι, ἐν τῷ προσώπῳ τῶν ὁποίων συντρέχει τις τῶν λεπτομερῶς ἐν τῷ νόμῳ ἀπαριθμουμένων ἀτιμοποιῶν αἰτιῶν¹³. Συνέπειαν τέλος τῆς εἰς τὰς περὶ κατηγορῶν διατάξεις τῆς πολιτειακῆς νομοθεσίας ἀναφορᾶς ἀποτελεῖ ἡ μὴ ἄλλοθεν προκύπτουσα ἀνικανότης τῶν γυναικῶν, τῶν ἀνῆβων, τῶν ἐν στρατείᾳ τελούντων, τῶν ἀρχόντων, τῶν πενήτων¹⁴ καὶ τινῶν ἄλλων κατηγοριῶν προσώπων, ὑπὸ τὰς εἰδικωτέρας προϋποθέσεις τοῦ νόμου καὶ τὰς ἐν αὐτῷ ἀναφερομένας διαστίξεις¹⁵, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ἀπαγόρευσις αὐτῇ ἀτονεῖ ἐὰν τὰ ἀνωτέρω πρόσωπα εἶναι οἱ ἐκ τοῦ ἐγκλήματος παθόντες¹⁶. Περαιτέρω κατὰ ρητὴν διάταξιν τοῦ κανόνος ἐπαναλαμβάν-

11. Περὶ τούτων βλ. τὰς ἐν τῷ σχολίῳ τοῦ Βαλσαμῶνος εἰς τὸν καν. 129 Καρχ. (Σύντ. τ. 3 σ. 598⁹⁻¹²) γινόμεναι διακρίσεις : «Μίμους μὲν τοὶ ἐκεῖνους λέγε, τοὺς προσωπεῖα ὑποδυομένους, δούλων τυχόν, ἢ καὶ γυναικῶν, καὶ μὴ πάντας τοὺς τῆς θυμέλης ἐκεῖνοι γάρ, οἱ τὰ μουσικὰ ὄργανα μεταχειριζόμενοι, ἐντιμοὶ εἰσιν». Διάφοροι ὅμως εἶναι ἡ ἐν τῷ σχολίῳ τοῦ Ζωναρᾶ ἐκτιθεμένη ἀποψις : «Διὰ δὲ τῶν μίμων, τοὺς σκηνηκούς πάντας ἐδήλωσεν, ὧν οἱ μὲν εἰσθότες ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τὰ ἐκυτὼν ἐνδείκνυσθαι ἐπιτηδεύματα ἐντιμοὶ τοῖς νόμοις λογίζονται, οἱ δὲ ἐν πανηγύρεσι καὶ δημοτικαῖς συναλεύσεσι παίζοντες ἄτιμοι κρίνονται» (αὐτόθι σ. 596²⁰ - 597²). Βλ. καὶ Βασ. 21, 2, 3 : «Ὁ μισθώσας ἐκυτὼν εἰς παιγνικὴν τέχνην καὶ μὴ ἐπιδειξάμενος οὐκ ἀτιμοῦται».

12. Βλ. ἐν τῷ σχολίῳ τοῦ Ζωναρᾶ εἰς τὸν καν. 129 Καρχ. τὰ ἀκόλουθα : «Ὁμοίως καὶ οἱ θηριομάχοι, οἱ καὶ κινηγοὶ ὀνομάζονται, καὶ οἱ μονομαχοῦντες, εἰ μὲν δι' ἐπίδειξιν ἀνδρείας καὶ δόξης ἔρωτα θηριομαχοῦσιν, ἢ μονομαχοῦσιν, ἐπίτιμοι εἰσιν, εἰ δὲ διὰ μισθόν, ἄτιμοι· ὁ γὰρ τῆς οἰκείας ζωῆς μὴ φειδόμενος, ἀλλὰ μισθοῦ προδιδοὺς αὐτήν, καὶ θανάτου διὰ κέρδος καταφρονῶν, πῶς ἂν τῆς οἰκείας φείσεται ὑπολήψεως;» (Σύντ. τ. 3 σ. 597²⁻⁷). «Ὁ δὲ Βαλσαμῶν ποιοῦμενος ἐν τῷ σχολίῳ τοῦ τῆν αὐτὴν ὡς ἂν διέκρισιν παρὰ τὴν ἐν τέλει : «οὐ γὰρ ἡ πρᾶξις, ἀλλ' ἡ προαίρεσις ἐνταῦθα κολάζεται» ὅτι καὶ βασιλεῖς θηριομαχοῦσιν» (αὐτόθι σ. 598¹⁷⁻¹⁸).

13. Οἱ σχετικοὶ ὁρισμοὶ εἶναι κατεστρωμένοι ἐν Βασ. 21, 2 καὶ 3.

14. Διὰ τὴν ἀνικανότητα ταύτην τῶν πενήτων βλ. εἰδικότερον Μ. Τουρτόγλου, Κοινωνικαὶ τινες ἐπιδράσεις ἐπὶ τὸ βυζαντινὸν δίκαιον ἐν Ἑπετηρίδι Κέντρου Ἑρεῦνης Ἱστορίας Ἑλλην. Δικαίου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 12 (1965 [ἐν Ἀθήναις 1968]) 196, ἐνθα καὶ περαιτέρω παραπομπαὶ εἰς τὰς πηγάς.

15. Βλ. Βασ. 60, 34.

16. Τοῦτο τονίζει ὁ Βαλσαμῶν ἐν τῷ σχολίῳ τοῦ εἰς τὸν καν. 129 Καρχ., ἀντιγράφων τὸ χωρίον Βασ. 60, 34, 11 (Σύντ. τ. 3 σ. 598²⁻⁴) : «Οὗτοι δὲ πάντες ἐγκλήματα ἴδια καὶ φόνον συγγενῶν ἐκδικεῖν δύνανται». Κατ' ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐξητάσθη ἡ ὑπὸ γυναικὸς κατὰ τοῦ πατρ. ΚΠ. Μεθοδίου διατυπωθεῖσα κατηγορία (Γενέσ. IV 83¹⁰⁻¹¹, Σουλ. - Κεδρ. II 147³⁻⁶, Ζωναρᾶς XVI 1, 23 : III 384¹⁷ - 385²). Βλ. καὶ ἀπόκρισιν τοῦ Νικήτα Ἑρακλείας, ἐκδ. Α. Pavlov ἐν Viz. Vrem. 2 (1895) 170.

νοντος ως πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο τὸν καν. 6 Β' Οἰκ. ¹⁷, πάντες οἱ πρὸς τὸ κατηγορεῖν ἀνίκανοι δὲν κωλύονται νὰ ἐπιδιώξουν τὴν διὰ τῆς προσφυγῆς εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν ἀποκατάστασιν ζημιῶν, αἱ ὁποῖαι προεκλήθησαν διὰ τῆς προσβολῆς ἰδιωτικοῦ αὐτῶν δικαιώματος.

Ἡ διὰ τῆς ἀκροτελευτίου διατάξεως τοῦ αὐτοῦ ως ἄνω κανόνος τῆς Β' Οἰκ. Συνόδου καθιερωθεῖσα ἀνικανότης, ἡ πλήττουσα τὸν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἢ πρὸς κοσμικὰ δικαστήρια προσφεύγοντα κατήγορον, ὡς καὶ τὸν ἀπ' εὐθείας ἐνώπιον Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐμφανιζόμενον, παρεβιάσθη πλέον ἢ ἅπαξ καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἰδίᾳ κατὰ τὸ πρῶτον αὐτῆς σκέλος, ὡς ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ δέικνται (ἀνωτ. § 1). Τοῦτου ἔνεκεν ἐπεδιώχθη ἀπὸ κανονικῆς πλευρᾶς ὁ περιορισμὸς τῶν παραβιάσεων διὰ μετατροπῆς τῆς ὑπὸ τοῦ κανόνος ἀπειλουμένης προσωρινῆς ἀνικανότητος εἰς διηνεκὴ τοιαύτην ¹⁸. Παραλλήλως ἐξεδηλώθη ἡ προσπάθεια ἐνισχύσεως τοῦ ἐτέρου σκέλους τῆς διατάξεως διὰ τῆς ὑποκαταστάσεως τῶν πατριαρχικῶν συνόδων εἰς τὴν θέσιν τῶν μὴ συγκροτουμένων πλέον Οἰκουμενικῶν ¹⁹. Αἱ ἀπόψεις ὅμως αὗται δὲν φαίνεται νὰ εὗρον ἀπήχησιν ἐν τῇ πρακτικῇ. Ὑπεστηρίχθη ἐπίσης ὅτι κατὰ τὸν καν. 130 Καρχ. δὲν εἶναι δεκτὸν εἰς κατηγορίαν πρόσωπον, τοῦ ὁποίου ἀπερρίφθη ποτὲ ἐπιδοθεῖσα καταγγελία ²⁰. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἐρμηνεία τοῦ κανόνος τούτου δὲν εἶναι ὀρθή, διότι, ὡς καὶ ἐκ τοῦ γράμματος τῆς διατάξεως ἀβιάστως προκύπτει, δι' αὐτῆς ἐρρυθμίσθησαν μόνον διαδικαστικὰ θέματα, δοθέντος ὅτι ὁ τοιοῦτος κατήγορος, συντρεχουσὼν τῶν νομίμων προϋποθέσεων, ἀποκρούεται ὡς συκοφάντης ²¹.

Ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς διὰ τῶν προμνησθεισῶν μεταγενεστέρων διατάξεων εἰσαχθείσης λεπτομεροῦς τοῦ θέματος ρυθμίσεως, δὲν ἀπέβαλον τὴν ἰσχύν των οἱ ἐν τοῖς ἀνωτάτοις συλλεκτικοῖς ἔργοις τῶν πρώτων αἰώνων περιοχόμενοι γενικοὶ περὶ κατηγόρων ὅρισμοι ²². Κατὰ συνέπειαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ δικασταὶ κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς προσωπικότητος τοῦ κατηγόρου ἀνεξαρτήτως τῆς ιδιότητος αὐτοῦ ὡς μέλους τῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ ταύτης τοῦ καθ' οὗ ἡ κατηγορία στρέφεται προσώπου ²³, δέον νὰ μὴ περιορίζωνται εἰς

17. Κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς σχετικῆς διατάξεως ὁ Ζωναρᾶς παραπέμπει εἰς τὰ ἐν τῷ καν. 6 Β' Οἰκ. γραφόμενα (Σύντ. τ. 3 σ. 597 ¹⁰⁻¹²).

18. Τὴν ἀποψιν ταύτην παραθέτει ὁ Βαλσαμών ἐν τῷ σχολίῳ του εἰς τὸν καν. 6 Β' Οἰκ. (Σύντ. τ. 2 σ. 185 ²⁴⁻³³) : « Ἀπὸ μὲν τοῦ τελευταίου ῥήτου τοῦ παρόντος κανόνος, τοῦ λέγοντος, ἀπαράδεκτον εἰς κατηγορίαν εἶναι τὸν παρὰ τὸν κανόνα ποιοῦντα, ὡς ὕβριστὴν τῶν κανόνων, ἐπεχείρησαν εἰπεῖν τινες, καὶ ἀτιμία τοῦτον καθυποβάλλεσθαι. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ, ἀπὸ τούτου μὴ γενέσθαι, τὸν οὕτως ἀσυντάκτως ἐναγαγόντα, ἐνοχὸν τῇ περὶ ὕβρεως ἀγωγῇ, ὥστε ἀτιμωθῆναι, καὶ ἀκολούθως καθαιρεθῆναι, διὰ τὸν κανόνα τὸν λέγοντα: Τὸ φανερόν βλάπτει, τὸ ἐκτετυπωμένον οὐ βλάπτει. Ἄλλως δὲ πῶς τιμωρηθήσεται κατὰ τὸ δοκοῦν τῷ δικάζοντι ».

19. Οὕτως ὁ Βαλσαμών ἐν τῷ ὡς ἄνω σχολίῳ του (αὐτόθι σ. 186 ¹³⁻¹⁷).

20. Milasch σ. 683 σημ. 13.

21. Βλ. κατωτ. § 5 σημ. 46 - 48.

22. Βλ. τούτους παρὰ Τρωϊάνῳ σ. 61 ἐπ.

23. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης οὐδεὶς εἰσάγεται ὑπὸ τῶν κανόνων περιορισμὸς. « Οὐθεν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Νικαίου (ΙΑ' αἰ.) ἐν ἐπιστ. 14 στίχ. 50 - 51 (Darrouzès, Épistoliers σ. 92)

τά υπό τῶν ἀνωτέρω κανόνων τῆς Β' Οἰκ. Συνόδου καὶ τῆς Καρχηδόνας διαγραφόμενα πλαίσια ²⁴.

§ 4. Μέτρα λαμβανόμενα πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς διαδικασίας

Ἐάν ἡ δίωξις ἀσκῆται κατόπιν αὐτεπαγγέλτου ἐνεργείας τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, αὕτη πρὸ τῆς παραπομπῆς τοῦ κατηγορουμένου ἐνώπιον τοῦ ἀρμοδίου δικαστηρίου δύναται νὰ διατάξῃ τὴν διενέργειαν προκαταρκτικῆς τινος ἐξετάσεως πρὸς συλλογὴν ἀποδεικτικοῦ ὑλικοῦ ἢ συμπλήρωσιν τοῦ ἤδη συλλεγέντος ¹. Εἰς παρομοίαν ἐνέργειαν δύναται νὰ προβῇ καὶ ἡ κοσμικὴ ἀρχὴ προκειμένης τῆς ἐγέρσεως κατηγορίας ἐπὶ ἐκκλησιαστικῷ ἀδικήματι πρὶν ἢ παραπέμψῃ τὴν ὑπόθεσιν πρὸς τὸ ἀρμόδιον ἐκκλησιαστικὸν δικαστήριον ². Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἡ ἔρευνα διενεργεῖται διὰ τινος τῶν εἰς ἑκατέραν τῶν ἀρχῶν ἀνη-

προσβευομένη ἀποψίς, καθ' ἣν «οὐδ' ἱεροὶ κανόνες μοναχοὺς κατηγορεῖν ἱερέων διακελεύονται», εἶναι ἀνευ νομικῆς σημασίας.

24. Οὕτως ὁ Θεόδωρος Νικαίας παραπονεῖται ἐν ἐπιστολῇ του (ἀρ. 1 στίχ. 35 - 38), ὅτι ἠκουσθήσαν αἱ κατηγορίαι τῶν ἐχθρῶν του : «Πῶς δὲ καὶ καθ' ἡμῶν, εἰ καὶ τάληθ' ἔλεγον, εἰσακουσθήσονται οἱ οὕτως ἐχθρῶς ἡμῖν προσφερόμενοι ; Πόθεν δὲ καὶ τὸ πιστὸν ἔξουσιν οἱ, ὡς αὐτοὶ φασί, βουλεύοντες ἀγαθὰ, οἱ τὸν ὑπίσω χρόνον ὑμῖν μὴ σπεισάμενοι, ὡς οὐδὲ νῦν, εἰ καὶ βιάζονται, τὴν ὑπόσχεσιν ;» (Darrouzès, *Épistoliers* σ. 263).

1. Τοιαύτην ἐξέτασιν διενήργησεν ὁ πατρ. ΚΠ. Γερμανὸς Α' ἐπὶ τῶν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Ναχωλίας Κωνσταντίνου κατηγοριῶν (ἐπιστ. 2 αὐτοῦ ἐν P.G. 4H' στ. 161 B, Grumel 328, ἐτ. 723 - 725), ὡς καὶ τοῦ αἰρετικοῦ Γεργεσίου - Τιμοθέου (Πέτρου Σικελιώτου, *Ἱστορία... τῶν Μανιχαίων* κλπ. 29, ἐν P.G. PΔ' στ. 1284 B - D, Φωτίου, *Contra Manichaeos* I 19, ἐν P.G. PB' στ. 53 C - 56 D). Ἔτεροι περιπτώσεις μνημονεύονται κατὰ τὴν πατριαρχίαν τῶν Λέοντος τοῦ Στυπῆ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κωνσταντίνου Χρυσομάλλου (Σύντ. τ. 5 σ. 77 ²³⁻³⁰, Grumel 1007, ἐτ. 1140), Μιχαὴλ Β' Κουρκούα τοῦ Ὁρείτου ὡς πρὸς τὸν μοναχὸν Νήφωνα (αὐτόθι σ. 88 ³¹ - 89 ¹, Grumel 1013, ἐτ. 1143) καὶ Μιχαὴλ Γ' τοῦ Ἀγγιᾶλου ὡς πρὸς τὸν Ἰωάννην Εἰρηγικὸν (Petit, *Documents* ἀρ. IV σ. 429 ³⁻⁹). Τέλος φαίνεται ὅτι προκαταρκτικὴ ἐξέτασις ἔλαβε χώραν καὶ ὡς πρὸς τὰς κατὰ τοῦ πατρ. Λουκᾶ Χρυσοβέργου (1156 - 1169) διατυπωθείσας κατηγορίας (Κίνναμος VI 2 : 257 ¹¹⁻¹³). Τὸν χαρακτηριστὴρα προκαταρκτικῆς ἐξετάσεως (οὐχὶ ὅμως πρὸς συγκέντρωσιν ἀποδεικτικοῦ ὑλικοῦ, ἀλλὰ διὰ τὴν μετὰ μείζονος κύρους ἐπίλυσιν θεμάτων οὐσίας) ἔδει νὰ ἔχῃ καὶ ἡ ἐν ἔτει 869 διενεργηθεῖσα διερεύνησις τῆς ὑποθέσεως τοῦ Φωτίου ὑπὸ ρωμαϊκῆς συνόδου, ἥτις παρὰ ταῦτα προέβη εἰς τὴν λήψιν καθαιρετικῆς ἀποφάσεως. Βλ. Beck, *Kirchengeschichte* σ. 205 ἐπ.

2. Ὑπὸ τοῦ comes Orientis Ἰωάννου ἐξητάσθησαν αἱ κατὰ τοῦ πατρ. Ἀντιοχείας Γρηγορίου Β' διατυπούμεναι κατηγορίαι (Εὐαγγέριον, Ἑκκλ. ἱστ. VI 7 : 226 ²⁰⁻²¹, Νικηφ. Καλλ. Ξανθ., Ἑκκλ. ἱστ. XVII 12 : 352 D). Ἐπὶ αὐτοῖς Μιχαὴλ Γ' καὶ τῆς μητρὸς του Θεοδώρας ἀπεστάλη ὁ πατρίκιος Βάρδας, ἵνα ἐξετάσῃ τὸν πατρ. Ἰωάννην Ζ' Γραμματικόν, ὅστις ἀπέκοψε τὰς φλέβας τῆς κοιλίας του καὶ ἐνεφάνισε τοῦτο ὡς δολοφονικὴν ἀπόπειραν (Θεοφ. Συνεχ. IV 3 : 151 ⁹⁻¹⁰, Ψ Συμ. Μάγ. 648 ¹⁹⁻²⁰). Διὰ κοσμικῶν ἀρχόντων διενεργήθη ἐξέτασις κατὰ τοῦ πατρ. Ἰγνατίου ὑποκινουμένη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του, ἰδίᾳ τοῦ Γρηγορίου Ἀβσεστᾶ, κατὰ τὸν χρόνον τῆς πρώτης πατριαρχείας αὐτοῦ (Βίος Ἰγνατίου ἐν P.G. PE' στ. 513 A). Ἡ κατὰ τοῦ πατρ. Φωτίου καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Εὐχαΐτων Θεοδώρου τοῦ Σανταβαρηνοῦ ἀνάκρισις ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος

κόντων οργάνων³. Αύτη δὲν ἐξαντλείται εἰς τὴν ἐξέτασιν μαρτύρων καὶ τὴν συγκέντρωσιν πάσης φύσεως πληροφοριῶν, ἀλλὰ περιλαμβάνει καὶ τὴν ἀνακάλυψιν καὶ κατάσχεσιν πειστηρίων⁴. Ἐάν ἐκ τοῦ συγκεντρωθέντος ὕλικου δὲν προκύπτουν στοιχεῖα περὶ τῆς ἐνοχῆς τοῦ κατηγορουμένου, ἡ ἐρευνα περατοῦται διὰ τῆς ἐκδόσεως ἀποφάσεως πιστοποιούσης τὸ γεγονός τοῦτο⁵.

Οὐχὶ σπανίως τὰ κανονικὰ κείμενα ἀπαιτοῦν τὴν πρό τῆς εἰσαγωγῆς εἰς δίκην τοῦ ὑπαίτιου τῆς τελέσεως ἐκκλησιαστικοῦ τινος ἀδικήματος πρόσκλησιν αὐτοῦ, ὅπως ἀπόσχη τῆς ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐννόμου τάξεως ἀποδοκιμαζομένης συμπεριφορᾶς⁶. Ἐνίοτε αἱ ὑπὸ τῶν κανόνων προβλεπόμεναι συνέπειαι δὲν ἐπέρχονται πρό τῆς παρόδου καὶ ὠρισμένης ἀπὸ τῆς προσκλήσεως προθεσμίας⁷. Σιωπώντων ἐπὶ τοῦ προκειμένου τῶν ἐρμηνευτῶν, δὲν εἶναι γνωστὸν ἐὰν ἡ τήρησις τῆς προδικασίας ταύτης ἐπιβάλλεται καὶ εἰς ἄς ἐτι περιπτώσεις ἀπαιτεῖται ὑπὸ τοῦ οἰκείου κανόνος διὰ τὴν μὴ ἄσκησιν ποινικῆς διώξεως κατὰ τοῦ ὑπαίτιου οὐχὶ

εἰς πενταμελῆ ἐπιτροπὴν. Περὶ ταύτης βλ. Χριστοφιλοπούλου, Σύγκλητος σ. 96 ἐπ., ἐνθα καὶ αἱ παραπομπαὶ εἰς τὰς πηγὰς. Τὸ ἀληθὲς τῶν κατὰ τοῦ πατρ. ΚΗ. Κοσμᾶ Β' κατηγοριῶν προσεπάθησε νὰ ἐξακριβώσῃ πρό τῆς εἰσαγωγῆς αὐτοῦ εἰς δίκην (ἔτ. 1147) ὁ αὐτοκρ. Μανουὴλ Α' Κομνηνός (Κίνημος II 10: 65¹⁷⁻²²).

3. Κατὰ τὰς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν διενεργουμένας ἐξετάσεις ἡ ἐπιλογή τῶν ὀργάνων ἐξαρτᾶτο καὶ ἐκ τῆς ιδιότητος τοῦ καθ' οὗ αὕτη. Οὕτω π.χ. πρὸς τὸν μοναχὸν Νήφωνα (βλ. ἀνωτ. σημ. 1) ἀπεστάλησαν ὁ δομέστικος τῶν σεκρετικῶν καὶ δύο σεκρετικοὶ (Σύντ. τ. 5 σ. 88³¹⁻⁸⁹). Περὶ τῶν ὀργάνων τούτων βλ. Beck, Literatur σ. 111, 118 (ἐν σ. 111 σημ. 7 ὑποστηρίζεται ὅτι οὗτοι ἀνῆκον εἰς τὸ κοινὸν γραφεῖον πατριάρχου καὶ χαρτοφύλακος, ὅστις ἦτο ἐπιφορτισμένος μὲ τὴν διεξαγωγὴν τῶν δικαστικῶν ὑποθέσεων). Προκαταρκτικὴ ἐξέτασις ἡδύνατο νὰ διενεργηθῇ καὶ παρ' ὀλοκλήρου δικαστηρίου (βλ. σημ. 1 ἐν τέλει).

4. Τὴν κατάσχεσιν ἐνὸς κώδικος περιέχοντος αἰρετικὰς συγγραφάς ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως πρεσβυτέρου καταδικασθέντος περὶ τὸ 594 πληροφοροῦμεθα ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ πάπα Γρηγορίου Α', VI 66 ἐν P.L. LXXVII στ. 850 B. Ἡ λήψις τοῦ μέτρου τούτου μαρτυρεῖται καὶ διὰ τὰ ὑπὸ τοῦ πατρ. Ἰωάννου Ζ' Γραμματικοῦ χρησιμοποιηθέντα φονικά ὄργανα διὰ τὴν πρόκλησιν τῶν πληγῶν (ἀνωτ. σημ. 2), δοθέντος ὅτι ταῦτα ἐνεφανίσθησαν ἐπὶ δικαστηρίου, ὡς καὶ δι' αἰρετικοῦ περιεχομένου συγγράμματα εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν Κωνσταντίνου Χρυσομάλλου (Σύντ. τ. 5 σ. 77²²⁻²⁴, ἀνωτ. σημ. 1) καὶ Ἰωάννου Εἰρηνικοῦ (Petit, Documents ἀρ. IV σ. 492¹⁴⁻¹⁵, ἀνωτ. σημ. 1).

5. Τὴν ἐκδοσιν τοιούτων ἀποφάσεων συναντῶμεν κατὰ τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς διενεργήθη προκαταρκτικὴ ἐξέτασις ἔνεκα τῆς ὑπάρξεως ὑπονοιῶν αἰρέσεως, ὡς π.χ. ἐπὶ τῆς ἀνωτ. σημ. 1 ἀναφερομένης ἐξετάσεως τοῦ αἰρετικοῦ Γεγενεσίου - Τιμοθέου. Βλ. καὶ τὴν ἀνωτ. ἐν σημ. 1 μνημονευομένην ἐπιστολὴν τοῦ Γερμανοῦ Α', ἐν ᾗ οὗτος γράφει πρὸς τὸν παραλήπτην μητροπολίτην Συνάδων, ὅτι ἡ ὑπόθεσις τοῦ Νακωλείας Κωνσταντίνου δὲν ἀπαιτεῖται νὰ ἀχθῇ ἐνώπιον τοῦ ἐπαρχιακοῦ συνοδικοῦ δικαστηρίου, ἐφ' ὅσον ἡ ἀθωότης τοῦ κατηγορουμένου διεπιστώθη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διενεργηθείσης ἐξετάσεως.

6. Βλ. καν. 6, 31, 81, 83 Ἀποστ., 17 Α' Οἰκ., 10 καὶ 19 Ζ' Οἰκ. ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ὑπ' αὐτοὺς σχόλια τοῦ Βαλασμῶνος ἐν Σύντ. τ. 2 σ. 9²⁰⁻²¹, 40²⁵⁻²⁶, 105⁹⁻¹², 107²⁸, 153², 589⁹ καὶ 632²⁵ ἀντιστοίχως. Πρβλ. καὶ καν. 16 Ζ' Οἰκ. Προηγούμενην «παρρηγομένην» διὰ τὴν ἐπιβολὴν ποινῆς ἀπαιτεῖ ἐν τισὶν ἀποκρίσεσι καὶ ὁ χαρτοφύλαξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας Νικήτας ἐν P.G. P10⁹ στ. 1005 C, 1008 B.

7. Ὡς ἐπὶ τῶν καν. 121 καὶ 123 Καρχ.

παράλειψις αὐτοῦ, ἀλλὰ θετική τις ἐνέργεια⁸. Ἡ πρὸς τὸν παραβάτην μιᾶς ἐκ τῶν ὡς ἄνω διατάξεων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ἀπευθυνομένη πρόσκλησις, μὴ ὑποκειμένη ἀρχικῶς εἰς οὐδένα τύπον⁹, ὑπεβλήθη σὺν τῇ παρῶν τοῦ χρόνου εἰς ἐκεῖνον τῆς κλητεύσεως τοῦ κατηγορουμένου, πραγματοποιουμένη διὰ τριῶν «τριακονθημέρων ἐπιφωνημάτων»¹⁰. Κατὰ συνέπειαν δεόν νὰ γίνη δεκτὸν ὅτι τὰ περὶ κλητεύσεων ἰσχύοντα (βλ. κατωτ. § 7), ἰδίᾳ τὰ εἰς τὰ ὄργανα, δι' ὧν ἐξετελεῖτο ἡ σχετική ἀπόφασις, ἀναφερόμενα, ἐτύγχανον καὶ ἐνταῦθα ἐφαρμογῆς.

Ἡ ἀπὸ τοῦ Ε' κυρίως αἰῶνος παρατηρουμένη ἐν τῇ πρακτικῇ συνήθεια τῆς ἐπιβολῆς ἀφορισμοῦ εἰς τὸν ὑποπτον τῆς τελέσεως ἐκκλησιαστικοῦ ἀδικήματος, καὶ δὴ τινος ἐκ τῶν κατὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως στρεφομένων¹¹, πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου δικαστηρίου ἐκδικάσεως τῆς ἐναντίον του διατυπωθείσης κατηγορίας, δὲν ἐξέλιπε καὶ κατὰ τὴν ἐπομένην περίοδον¹². Ἀντιθέτως μάλιστα ἐκ τῆς θεσπίσεως διατάξεων, δι' ὧν ἐπιβάλλονται περιορισμοὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου, συνάγεται ὅτι πιθανότατα ἐγένετο κατάχρησις τοῦ ἐν λόγῳ μέτρου. Σκοπὸς τῶν διατάξεων τούτων ἦτο νὰ ἐπιφυλαχθῇ γενικῶς τὸ δικαίωμα ἐπιβολῆς τοιούτου ἀφορισμοῦ εἰς μόνους τὰς προϊσταμένας τοῦ ὑπόπτου ἀρχάς ἢ τὰ ἀρμόδια δικαιοδοτικά ὄργανα, νὰ ἐπιτραπῇ δὲ κατ' ἐξαιρέσιν καὶ εἰς τοὺς ὑφισταμένους αὐτοῦ ὑπὸ τὰς ρητῶς ἐν αὐταῖς καθοριζόμενας προϋποθέσεις. Οὕτως οἱ καν. 13, 14 καὶ 15 Πρωτοδ. ἀπει-

8. Οὕτω π.χ. κατὰ τὸν καν. 13 Ζ' Οἰκ. οἱ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς εἰκονομαχίας κατέχοντες ἐπισκοπεῖα ἢ μοναστήρια διαφεύγουν τὴν δίωξιν ἐὰν ἐπιστρέψουν ταῦτα τῇ Ἐκκλησίᾳ μεριμνῶντες διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἀρχαίου σχήματος. Βλ. καὶ τὸ σημείωμα τοῦ Ἰσακίου Β' Ἀγγέλου (Reg. 1573, ἐτ. 1186) ἐν J.G.R. I σ. 435 ἐπ. Τὴν τήρησιν τῆς διατυπώσεως ταύτης ἐπὶ τῶν παραβιάζοντων τὴν δι' ἐρμηνευτικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ καν. 25 Δ' Οἰκ. εἰσαχθεῖσαν τρίμηνον προθεσμίαν ἀποδοχῆς ἢ ἀποποιήσεως τῆς εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμὸν ἐκλογῆς των, ἀποκρούει ὁ Βασιλεὺς ἐν τῷ σχολίῳ του εἰς τὸν ἐν λόγῳ κανόνα (Σύντ. τ. 2 σ. 276⁸⁻¹⁷).

9. Βλ. Κ. Μουρατίδης, Ἡ μοναχικὴ ὑπακοὴ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ, ἐν Ἀθήναις 1956, σ. 106 διὰ τὰ ἐν ταῖς μοναῖς κρατοῦντα.

10. Βλ. σχόλιον τοῦ Βασιλεὺς εἰς καν. 6 Ἀποστ. (Σύντ. τ. 2 σ. 9²⁰⁻²¹). Ἐν τούτοις ἐκ συνοδικοῦ σημειώματος ἐπὶ πατρ. Μιχαὴλ Γ' τοῦ Ἀρχιῆλεως ἐκδοθέντος (Grumel 1118, ἐτ. 1170) προκύπτει τοῦτο μὲν, ὅτι ἡ πρὸς ἕνα ἑκάστον τῶν ὑπαίτιων τῆς τελέσεως ἐκκλησιαστικοῦ ἀδικήματος - εἰς εὐρεῖαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον κλίμακα διαπραττομένου - πρόσκλησις, ὅπως ἀπόσχη τῆς παρὰ νόμου συμπεριφορᾶς, δύναται νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ γενικῆς συστάσεως ἀπευθυνομένης πρὸς τοὺς πιστοὺς μεῖζονες ἐκκλησιαστικῆς περιφερείας, τοῦτο δὲ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν προσκληθέντων, ὡς καὶ τὰ χρονικά ὅρια τῆς διενεργείας των μεταβάλλονται ἐνίοτε κατὰ τὰς περιστάσεις (Σύντ. τ. 3 σ. 443²⁰⁻²³). Ἐγγραφον παραίνεσιν πρὸ τῆς ἀσκήσεως διώξεως ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἐπιστολὴ 41 τοῦ Ἰγνατίου Νικαίας (οὐχὶ Θεοφάνους ὡς ὁ ἐκδότης· βλ. J. Pargoire ἐν *Échos d'Orient* 6 [1903] 375 - 378) πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Νομμερικῶν ἐν Γεδεών, Νέα βιβλιοθήκη στ. 11 ἐπ.

11. Βλ. Τρῶγανου σ. 64 ἐπ.

12. Βλ. τὴν ἀκόλουθον περιχοπὴν ἐκ τῆς ἐπιστ. 80 τοῦ Φωτίου, ἐκδ. Βαλέττα σ. 406¹⁵⁻¹⁷: «Ὅσοι δὲ τοῖς ἐγγλήμασιν ἐαλωκότες κατὰ δόλῳ καθεστήκασι, τοὺς τε κοσμικοὺς φημι, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἐταξομένους Πρεσβυτέρους, τούτους φυλάττειν τὸ πρόσκαιρον ἐπιτίμιον, ἂν, ὡς ἐφημεν, γνωστὸν κατέστη τὸ αἰτίημα, καὶ ἡμεῖς ἀποφανόμεθα». Τὴν ἐπιβολὴν τοιούτου μέτρου ὑπαινίσσεται καὶ ὁ Θεόδωρος Νικαίας (ΙΑ' αἰ.) ἐν τῇ ἐπιστ. 1 στίχ. 41 - 42 ἐν συνδ. πρὸς 25 - 26 (ἐν Darrouzès, *Épistoliers* σ. 263).

λοῦν καθαίρεσιν κατὰ τῶν κληρικῶν, καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν φερόντων τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμὸν περιλαμβανομένων καὶ τῶν μητροπολιτῶν, καὶ ἀφορισμὸν κατὰ τῶν μοναχῶν καὶ λαϊκῶν, οἱ ὅποιοι πρὸ τῆς ἐκδόσεως ὀριστικῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως¹³ διακόπτουν τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν πρὸς τὸν προϊστάμενον αὐτῶν ἐπίσκοπον—ἢ μητροπολίτην ἢ πατριάρχην—, ἐκτὸς ἐὰν οὗτος δημοσίᾳ¹⁴ κηρύττῃ αἰρετικά δόγματα¹⁵. Κατὰ συνέπειαν διὰ τῶν κανόνων τούτων περιορίζεται ἡ ἔκτασις ἐφαρμογῆς τοῦ καν. 31 Ἀποστ.¹⁶, ὅστις καθιεροῖ τὸ ἀνεύθυνον τῶν μὴ κοινωνούντων πρὸς τὸν ἐπίσκοπον ὑφισταμένων οὐχὶ μόνον ἔνεκα δογματικῶν παρεκκλίσεων αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ πᾶσαν ἐγκληματικὴν αἰτίαν¹⁷. Αἱ ἀνωτέρω διατάξεις, δι' ὧν ἐξασφαλίζεται ἡ διατήρησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς πειθαρχίας, δὲν φαίνεται νὰ ἰσχύουν καὶ ὑπὲρ τῶν λοιπῶν, πλὴν τῶν ἐπισκόπων, φορέων ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας¹⁸.

Δὲν εἶναι κατὰ τὸ στάδιον τοῦτο ἀσύνηθες φαινόμενον ὁ περιορισμὸς τοῦ κατηγορουμένου μέχρι τῆς εἰσαγωγῆς αὐτοῦ εἰς δίκην¹⁹. Ἡ δι' ἐκκλησιαστικῶν

13. «... πρὸ συνοδικῆς διαγνώσεως καὶ ἐξετάσεως καὶ τῆς ἐπ' αὐτῷ τελείας κατακρίσεως...» (καν. 13)· «... πρὸ συνοδικῆς διαγνώσεως...» (καν. 14)· «... πρὸ ἐμφανείας συνοδικῆς καὶ τελείας αὐτοῦ κατακρίσεως...» (καν. 15).

14. Βλ. σχόλιον Βαλαμῶνος εἰς καν. 15 Πρωτοδ. (Σύντ. τ. 2 σ. 695²²⁻²⁷): «Εἰ γὰρ κρύφα καὶ μετὰ ὑποστολῆς ψιθυρίζονται τὰ τῆς αἵρέσεως παρὰ τοῦ πρώτου, ὡς ἀμφιβάλλοντος, οὐκ ὀφείλει τις ἐξ αὐτοῦ πρὸ καταδικῆς ἀποσχισθῆναι· εἰκὸς γὰρ ἔστι μεταβῆναι αὐτοῦ πρὸς τὸ ὀρθόδοξον, πρὸ τῆς ἐντελοῦς ἀποφάσεως, καὶ ἀποστῆναι τῆς αἵρέσεως».

15. Ἡ ἐξαίρεσις αὕτη καίτοι περιέχεται ἐν μόνῳ τῷ καν. 15 Πρωτοδ. καλύπτει καὶ τὰς ὑπὸ τῶν δύο προηγουμένων κανόνων προβλεπομένας περιπτώσεις.

16. Τὴν ἀντίθεσιν ἐπισημαίνει ὁ Βαλαμῶν ἐν τῷ ὡς ἄνω σχολίῳ του (Σύντ. τ. 2 σ. 695³⁰ - 696²).

17. Ἡ αὕτη ἔννοια ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Βαλαμῶνος καὶ εἰς τὸν καν. 11 Καρχ. Βλ. τὸ σχόλιον αὐτοῦ ἐν Σύντ. τ. 3 σ. 321¹³⁻¹⁸ (τὸ χωρίον παρατίθεται ἀνωτ. § 3 σημ. 8).

18. Οὕτω κατὰ τὸν καν. 51 τοῦ πατρ. ΚΠ. Νικηφόρου (;) ἐν Pitra, Hist. et Mon. II σ. 332, ἐπιτρέπεται εἰς μοναχὸν νὰ ἀποχωρήσῃ τῆς μονῆς, ἐὰν ὁ ἡγούμενος εἶναι αἰρετικός, ἄνευ τινὸς περιορισμοῦ ἢ διακρίσεως.

19. Τοιοῦτος περιορισμὸς μαρτυρεῖται ἐν ταῖς πηγαῖς εἰς τὰς ἐξῆς περιπτώσεις : α) Μοναχοῦ τινος κατηγορουμένου ἐν Πάτριας ἐπὶ πωλήσει ἱερῶν σκευῶν (Βίος Ἡλίας IV 29 ἐν ASS. Sept. III [1750] σ. 860 D 12). β) Τοῦ πατρ. ΚΠ. Ἰγνατίου (Θεοφ. Συνεχ. IV 31 : 193²¹ - 194¹, ΨΣυμ. Μάγ. 667¹³⁻¹⁶, Σκυλ. - Κεδρ. II 172¹¹⁻¹³, Ζωναρᾶς XVI 4, 33 - 34 : III 403¹¹⁻¹⁴). γ) Τοῦ Ἀλεξάνδρου Νικαίας ἐπὶ πατρ. Θεοφυλάκτου (ἐπιστ. 1 στίχ. 16 - 19, 44 - 47 Ἀλεξάνδρου ἐν Darrouzès, Épistoliers σ. 68 ἐπ.). δ) Τοῦ πατρ. ΚΠ. Νικολάου Α' Μυστικοῦ (Θεοφ. Συνεχ. VI 24 : 371⁴⁻⁵, Σκυλ. - Κεδρ. II 265¹⁴⁻¹⁸, Βίος Εὐθυμίου XIII, ἐκδ. Karlin - Hayler σ. 92³² ἐπ., Ζωναρᾶς XVI 13, 29 : III 449⁸⁻¹⁰). ε) Τοῦ πατρ. ΚΠ. Μιχαήλ Α' Κηρουλλάρου ('Ατταλ. 63¹²⁻¹⁸, Σκυλ. - Κεδρ. II 644¹⁻⁵, Μιχαήλ Ψελλοῦ, Ἐγκωμιαστικὸς λόγος εἰς Μιχαήλ Κηρουλλάριον ἐν Σάθ α, Μεσ. Βιβλ. τ. 4 σ. 373⁷, Ζωναρᾶς XVIII 5,4 : III 669³⁻⁷). ς) Τοῦ ἀρχηγῶς τῆς αἵρέσεως τῶν Βογομίλων Βασιλείου ἐπὶ αὐτοκρ. Ἀλεξίου Α' ('Αλεξιάς XV 8, 6 : III 222⁶, ὁ Θεόδ. Σκουτ. εἰς τὴν σχετικὴν ἀφήγησιν [σ. 179] δὲν ἀναφέρει σύλληψιν). ζ) Τοῦ πατρ. ΚΠ. Θεοδοσίου Α' ἐπὶ αὐτοκρ. Ἀλεξίου Β' (Νικ. Χων. 315¹², Θεόδ. Σκουτ. 317⁶. Καίτοι ἐν ταῖς πηγαῖς ταύταις ἀναφέρεται ὅτι ὁ πρωτοσεβαστὸς Ἀλέξιος ἀκαθαίρεσι τοῦτον καὶ ἀπόντα ὑπέβαλε» [Νικ. Χων. 314²¹, Θεόδ. Σκουτ. 316²⁷], δέον νὰ γίνη δεκτὸν ὅτι ἡ δίκη δὲν εἶχεν εἰσέτι λάβει χώραν, δοθείσης τῆς ἐπὶ τοῦ πατριάρχου ἀσκουμένης βραδύτερον πίστεως νὰ παραι-

ὀργάνων²⁰ φύλαξις ἀπετέλει τὸν κανόνα, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον περὶ τῆς ὑπάρξεως ἰδιαιτέρων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χώρων ἐν ταῖς μοναῖς καὶ ἐν ἑτέροις ἐκκλησιαστικοῖς οἰκοδομήμασι πείθουν αἱ τὴν ἐγκλεισιν εἰς τοιοῦτους χώρους ἀναφέρουσιν ἄφθονοι μαρτυρίαι²¹. Οὐχὶ σπανίως ὁμως πραγματοποιεῖται αὕτη καὶ τῇ μερίμνῃ τῶν κοσμικῶν ἀρχῶν²², ἰδίως ἐὰν ἡ κατηγορία περιλαμβάνῃ καὶ ἀδίκηματα τοῦ κοινοῦ ποινικοῦ δικαίου.

Ἐτεραι συνέπειαι προβλεπόμεναι ὑπὸ τῆς κανονικῆς νομοθεσίας κατὰ τῶν ὑπὸ κατηγορίαν τελούντων εἶναι ἡ ἀνικανότης τούτων νὰ παραστοῦν ὡς κατήγοροι (βλ. ἀνωτ. § 3) ἢ νὰ καταθέσουν ὡς μάρτυρες ἐν δίκῃ διεξαγομένη ἐνώπιον ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου (βλ. κατωτ. § 11), ὡς καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς χειροτονίας αὐτῶν εἰς τινὰ τῶν ἱερατικῶν βαθμῶν²³, καὶ δὴ ἐφ' ὅσον ἡ κατηγορία περιλαμβάνει ἀδίκημα τι ἐκ τῶν κωλυτικῶν τῆς ἱερωσύνης, ἢ τῆς καταλήψεως ὑπ' αὐτῶν ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος²⁴.

τηθῇ καὶ ὅτι ὁ ὅρος «καθαίρεσις» χρησιμοποιεῖται ἐνταῦθα ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς διαδικασίας ἕνεκα κατηγορίας συνεπαγομένης καθαίρεσιν. Οὕτω καὶ F. Grabler, *Abenteurer auf dem Kaiserthron* [= Byzantinische Geschichtsschreiber, 8], Graz [1958], σ. 31¹⁴⁻¹⁶. Ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐννοίαν ἀπαντᾷ ὁ ὅρος καὶ ἐν Νικ. Χων. 651²²).

20. Ἀρμοδιότητα ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου εἶχον οἱ ἐκδικοὶ καὶ οἱ ὑπ' αὐτοὺς τεταγμένοι δεκανοί. Βλ. Βασ. 28, 7, 7 (= Nov. 117, 15 § 1) - Ἐπαναγωγὴν 40, 48. Τὰ ὅργανα ταῦτα συναντῶμεν καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ποινικῶν ἀποφάσεων τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης περιόδου. Βλ. Τρωϊζάνον σ. 152 ἐπ.

21. Βλ. Ἰωάννου Ἐφέσου, *Hist. eccl.* III 1, 15 : 10¹², III 2, 2 : 39², III 2, 13 : 54^{11, 26}, III 2, 14 : 55¹² (εἰς μονήν), III 1, 14 : 9¹², III 1, 15 : 9³⁰, III 1, 17 : 12³², III 1, 23 : 21⁴, III 1, 31 : 28³³, III 2, 42 : 80¹ (εἰς ἐπισκοπεῖον), Μιχαὴλ Σύρου, *Χρονικὸν* X 3 : II 293 a (εἰς μονήν). Ἐν τῷ βίῳ Ἰλαρίωνος ἐν *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, Bruxelles 1902, σ. 733/4³⁷ ἀπαντᾷ ἐγκλείσεις ἐν μονῇ, ἐνῶ ἐν τῷ βίῳ Κωνσταντίνου 24 ἐν ASS. Nov. IV (1925) σ. 634 F μαρτυρεῖται ἡ ἐν τῇ μονῇ τῶν Φλουβουτινῶν ὑπαρξίς εἰρκτῆς. Βλ. σχετικῶς καὶ Δ. Περράκος, *Νομοκανονικαὶ ἐνασχολήσεις*, Ἀθήναι 1943, σ. 78 ἐπ. καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπὰς εἰς τὰς πηγὰς καὶ τὴν βιβλιογραφίαν.

22. Ὡς π.χ. ἐν ταῖς περιπτώσεσιν ὑπὸ στοιχ. β', δ' καὶ ε' τῆς σημ. 19.

23. Βλ. καν. 50 Καρχ. Περβλ. καν. 61 Ἀποστ. Ρητὴν διάταξιν περὶ τούτου περιλαμβάνει καὶ ἡ πολιτικὴ νομοθεσία. Βλ. Βασ. 3, 1, 8 (= Nov. 137, 3' περβλ. καὶ Nov. 123, 2). Τὰ αὐτὰ ὀρίζει καὶ ὁ Πρόχ. Νόμος 28, 3 = Ἐπαναγωγὴ 8, 5 = *Epanagoge aucta* 6, 5 = Ἐπιτομὴ νόμων 8, 23.

24. Βλ. π.χ. τὴν διαθήκην τοῦ Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε», ἐκδ. Μελετίου Γαλακτοπόλου, Βίος... τοῦ... πατρὸς ἡμῶν Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε», ἐν Ἀθήναις 1933, σ. 213, ἔθθα ὀρίζεται ὅτι οἱ ἀββάδες καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ ὑπ' αὐτοῦ οἰκοδομηθέντος ναοῦ τοῦ Σωτήρος πρέπει νὰ εἶναι «ἀκατήγοροι».

§ 5. Ἡ ποινικὴ διαδικασία

Αἱ ὑπὸ τῶν συνοδικῶν κανόνων τασσόμεναι προθεσμίαι ἀφοροῦν κατὰ κύριον λόγον εἰς τὴν ἐναρξιν τῆς διαδικασίας προκειμένης τῆς ἐκδικάσεως κατηγορίας ἐπὶ τῇ διαπράξει ἐκκλησιαστικοῦ τινος ἀδικήματος¹. Οἱ διὰ τὴν περάτωσιν ὁμῶς αὐτῆς τιθέμενοι χρονικοὶ περιορισμοὶ εἶναι λίαν χαλαροὶ². Τὸ κενὸν τοῦτο ἐκάλυπτεν ἐν μέρει ἡ πολιτειακὴ νομοθεσία³, ὁρίσασα ὅτι ἡ δικαστικὴ διερεύνησις τῶν κατὰ τὴν χειροτονίαν ἐναντίον τῶν ὑποψηφίων κληρικῶν διατυπωμένων κατηγοριῶν δεόν νὰ περατοῦται⁴ ἐντὸς τριμήνου. Δοθέντος ὅτι πᾶσα κατηγορία ἐπὶ ἀδικήματι κωλυτικῶς τῆς ἱερωσύνης συνεπάγεται ἀναβολὴν τῆς χειροτονίας⁵, εὐλόγον εἶναι ὅπως ἡ τοιαύτη ἐκκρεμότης μὴ παρατείνεται ἐπὶ μακρόν. Κατὰ τὸν καθορισμὸν ὁμῶς τῶν χρονικῶν ὁρίων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποινικῆς δίκης διαπιστοῦται ἡ ἐφαρμογὴ καὶ ἐτέρων, πλὴν τῶν ἀνωτέρω εἰδικῶν διατάξεων, ὁρισμῶν τοῦ κοσμικοῦ δικαίου, ἥτοι τῶν περὶ τῆς ἐντὸς ὁρισμένης προθεσμίας περα-

1. Βλ. καν. 19 καὶ 20 Καρχ. Πρβλ. καὶ καν. 12 Καρχ.

2. Περὶ τούτου προέβλεψεν ὁ καν. 79 Καρχ., ὅστις ἀναφερόμενος εἰς τοὺς ἐπὶ τινὶ ἐγκλήματι κατηγορηθέντας διέλαβε τὰ ἑξῆς : «... ἐὰν ὡς εἰκὸς ἐπαγωνίσασθαι τῷ ἰδίῳ πράγματι καὶ τῆς ἰδίας ἀβλαβείας φροντίσαι θελήσωσιν, ἐντὸς ἀκοινωνησίας ἐνικυτοῦ τοῦτο ποιήσωσιν. ἐὰν δὲ ἐντὸς ἐνικυτοῦ τὸ πρᾶγμα αὐτῶν καθάραι καταφρονήσωσι, μηδεμίαν τούτων τοῦ λοιποῦ φωνὴ παντελῶς προσδεχθῆναι». Οἱ Joannou, C.S.P. σ. 320 ἐν τῇ γαλλικῇ μεταφράσει τοῦ κανόνος τούτου κάμνει χρῆσιν τοῦ ὅρου «appel», τοῦθ' ὅπερ σημαίνει ὅτι θεωρεῖ τὸν χρόνον τοῦτον προθεσμίαν ἐφέσεως. Ἡ ἀποψὶς αὕτη, πλὴν τῶν πολλῶν ἀποριῶν, τὰς ὑποίας προκαλεῖ ἐξ ἐπὶ ὧς πρακτικῆς ἐφαρμογῆς, ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν καὶ πρὸς τὰς ἐρμηνείας τῶν τριῶν σχολιαστῶν ἐν Σύντ. τ. 3 σ. 501 ἐπ. Οὕτω καὶ Milasch σ. 685 σημ. 22. Τέλος ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, ἰδίως ἐν ἐπιστ. 21 καὶ 22 ἐν P.G. 46^ο στ. 972 AB, 977 B, παρερμηνεύει ἐκ λόγων σκοπιμότητος τὸν κανόνα καὶ ὑποστηρίζει ὅτι δι' αὐτοῦ τίθεται προθεσμία μετανοίας πρὸς ἀπονομὴν χάριτος, τοῦθ' ὅπερ ἀντίκειται πρὸς τοὺς τὸν τελευταῖον τοῦτον θεσμὸν διέποντας κανόνας.

3. Βασ. 3, 1, 8 (= Nov. 137, 3 = Coll. XXV Capp., const. 22, 3 ἐν Heimbach, 'Ανέκδοτα II σ. 183' πρβλ. καὶ Nov. 123, 2 = Coll. LXXXVII Capp., cap. 31 ἐν Heimbach, 'Ανέκδοτα II σ. 220). Τὴν αὐτὴν διάταξιν περιέλαβε καὶ ὁ Πρώχ. Νόμος 28, 3 = 'Επαναγωγὴ 8, 5 = Epanagoge aucta 6, 5. Βλ. καὶ Νομοκ. Ν' τίτλ. ΙΖ' ἐν Voelli - Justelli, Bibliotheca II σ. 622 καὶ Νομοκ. ΙΔ' τίτλ. Θ' 1 ἐν Σύντ. τ. 1 σ. 172. 'Εν τῇ 'Επιτομῇ νόμων 8, 24 δίδεται εἰς τὸ τρίμηνον ὅλως διάφορος ἔννοια («εἰ δὲ λαϊκὸς ᾗ» [sc. ὁ κατήγορος], «...ἐπὶ τρεῖς μῆνας ἐξορίζεται») ὀφειλομένη ἴσως εἰς παρερμηνείαν τῆς ἐπίσης μὴ συμφωνούσης ἀπολύτως πρὸς τὴν ἀνωτέρω διατύπωσιν διατάξεως τῆς Coll. tripartita III 1, 2 ἐν Voelli - Justelli, Bibliotheca II σ. 1318⁴³ - 1319¹ : «ὁ δὲ κατήγορος ἡττηθείς, ἢ ἐπὶ τρίμηνον ἀπολυπὼν τὴν κατηγορίαν, ἐξορίζεται».

4. Καίτοι ἡ διάταξις τῶν Βασιλικῶν εἶναι ἀπολύτως σαφὴς («ζητήσιν ἀκριβεστάτην ποιήσθω μνηὼν εἴσω τριῶν»), φαίνεται ὅτι βραδύτερον περιορίσθη ἐρμηνευτικῶς ἡ ἰσχὺς τῆς εἰς μόνην τὴν ἐναρξιν τῆς ἐξετάσεως (Νομοκ. ΙΔ' τίτλ. Θ' 1, ἐνθ' ἀν.).

5. Βλ. τὰ ἀνωτ. ἐν σημ. 3 ἀναφερόμενα κείμενα. 'Εκ τινος μαρτυρίας προκύπτει ἐν τούτοις ὅτι ἡ διάταξις δὲν ἐτηρεῖτο ἀπαρεγγλῆτως. Κατὰ Ζωναρᾶν XVIII 5, 11 : III 670⁴³ ὁ αὐτοκρ. Ἰσαάκιος Α' Κομνηνὸς ἐπέτυχεν ἐκβιαστικῶς παρὰ τοῦ ἐψηφισμένου πατρ. ΚΠ. Κωνσταντίνου Λειχνύδη, πρεσβυτέρου ἐπὶ ὄντος, τὴν παροχὴν τῶν ἐπὶ τῆς μονῆς τῶν Μαγγάνων δικαιοματίων, ἀντὶ τῆς ὑποσχέσεως ὅπως, ἵνα μὴ ἀναβληθῇ ἡ χειροτονία τούτου, παρεμποδίσῃ τὴν συνοδικὴν ἐξέτασιν τῶν κατ' αὐτοῦ λεγομένων.

τώσεως τῶν κοινῶν ποινικῶν δικῶν, οἵτινες ἐπεξέτειναν τὴν ἰσχὺν τῶν καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικονομίας, ἐκτοπίσαντες οὕτω τὰς ἀντιστοίχους κανονικὰς διατάξεις ⁶.

Ἡ ἐναρξίς τῆς διαδικασίας συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἐπέλευσιν ἀποτελεσμάτων γενικῶν, ἥτοι ἀπαντῶντων ἐπὶ πάσης δίκης, ὡς ἡ ἀνικανότης τοῦ κατηγορουμένου νὰ διατυπώσῃ κατὰ τινος κατηγορίαν καὶ ἡ ὑποχρέωσις τοῦ κατηγοροῦ νὰ μὴ ἀποχωρήσῃ πρὸ τοῦ πέρατος τῆς διαδικασίας ⁷, καὶ εἰδικῶν ⁸.

Ἡ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας βαθμηδὸν καθιερωθεῖσα ἔλλειψις δημοσιότητος τῆς διαδικασίας ἐξακολουθεῖ καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐξεταζομένης περιόδου νὰ προσδιορίζῃ τὴν μορφήν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποινικῆς δίκης. Ἐντὸς τοῦ χώρου, ἔνθα συνεδριάζει τὸ δικαστήριον, εὐρίσκονται τὰ διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς δίκης ἀπαραίτητα πρόσωπα ⁹, ὡς καὶ οἱ εἰδικῆς πρὸς τοῦτο ἀδείας τυχόντες. Ἡ ἀρχὴ τῆς κεκλεισμένων τῶν θυρῶν διερευνήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀδικημάτων δὲν ἐκφράζεται ρητῶς ἐν τινι κανόνι, ἀλλὰ συνάγεται ἐρμηνευτικῶς ὑπὸ τῶν σχολιαστῶν ¹⁰. Πλὴν τῆς περιπτώσεως, καθ' ἣν διατυπῶνται κατὰ τοῦ μέλλοντος νὰ χειροτονηθῇ κατηγορία τις, ἥς ἡ ἐξέτασις κατὰ τὸν καν. 50 Καρχ. δέον νὰ γίνῃ δημοσίᾳ ¹¹, δοθέντος ὅτι ἡ ἐγερσίς τῆς ἐπραγματοποιήθη εἰς ἐπήκοον παντός

6. Τοῦτο προκύπτει ἐκ τοῦ σχολίου τοῦ Βαλσαμῶνος εἰς τὸν καν. 79 Καρχ. (Σύντ. τ. 3 σ. 502 ¹⁷⁻¹⁸): «Ταῦτα δὲ οὐκ ἐνεργοῦσι σήμερον, διὰ τὸ ἀπὸ διαφόρων νεαρῶν πᾶσαν ἐγκληματικὴν ὑπόθεσιν εἰς διηνεκῇ χρόνον ἐπεκτείνεσθαι».

7. Ἡ καθιέρωσις τῶν συνεπειῶν τούτων ἀνατρέχει εἰς τὸν πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ χρόνον. Βλ. Τρωϊζῶν σ. 72 σημ. 16 ἐν συνδ. πρὸς σ. 60 ἐπ. καὶ σ. 79.

8. Κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ καν. 120 Καρχ., ἐκδικαζομένης διαφορᾶς μεταξὺ δύο ἐπισκόπων ὡς πρὸς τὴν ὑπαγωγὴν ἀμφισβητουμένου τόπου εἰς τὴν δικαιοδοσίαν θατέρου, ἐκδίδεται ἀπόφασις κατὰ τοῦ μὴ ἀναμεινάντος τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου καὶ προσφυγόντος εἰς αὐτοδικίαν, ὅστις τοιοῦτοτρόπως ἐκπίπτει τῶν τυχόν δικαιωμάτων του (βλ. καὶ τὰ ὑπὸ τὸν κανὸνα σχόλια ἐν Σύντ. τ. 3 σ. 577 ἐπ.).

9. Ἡ παρουσία τούτων εὐχερῶς διαπιστοῦται ἐκ τῆς μελέτης τῶν διασωθέντων πρακτικῶν τῶν οἰκουμενικῶν καὶ λοιπῶν συνόδων. Εἰς τὰ ἐκ τῆς προηγουμένης περιόδου γνωστὰ πρόσωπα (βλ. Τρωϊζῶν σ. 70) προστίθενται νῦν καὶ ἐρμηνεῖς (βλ. κατωτ. σημ. 80). Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὴν παρουσίαν καὶ τὰ καθήκοντα τῶν κατωτέρου βαθμοῦ κληρικῶν βλ. Zhishman σ. 226 ἐπ.

10. Ἐρμηνεύων ὁ Ζωναρᾶς τὸν καν. 5 Λαοδ. ἀπαγορεύοντα τὴν τέλεσιν χειροτονιῶν «ἐπὶ παρουσίᾳ ἀκροωμένων» παρατηρεῖ, ὅτι διὰ τοῦ ὅρου «χειροτονία» ἐνταῦθα νοεῖται ἡ ἐκλογὴ, καθ' ἣν «διὰ τὸ εἰσάγεσθαι τινα αἰτιάματα κατὰ τῶν ψηφίζομένων ἀνδρῶν, ἀπηγόρευται τὸ παρεῖναι τινας, καὶ ἀκροᾶσθαι τούτων» (Σύντ. τ. 2 σ. 2 ¹⁸ βλ. καὶ τ. 3 σ. 175 ⁸). Οὕτω καὶ Βαλσαμῶν ἐν Σύντ. τ. 3 σ. 175 ²¹. «Ὅθεν κατὰ μείζονα λόγον δέον νὰ ἰσχύῃ τοῦτο κατὰ τὴν συζήτησιν ἐπὶ τῶν κατηγοριῶν, αἱ οἵσαι διατυπῶνται κατὰ τῶν ἡδὴ χειροτονηθέντων».

11. «... καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, οὗ μέλλει χειροτονεῖσθαι, ἐξετασθῶσι ...». Ὁ καν. 50 Καρχ. δὲν ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν καν. 5 Λαοδ., διότι οὗτος μὲν ὁρᾷ εἰς τὰς κατὰ τὴν διαδικασίαν τῆς ἐκλογῆς τῶν ὑποψηφίων ἐγερσιμένους κατηγορίας (βλ. προηγ. σημ.), ἐκεῖνος δὲ εἰς αἰτιάσεις ὑποβαλλομένας πρὸ ἢ κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς χειροτονίας. Οὕτω Βαλσαμῶν ἐν Σύντ. τ. 3 σ. 426 ²¹. Ὁ Ζωναρᾶς ἀντιθέτως δὲν ἐκφράζεται σαφῶς ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ αὐτοῦ κανόνος περιπίπτων οὕτω, φαινομενικῶς τοῦλάχιστον, εἰς ἀντίφασιν ἐν ὅψει τῶν ὑπ' αὐτοῦ γραφέντων ὑπὸ τούς καν. 1 Ἀποστ. καὶ 5 Λαοδ. (βλ. προηγ. σημ.).

τοῦ ἐκκλησιάσματος, δὲν ὑφίστανται ἕτεροι ἐξαιρέσεις. Αἱ σποραδικῶς ἀπαντῶσαι ἐν ταῖς πηγαῖς παραβιάσεις τῆς ἀρχῆς ταύτης ¹², ὀφειλόμεναι εἴτε εἰς εἰδικὰς συνθήκας, εἴτε εἰς τοπικὰς συνηθείας, δὲν δύνανται νὰ ἀγάγουν εἰς ἀντίθετον συμπέρασμα. Ἀλλωστε αἱ ὑπὲρ τῆς δημοσιότητος παρεκκλίσεις αὐταὶ δυνατόν νὰ ἀναφέρονται καὶ εἰς μέρος μόνον τῆς ὅλης διαδικασίας ¹³.

Ἡ κατὰ τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν περίοδον ἑλλειψις λεπτομερῶν πρακτικῶν, οἷα τὰ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν μεγάλων συνοδικῶν δικῶν τοῦ Ε' αἰῶνος τηρηθέντα, δὲν ἐπιτρέπει ἐν πολλοῖς τὴν διαπίστωσιν τοῦ βαθμοῦ προσκολλήσεως εἰς τὰς ὑπὸ τῆς πρακτικῆς τῆς προηγηθείσης περιόδου διαμορφωθείσας ἀρχάς, ἢ τὴν ἀπὸ τούτων παρέκκλιν. Ὅθεν ἐν τοῖς ἐπομένοις παρέχεται ἡ ἐκ τῶν πάσης φύσεως πηγῶν προκύπτουσα συνολικὴ εἰκὼν τῆς μεταϊουστινιανείου ἐκκλησιαστικῆς ποινικῆς δίκης, καὶ οὐχὶ ἐκεῖνα μόνον τὰ σημεῖα, ἐνθα σημειοῦται μεταβολὴ τις ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτῆς.

Ἀρχομένης τῆς συνεδριάσεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου, μετὰ τὴν προσέλευσιν τῶν δικαστῶν καὶ τὴν κατάληψιν ὑπ' αὐτῶν τῆς θέσεως τῶν κατὰ τὴν καθιερωμένην τάξιν ¹⁴, ἐρευνᾶται κατ' ἀρχήν, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ τῆς

12. Βλ. ἐπιστολὴν τοῦ μονοφυσίτου πατρ. Ἀντιοχείας Σευήρου ἐν Μιχαὴλ Σύρου, Χρονικὸν XI 14: Π 460 a (ἔτ. 684): «Que l'examen soit public, de sorte que quiconque sortira vainqueur soit connu de tout le monde, et que celui qui mérite la honte soit confondu devant tout le monde». Ἡ ἐκδικασίς κατηγορίας ἐκτοξευθείσης κατὰ τοῦ πατρ. ΚΠ. Μεθοδίου (843 - 847) ἐγένετο δημοσίᾳ, συμφώνως πρὸς τὴν ἐν Θεοφ. Συνεχ. IV 10: 158 ¹¹ περιεχομένην ἐξιστόρησιν τοῦ ἐπισκοποῦ: «οὐ τῶν εὐσεβῶν τις ἀπὴν, οὐ τῶν ἀσεβῶν, οὐ τὸν μονήρη βίον ἐπειλημμένον, οὐκ ἄλλος τις τῶν ἀκούειν ἢ λαλεῖν δυνάμενον». Αἱ λοιπαὶ ὁμῶς διηγήσεις σιωποῦν ἐπὶ τοῦ προκειμένου (Γενέσι. IV: 83 ⁹ ἐπ., Σουλ. - Κεδρ. II 147 ¹ ἐπ., Ζωναρᾶς XVI 1, 23 - 27: III 384 ¹⁷ ἐπ.). Δημοσίᾳ ἐπίσης διεξήχθη ἐνώπιον τοῦ ἐπισκόπου Πατρῶν, κατὰ τὸν βίον τοῦ περὶ τὸ 960 ἀποθανόντος ἀσκητοῦ Ἡλία IV 28 - 29 ἐν ASS. Sept. III (1750) σ. 859 B ἐπ., ἢ κατὰ τινος μοναχοῦ καὶ τοῦ σκευοφύλακος τῆς Ἐκκλησίας, κατηγορουμένων ἐπὶ πωλήσει ἱερῶν σκευῶν, διαδικασίᾳ.

13. Παρουσίᾳ τοῦ πλήθους διεξήχθη κατὰ τὴν 15ην συνεδρίαν τῆς Σ' Οἰκ. Συνόδου ἡ ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Πολυχρονίου αἰτηθεῖσα θεοδικία (Mansi XI στ. 609 A), ἐνῶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ συνεδρίαι ἐπραγματοποιήθησαν κεκλεισμένων τῶν θυρῶν. Δημοσίᾳ τέλος διεξήχθη καὶ μία φάσις ἐκ τῆς δίκης τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ, καὶ δὴ ἡ κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδόξιας τοῦ ἔτ. 1082 (13 Μαρτίου) λήψις τῆς ἐναντίον τοῦ ἀποφάσεως καὶ ἡ ἀπαγγελία ταύτης ἐνώπιον τοῦ ἐκκλησιάσματος τῆς Ἀγίας Σοφίας (Ἀλεξιάς V 9, 6: II 40 ⁴⁻⁷). Ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς δίκης (Uspenskij, Δίκη σ. 63 ¹² - 64 ¹³) παρέχονται περισσώτεροι πληροφορίες περὶ τοῦ σταδίου τούτου τῆς διαδικασίας, τὸ ὅποion πρέπει νὰ θεωρηθῇ συνεδρίασις τῆς πατριαρχικῆς συνόδου καὶ οὐχὶ τοῦ εἰδικοῦ δικαστηρίου, ὡς μὴ ὁρθῶς ὁ Stephanou, Jean Italos σ. 75 φρονεῖ, διότι τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀπέσχε τῆς ἐπιβολῆς ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν εἰς τὸν Ἰταλόν, θεωρήσαν ἀρμόδιον πρὸς τοῦτο τὸ πατρ. δικαστήριον, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ ἐν Uspenskij, Δίκη σ. 33 ² ἐπ. περιεχομένου πιττακίου. Ἡ φύσις τοῦ ἀδικήματος ἐπέβαλεν ἐν προκειμένῳ τὴν δημοσιότητα. Ὡς μαρτυρεῖ τὸ ἀνωτέρω χωρίον τῆς Ἀλεξιάδος, τὸ παριστάμενον πλῆθος ἐπανέλαβε τοὺς ἀναθεματισμούς μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῆς καταδίκης.

14. Βλ. ὡς πρὸς τὴν τάξιν ταύτην ἐπιταγὴν περιεχομένην ἐν ὑπομνήματι τοῦ πατρ. Ἀλεξίου Στουδίτου (Grumel 835, ἔτ. 1028 Ἰαν.), περιέχοντι συνοδικὰς ἀποφάσεις, καθ' ἣν τὰ μέλη τῶν συνόδων ἀθροῦνται συμφώνως πρὸς τὴν τάξιν τῶν μητροπόλεων καὶ τῶν ἐπισκοπῶν τῶν

πρώτης συνεδρίας εκτάκτου εκκλησιαστικού δικαστηρίου, εάν τούτο νομίμως συγκροτηται. Ήτοι, εάν τινες των δικαστών δεν παρίστανται αυτοπροσώπως αλλά δι' αντιπροσώπων, εξετάζονται τὰ διαπιστευτήρια τούτων, ίνα διαπιστωθῇ ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ ἐξουσία, ὡς καὶ ἡ ἐκτασίς αὐτῆς¹⁵.

Ἡ διαδικασία πρὸς διαπίστωσιν τῶν παραβάσεων τῶν ἐπιταγῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου καὶ τὴν ἐπιβολὴν τῶν ὑπὸ τούτου προβλεπομένων κυρώσεων ἄρχειται, κατὰ κανόνα τοῦλάχιστον, διὰ τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ περιεχομένου τῆς κατηγορίας¹⁶. Ἡ ἐν τισι περιπτώσεσι παράλειψις τῆς ἐνεργείας ταύτης δὲν δύναται νὰ προέρχεται ἐξ ἄλλου λόγου, εἰμὴ ἀπὸ τὴν γνῶσιν τοῦ κατηγορητηρίου, ὀφειλομένην εἰς τὰς κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ προδικαστικοῦ σταδίου γενομένας συζητήσεις, ἐνδεχομένως μάλιστα καὶ εἰς τὸ γεγονός, ὅτι τὸ δικαστήριον εἰδικῶς συνεκροτήθη ἢ συνεδρίασε πρὸς ἐκδίκασιν τῆς συγκεκριμένης ὑποθέσεως¹⁷.

Τὰ ἐν συνεχείᾳ περὶ τοῦ τρόπου διερευνήσεως τῆς κατηγορίας ἐκτιθέμενα τηροῦνται, καθ' ὃ μέτρον τὸ ἐπιτρέπουν αἱ συγκεκριμένοι ἐκάστοτε συνθήκαι, καὶ ἐν ἣ ἐτι περιπτώσει ὑποβάλλεται αὐτὴ εἰς προκεχωρημένον στάδιον τῆς διαδικασίας, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖται ἁπαξ ἐν ταῖς πηγαῖς¹⁸. Ἐὰν ὅμως τὸ δικαστήριον κρί-

(Σύντ. τ. 5 σ. 31¹⁹⁻²⁴). Συναφὴς εἶναι καὶ ἡ Νεαρά τοῦ αὐτοκρ. Κωνσταντίνου ΙΒ' (Ι') Δούκα ἐτ. 1065 ἐν J. G - R. I σ. 276 ἐπ. (Reg. 961), καθ' ἣν ἐὰν ἡ ἰδιότης τοῦ φορέως ἐκκλησιαστικοῦ καὶ κοσμικοῦ ἀξιωματοῦ συμπίπτῃ εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ἡ κοσμικὴ ἱεραρχία δὲν ἐπηρεάζει τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν. Οἱ ἀντιπρόσωποι καταλαμβάνουν κατὰ τὸν καν. 7 Πενθ. τὴν θέσιν τοῦ ἀντιπροσωπευομένου. Βλ. καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῦ σχόλιον τοῦ Βαλσαμῶνος, ἐνθα οὗτος ποιεῖται διάκρισιν μεταξὺ ἀπεσταλμένου ἔχοντος πλήρη ἀντιπροσωπευτικὴν ἐξουσίαν καὶ «λεγάτου» (Σύντ. τ. 2 σ. 323⁹⁻¹³).

15. Κατὰ τὴν 3ην συνεδρίαν τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου ζητεῖ ὁ πατρ. ΚΠ. Γεώργιος τὴν ἀνάρησιν τῆς ἀναφορᾶς τοῦ πάπα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα «πρὸς τὸ τὴν εἰδήσιν λαβεῖν ἡμᾶς πάσης τῆς ἐν αὐταῖς ἐμφορομένης δυνάμεως» (Mansi XI σ. 228 Ε ἐπ.). Ἡ ἀνάρησις τοῦ ἐγγράφου τούτου, ἐν ᾧ περιέχονται καὶ τὰ ὀνόματα τῶν παπικῶν ἀπεσταλμένων, πραγματοποιεῖται κατὰ τὴν ἐπομένην συνεδρίαν. Κατὰ τὴν α' πρᾶξιν τῆς συνόδου ΚΠ. ἐτ. 869/70 ζητεῖται ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Βαθάνου ἐξ ὀνόματος τῆς συγκλήτου καὶ τῆς συνόδου ἡ ἐξέτασις τῶν διαπιστευτηρίων ἐγγράφων τῶν τοποτηρητῶν. Ἀπαντῶν εἰς τὰς ἐκ τούτου προκληθείσας διαμαρτυρίας τῶν ρωμαίων ἀπεσταλμένων λέγει ὁ αὐτὸς πατριάρχης: «οὐχ ἕνεκεν ἀτιμίας τοῦτο γίνεται, ἀλλὰ διὰ τὸ τὸν Πατριάρχην καὶ τὸν Ζαχαρίαν τοὺς πρὸ μικροῦ ἐλθόντας ἐξαπατήσαι ἡμᾶς, καὶ ἄλλα ποιῆσαι παρὰ τὰ προσταχθέντα» (Mansi XVI σ. 312 C' πρὸς. καὶ βίον Ἰγνατίου ἐν P.G. PE' σ. 544 D ἐπ.). Κατόπιν τούτου οἱ ἀποκρισταῖοι ἐγχειρίζουν τὰς ἐπιστολάς τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ, τὰς ἀπευθυνομένας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν πατριάρχην (Mansi XVI σ. 312 D), ἐνθα ὁ ἀποστολεὺς, θέσας ὡς βάσιν τὴν κατὰ τοῦ Φωτίου ἐν Ρώμῃ ἐξενεχθεῖσαν ἀπόφασιν, δὲν κατέλειπεν εἰς τὴν σύνοδον περιθώρια ἐπανακρίσεως τῆς ὑποθέσεως, περιορίσας οὕτω καὶ τὴν ἀντιπροσωπευτικὴν ἐξουσίαν τῶν ἀπεσταλμένων του.

16. Βλ. τὰ τῆς δίκης τοῦ Συμεῶνος τοῦ Νέου Θεολόγου ἐνώπιον τῆς πατρ. συνόδου ΚΠ. ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ 82, 3, ἐκδ. Hausherr σ. 112.

17. Οὕτω π.χ. διὰ τὴν ἐκδίκασιν τῆς ὑποθέσεως τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ ἡ πατρ. σύνοδος συνεκλήθη κατόπιν αὐτοκρατορικοῦ πιτταχίου. Βλ. Uspenskiij, Δίκη σ. 31.

18. Κατὰ τὴν δίκην τοῦ Ἰταλοῦ, ὅταν ἡ διαγνωστικὴ διαδικασία ἐνώπιον τοῦ εἰδικοῦ δικαστηρίου εἶχε κατ' οὐσίαν περατωθῇ καὶ διετυποῦτο ἤδη ἡ ἀπόφασις, ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Κασπάκη ἐγγράφον περιέχον δέκα κατηγορίας, εἰς ὧν τὴν ἐξέτασιν εἰσῆλθεν ἀμέσως τὸ δικαστή-

νη τούτο σκόπιμον, ιδίως εάν ή υπό τούς όρους τούτους έγερσις τής κατηγορίας γίνεται επί τῷ προφανεί σκοπῷ παρελκύσεως τής δίκης, δύναται νά ἀναβάλῃ τήν ἐκδίκασιν δι' ἑτέραν δικάσιμον ἢ νά παραπέμψῃ τήν διερεύνησιν τῶν ὀψίμως ἐγερθεῖσων κατηγοριῶν εἰς ἕτερον δικαστήριον¹⁹.

Ἡ ὁλονέν καί περισσότερον ἀπαντῶσα ἐγγραφὸς μορφὴ τῶν καταγγελιῶν²⁰ ἐπιβάλλει νά ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ ἀνακοίνωσις τής κατηγορίας πραγματοποιεῖται διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ὑποβαλλομένων ἐγγράφων²¹.

Ἐάν τὸ δικαστήριον ἐπιλαμβάνεται τῆς ἐκδικάσεως τῆς ὑποθέσεως κατόπιν παραπομπῆς γενομένης ὑπὸ ἑτέρου τινὸς δικαιοδοτικοῦ ὀργάνου, πολιτειακοῦ ἢ ἐκκλησιαστικοῦ, προηγεῖται ἡ ἀνάγνωσις τῶν σχετικῶν παραπεμπτικῶν ἐγγράφων²². Ἑτέρα ἐγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὴν κρινομένην ὑπόθεσιν, ἐφ' ὅσον ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των δὲν συνδέονται πρὸς ὠρισμένον στάδιον τῆς διαδικασίας, δύ-

ριον (βλ. τὴν ἐν Uspenskiij, Δίκη σ. 59 ἐπ. βασιλικὴν σημείωσιν). Τὸ φαινόμενον τῆς κατὰ τὸν χρόνον τούτον ὑποβολῆς τῆς κατηγορίας, ἐνῶ θὰ ἡδύνατο αὕτη νά εἶχεν ὑποβληθῇ πολὺ ἐνωρίτερον, προκαλεῖ ἐντύπωσιν. Ἡ ἐρμηνεία τούτου δέον, κατὰ τὴν γνώμην μου, νά ἀναζητηθῇ εἰς τὴν ἐναντι τοῦ Ἰταλοῦ ἐπιδειχθεῖσαν διὰ τῆς ἀποφάσεως ἐπιείκειαν (αὐτοῦ σ. 56¹⁵ - 58¹⁵). Ἡ τοι διὰ τῶν νέων κατηγοριῶν ἐπεδιώκετο ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων τοῦ κατηγορουμένου ἡ αὐστηροτέρα μεταχείρισίς του.

19. Ὡς προκύπτει ἐκ τῆς ἐπιστ. 38 τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου (P.G. 49¹ στ. 1044 B) καὶ ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ πατρ. Ταρασίου πρὸς τὸν πρεσβύτερον καὶ ἡγούμενον Ἰωάννην (Mansi XIII στ. 474 D) διευτρώθη ὑπὸ σημαντικοῦ ἀριθμοῦ μοναχῶν κατὰ τὴν Ζ' Οἰκ. Σύνοδον ἡ κατηγορία, ὅτι οἱ πλείστοι τῶν ἐπισκόπων ἔτυχον σιμωνιακῆς χειροτονίας (περὶ τῶν αἰτίων καὶ τῶν ἐπακολούθων τῆς κινήσεως ταύτης βλ. Beck, Kirchengeschichte σ. 47). Γράφει δὲ ὁ Στουδίτης: «τηνικαῦτα μὲν παρεκλύφθη, ὡς μετὰ τὴν σύνοδον ἐκζητησόμενου τοῦ κεφαλαίου». Ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς συνάγομεν, ὅτι ἡ ὑπόθεσις ἐξεδικάσθη ὑπὸ τοῦ πατρ. συνοδικοῦ δικαστηρίου. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διαδικασίας ἐπὶ δογματικῶν ἐρίδων τῷ 1166 ὑπέβλαλόν τινες κατηγορίας κατὰ τοῦ πατρ. ΚΠ. Λουκά, ἀπεφασίσθη δὲ ἡ ἀναβολὴ τῆς ἐπ' αὐτῶν συζητήσεως μέχρι πέρατος τῆς ἐξετάσεως τῶν δογματικῶν θεμάτων (Κίναμος VI 2: 256³ ἐπ.).

20. Βλ. τὰ ἀνωτ. ἐν § 2 σημ. 5 μνημονευόμενα χωρὶς τῶν πηγῶν.

21. Τοῦτο μαρτυρεῖται ἐν ταῖς πλείσταις τῶν ἐν τῇ σημ. 5 τῆς § 2 ἀναφερομένων περιπτώσεων, ὡς καὶ παρὰ Laurent, Réponses canoniques inédites ἀρ. I στίχ. 3 σ. 301. Κατὰ τὴν δίκην μάλιστα τοῦ Ἰταλοῦ ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἐγγράφου κατηγορίας τοῦ Μιχαὴλ Κασπάκη ἐγένετο, ὡς φαίνεται, εὐθὺς μετὰ τὴν ὑποβολὴν τῆς, εἰς τρόπον ὥστε οὐδεὶς ἔλαβε τὸν χρόνον νά παρατηρήσῃ, ὅτι τὸ ἐγγράφον δὲν ἔφερεν ὑπογραφήν! Τοῦ γεγονότος τούτου γίνεται τὸ πρῶτον μνεία ἐν τῷ ἀπὸ 21 Μαρτίου 1082 πρακτικῷ τῆς συνόδου (Uspenskiij, Δίκη σ. 38³), ἔτι πολλές ἡμέρας μετὰ τὴν ὑποβολὴν τοῦ ἐγγράφου. Ὅθεν ἡ παραλαβὴ τούτου, περὶ ἧς διαπορεῖ ὁ Stephanou, Jean Italos σ. 78, δὲν δύναται νά ἀποδοθῇ εἰμὴ εἰς τὴν ἄγνοιαν τῆς ἐλλείψεως, πρὸς ἄρσιν τῆς ὑποίας ἐλήφθησαν ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου τὰ δέοντα μέτρα (αὐτόθι σ. 38²⁻⁶, 66⁸, 13).

22. Κατὰ τὴν δίκην τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ τὸ περιέχον τὴν πρὸς τὴν σύνοδον ἐντολὴν αὐτοκρατορικὸν πιττάκιον ἀνεγνώσκειτο εἰς ἐκάστην συνεδρίαν (Uspenskiij, Δίκη σ. 31², 36⁶, 63¹, Grumel 925 - 927, ἔτ. 1082). Πρβλ. καὶ τὸ περὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Νικητᾶ Ἀγκυῶρας συνταχέν συνοδικὸν γράμμα (Grumel 934, ἔτ. 1084) τοῦ πατρ. Νικολάου Γ' Γραμματικοῦ, ἐνθα κατεχωρίσθη τὸ κείμενον τοῦ παραπεμπτικοῦ ἐγγράφου τοῦ αὐτοκρ. Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ (Σύντ. τ. 5 σ. 62²⁷ - 63²).

νανται, τηρουμένων τῶν περὶ διευθύνσεως τῆς συζητήσεως ὁρων, νὰ ἀναγνωσθοῦν κατὰ πάντα χρόνον²³.

Ἡ ἐν συνεχείᾳ προφορικὴ ἀνάπτυξις τοῦ κατηγοροῦ²⁴, ἰδίᾳ πρὸς διασάφησιν τῆς κατηγορίας καὶ συμπλήρωσιν τῶν ἐν τῷ ἐγγράφῳ τυχόν ἐνυπαρχόντων κενῶν, ἐγένετο ἀσφαλῶς ἐν τῇ πράξει πολὺ συχνότερον ἢ ὅσον δυνάμεθα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν νὰ συμπεράνωμεν. Μέχρι τοῦ χρόνου τούτου δέον ὁ κατήγορος νὰ ἀναδεχθῇ διὰ γραπτῆς δηλώσεώς του, τῶν οὕτω καλουμένων «ἐγγραφῶν», τὰς ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτοπαθείας ἀπορροεύσας συνεπειὰς τῆς μὴ ἀποδείξεως τῆς κατηγορίας²⁵, ἐνδεχομένως δὲ νὰ παράσχη καὶ ἀσφάλειαν²⁶. Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅμως τῆς ὑπὸ τοῦ κατηγοροῦ μὴ παροχῆς «ἐγγραφῶν» δὲν ἀποκλείεται ἡ καταδίκη τοῦτου ἐπὶ συκοφαντίᾳ ἐν περιπτώσει μὴ ἀποδείξεως²⁷. Ἐάν ὁ διατυπώσας τὴν κατηγορίαν δὲν ἔχη ἰδίαν γνώσιν αὐτῆς καὶ δὲν ἐπιθυμῇ νὰ λάβῃ τὴν θέσιν τοῦ κατηγοροῦ ἐν τῇ δίκῃ, δύναται νὰ κατονομάσῃ ἐκεῖνον, παρ' οὗ ἤκουσε τὰ τὸ περιεχόμενον τῆς κατηγορίας συνιστῶντα περιστατικά καὶ ὁ ὁποῖος πιθανὸν νὰ δέχεται νὰ παρα-

23. Ἐνίοτε ζητεῖται ἡ χορήγησις προθεσμίας διὰ τὴν μεταγενεστέραν προσαγωγὴν των (Mansi XI στ. 228 E). Προκειμένων πλειόνων ἐγγράφων τοῦ αὐτοῦ περιεχομένου, δύναται τὸ δικαστήριον νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἑνὸς μόνου ἐξ ὧνων. Οὕτως ἐκ τῶν κατὰ τὴν 2αν συνεδρίαν τῆς συνόδου 869/70 ὑποβληθέντων λιβέλλων ἀνεγνώσθη εἰς (αὐτόθι XVI στ. 38 C, 320 E). Εἰς ἀνάλογον ὅμως περίστασιν κατὰ τὴν Ζ' Οἶκ. Σύνοδον, ἀνεγνώσθησαν πάντες οἱ λίβελλοι (αὐτόθι XII στ. 1007 D, 1011 D, 1014 A καὶ 1050 D).

24. Βλ. τὴν ἐν Σύντ. τ. 5 σ. 33¹⁹ περιγραφομένην διαδικασίαν (βλ. περὶ τοῦ ἐγγράφου τοῦτου ἄνωτ. § 2 σημ. 5 στοιχ. β').

25. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀκόλουθος περικοπὴ ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Θεοδώρου Νικαίας (τὸ πρῶτον ἐξεδόθη αὕτη ἐκ τοῦ Cod. Vindob. phil. gr. 342 ἐν Ν. Ἑλληνομνημῶν 21 [1927] 19 ἐπ. ὑπὸ τοῦ Σ. Λάμπρου, ὅστις ἀπέδωκε ταύτην εἰς τὸν πατρ. Νικόλαον Α' Μυστικόν) γραφείσης κατὰ τὸν ἐκδότην μετὰ τὸ 959: «... περὶ ὧν οὐδὲ ἀπολογεῖσθαι ἔχρην μέχρι τοῦ καταθέσθαι καθ' ἡμῶν τοὺς κατηγορούς γραφὴν, τὸν ἴσον ὑποτιμωμένους κίνδυνον ἑαυτοῖς, εἰ μὴ τὰ κατηγορούμενα ἀληθῆ ἀπελέγγχον...» (Darroutzès, Epistoliers σ. 308²⁴). Πρβλ. καὶ ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν πατρ. Θεοφύλακτον, αὐτόθι σ. 263³⁸. Περὶ τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης τῶν κατηγορῶν βλ. καὶ ἐγγράφον τοῦ πατρ. Μιχαὴλ Α' Κηρουλλαρίου πρὸς τὸν μητροπολίτην τῆς ἐν Φρυγίᾳ Λαοδικείας (Grumel 884) ἐν Michel, Bischofsprozess σ. 451¹⁴ = Oudot σ. 36¹⁵. Μνεῖν τῶν αὐτῶν «ἐγγραφῶν» βλ. ἐν τῷ βασιλικῷ σημειώματι περὶ τῆς καθαιρέσεως τοῦ Λέοντος Χαλκηδόνος (Sakkélion, Documents inédits σ. 115⁵, 119²⁰, 126³³) καὶ ἐν τῷ σχολίῳ τοῦ Βαλααμῶνος ὑπὸ τὸν καν. 130 Καρχ. (Σύντ. τ. 3 σ. 599²⁶).

26. Ἀπαξ μόνον γίνεται μνεῖα «ἀσφαλείας» ἐν ἐκκλησιαστικῇ δίκῃ, ἥτοι ἐν τῷ περὶ τῆς καταδίκης τοῦ Χαλκηδόνος Λέοντος σημειώματι τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ (Reg. 1130, ἔτ. 1086) ἐν Sakkélion, Documents inédits σ. 115⁶, 126³³ - 127¹ (βλ. τὸ χωρίον ἐν τῇ σημ. 27). Πρόκειται περὶ τῆς ἐν Βασ. 60, 1, 34 (= Cod. Just. IX 46, 7), 60, 34, 6 (= Dig. 48, 2, 7 § 1) καὶ 60, 66, 1 - 2 (= Cod. Just. IX 45, 1 - 2) προβλεπομένης ἀσφαλείας, εἰς τὰς διατάξεις δὲ ταύτας τοῦ κοσμικοῦ δικαίου ἀπέβλεψεν ἀσφαλῶς ὁ συντάκτης τοῦ σημειώματος. Σχετικὴν διάταξιν περιέλαβε καὶ ὁ Νομοκ. Ν' τίτλ. ΙΓ' ἐν Voelli - Justelli, Bibliotheca II σ. 622.

27. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ ἄνωτέρω (σημ. 25) σχολίου τοῦ Βαλααμῶνος. Βλ. ἐν τούτοις καὶ τὰ ἐν τῷ σημειώματι τοῦ Ἀλεξίου Α' (ἄνωτ. σημ. 26) γραφόμενα (αὐτόθι σ. 126³³): «Ἄλλ' ὅτι ἐγγραφὰς μὴ ἀπέθετο μὴδ' ἐπεξελεῖν ἡσφαλίσατο, ἀφείσθω, εἰ δοκεῖ, τοῦ τῆς συκοφαντίας πρὸς νόμον ὀνόματος· οἱ δὲ τὴν ἀλήθειαν ἐποπτεύοντες συκοφαντίας τοῦτον γράφονται πράγματι».

στην ως κατηγορος²⁸. Καί μετά τὸ στάδιον τῆς διεξοδικῆς ἀναπτύξεως τῆς κατηγορίας εἶναι δυνατὴ ἡ μέχρις ἐνὸς σημείου τροποποιήσις τοῦ περιεχομένου αὐτῆς²⁹. Ἡ πρακτικὴ συνέπεια τοῦ ἐπιτρεπτοῦ τῶν τοιούτων βελτιώσεων εἶναι καταφανὴς διὰ τὸ ζήτημα τῆς εὐθύνης τοῦ κατηγοροῦ, ἐφ' ὅσον βεβαίως παρίσταται τοιοῦτος. Κατὰ ταῦτα ἦτο ἀπαραίτητος ἡ παρουσία τοῦ κατηγοροῦ³⁰, ὅστις, ἐὰν δὲν παρευρίσκετο ἤδη κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς συζητήσεως, ἐξήτει ἄδειαν, ἵνα εἰσέλθῃ καὶ ὑποστηρίξῃ τὴν κατηγορίαν³¹. Ὁ σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου πολλαπλασιασμός τῶν ἐνώπιον τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων πρὸς ἐκδίκασιν εἰσαγομένων ὑποθέσεων καὶ ἡ ἔνεκα τῆς ἀναποφεύκτου γραφειοκρατικῆς ὀργανώσεως τῆς γραμματείας τούτων βραδεῖα διεκπεραίωσις τῶν, ἐπέβαλε τὴν ὑπερμεσούντος τοῦ ΙΒ' αἰῶνος θέσπισιν τῆς κλητεύσεως καὶ τῶν κατηγορῶν (βλ. κατωτ. § 7). Μὴ ἐμφανιζομένου τοῦ κατηγοροῦ δὲν ὑπείσέρχεται κατὰ κανόνα³² τὸ δικαστήριον εἰς τὴν ἔρευ-

28. Βλ. τὸ αὐτὸ ὡς ἄνω σημείωμα τοῦ 'Αλεξίου Α' (αὐτόθι σ. 118²²): «ἡ καὶ ἄλλως ἐνδεῖν ἐρευνῆς τῇ ἀκριβεῖ ἰσχυρίζομενον, αὐτὸν ἐκεῖνον παριέναι εἰς μέσον καὶ λέγειν ἐν τῷ φανερῷ τὰ γενόμενα, καὶ κανονικῶς ταῦτα ἀποδεικνύναι, ἢ ἀκοῇ ταῦτα δι' ἐτέρων παραλαβόντα, δημοσιεύειν τοὺς λέγοντας, καὶ δι' ἐκεῖνον» (κατὰ Κ. Σ. Κό ν ο ν, Παρατηρήσεις κριτικαὶ εἰς τὸ Σημείωμα τοῦ βασιλέως Κυροῦ 'Αλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ ἐν Bulletin de Corresp. Hellénique 2 [1878] 311: ἐκεῖνον) «τὴν πληροφορίαν προβαίνειν τοῦ πράγματος». Πρβλ. αὐτόθι σ. 115¹⁹⁻²⁵, ἐνθα τονίζεται ἐπίσης καὶ ἡ ἀνάγκη ὑπάρξεως κατηγοροῦ.

29. Ἐν τῇ βασιλικῇ σημειώσει, δι' ἧς παραπέμπεται ἡ ἔρευνα τῶν κατὰ τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ κατηγοριῶν εἰς τὸ πατρ. δικαστήριον, ἀναγράφεται (Uspenskiij, Δίκη σ. 60⁸⁻¹²) ὅτι ἐξ Ἰσοῦ ἐπιζήμια εἶναι διὰ τὸν κατηγορούμενον τὰ ἀποτελέσματα, ἐὰν ἀποδειχθῇ ὅτι οὗτος ὕβρισε τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ οὐχὶ ρίψας λίθον κατ' αὐτῆς, ὡς ἐν τῷ ἐγγράφῳ τῆς κατηγορίας ἀνέφερον ὁ Μιχαὴλ Κασπάκης, ἀλλὰ διὰ λόγων. Ὡς πληροφοροῦμεθα ἐκ συνοδικοῦ σημειώματος τοῦ πατρ. Μιχαὴλ Β' Κουρκούα τοῦ Ὁξείτου (Σύντ. τ. 5 σ. 85 ἐπ., Grumel 1012, ἐτ. 1143), ἡ κατὰ τῶν ἐπισκόπων Κλήμεντος καὶ Λεοντίου γενικὴ ἐπὶ αἰρέσει κατηγορία τοῦ μητροπολίτου Τυάων Βασιλείου ἐξειδικεύθη τὸ πρῶτον κατὰ τὴν 2αν συνεδρίαν τοῦ τῆς ὑποθέσεως ἐπιληφθέντος συνοδικοῦ δικαστηρίου.

30. Ρητῶς ὀρίζεται τοῦτο ἐν τῷ καν. 19 Καρχ. καὶ ἐν Βασ. 3, 1, 8 (= Nov. 137, 3: πρβλ. καὶ Nov. 123, 2) καὶ 3, 1, 26 (= Nov. 123, 14 προσίμ.). Βλ. τὴν αὐτὴν διάταξιν καὶ ἐν Πρόχ. Νόμος 28, 4 = Ἐπαναγωγή 8, 5 = Ἐπιτομὴ νόμων 8, 24 = Epanagoge aucta 6, 5, ὡς καὶ Νομοκ. ΙΔ' τίτλ. Θ' 1 ἐν Σύντ. τ. 1 σ. 172. Πρβλ. τὰς ἐν σημ. 28 παραπομπάς, ὡς καὶ ἐπιστολὴν τοῦ μονοφυσίτου πατρ. Ἀντιοχείας Σευήρου ἐν Μιχαὴλ Σύρου, Χρονικὸν XI 14: II 460 α.

31. Βλ. καν. 87 Καρχ.: «... ἐπειδὴ τοῦ ἐναντίου αὐτοῦ αἰτήσαντος παρὰ τῇ ἡμετέρᾳ εἰσνεχθῆναι συνδεδ...». Ἄλλως ἀντιλαμβάνεται τὸ χωρίον ὁ Joannou, C.S.P. σ. 332 μεταφράζων: «ayant demandé à introduire la cause devant notre synode». Καίτοι ὁ ὅρος «ἐναντίος» θὰ ἠδύνατο νὰ παράσχη ἀφορμὴν, ὅπως ὑποθέσῃ τις, ὅτι πρόκειται περὶ ἰδιωτικῆς διαφορᾶς, ἐν τούτοις ἡ ποινικὴ φύσις τῆς ὑποθέσεως προκύπτει σαφῶς ἐκ τοῦ τελευταίου ἐδαφίου τοῦ κανόνος, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ ἀφαιρέσεως τῆς ἐπισκοπῆς ἀπὸ τοῦ κατηγορουμένου Quodvultdeus. Τοῦτο δέχονται καὶ οἱ ἐρμηνευταὶ τοῦ κανόνος (Σύντ. τ. 3 σ. 517 ἐπ.). Πρβλ. καὶ καν. 100 Καρχ.: «καὶ ζητηθέντων πρὸ τῶν θυρῶν τῶν λεγομένων παρεστάναι διακόνων...».

32. Ἐξαίρεσιν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης θεωρεῖται ἡ διάταξις ἐν Βασ. 3, 1, 8 (= Nov. 137, 3) καταστήσασα ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο σαφέστερον τὸ κείμενον τῆς Nov. 123, 2, ἐνθα ὁ ἐν λόγῳ ὁρισμός τὸ πρῶτον κατεστρώθη. Ἡ διάταξις περιελήφθη καὶ εἰς μεταγενέστερα νομοθετήματα καὶ συλλογὰς, ἄτινα βλ. ἀνωτ. σημ. 3. Συμφώνως πρὸς ταύτην, ἐὰν διατυπωθῇ κατηγο-

ναν της κατηγορίας³³, τοῦθ' ὅπερ ἰσοδυναμεῖ ἐξ ἐπόψεως δυσμενῶν διὰ τὸν κατηγοροῦν συνεπειῶν πρὸς ἀδυναμίαν ἀποδείξεως της κατηγορίας³⁴. Ἐὰν ὁμως οὗτος ἀπολειφθῇ³⁵ μετὰ τὴν ἐναρξιν της διαδικασίας, ἡ ἀπουσία του, συνεπαγομένη τὸν ἐφεξῆς ἀποκλεισμόν του ἀπὸ της κοινωνίας³⁶, δὲν παρακωλύει καὶ τὴν πρόοδον της δίκης. Προσερχόμενος ὁ κατηγορὸς ἐκ νέου δύναται νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐν τῇ δίκῃ θέσιν του, μόνον ἐὰν ἀποδείξῃ ὅτι ἡ ἀπουσία του ὠφείλετο εἰς αἰτίαν συγγνωστήν³⁷. Τῆς διερευνησεως τοῦ περιεχομένου τῶν κατηγοριῶν προηγείται ἡ ἐξέτασις ποικίλων στοιχείων της προσωπικότητος τοῦ κατηγοροῦ, πρὸς διαπίστωσιν της ἐν τῷ προσώπῳ τούτου μὴ συνδρομῆς ἀπαγορευσεως τινος, ἀποκλειούσης τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἔγερσιν κατηγορίας³⁸.

Ἡ προσέλευσις τοῦ κατηγορουμένου³⁹ ἐπιτυγχάνεται διὰ της κλητεύσεως

ρία τις κατὰ τοῦ μέλλοντος νὰ χειροτονηθῇ εἰς ἓνα τῶν τριῶν ἱερατικῶν βαθμῶν, συνεπεία της ὁποίας ἀνεβλήθη ἡ χειροτονία, τὸ ἀρμόδιον δικαιοδοτικὸν ὄργανον ὀφείλει νὰ προβῇ εἰς «ζητήσιν ἀκριβεστάτην» καὶ ἀπόντος ἔτι τοῦ κατηγοροῦ.

33. Τὴν ἀρχὴν ταύτην δὲν ἐτήρησεν ἡ πατρ. σύνοδος ΚΠ., ὅτε ἐπελήφθη ἐν ἔτει 1161 τῆς ἐκδικάσεως τῶν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Ροστόβ Νέστορος κατηγοριῶν τοῦ πρίγκηπος (Κνιάζ) Ἀνδρέου Bogoljubskij, παρὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ τελευταίου, ἀρκεσθεῖσα εἰς τὴν ἀνάγνωσιν της περιεχομένης τὰς κατηγορίας ἐπιστολῆς του (βλ. τὰς πηγὰς καὶ τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν παρὰ G r u m e l 1051, 1052). Πιθανὸν ἡ ἐξαίρεσις αὕτη νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν ιδιότητα τοῦ κατηγοροῦ, διὰ τὸν ὅποιον, ἄλλωστε, ἡ ἐπακολούθησας ἀθώωσις τοῦ κατηγορουμένου οὐδὲν ἔσχεν ἐπιζήμιον ἀποτέλεσμα.

34. Βλ. τὰς ἐν τῇ σημ. 30 ἀναφερομένας διατάξεις της κοσμικῆς νομοθεσίας. Φαίνεται ὅτι ἐκ λόγων ἐπιεικείας τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια ἐνίοτε ἀνέβαλλον τὴν ἐκδικασιν της ὑποθέσεως ἐν περιπτώσει ἀπουσίας, ἔστω καὶ ἀνακτιολογήτου, τοῦ κατηγοροῦ. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ τὰ ἐν τῷ καν. 100 Καρχ. ἐκτιθέμενα περιστατικά.

35. Δὲν ἀρκεῖ ἡ ἀπλὴ μὴ προσέλευσις τοῦ κατηγοροῦ εἰς τὸ δικαστήριον, ἀλλ' ἀπαιτεῖται ἡ δολία ἐξαφάνισις αὐτοῦ. Βλ. Ζωναρᾶν ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ καν. 19 Καρχ.: «ἐὰν δὲ ἀπολειφθῇ ἑαυτὸν ὑποσύρας, ἤγουν ἐκουσίως, οὐκ ἐξ ἀνάγκης τινός, ἑαυτὸν ὑποκλέψας, καὶ ἀποκρύψας, ὥστε μὴ εὐρίσκεισθαι,... ὁ δὲ κατηγορὸς ἐπιτιμηθήσεται,...» (Σύντ. τ. 3 σ. 359³⁰). Τοῦτο βλέπομεν ἐφαρμοζόμενον ἐν τῇ δίκῃ τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ. Κατὰ τὴν διαδικασίαν ἐνώπιον τοῦ πατρ. συνοδικοῦ δικαστηρίου, τοῦτο δὲν ὑπαιστέρεται εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Κασπάκη διατυπωθεῖσων κατηγοριῶν, διότι οὗτος ἀπουσιάζει ἐπικαλούμενος ἀσθένειαν (U s p e n s k i j, Δίκη σ. 38²⁻⁶, 66⁶⁻¹⁵).

36. Καν. 19 Καρχ. (βλ. τὴν ἐν τῇ προηγ. ὑποσημειώσει ἐρμηνείαν τοῦ Ζωναρᾶ).

37. Καν. 19 Καρχ. Ἐν τούτοις ὁ Βαλαμῶν γράφει ἐν τῷ σχολίῳ του (Σύντ. τ. 3 σ. 361²⁶), παρὰ τὴν ἐν τῷ κανόνι τασσομένην προϋπόθεσιν, ὅτι καὶ ὁ ἀφορισθεὶς κατήγορος «οὐκ ἐμποδίζεται διὰ τὸν ἀφορισμὸν γυμνάζειν ἢν προέθετο κατηγόριαν».

38. Καν. 19, 50 Καρχ., ἰσχύοντες παρὰλλήλως πρὸς τὸν ἤδη κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον θεσπισθέντα καν. 6 Β' Οἰκ. Οὕτως ὁ Καισαρείας Ἀρέθας, κατηγορηθεὶς ἐπὶ Κωνσταντίνου Η' (Ζ') πορφυρογεννήτου ὡς ὑποκινητὴς στάσεως, προβάλλει μεταξὺ ἄλλων ἐν τῷ «ἀπολογητικῷ» του (περὶ οὗ βλ. Κ ο υ γ έ α, Ἀρέθας σ. 22 ἐπ.) καὶ τὴν ἔνστασιν, ὅτι ὁ κατήγορός του καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν «ἐάλω συκοφαντίας». Οὗτος δὲν κατονομάζεται ἐν τῷ ἐγγράφῳ, ἀλλ' ὁ Σ. Κ ο υ γ έ α εἰκάζει ὅτι ταυτίζεται πρὸς τὸν Ἀναστάσιον τὸν Κοιναίστωρα. Τοὺς λόγους ἀποκλεισμοῦ ἀπὸ της κατηγορίας βλ. ἀνωτ. § 3.

39. Ἐνίοτε ἐκ λόγων σκοπιμότητος δὲν διεφαίνετο σαφῶς κατὰ τίνος ἐστρέφετο ἡ δίκη, ὅποτε βεβαίως δὲν ἤδυνάτο νὰ γίνῃ λόγος περὶ κλητεύσεως τοῦ κατηγορουμένου. Τοῦτο παρατη-

του και της απειλής των εν περιπτώσει μη εμφανίσεώς του⁴⁰ υπό των κανόνων προβλεπομένων κυρώσεων, μη αποκλειομένης εις τινας περιπτώσεις και της βιαιότητας τούτου προσαγωγής (βλ. κατωτ. § 7). Τα εκκλησιαστικά δικαστήρια απαιτούν ένιοτε από τον κατηγορούμενον την παροχήν έγγυψέως δια την παραμονήν του εις τον τόπον διεξαγωγής της δίκης και την εμφάνισίν του κατά την εκδίκασιν της υποθέσεως⁴¹. 'Ο έκτός του χώρου, ένθα τὸ δικαστήριον συνεδριάζει, ἀλλ' ἐγγὺς αὐτοῦ εὕρισκόμενος κατηγορούμενος καλεῖται, κατόπιν αἰτήσεώς του ἢ καὶ αὐτεπαγγέλτως, νὰ εἰσέλθῃ⁴², ἵνα παράσχῃ ἐξηγήσεις ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῆς κατηγορίας⁴³ καὶ ἀναλάβῃ τὴν υπεράσπισίν του⁴⁴.

ρεῖται κατὰ τὴν σύνοδον τοῦ ἔτ. 1147 (Reg. 1351), ἥς μετέσχεν ὁ ὑπ' αὐτῆς καταδικασθεὶς πατρ. Κοσμᾶς Β' ὁ Ἀττικὸς, πιστεύων ὅτι ἐπρόκειτο νὰ κριθῇ ἡ διδασκαλία τοῦ μοναχοῦ Νήφωνος (Σύντ. τ. 5 σ. 309³) καὶ ἀγνοῶν τὰς κατ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου προτεθείσας κατηγορίας (αὐτόθι σ. 308³⁰), ὡς καὶ κατὰ τὴν μετὰ δέκα ἔτη συγκροτηθεῖσαν σύνοδον (Grumel 1041), ἥτις συγκλήθεισα πρὸς ἐπίλυσιν δογματικῶν τινῶν θεμάτων (Σακκελίωνος, Πατρ. Βιβλ. σ. 316 ἐπ.) ἐμελλε κατ' οὐσίαν νὰ δικάσῃ τὸν μετέχοντα αὐτῆς ὑποψήφιον Ἀντιοχείας Σωτήριον τὸν Παντεύγεον, καθ' οὗ εἶχον ἤδη πρὸ πολλοῦ διατυπωθῇ κατηγορίαι ἐπὶ αἰρέσει (βλ. τὸν ἀπόλογητικὸν τούτου πρὸς τὴν σύνοδον, αὐτόθι σ. 329 ἐπ.).

40. Καν. 19 καὶ 87 Καρχ. Παράδειγμα ἐφαρμογῆς των βλ. ἐν Michel, Bischofsprozess σ. 451²⁵ = Oudot σ. 36²² (Grumel 884, ἔτ. 1043 - 1058).

41. Βλ. τὴν σχετικὴν μαρτυρίαν παρὰ Ζωναρᾶ, Βαλσαμῶνι καὶ Ἀριστηνῶ ἐν τοῖς σχολίοις ὑπὸ τὸν καν. 20 Ἀποστ. (Σύντ. τ. 2 σ. 27²¹⁻²⁸, 28¹⁶⁻¹⁸, 29²¹⁻²⁷). Ἡ τοιαύτη ἐγγύησις δὲν ἐμπίπτει κατὰ τοὺς ἀνωτέρω σχολιαστὰς εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν ἐγγυοδοσίας τοῦ κανόνος τούτου. Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης των ταύτης ἀναφέρουν τὸ προηγούμενον τῆς 4ης συνεδρίας τῆς Δ' Οἰκ. Συνόδου. Ἐξ αὐτοῦ προκύπτει, ὅτι ἡ παρατήρησις των αὐτῆ δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπιβολὴν ἐγγυοδοσίας ὑπὸ τῶν κοσμικῶν δικαστηρίων κατὰ τὴν διάταξιν τῶν Βασ. 7, 4, 2 (= Nov. 112, 2), ἥς ἄλλωστε ἡ ἐπὶ κληρικῶν ἐφαρμογὴ ἀπηγορεύετο ὑπὸ τῶν Βασ. 3, 1, 11 (= Nov. 123, 6), ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν ἀνάγκην παροχῆς ἐγγυήσεως, ἥτις δύναται νὰ προκύψῃ διαρκούσης τῆς ἐνώπιον ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου διαδικασίας.

42. Οὕτω κατὰ τὸ κατόπιν τῆς συνοδικῆς ἐξετάσεως τῶν κατὰ τοῦ Χαλκηδόνος Λέοντος κατηγοριῶν γενόμενον σημεῖωμα (P.G. PKZ' στ. 977 D, Grumel 967, ἔτ. 1092), καλεῖται οὗτος νὰ εἰσέλθῃ καὶ ἴσταται εἰς τὸ μέσον. Βλ. καὶ τὰ τῆς εἰσόδου κατὰ τὴν 2αν συνεδρίαν τῆς συνόδου ΚΠ. 869/70 τῶν κοινωρησάντων τῷ Φωτίῳ ἐπισκόπων καὶ λοιπῶν κληρικῶν (Mansi XVI στ. 37 E, 320 D· 42 C, 321 C· 42 E, 321 C· 43 B, 321 C), ὡς καὶ αὐτοῦ τοῦ Φωτίου καὶ τινῶν τῶν ὁπαδῶν του κατὰ τὴν 4ην συνεδρίαν τῆς αὐτῆς συνόδου (αὐτόθι στ. 329 E).

43. Π.χ. βλ. Mansi XI στ. 608 E (15η συνεδρία ζ' Οἰκ. Συνόδου), XII στ. 1002 C, 1015 E ἐπ. (1η συνεδρία ζ' Οἰκ. Συνόδου), XVI στ. 150 B ἐπ., 396 B ἐπ. (9η συνεδρία συνόδου ΚΠ. 869/70)· Cod. Sinaiticus 482 [1117] f. 299 r-v, Grumel 1077 (δίκη τοῦ διακόνου Βασιλείου τοῦ Ἀγιοπάντων, ἔτ. 1168)· Petit, Documents ἀρ. Π σ. 482⁵⁻⁷, Grumel 1109 (δίκη τοῦ μητροπολίτου Κερκυρας Κωνσταντίνου, ἔτ. 1170)· Παπὰ δ ο π ο ὐ λ ο υ - Κ ε ρ α - μ έ ω ς, Κερκυραϊκὰ σ. 347⁶⁻¹², Grumel 1168 (δίκη τοῦ πατρ. Βασιλείου Β' Καματεροῦ, ἔτ. 1186). Πρβλ. ἀνάλογον ὅρισμὸν καὶ ἐν πηγῇ μονοφυσιτικῆς προελεύσεως: Μιχαήλ Σύρου, Χρονικὸν XI 14 : II 460 a.

44. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως τῆς δίκης τοῦ αἰρετικοῦ μοναχοῦ Νήφωνος, καθ' ἣν καθηρέθη ὁ πατρ. ΚΠ. Κοσμᾶς Β' ὁ Ἀττικὸς, ἡ ὁμολογία τοῦ τελευταίου ὑπεκλήπη, τρόπον τινά, διότι οὗτος τεχνηέντως παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐδήλωσεν, ὅτι θεωρεῖ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Νήφωνος ὀρθόδοξον. Ἡ περιγραφή τῆς φάσεως ταύτης τῆς διαδικασίας εὕρεται ἐν αὐτῷ τῷ

Ἐάν τὸ κατηγορητήριον περιλαμβάνῃ πλείονα τοῦ ἐνὸς ἐκκλησιαστικά ἀδικήματα, τὰ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ δικαστηρίου βαρύτερα προηγούνται τῶν λοιπῶν κατὰ τὴν ἐξέτασιν. Τοῦτο δὲν ὀρίζεται ὑπὸ τῶν κανόνων, ἀλλ' οὕτως εἶχεν ἤδη κατὰ τὸ παρελθὸν διαμορφωθῇ ἡ δικαστηριακὴ πρακτικὴ ⁴⁵. Ἀστοχήσαντος ὁμοῦ τοῦ κατηγοροῦ περὶ τὴν ἀπόδειξιν τῆς διαπράξεως ἐνὸς τῶν ἀδικημάτων τούτων, τὸ δικαστήριον δὲν ὑπεισέρχεται, κατὰ ρητὴν διάταξιν τοῦ καν. 130 Καρχ. ⁴⁶, εἰς τὴν ἔρευναν τῶν λοιπῶν. Ἑρμηνεύων ὁ Βαλσαμών ⁴⁷ τὸν κανὸνα τοῦτον περιορίζει τὴν ἐπέλευσιν τῆς δυσμενοῦς ταύτης διὰ τὸν κατήγορον συνεπείας εἰς τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν τὸ δικαστήριον ἀποφαίνεται ὅτι οὗτος ἐσυκοφάντησε τὸν κατηγορούμενον, ἀποκλειομένων τῶν περιπτώσεων ἀδυναμίας ἀποδείξεως ἔνεκεν ἀνεπαρκείας τῶν ἀποδεικτικῶν μέσων. Τοῦτο ὁμοῦ, νομίζω, ἀποτελεῖ συνέπειαν μεταγενεστέρας ἐπιδράσεως τοῦ κοσμικοῦ δικαίου ⁴⁸, ἅτε τοῦ κανόνος οὐδεμίαν διάκρισιν ποιουμένου. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν πηγῆς τινος τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ὁ τοιοῦτο-τρόπος ὡς συκοφάντης φωραθεὶς δὲν δύναται μετὰ ταῦτα οὐδὲ ἀστικὴν ἀγωγὴν κατὰ τοῦ κατηγορουμένου νὰ κινήσῃ ⁴⁹. Ἐάν κατὰ τοῦ καθαιρεθέντος καὶ ἀσκή-

περὶ τῆς καθαιρέσεως ἐκδοθέντι σημειώματι (Σύντ. τ. 5 σ. 309 ⁷): «... ὁ θεοστεφὴς ἡμῶν αὐτοκράτωρ τὴν τοῦ παρόντος ἐπεποίητο ζήτησιν, αὐτὸν τοῦτον τῇ ἐντέχνῳ τούτου καὶ ἐπιστημοναρχικῇ σοφίᾳ ἐρωτηθέντα, ἐκκαλύψαι τὰ κατ' αὐτὸν καὶ χωρὶς τινος πεποίηκεν ἐξελέγγχοντος» (Reg. 1351, ἐτ. 1147).

45. Βλ. Τρωϊανον σ. 73. Συμφώνως πρὸς πατρ. ἐγγράφον τοῦ Μιχαήλ Α' Κηρουλαρίου (Grumel 884) κατὰ τὴν σειρὰν ταύτην δέον νὰ ἐξετασθῶν αἱ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Τρανουπόλεως ὑποβληθεῖσαι κατηγορίαι. Βλ. Michel, Bischofsprozess σ. 451 ²⁰ = Oudot σ. 36 ¹⁸: «Εἰ δὲ πολλὰς οἱ ἐνάγοντες ψευδοκατήγοροι φαντεῖν περὶ τὰ μείζονα, τότε χρὴ τούτους πρὸς τὸν» (γρ. τῷ τῷ) «τῆς συκοφαντίας ὑποπεσεῖν ἐγγλήματι μηδὲ τὰ χρηματικῶς» (Oudot: χρηματικά) «κινουμένων προσδέξασθαι τούτους» νομικὸν γὰρ καὶ τοῦτο παράγγελμα».

46. Ἡ διάταξις καὶ ἐν Νομοκ. ΙΔ' τίτλ. Θ' 3 (Σύντ. τ. 1 σ. 179).

47. Σύντ. τ. 3 σ. 599 ἐπ.

48. Αὐτὸς ὁ Βαλσαμών (ἐνθ' ἀν.) παραπέμπει εἰς τὰς διατάξεις τῆς πολιτεϊκῆς νομοθεσίας καταχωρίζων ἐν τῷ σχολίῳ του ὁλόκληρον τὸ κείμενον τῶν Βασ. 60, 1, 10 = Dig. 48, 16, 1 pr. καὶ §§ 1, 3 καὶ 4. Πρβλ. καὶ Cod. Just. IX 45.

49. Πρόκειται περὶ τοῦ ἀνωτ. ἐν σημ. 45 πατρ. ἐγγράφου, ἐνθα καταχωρίσθη καὶ ἡ σχετικὴ περιοχὴ τούτου. Κατὰ τὸν ἐκδότην τοῦ ἐγγράφου A. Michel (Bischofsprozess σ. 488, 452) ὁ ὅρος «χρηματικῶς κινῶν» σημαίνει τὴν ὑποβολὴν κατηγορίας ἐπὶ ἐγγλήματι ἐπισύροντι χρηματικὴν μόνον ποινὴν («die nur mit Geldstrafen bedrohten Anklagepunkten»), ἐνῶ ἀναμφιβόλως δηλοῦται δι' αὐτοῦ ἡ ἐπιδίωξις τῆς ἱκανοποιήσεως ἀξιώσεως τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Οὕτω καὶ ὁ τὸ αὐτὸ ἐγγράφον ἐκδῶσας J. Oudot σ. 37 ²⁴, ³¹, ὡς καὶ ὁ Grumel 884. Ἀπορίαν προκαλεῖ ἡ ἐν τῷ ἐγγράφῳ σημείωσις, ὅτι ἡ τοιαύτη ρύθμισις, ἡ ἀπαγόρευσις δηλονότι τῆς ὑπὸ τοῦ ἐν ποινικῇ δίκῃ ὡς συκοφάντου φωραθέντος προβολῆς ἀστικῶν ἀπαιτήσεων, ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον «νομικοῦ παραγγέλματος», δοθέντος ὅτι οἱ συκοφάνται δὲν δύναται μὲν νὰ εἶναι ἐφεξῆς κατήγοροι (Βασ. 60, 34, 4 = Dig. 48, 2, 4), οὐδόπως ὁμοῦ καλύπτονται νὰ παραστοῦν ἐπὶ δικαστηρίου, ὅσας προβάλλεται ἴδιον αὐτῶν δικαίωμα (Βασ. 8, 1, 1 [= Dig. 3, 1, 1 § 6] ἐν συνδ. πρὸς τὸ ὑπὸ τὴν διάταξιν σχολίον). Βλ. καὶ Kaser, Zivilprozessrecht σ. 151. Ἡ ἀνωτέρω ρύθμισις θὰ ἤρχετο, ἄλλωστε, εἰς ἀντίθεσιν καὶ πρὸς τὸν καν. 6 Β' Οἰκ., ὅστις ὀρίζει ὅτι δὲν ἐξετάζεται τὸ πρόσωπον τοῦ κατήγορου, ἐὰν οὗτος ἐπάγῃ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου «οἰκείαν τιμὰ μέμφιν, τούτέστιν ἰδιωτικὴν». Οὕτω καὶ ὁ Βαλσαμών εἰς τὸ ὑπὸ τὸν καν. 19 Καρχ. σχολίον

σαντος ἔφεσιν ἢ κατὰ τοῦ παραιτηθέντος καὶ αἰτησαμένου τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ εἰς τὸν θρόνον ὑποβληθῇ κατηγορία διαρκούσης τῆς συζητήσεως ἐπὶ τοῦ ἐνδίκου μέσου ἢ τῆς αἰτήσεως, ὡς μετὰ μακρὰς συζητήσεις ἐκρίθη, ἡ ἐξέτασις τῆς κατηγορίας δεόν νὰ προηγηθῇ τοῦ κυρίως θέματος⁵⁰.

Ἐὰν τὰ στοιχεῖα τῆς ταυτότητος τοῦ κατηγορουμένου δὲν εἶναι γνωστὰ εἰς τὸ δικαστήριον, ἐρωτᾶται οὗτος πρῶτον περὶ αὐτῶν⁵¹ καὶ ἐν συνεχείᾳ περὶ τῶν ἀποτελουσδων τὸ περιεχόμενον τοῦ κατηγορητηρίου πράξεων. Κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ ἐξέτασις τοῦ κατηγορουμένου γίνεται οὐχὶ γενικῶς καὶ ἀορίστως ἀλλὰ διὰ τῆς θέσεως λεπτομερῶν ἐρωτήσεων⁵², συνοδευομένων ἐνίοτε καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιδείξεως ἐγγράφων⁵³. Διὰ τῆς ἐξετάσεως ἐρευνῶνται οὐχὶ μόνον αἱ συνθῆκαι τελέσεως τῆς πράξεως πρὸς διαπίστωσιν τῆς τυχόν διαπράξεως καὶ ἐτέρων ἐκκλησιαστικῶν ἀδικημάτων ἢ τῆς ἐνοχῆς καὶ ἐτέρων προσώπων⁵⁴, ἀλλὰ καὶ ἡ συνδρομὴ ὄρων⁵⁵, οἱ ὅποιοι δύνανται, ἢ καὶ ὀφείλουν, νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψει κατὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς ἀποφάσεως.

Ἡ ἀπάντησις τοῦ κατηγορουμένου εἰς τὴν κατηγορίαν⁵⁶, προφορικὴ κατὰ κα-

πρακτερεῖ ὅτι: «οἱ ἄνθρωποι, ἐγκληματικὴν μὲν κατηγορίαν οὐ συνιστῶσι, χρηματικὰς δὲ ἰδίαις ὑποθέσεσι γυμνάζουσιν» (Σύντ. τ. 3 σ. 361²⁹). Ἄφ' ἐτέρου δὲν δύναται νὰ ἱκανοποιηθῇ ἡ ἐξήγησις, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται ἴσως περὶ ἰδιωτικῆς ἀξιώσεως πηγάζουσας ἐκ τινος τῶν καταγγελλθέντων ἐκκλησιαστικῶν ἀδικημάτων, διότι ἡ ἀστική ἀξίωσις θὰ ἠκολούθει οὕτως ἢ ἄλλως ὡς παρεπόμενον τὴν τύχην τῆς κατηγορίας, μὴ ἀπαιτούμενης εἰδικῆς περὶ τούτου μνείας ἐν τῷ πατρ. ἐγγράφῳ.

50. Ταῦτα ἀναγράφει ὁ Βαλσαμὼν ἐν τῷ σχολίῳ του ὑπὸ τὸν καν. 50 Καρχ. (Σύντ. τ. 3 σ. 427²⁴ - 428³⁴). Τὸ ζήτημα προέκυψεν, ὅταν κατὰ τὴν συζήτησιν τῆς αἰτήσεως ἀποκαταστάσεως τοῦ ἐπισκόπου Ἀμυκλῶν Νικολάου ὑπεβλήθησαν κατηγορίαι κατ' αὐτοῦ.

51. Βλ. τὴν 9ην συνεδρίαν τῆς συνόδου ΚΠ. 869/70 ἐν Mansi XVI στ. 150 Β ἐπ., 396 Β ἐπ.

52. Βλ. π.χ. τὰς κατὰ τὴν 9ην συνεδρίαν τῆς συνόδου ΚΠ. 869/70 πρακματοποιηθείσας ἐξετάσεις κατηγορουμένων ἐν Mansi XVI στ. 150 Β ἐπ., 396 Β ἐπ.

53. Κατὰ τὴν δίκην τοῦ διακόνου Βασιλείου τοῦ Ἀγιοπάντων ἐπεδείχθησαν εἰς τὸν κατηγορούμενον αἰρετικῶς περιεχομένου βιβλίου ἀποδιδόμενα εἰς αὐτὸν (Cod. Sinaiticus 482 [1117] f. 299 r-v, Grumel 1077, ἔτ. 1168).

54. Κατὰ τὴν 15ην συνεδρίαν τῆς Ζ' Οἰκ. Συνόδου ἐρωτᾶται ὁ κατηγορούμενος ἱερομόναχος Πολυχρόνιος, ἂν ἡ αἰρετικὴ ἔκθεσις πίστεως, ἣν οὗτος ὑπέβαλε πρὸς τὴν σύνοδον, ἐγράφη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου (Mansi XI στ. 608 Ε).

55. Ἐπισταμένως ἤρουνθη κατὰ τὴν ὡς ἄνω (σημ. 52) 9ην συνεδρίαν τῆς συνόδου ΚΠ. 869/70 ἡ ὑπὸ τῶν κατηγορουμένων ἐξομολόγησις τοῦ ἁμαρτήματος, ὅπερ οὗτοι διέπραξαν ψευδομαρτυρήσαντες κατὰ τοῦ Ἱγνατίου, καὶ ἡ ὑποβολὴ τῶν εἰς ἐπιτίμια πρὸς διαπίστωσιν τοῦ εἰληκρινοῦς τῆς μετανοίας τῶν. Ὡσαύτως κατὰ τὴν ἐκδίκασιν τῶν κατηγοριῶν ἐναντίον τῶν ἐπισκόπων Σασίμων Κλήμεντος καὶ Βαλβίσσης Λεοντίου ἐξητάσθη ὑπὸ τῆς συνόδου ἐπὶ πατρ. Μιχαὴλ Β' Κουρκούα τοῦ Ὁξείτου τὸ θέμα, ἐὰν οἱ δύο κατηγορούμενοι ἔφερον ἐγκυρον χειροτονίαν εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμὸν (Σύντ. τ. 5 σ. 84¹⁻¹⁶, Grumel 1011, ἔτ. 1143 Αὐγ. 11).

56. Πρὸ τῆς ἐξετάσεως κατὰ τὴν 1ην συνεδρίαν τῆς Ζ' Οἰκ. Συνόδου τῆς ὑποθέσεως τῶν εἰκονοκλαστῶν ἐπισκόπων ὁ πατρ. Ταράσιος λέγει: «καὶ εἰ τις ἐστὶν αὐτοῖς λόγος εἴτε ἀντιλογίας, ἢ καὶ ἀπολογίας, λαλεῖτωσαν» (Mansi XII στ. 1002 C). Τὸ περιεχόμενον τῆς ὁρολογικῆς ταύτης διακρίσεως, ἥτις στερεῖται δικονομικῆς σημασίας, δὲν προκύπτει ἐκ τοῦ χωρίου τού-

νόνα, ἐνίστε ὅμως καὶ ἔγγραφος⁵⁷, δύναται νὰ συνίσταται εἰς ἄρνησιν ἢ κατάφασιν⁵⁸ τῶν ταύτην ἀποτελούντων περιστατικῶν, συνδυαζομένην ἐνδεχομένως μετὰ τῆς προβολῆς νέων πραγματικῶν ἰσχυρισμῶν, εἴτε δικονομικῆς φύσεως, ὡς αἰτησιν ἐξαίρεσεως δικαστοῦ (βλ. κατωτ. § 8), ἐνστασιν ἀναρμοδιότητος τοῦ δικαστηρίου⁵⁹

του. Πιθανώτερον φαίνεται, ὅτι διὰ τοῦ ὅρου «ἀντιλογία» δηλοῦται ἡ προβολὴ νέων πραγματικῶν ἰσχυρισμῶν, ἐνῶ ἡ «ἀπολογία» περιλαμβάνει τὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν κατηγορίαν. Πρβλ. καὶ G.W.H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, τεύχ. 1, Oxford 1961, σ. 155, 201 λ. ἀντιλογία, ἀπολογία.

57. Ἐγγράφως ἀπελογήθη ὁ Καισαρείας Ἀρέθας κατὰ τὴν ἐπὶ Κωνσταντίνου Η' (Ζ') πορφυρογεννήτου γενομένην δίκην του. Ὁ «ἀπολογητικὸς» του σφύζεται ἐν τῷ Cod. Mosquensis synod. bibl. Vlad. 441 (βλ. Κουγέα, Ἀρέθας σ. 22 ἐπ.). Ἐτερον παράδειγμα ἔγγραφου ἀπολογίας ἀποτελεῖ ὁ «ἀπόλογος» τοῦ Συμεῶνος τοῦ Νέου Θεολόγου (βλ. βίον αὐτοῦ 94, 14 ἐκδ. Hausherr σ. 130¹⁴⁻¹⁶), ὡς καὶ ἡ πρὸς τὴν σύνοδον ἀπολογία τοῦ ὑποψηφίου Ἀντιστοίας Σωτηρίου τοῦ Παντευγένου ἐν ἔτει 1157 (Σακελλίωνος, Πατρ. Βιβλ. σ. 329-330). Μνεῖα τοιοῦτου ἔγγραφου γίνεται ἐπίσης ἐν τῇ ἐπιστ. 11 στίχ. 23-24 τοῦ Ἀλεξάνδρου Νικαίας (Dargouzes, Epistoliers σ. 87). Καίτοι μὴ ταυτιζόμενοι μετὰ τῶν ἔγγραφων ἀπολογιῶν, τὸν αὐτὸν ἐν πολλοῖς σκοποῖν ἐξυπηρετοῦν καὶ αἱ ἐν δίκαις ἐπὶ αἰρέσει οὐχὶ σπανίως ὑποβαλλόμεναι «ὁμολογίαί πιστεως». Βλ. π.χ. τοιαῦτα ἔγγραφα ἐν τῇ Ζ' Οἰκ. Συνόδῳ (Mansi XII σ. 1007 D - 1011 B, 1014 A - 1015 B), ἐν τῇ συνόδῳ ΚΠ. 869/70 (αὐτόθι XVI σ. 38 E - 41 B ἢ 320 E - 321 B), ὡς καὶ ἐν τῇ δίκῃ τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ (Uspenski j, Δίκη σ. 37¹⁵).

58. Παντελῇ ἄρνησιν τῆς κατηγορίας συναντῶμεν κατὰ τὴν δίκην ἐξάρχου τινὸς ἐνώπιον τῆς πατρ. συνόδου ΚΠ. ἐπὶ Νικολάου Α' Μυστικοῦ (ἐπιστ. τούτου 143 ἐν P.G. PIA' σ. 369 CD, ἐνθα ἡ τοιαύτη ἄρνησις τῆς κατηγορίας χαρακτηρίζεται ὡς «ἐνστασις»). [Grumel 764]], ἐνώπιον τοῦ αὐτοῦ δικαστηρίου κατὰ τὴν ἐκδίκασιν κατηγορίας τοῦ πρώην Νικομηδείας Στεφάνου ἐναντίον Συμεῶνος τοῦ Νέου Θεολόγου (βλ. βίον αὐτοῦ 82, 17, ἐκδ. Hausherr σ. 112), ὡς καὶ κατὰ τὰς δίκας τοῦ Σωτηρίου Παντευγένου ἐν ἔτει 1157 (Σακελλίωνος, Πατρ. Βιβλ. σ. 330⁴⁻⁷) καὶ τοῦ διακόνου Βασιλείου τοῦ Ἀγιοπάντων (Cod. Sinaiticus 482 [1117] f. 299 r-v. Βλ. Grumel 1077, ἐτ. 1168). Μάλιστα ὁ Σωτήριχος Παντεύγενος ἐν τῇ ἀπολογίᾳ του ἀποκρούει οὐχὶ μόνον τὰς ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ἀχθείσας κατηγορίας ἀλλὰ καὶ τὰς ψευδοζόμενας. Ἐν μέρει ἄρνησιν καὶ ἐν μέρει ὁμολογίαν τῆς κατηγορίας ἔχομεν ἐν τῇ δίκῃ τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ, ὅστις ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Κασπάκη ὑποβληθεισῶν δέκα κατηγοριῶν ἡμφεσβήτησε μόνον τὴν τελευταίαν (Uspenski j, Δίκη σ. 59¹⁻⁷), ὡς καὶ ἐν τῇ δίκῃ τῶν ἐπισκόπων Σασίμων Κλήμεντος καὶ Βαλβίσισης Λεοντίου ἐνώπιον τῆς συνόδου ἐπὶ πατριαρχείας Μιχαὴλ Β' Κουρκούα τοῦ Ὁξείτου ἐν ἔτει 1143 (βλ. τὰ σχετικὰ συνοδικὰ σημειώματα ἐν Σύντ. τ. 5 σ. 87⁶⁻²⁵, ὡς καὶ συμπλήρωσιν τῶν ἐν αὐτοῖς χασμάτων ὑπὸ Παπαδοπούλου - Κερράμειω, Βογομιλικά σ. 721²⁹⁻³⁶, 722⁴¹ - 723⁴. Grumel 1012, 1014). Οὐχὶ σπανίως, ἐν δὲ ταῖς δίκαις ἐπὶ αἰρέσει ἦτο ἡ μόνη ὁδὸς ὑπερασπίσεως ἐν περιπτώσει μὴ ἀποκηρύξεως τῆς κακοδοξίας, ἢ ἀπάντησις, καταφατικὴ ἢ ἀποφατικὴ, συνοδεύεται ὑπὸ τοῦ ἰσχυρισμοῦ, ὅτι τὰ ἐν τῇ κατηγορίᾳ πραγματικά περιστατικά οὐδενὸς ἐκκλησιαστικοῦ ἀδικήματος τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν ἀποτελοῦν. Οὕτως ἐν τῷ βίῳ Συμεῶνος τοῦ Νέου Θεολόγου 82, 14, ἐκδ. Hausherr σ. 112 καὶ ἐν Uspenski j, Δίκη σ. 59⁶⁻⁷. Ἐν συνοδικῇ τέλος δίκῃ ἐπὶ πατρ. Σεργίου Β' (1001 - 1019) ὁ κατηγορούμενος πρεσβύτερος ὁμολόγησε τὴν πρᾶξιν, ἀλλὰ προβαλὼν τὴν ὑπαρξιν νομικῆς πλάνης ἠθωώθη ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου (Laurent, Réponses canoniques inédites ἀρ. I στίχ. 3 - 6 σ. 301, Grumel 823). Βλ. ἐπ' αὐτοῦ Χριστοφίλοπου λον, Θέματα σ. 66.

59. Ἐν τῇ ἀπολογίᾳ του ὁ Σωτήριχος Παντεύγενος, στηριζόμενος εἰς τὴν ιδιότητά του ὡς ὑποψηφίου Ἀντιστοίας, ἐπισημαίνει τὴν ἀναρμοδιότητά τοῦ πατριαρχικοῦ δικαστηρίου, ἀλλὰ δὲν

ἢ πλημμελοῦς διεξαγωγῆς τῆς δίκης⁶⁰, εἴτε οὐσιαστικῆς. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει δίδεται ἡ ἀνατροπὴ τῆς κατηγορίας διὰ τῆς ἀμφισβήτησεως τῆς ὑπάρξεως παρὰ τῇ καταγγελλομένῃ πράξει τῶν στοιχείων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀδικήματος⁶¹. Ἐνίοτε δὲν ἀμφισβητοῦνται τὰ ἐν τῇ κατηγορίᾳ πραγματικά περιστατικά, ἀλλ' ὁ ἐφαρμοστέος κανὼν δικαίου⁶² ἢ ἡ ἐρμηνεία αὐτοῦ⁶³. Δυνατὸν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον νὰ προβληθοῦν ἐνστάσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἀποδεικτικὴν διαδικασίαν, ὡς λ.χ. ἐνστάσεις πλαστότητος ἐγγράφων προσαγομένων προαποδεικτικῶς⁶⁴. Ἀλλοτε ὑπερασπίζων ἑαυτὸν ὁ κατηγορούμενος περιορίζεται εἰς ἐπικλήσιν τῆς μετανοίας του⁶⁵, ὥστε νὰ ἐπιτύχῃ ἐπιείκειαν κατὰ τὴν ἐπιμέτρησιν τῆς ποινῆς ἢ τελείαν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ ταύτης. Τοὺς ἰσχυρισμούς του οὐδέ-

προβάλλει τὴν σχετικὴν ἐνστασιν : «Ἐνῶν μὲν οὖν ἐμοὶ μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ἀποκρίνασθαι, τὴν ἄνωθεν δεδομένην ἐξουσίαν τῷ θρόνῳ προβαλλομένῳ» (Σακκελίωνας, Πατμ. Βιβλ. σ. 329 γ). Ἐνστάσιν ἀναρμοδιότητος τοῦ πατρ. συνοδικοῦ δικαστηρίου προέτεινον οἱ κληρικοὶ τῆς Μ. Ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἐκδίκασιν τῆς ὑποθέσεως τοῦ Νικήτα Ἀγιάρας (Συνοδικὸν γράμμα τοῦ Νικολάου Γ' Γραμματικοῦ ἐν Σύντ. τ. 5 σ. 64³⁴, Grumel 938, ἐτ. 1084), μεθ' ὃ ἔλαβε χώραν παραπομπὴ τῆς ὑποθέσεως πρὸς τὸ αὐτοκρατορικὸν δικαστήριον (βλ. κατωτ. σημ. 102).

60. Τοιαύτης φύσεως εἶναι ὁ ἐν τῷ «ἀπολογητικῷ» τοῦ Καισαρείας Ἀρέθας ἰσχυρισμός, ὅτι ὁ κατηγορὸς του (βλ. ἀνωτ. σημ. 38) εἶχε κατὰ τὸ παρελθὸν ἀποκαλυφθῇ συκοφαντῶν καὶ τὸν μητροπολίτην Πατρῶν ἐπὶ συλήσει δημοσίων χρημάτων, καὶ ὅτι συνεπῶς ὡς τοιοῦτος ἔδει νὰ μὴ γίνῃ δεκτὸς εἰς κατηγορίαν. Βλ. Κογγέα, Ἀρέθας σ. 23 ἐπ.

61. Ὡς διὰ τῶν νέων ἰσχυρισμῶν ἐμφανίζονται τὰ πραγματικά περιστατικά ἐλλείπει παρὰ τῇ πράξει κατὰ κανόνα ὁ ἄδικος χαρακτήρ. Οὕτω κατὰ τὴν ἐν ΚΠ. σύνοδον ἐτ. 869/70 οἱ ἐπίσκοποι τῆς φωτικῆς μερίδος προέβαλον τὴν παραίτησιν τοῦ Ἰγνατίου ἀποκροῦντες τὴν κατηγορίαν, ὅτι καθεῖλον τοῦτον ἀντικανονικῶς. Ὅθεν, κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην, δὲν ἐπρόκειτο περὶ καθαιρέσεως, ἀλλὰ περὶ ἀποδοχῆς τῆς παραίτησός του (Mansi XVI στ. 88 CD, 349 CD). Ἰνα ἀποσιεῖ τὴν περὶ συνάψεως ἀπηγορευμένου γάμου κατηγορίαν ἐπικαλεῖται ὁ κατηγορούμενος ἐν δίκῃ ἐπὶ πατριαρχείας Ἀλεξίου Στουδίτου (βλ. σχετικῶς ἀνωτ. § 2 σημ. 5) τὸ ἀνυπόστατον μνηστείας ἔνεκα μὴ συνδρομῆς κατὰ τὴν σύναψιν τῆς τῶν νομίμων προϋποθέσεων (Σύντ. τ. 5 σ. 33¹¹⁻¹⁵, Grumel 834). Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τείνουν καὶ οἱ ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων Κλήμεντος καὶ Λεοντίου κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1143 διεξαχθεῖσαν δίκην των προβληθέντες ἰσχυρισμοὶ (Σύντ. τ. 5 σ. 87⁶⁻²⁵ καὶ Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, Βογομιλικά σ. 721²⁹⁻³⁶, Grumel 1012). Πρβλ. καὶ ἀνωτ. σημ. 58.

62. Κατὰ τὴν 6ην συνεδρίαν τῆς ἐν ΚΠ. τῷ 869/70 συνελθούσης συνόδου ἀποκροῦν οἱ ἐπίσκοποι τοῦ Φωτίου τὴν κατηγορίαν τῆς «ἀθρόας χειροτονίας» διὰ τῆς ἐπικλήσεως ἀντιθέτου ἐθίμου κρατοῦντος ἐν Ἀνατολῇ: «καὶ τὸ ἔθος τὸν κανόνα ἐκείνον νικᾷ» (Mansi XVI στ. 348 E, πρβλ. καὶ 87 C).

63. Κατὰ τὴν αὐτὴν, ὡς καὶ ἐν τῇ προηγ. σημειώσει, συνεδρίαν ἐγείρεται ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἐπισκόπων τοιαύτη ἀμφισβήτησις (Mansi XVI στ. 87 DE, 349 AB).

64. Οὕτω προβάλλουν πλαστότητα ὁ μὲν Ἀρέθας τοῦ ὑπὸ τοῦ κατηγοροῦ προσαγομένου πρὸς τὸν Συμβάτιον ἀποσταλέντος «γραμματοῦ» (Κογγέα, Ἀρέθας σ. 23), ὁ δὲ Σωτήριχος Παντεύγενος λόγου τινὸς ἀποδιδόμενου εἰς αὐτὸν (Σακκελίωνας, Πατμ. Βιβλ. σ. 330¹³⁻¹⁴). Περὶ προβολῆς ἐγγράφων ὡς πλαστῶν βλ. κατωτ. § 17.

65. Οὕτως ἀπελογήθησαν οἱ κατὰ τὴν 1ην συνεδρίαν τῆς Ζ' Οἰκ. Συνόδου ἐξετασθέντες ἐπὶ εἰκονομάχῳ ἐπίσκοποι, ὡς καὶ ὁ μεταγενεστέρως ἐμφανισθεὶς Γρηγόριος Νεοκαισαρείας (Mansi XII στ. 1015 E ἐπ., 1051 E ἐπ., 1115 A). Ἀποκίρουν τῶν ἐν δυσὶ λόγοις περιεχόμενων διδασκαλιῶν του περιλαμβάνει καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Εὐστρατίου Νικαίας ὑποβληθὲν ἔγγραφο

ποτε καλείται ὁ κατηγορούμενος νὰ βεβαιώσῃ ἐνὸρκως ⁶⁶, ἐξαιρουμένης, ὡς εἰκός, τῆς περιπτώσεως ἐπιβολῆς ἀπαλλακτικοῦ ὅρκου. Ἐνίοτε ὁμοῦ πρὸς κολασμὸν τῆς παραβάσεως τοῦ «καθήκοντος ἀληθείας» ἐκρίνοντο αἱ γενικαὶ διατάξεις ἀνεπαρκεῖς ⁶⁷. Ἐκ τοῦ περιεχομένου τῆς «ἀπολογίας» τοῦ κατηγορουμένου ἐξαρτᾶται ἡ μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ κατηγοροῦ κατανομή τοῦ βάρους τῆς ἀποδείξεως, περὶ οὗ βλ. κατωτέρω. Ἡ σιγή τοῦ κατηγορουμένου δέον νὰ ἐρμηνεύεται ὡς τοιαύτη, ἐν τούτοις, κατὰ τινα μαρτυρίαν, ἡρμηνεύθη εἰς βάρος αὐτοῦ, ἐκκληφθεῖσα ὡς ὁμολογία ⁶⁸, καίτοι τοῦτο ἀποδοκιμάζεται ἐμμέσως ἐν αὐτῇ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ⁶⁹.

Ἐὰν ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ κατηγορῶν ἢ κατηγορουμένων ἢ γενικώτερον διαδίκων ⁷⁰ προκύπτῃ κίνδυνος διαταράξεως τῆς τάξεως ἢ ἄλλως πὺς δυσχεραίνεται ἡ διεξαγωγή τῆς δίκης, δύναται νὰ διαταχθῇ ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου, ὅπως ἡ οἰκεία ὁμάς ἐκπροσωπηθῇ κατὰ τὴν ἐκθεσιν τῶν ἀπόψεων τῆς ὑπὸ τινων μόνον ἐκ τῶν μελῶν τῆς ⁷¹.

Ὡς πρὸς τὸν χρόνον προτάσεως τῶν ἐνστάσεων, εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἐν ἀρχῇ τῆς διαδικασίας προβολὴ μόνον ἐκείνων, δι' ὧν ζητεῖται ἡ ἐξαίρεσις δικαστοῦ (βλ. κατωτ. § 8) ἢ ἡ κήρυξις τοῦ δικαστηρίου ἀναρμοδίου ⁷². Αἱ λοιπαὶ δύνανται θεω-

καὶ τοῦτο ἀπετέλεσε τὴν βᾶσιν τῆς κατὰ τὴν ἐπακολουθήσαν δίκην ἀπολογίας του. Βλ. τὸ σημείωμα τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ ἐν Joannou, Nominalismus σ. 378 ⁹⁻¹⁰ (Reg. 1273, ἔτ. 1117).

66. Διαφόρου φύσεως εἶναι ἡ ὑπόσχεσις, τὴν ὁποίαν παρέχει ὁ Χαλικηδόνος Λέων κατὰ τὴν δίκην τοῦ ἐνώπιον τῆς συνόδου (ἔτ. 1092) καλούμενος ὑπὸ τοῦ παρισταμένου αὐτοκρ. Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, ὅπως ὑπερασπίσῃ ἐαυτὸν, ὑποστηρίζων καλῇ τῇ πίστει τὰς ἐναντίον παλαιότερων συνοδικῶν ἀποφάσεων ἀπόψεις του (P. G. PKZ' στ. 977 D - 980 A, Grumel 1967).

67. Ὡς ἀναφέρει ὁ πατρ. Νικόλαος Γ' Γραμματικός, κατὰ τὴν συζήτησιν τῆς ὑποθέσεως τοῦ Νικήτα Ἀγκύρας ἀπήγγειλεν ἐπιτίμια κατὰ τῶν μελλόντων τυγχόν νὰ ἀποστοῦν τῆς ἀληθείας: «ἐπιτιμίους, καὶ παλαμναίους ἀραῖς καὶ φρικωδεστάταις (ὡς ὥμην) ἀσφαλισάμενος τοὺς εἰς τὴν μέλλουσιν θορυβήσιν ἐπιχειρήσοντάς, ἢ φθέγγασθαί τι κατὰ χρεῖαν, ἢ χάριν, ἢ πάθος ἕτερον, κοινῶς ἢ ἰδίᾳ διαφέρων αὐτοῖς, τῶν τεινόντων εἰς παράβασιν τῶν θείων καὶ παρακοῇ κανόνων, καὶ σύστασιν ψεύδους» (Σύντ. τ. 5 σ. 63 ¹⁹⁻²⁴, Grumel 1938, ἔτ. 1084).

68. Τοῦτο ἐγένετο κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1186 ἐνώπιον τῆς συνόδου διεξαχθεῖσαν δίκην τοῦ πατρ. Βασιλίου Β' Καματεροῦ. Βλ. Παπαδόπουλος - Κεραμέως, Κερκυραϊκὰ σ. 347 ¹²⁻¹³ (Grumel 1168).

69. Βλ. Παναγιωτάκων τ. Γ' σ. 782 σημ. 2.

70. Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Κοσμᾶ τοῦ Τζινζιλοῦκῃ τῇ ἐντολῇ τοῦ αὐτοκρ. Κωνσταντίνου ΙΑ' (Θ') τοῦ Μονομάχου ἐκδίκασιν καταγγελιῶν καὶ ἐπίυσιν διαφορῶν ἐν Ἀγίῳ Ὁρει παρέστησαν ὡς διάδικοι πλέον τῶν 180 μοναχῶν (Meyer, Haupturkunden σ. 154 ¹).

71. Βλ. συνοδικὸν σημείωμα τοῦ πατρ. Νικόλαου Γ' Γραμματικοῦ, ἀναφερόμενον εἰς τὰ διατρέξαντα κατὰ τὴν συζήτησιν τῆς ὑποθέσεως τοῦ Νικήτα Ἀγκύρας ἐν ἔτει 1084 (Grumel 1938): «Λοιπὸν ἔλυσα καὶ πάλιν τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν ζήτησιν ἀνήρτησα, προχειρίσασθαι παραγγείλας εἰς ἀπολογίαν ἀφ' ἐκάστου τῶν ἐκκλησιαστικῶν ταχυμάτων δύο τυγχόν ἢ καὶ τρεῖς, τοὺς λόγον στρογγύλῃν εἰδήμονας, καὶ εἰπεῖν, καὶ ἀκοῦσαι δοκιματώτους» (Σύντ. τ. 5 σ. 63 ²⁸⁻³²). Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ παραστάσεως τῶν κατηγορουμένων δι' ἀντιπροσώπου, περὶ ἧς βλ. κατωτ. σημ. 120.

72. Βλ. σχόλιον Βαλααμῶνος εἰς καν. 15 Κερχ. (Σύντ. τ. 3 σ. 337 ¹⁴): «Ἡ τοῦ ἀπροσφόρου» (sc. δικαστοῦ) «παρὰγραφὴ κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ δικαστηρίου προτίθεται καὶ μόνον, οὐ

ρητικῶς κατὰ πάντα χρόνον νά υποβληθοῦν, πλὴν τοῦτο σπανίως παρατηρεῖται ἐν τῇ πράξει, ἐκτός ἐάν τὰ ταύτας θεμελιούντα περιστατικά ἔλαβον χώραν ἢ κατέστησαν γνωστὰ μεταγενεστέρως ⁷³.

Περαιτωθείσης τῆς κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἀπολογίας τοῦ κατηγορουμένου ἐκτίθενται αἱ κατ' αὐτῆς τυχόν ὑπάρχουσαι ἀντιρρήσεις ὑπὸ τοῦ κατηγοροῦ ἢ, ἐν ἐλλείψει τούτου, ὑπὸ τινος τῶν δικαστῶν ⁷⁴. Μετὰ τὴν κατὰ ταῦτα ἀκρόασιν ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν, ἐφ' ὅσον βεβαίως παρίσταται καὶ κατήγορος, εἰσέρχεται ἡ διαδικασία εἰς τὴν φάσιν τῆς ἀποδείξεως, περὶ ἧς ἐκτενῶς κατωτέρω (§ 9). Μεθ' ὃ διαπιστουμένου, κατόπιν μακρῶν ἐνίοτε συζητήσεων ⁷⁵, τοῦ ἐάν τὰ ὡς ἀληθῆ βεβαιωθέντα πραγματικά περιστατικά συνιστοῦν παράβασιν ⁷⁶ ἐπιτακτικῶς ἢ ἀπαγορευτικῶς κανόνος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ⁷⁷, ὡς καὶ τοῦ ποῖαι κανονικαί

μὴν καὶ μετὰ ταῦτα...». Ἡ φράσις αὕτη ἀποδίδει γενικῆς ἰσχύος δικονομικὴν ἀρχήν, ἥτις ἀσφαλῶς ἐτηρεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων, καίτοι ἐν τῷ κειμένῳ δὲν γίνεται εἰδικῶς εἰς ταῦτα ἡ ἀναφορά.

73. Πάντες οἱ ἰσχυρισμοὶ τῶν ἐπισκόπων Κλήμεντος καὶ Λεοντίου προετάρησαν οὐχὶ κατὰ τὴν 1ην συνεδρίαν τῆς πατριαρχικῆς συνόδου (20 Αὐγ. 1143, Grumel 1011), ὅτε ἤρχισεν ἡ ἐξέτασις τῆς ἐναντίον των καταγγελίας τοῦ μητροπολίτου Τυάων Βασιλείου, ἀλλὰ κατὰ τὴν 2αν (1 Ὀκτ., Grumel 1012), διότι τότε ἐγένετο ἐξειδικεύσεις τῆς ἀρχικῆς ἀορίστως διατετυπωμένης κατηγορίας. Βλ. τὸ σχετικὸν σημεῖωμα τοῦ πατρ. Μιχαὴλ Β' Κουρκούα τοῦ Ὁ-ξείου τοῦ ἐν Σύντ. τ. 5 σ. 83 ἐπ.

74. Κατὰ τὴν 6ην συνεδρίαν τῆς ἐν ΚΠ. τῷ 869/70 συγκροτηθείσης συνόδου ὁ ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς μητροπολίτης Σμύρνης Μητροφάνης εἰς ἀντίκρουσιν τῆς ἀπολογίας τῶν ἐπισκόπων τοῦ Φωτίου (ἀνωτ. σημ. 62, 63) ἀρνεῖται τὴν ἱστορικὴν καὶ νομικὴν βάσιν τῆς ἐναστάσεως των (Mansi XVI στ. 89 C-92 B, 349 E-353 C). Ὁ ἰσχυρισμὸς ὅμως τούτων περὶ προηγουμένης παρατήσεως τοῦ Ἰγνατίου (ἀνωτ. σημ. 61) ἀποκρούεται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις παρατηρεῖ ὅτι αἱ συνθήκαι, ὅφ' ἃς ἡ παρατήσις ἐγένετο, καθιστοῦν ταύτην ὑποπτον ὡς προὐν βίας (Mansi XVI στ. 88 CD, 349 CD).

75. Κατὰ τὰς συζητήσεις ταύτας ἐνώπιον ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων συνθεσμένων ἐκ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, παρατηροῦμεν ὅτι οἱ τελευταῖοι δὲν μετέχουν, ἐάν τὸ συζητούμενον θέμα ἀνήκῃ εἰς τὸ ἐν εὐρείᾳ ἐννοίᾳ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας. Πλεῖστα παραδείγματα δυνάμεθα νὰ ἀντλήσωμεν ἐκ τῆς μελέτης τῶν πρακτικῶν τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Διὰ τὴν προηγηθεῖσαν περίδον βλ. Τρωϊάνον σ. 35 σημ. 35. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀποχὴ τοῦ αὐτοκρ. Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ κατὰ τὴν ψηφοφορίαν, ἥτις ἔλαβε χώραν διαρκούσης τῆς δίκης τοῦ Σωτηρίου τοῦ Παντευγένου ἐν ἔτει 1157 περὶ τοῦ ἐπιτετραμμένου τῆς ἐν τῷ κλήρῳ παραμονῆς τοῦ κατηγορουμένου μετὰ τὴν ὑπὸ τούτου ἀποκήρυξιν τῶν κακοδοξίων του (Σακελλίως, Πατρ. Βιβλ. σ. 323 ⁸⁻¹⁰, Grumel 1041). Ἐν τούτοις κατὰ τὴν αὐτὴν δίκην ἀνεμείχθη ὁ αὐτοκράτωρ ἐνεργῶς εἰς τὴν πρὸς ἐπίλυσιν δογματικῶν ζητημάτων διεξαχθεῖσαν συζήτησιν (αὐτόθι σ. 322 ⁴⁻²³).

76. Βλ. τὸ μακρὸν σκεπτικὸν ἀποφάσεως ἀποδιδομένης εἰς τὸν πατρ. Ἀλέξιον Στουδίτην (βλ. ἀνωτ. § 2 σημ. 5 στοιχ. β') ἐν Σύντ. τ. 5 σ. 34 ²³ - 36 ⁴ (Grumel 834).

77. Τυχόν ἀμφισβητήσεις ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐφαρμοστέου κανόνος δικαίου εὐχερῶς ἠδύναντο νὰ ἀρθοῦν διὰ προσαγωγῆς καὶ ἀναγνώσεως τοῦ σχετικοῦ κειμένου, ὡς π.χ. τῶν τὴν ὀργάνωσιν τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Ἀγίῳ Ὅρει διεπόντων χρυσοβούλων κατὰ τὴν ἐπίλυσιν σχετικῆς διαφορᾶς (Meyer, Haupturkunden σ. 154 ¹⁰⁻¹³). Τοῦτο ἠδύναντο νὰ συμβῇ καὶ προκειμένου περὶ ἐκκλησιαστικῆς προελεύσεως διατάξεων, καίτοι αὗται ὥφειλον νὰ εἶναι γνωσταὶ πᾶσι τοῖς δικάζουσιν. Οὕτω μαρτυρεῖται, ὅτι κατὰ τὴν Πρωτοδ. Σύνοδον πρὸ τῆς καταδίδ-

κυρώσεις δέον νά πλήξουν τόν υπαίτιον τῆς παραβάσεως⁷⁸, τὸ δικαστήριον προβαίνει εἰς τὴν λήψιν τῆς ἀποφάσεως, διὰ τῆς ὁποίας περατοῦται ἡ ἐκκλησιαστικὴ δίκη⁷⁹.

Ἡ διαδικασία διεξάγεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, χρησιμοποιουμένων ἐρμηνέων⁸⁰ καὶ μεταφραστῶν⁸¹, καθ' ὧς περιπτώσεις παρίστανται ἀντιπρόσωποι τοῦ ρωμαίου Ποντίφηκος, καὶ διευθύνεται ὑπὸ τοῦ ἢ τῶν ἀσκούντων τὰ ἔργα τοῦ

κῆς τοῦ Ἱγνατίου ἀνεγνώσθη ὁ καν. 30 Ἀποστ. (βίος Ἱγνατίου ἐν P. G. PE' στ. 520 A 14). Ὡς ὅμως παρτηρεῖ ἐν συνεχείᾳ ὁ βιογράφος, ὁ κανὼν ἐφηρμόσθη ἐν μέρει μόνον: «Τὸ ἐξῆς δὲ τοῦ κεφαλαίου, ὅτι καὶ οἱ κοινωνοῦντες αὐτῷ πάντες,» (sc. καθαιρέσθωσαν) «κακούργως οἱ δόλοιοι παρεσιώπησαν...». Δυσχερὲς ἦτο ἀντιθέτως ὁ καθορισμὸς τοῦ ἐφαρμοστέου κανόνος δικαίου, ἐφ' ὅσον ἡμφεσβητεῖτο. Βλ. ἐν Mansi XVI στ. 87 C, 348 E τὰ πρακτικὰ τῆς 6ης συνεδρίας τῆς συνόδου ΚΠ. ἔτ. 869/70, καθ' ἣν οἱ κατηγορούμενοι ἐπεκαλέσθησαν τὴν ὑπαρξίν ἐθίμου (βλ. ἀνωτ. σημ. 62), ὡς πρὸς τὴν ἰσχὺν τοῦ ὁποίου διετύπωσαν ἀμφιβολίας τινὲς τῶν δικαστῶν («τὰ σπανίως γινόμενα τοὺς νόμους οὐκ ἀνατρέπουσιν», αὐτόθι στ. 352 C' πρβλ. καὶ 90 D).

78. Μετὰ μεγίστης ἀκριβείας διεξήχθη κατὰ τὴν 1ην συνεδρίαν τῆς Ζ' Οἰκ. Συνόδου ἡ συζήτησις περὶ τοῦ ἐπιτρεπτοῦ τῆς ἀποδοχῆς ἐπιστρεφόντων αἰρετικῶν, ἐν τῇ προκειμένη περιπτώσει τῶν εἰκονομάχων, καὶ περὶ τινων ἄλλων συναφῶν προβλημάτων. Κατ' αὐτὴν ἀνεγνώσθησαν κανόνες, κανονικαὶ ἐπιστολαὶ καὶ δογματικὰ ἔργα τῶν Πατέρων, ὡς καὶ ἀποσπάσματα ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν πρὸς διαπίστωσιν τῆς μέχρι τότε ἀκολουθουμένης πρακτικῆς (Mansi XII στ. 1018 - 1050). Τὸ λαμπρὸν τοῦτο παράδειγμα διασκέψεως ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου χαρακτηρίζει περιέργως ὁ F. C. Schlosser, *Geschichte der Bilderstürmen* Kaiser des österröischen Reichs, Frankfurt/M 1812, σ. 292 ὡς «ἀναιρόν»! Βλ. ὁσαύτως τὴν κατὰ τὴν 3ην συνεδρίαν τῆς αὐτῆς συνόδου ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Γρηγορίου Νεοκαίσαρεως ἀναδρομὴν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Δ' Οἰκ. Συνόδου ἅνευ ὅμως προσαγωγῆς τῶν πρακτικῶν αὐτῆς (αὐτόθι στ. 1118).

79. Εἰς τινὰ ἐν τούτοις δίκην τῶν ἀρχῶν τοῦ IB' αἰ., τὴν τοῦ μητροπολίτου Νικαίας Εὐστρατίου, ὑπερεβῆτο τὸ δικαστήριον μετὰ τὴν ἐκδοσὶν ὀριστικῆς ἀποφάσεως νά ἀσχοληθῇ ἐν νέῳ μὲ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, κατόπιν ἐπιστολῆς τοῦ αὐτοκράτορος. Δι' αὐτῆς ἐξῆτει οὗτος νά πληροφορηθῇ τοὺς λόγους, ἐφ' ὧν ἡ πλειονοψηφία τῆς συνόδου ἐστήριξε τὴν δυσμενῆ διὰ τὸν κατηγορούμενον ψήφον τῆς. Ἡ ἀπάντησις ἐδόθη διὰ λόγου τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας Νικήτα, ἐκδοθέντος τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Joannou, Le sort σ. 8 - 30 καὶ προσφάτως ὑπὸ τοῦ Darrouzès, *Ecclésiologie* σ. 276 - 304. Καίτοι ὁ λόγος οὗτος εἰς τινὰ σημεῖα ἐνθυμίζει κατηγορητήριον (βλ. π.χ. σ. 302 ἐπ.) τοῦτο ὑποστηρίζει ἐν μέρει ὁ ἐκδότης J. Darrouzès ἐνθ' ἂν. σ. 60), ἐν τούτοις δὲν φέρει ἐν τῷ συνόλω του τοιοῦτον χαρακτήρα, διότι ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὸν ἐφαρμοστέον κανόνα δικαίου, ὡς καὶ τὴν ὑπ' αὐτὸν ὑπαγωγὴν τῶν πραγματικῶν περιστατικῶν.

80. Ἡ παρουσία ἐρμηνέως κατὰ τὴν σύνοδον τοῦ 869/70 (πρᾶξις ζ') μαρτυρεῖται ρητῶς ἐν Mansi XVI στ. 357 D: «Οἱ τοποτηρηταὶ εἶπον διὰ τοῦ ἐξελεγχνίζοντος Δαμιανοῦ βασιλικοῦ κληρικοῦ». Ὁμοίως καὶ κατὰ τὴν σύνοδον τοῦ ἔτ. 879/80 προσφέρει τὰς ὑπηρεσίας τοῦ Λέων τις «βασιλικὸς πρωτοσπαθάρης καὶ ἐρμηνεύς» (Mansi XVII A στ. 393 D, 468 BC' πρβλ. καὶ στ. 508 A). Βλ. σχετικῶς Ed. Schwartz, *Zweisprachigkeit in den Konzilsakten* ἐν *Philologus* 88 (1933) 245 ἐπ.

81. Ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς Ζ' Οἰκ. Συνόδου ἀναγράφεται, ὅτι τὰ λατινικὰ κείμενα ἀναγινώσκονται ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει, δὲν προκύπτει ὅμως, ἐὰν ὁ κατονομαζόμενος μεταφραστὴς ἦτο κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς συνόδου παρών, παρέχων κατὰ τὴν διάρκειαν ταύτης τὰς ὑπηρεσίας του (Mansi XI στ. 232 E).

προέδρου του δικαστηρίου⁸². Ούτος απευθύνει ἐρωτήσεις πρὸς τοὺς παράγοντας τῆς δίκης⁸³, αὐτὸς διατάσσει, κατὰ κανόνα, αὐτεπαγγέλτως ἢ κατόπιν αἰτήσεως⁸⁴ τὴν διενέργειαν πασῶν τῶν ἐπὶ μέρος διαδικαστικῶν πράξεων⁸⁵, οὐχὶ σπανίως δὲ λαμβάνει ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν λοιπῶν μελῶν τοῦ δικαστηρίου καὶ ἀποφάσεις ἐπὶ ἡσσοнос σημασίας θεμάτων⁸⁶, ἀφορώντων εἰς τὴν καθόλου διεξαγωγὴν τῆς δίκης. Πρὸς διατήρησιν τῆς εὐταξίας κατὰ τὰς συνεδριάσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων⁸⁷ καθίσταται ἐνίοτε ἀναγκαία ἡ ἀπειλὴ τῆς ἐπιβολῆς ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν κατὰ τῶν παρακωλύόντων τὴν ὁμαλὴν διεξαγωγὴν τῆς δίκης⁸⁸.

82. Ἀπὸ τῆς εἰκονομαχίας παρατηρεῖται μεταβολὴ εἰς τὰ μέχρι τοῦδε ἐπὶ τῆς προεδρίας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων κρατοῦντα, περὶ ὧν βλ. Χριστοφιλοπούλου, Σύγκλητος σ. 107 ἐπ. Ἡ ἀνάμειξις τῶν «ἐνδοξοτάτων ἀρχόντων» κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Ζ' Οἱκ. Συνόδου εἶναι λίαν περιορισμένη (βλ. π.χ. Mansi XII στ. 1022 D, 1038 D, 1119 C). Εἰς τινα μάλιστα περίπτωσιν (αὐτόθι στ. 1022 DE) ἀπορρίπτεται ὑπὸ τοῦ πατρ. Ταρσίου ἡ ἐπὶ τινος θέματος εἰσήγησις των. Βλ. καὶ H. G e l z e r, Die Konzilien als Reichsparlamente ἐν *Ausgewählte kleine Schriften*, Leipzig 1907, σ. 149.

83. Βλ. σχετικῶς τὰ πρακτικὰ τῆς Ζ' Οἱκ. Συνόδου (Mansi XI στ. 208 ἐπ. passim), τῆς Ζ' (αὐτόθι XII στ. 991 ἐπ. passim, XIII στ. 1 ἐπ. passim), τῆς συνόδου ΚΠ. ἔτ. 869/70 (αὐτόθι XVI στ. 17 ἐπ. καὶ 309 ἐπ. passim). Κατὰ τὴν 5ην συνεδρίαν τῆς τελευταίας ταύτης συνόδου, ἦτοι μετὰ τὴν προσέλευσιν τοῦ Φωτίου, οὐδέποτε οἱ παπικοὶ λεγάτοι ἀπευθύνουν τὰς ἐρωτήσεις ἀπ' εὐθείας πρὸς τοῦτον, ἀλλὰ πάντοτε μέσῳ τῶν ὑπὸ τῶν συγκλητικῶν ὁρισθέντων προσώπων. Τοῦτο, ἄσχετον πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου, γίνεται διότι οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ρώμης δὲν ἐπιθυμοῦν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην κοινωνίαν πρὸς τὸν Φώτιον, ὃν θεωροῦν ὡς τελούντα ὑπὸ τὸ παπικὸν ἀνάθεμα (βλ. τὸ ἐκτενὲς κείμενον τῶν λατινικῶν πρακτικῶν αὐτόθι στ. 77 ἐπ. passim, διότι μόνον ἐξ αὐτοῦ προκύπτει τοῦτο).

84. Βλ. π.χ. Mansi XII στ. 1019 D, 1035 D.

85. Βλ. π.χ. Mansi XI στ. 216 A, 325 B (Ζ' Οἱκ.), XII στ. 1019 D, 1050 CD, 1051 E (Ζ' Οἱκ.), XVII A στ. 380 A, 504 A (σύνεδρος ἐν ΚΠ. ἔτ. 879/80). Διὰ τὴν ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς συγκλήτου ἐνάσκησιν τῶν ἐργων τούτων βλ. Χριστοφιλοπούλου, Σύγκλητος σ. 109 ἐπ. Ἐνίοτε τὴν διενέργειαν τῶν ἐν λόγῳ πράξεων φέρεται διατάσσουσα ἡ σύνοδος ἐν τῷ συνόλῳ τῆς (βλ. π.χ. αὐτόθι XII στ. 999 C, 1002 C, 1023 B, E, 1027 E, 1034 C, XIII στ. 164 B). Ἄλλοτε πάλιν αὐτὴ ἐπαναλαμβάνει τὴν ἡδὴ ὑπὸ τοῦ προέδρου δοθεῖσαν ἐντολὴν (βλ. αὐτόθι XII στ. 1022 C, 1035 CD, XIII στ. 196 E, XVI στ. 38 B). Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν συμμετεχόντων ἀπορρέοντα τρόπον διευθύνσεως τῶν ἐργασιῶν τῶν συνόδων τούτων καὶ τὴν συνήθειαν, ὅπως τὰ μέλη ἐκφράζουν τὴν βούλησίν των διὰ βοῆς.

86. Οὕτως ὁ τῆς Ζ' Οἱκ. Συνόδου προεδρεύων αὐτοκρ. Κωνσταντίνος Ζ' παραπέμπει κατὰ τὴν 3ην συνεδρίαν τὴν συζήτησιν ἐπὶ αἰτήσεως τῶν ρωμαίων ἀντιπροσώπων εἰς ἐτέραν δικάσιμον (Mansi XI στ. 228 BC). Ὁ πατρ. Ταρσίος ἐν τέλει τῆς 1ης συνεδρίας τῆς Ζ' Οἱκ. Συνόδου ἀποφαίνεται, ὅπως περὶ τῆς τύχης τῶν δόντων τοὺς λιβέλλους ἐπισκόπων ἀποφασίσῃ ἡ σύνοδος εἰς ἐτέραν συνεδρίαν (αὐτόθι XII στ. 1050 E). Ἐπίσης ὁ αὐτὸς πατριάρχης ἐπιβάλλει κατὰ τὴν 2αν συνεδρίαν τῆς ἰδίας συνόδου εἰς τὸν Γρηγόριον Νεοκαισαρείας, νὰ προσκομίσῃ κατὰ τὴν προσεχῇ δικάσιμον λιβέλλον πίστεως (αὐτόθι στ. 1054 D). Κατὰ τὴν δίκην τοῦ ἡγουμένου Ἰωάννου Εἰρημικοῦ ὁ πατρ. Μιχαὴλ Γ' ὁ Ἀρχιεπίσκοπος μετὰ τὴν καταδίκην τῆς διδασκαλίας τοῦ κατηγορουμένου ἀναβάλλει τὴν λήψιν τῆς περὶ τῆς ποινῆς ἀποφάσεως (Petit, Documents ἀρ. IV σ. 493¹²⁻¹⁶, Grumel 1110, ἔτ. 1170 Φεβρ. 18).

87. Τὰ πρὸς τοῦτο ἀρμόδια ὄργανα βλ. ἐν Zhishman σ. 164 σημ. 8.

88. Οὕτω κατὰ τὴν ἐκδίκασιν τῆς ὑποθέσεως τοῦ Νικήτα Ἀγκύρας ἐν ἔτει 1084 (βλ. τὸ

Ἐάν ἡ δίκη δὲν περατωθῇ ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας, συνεχίζεται ἡ διαδικασία κατὰ τὴν ἐπομένην τακτικὴν δικάσιμον τοῦ δικαστηρίου, ἢ, ἰδίᾳ προκειμένου περὶ ἐκτάκτων ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων, κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν ἡμέραν. Ὁ καθορισμὸς τῆς δικασίμου δύναται νὰ γίνῃ εἴτε κατὰ τὴν τελευταίαν συνεδρίαν⁸⁹, εἴτε καὶ μετὰ ταύτην⁹⁰. Αἱ διαδοχικαὶ κατὰ ταῦτα συνεδρίαὶ διὰ τὴν συζήτησιν μιᾶς ὑποθέσεως κεῖνται κατὰ κανόνα πλησίον ἀλλήλων⁹¹, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποκλείεται καὶ τὸ ἀντίθετον⁹², ἔστω καὶ ἄνευ μεσολαβήσεως ἀναβολῆς τῆς δίκης. Αὕτη δύναται νὰ χωρήσῃ γενικῶς μὲν ὡς ἂν ἡ διεξαγωγή τῆς δίκης εἰ-

σχετικὸν ἀπόσπασμα τοῦ συνοδικοῦ γράμματος τοῦ πατρ. Νικολάου Γ' Γραμματικοῦ [Σύντ. τ. 5 σ. 63¹⁹⁻²²] ἀνωτ. σημ. 67). Τὸ μέτρον ὅμως τοῦτο ἐδείχθη ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει ἀλυσιτελές.

89. Οὕτω κατὰ τὴν 1ην συνεδρίαν τῆς ἐν ΚΠ. συνόδου ἔτ. 879/80 (Mansi XVII Α στ. 392 Α).

90. Ἰδίως ἐάν ἡ ἀνάγκη προσδιορισμοῦ νέας δικασίμου προέκυψε μεταγενεστέρως, ὡς ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ Εὐστρατίου Νικαίας, καθ' ἣν περατωθείσης τῆς 1ης συνεδρίας ἐθεωρήθη λήξασα ἡ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως συζήτησις (βλ. τὸ περὶ τῆς δίκης συναχθὲν βασιλικὸν σημείωμα ἐν J o a n n o u, Nominalismus σ. 378¹⁴, Reg. 1273, ἔτ. 1117). Ἐν τούτοις ἔνεκα τῆς ἀντιδράσεως τῆς ἀντιεστρατιανῆς μερίδος παρέστη ἀνάγκη, ὅπως ἡ σύνοδος συνέλθῃ ἐκ νέου, ἵνα ἀποφασίσῃ περὶ τῆς ἐπιβλητέας ποινῆς (βλ. J o a n n o u, Eustrate de Nicée σ. 28¹⁷). Ἐάν διὰ τὸν μεταξὺ δύο διαδοχικῶν συνεδριάσεων χρόνον διαταχθῇ ἡ ἐκτὸς τῆς ἑδρας τοῦ δικαστηρίου διενέργεια διαδικαστικῆς τιнос πράξεως, ἡ ἡμέρα τῆς δευτέρας συνεδριάσεως θὰ ὀρισθῇ μετὰ τὴν διενέργειαν τῆς πράξεως ταύτης, ὡς ἂν ἡ ἐκ τῶν προτέρων ὑπολογισμὸς τοῦ ἀπαιτούμενου χρόνου εἴναι ἀδύνατος.

91. Ἡ ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου Εὐθυμίου ἐξέτασις καταγγελιῶν ὑποβληθεισῶν ὑπὸ τῶν ἐν Ἀγίῳ Ὁρει πρὸς τὸν αὐτοκρ. Ἰωάννην Α' Τζιμισκῆν ἐγένετο εἰς ἑξ. συνεχεῖς ἡμέρας. Βλ. τυπικὸν τοῦ εἰρημένου αὐτοκράτορος ἐν Meyer, Haupturkunden σ. 142⁴ (Reg. 745, ἔτ. 972). Περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ ἐγγράφου τούτου, γνωστοῦ ὡς «Τράγου», βλ. F. Dölger, Die Echtheit des Tragos ἐν B.Z. 41 (1941) 340 - 350 (= τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Byzantinische Diplomatie, Ettal 1956, σ. 215 - 224). Εἰς βραχὺν χρόνον ἐπερατώθη ἐπίσης ἡ συζήτησις ἐπὶ τῶν ὑποθέσεων τοῦ ὑποψηφίου Ἀντιοχεῖας Σωτηρίχου τοῦ Παντευγένου (Grumel 1041, 12 καὶ 13 Μαΐου 1157 κατὰ Αὐγουστον ἢ Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐπεκυρώθη ἀπλῶς ἢ ληφθεῖσα ἀπόφασις [Grumel 1045]), τοῦ διακόνου Βασιλείου τοῦ Ἀγιοπάντων (Grumel 1076, 1077, ὀλίγον πρὸ 22 καὶ 24 Ἰανουαρίου 1168) καὶ τοῦ Ἰωάννου Εἰρηνικοῦ (Grumel 1110, 1115, πρὸ καὶ 1116 Chron., Φεβρ. 1170). Ὁ ρυθμὸς τῶν ἐργασιῶν τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ὡς καὶ τῆς ἐκδικάσεως τῶν ἐνώπιον αὐτῶν φερομένων ὑποθέσεων, ποικίλλει, δεδομένου ὅτι ἀπὸ τῆς μιᾶς συνεδρίας μέχρι τῆς ἐπομένης μεσολαμβάνονται μακρὰ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον χρονικά διαστήματα. Βλ. τὰς ἡμερομηνίας τῶν συνεδριῶν τῆς Γ' Οἰκ. Συνόδου ἐν Mansi XI στ. 208 Ε, 217 Α, 221 D, 229 Β, 316 Ε, 321 Β, 328 Β, 332 Ε, 377 Ε, 388 Β, 456 D, 517 Ε, 549 C, 584 Β, 601 Ε, 612 C, 621 D, 624 Ε καὶ τῆς Ζ' αὐτόθι XII στ. 991 Ε, 1051 Β, 1114 Α, XIII στ. 1 Α, 157 Α, 204 Α, 365 Α, 413 Β.

92. Μακρὸν σχετικῶς χρόνον καλύπτουν αἱ συζητήσεις ἐπὶ τῶν δικῶν τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ (Grumel 923 - 927, τέλη Φεβρ. - 11 Ἀπρ. 1082), τῶν ἐπισκόπων Σασίμων Κλήμεντος καὶ Βαλβίσσης Λεοντίου (Grumel 1011, 1012, 1014, 20 Αὐγ., 1 καὶ 30 Ὀκτ. 1143), τοῦ μητρ. Νικαίας Γεωργίου (Grumel 1066, 1070, 1073, 1075, 6 Ἀπρ. μέχρι Μαΐου - Ἰουλίου 1166) καὶ τοῦ μητροπολίτου Κερκύρας Κωνσταντίνου (Grumel 1109, 1111, 30 Ἰαν. καὶ 20 Φεβρ. 1170). Παραδείγματα τοιαύτης βραδύτητος ἐπὶ τῶν Οἰκ. Συνόδων βλ. ἐν τῇ προηγ. σημειώσει.

ναι αδύνατος, είτε εκ λόγων δικονομικών, π.χ. απουσία παράγοντος της δίκης⁹³, είτε ενεκα των εξωτερικών συνθηκών⁹⁴, ειδικώς δε κατά την διάρκειαν της αποδεικτικής διαδικασίας χάριν της συμπληρωματικής προσαγωγής αποδεικτικού υλικού⁹⁵ ή της εκτός του χώρου συνεδριάσεως του δικαστηρίου, ένδεχομένως δε και μακράν της έδρας του, διεξαγωγής αποδείξεων⁹⁶. Τά την αναβολήν της δίκης προκαλέσαντα γεγονότα είναι δυνατόν νά έχουν και έτερας πλὴν αὐτῆς δικονομικῆς συνεπειᾶς⁹⁷.

93. Ἡ ἀναβολή της δίκης μέχρι τοῦ χρόνου συγκλήσεως τῆς ἐτησίας συνόδου ἔνεκεν ἀπουσίας τοῦ κατηγορουμένου προβλέπεται ὑπὸ τοῦ καν. 19 Καρχ. Βλ. ἀναβολήν ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἐν ἐγγράφῳ τοῦ πατρ. Μιχαὴλ Α' Κηρουλλάριου ἐκδιδόμενῳ ὑπὸ Michel, Bishopsprozess σ. 451⁴⁻⁹ (Grumel 884). Οὕτω καὶ ἐν τῷ καν. 87 Καρχ. ἀπήγγειλεν ἡ σύνοδος ἀκωνιωνσίαν κατὰ τοῦ ἀποχωρήσαντος κατηγορουμένου ἐπισκόπου «ὥς οὗ τὸ κατ' αὐτὸν πρᾶγμα περατωθῇ», δὲν προέβη ὅμως καὶ εἰς ἐρήμην τούτου ἐκδίκασιν τῆς ὑποθέσεως. Ὁ ἀνωτέρω μνηθεὶς καν. 19 δὲν προβλέπει τὴν ἀναβολήν τῆς συζητήσεως τῆς ὑποθέσεως, ἐὰν ἀπουσιάσῃ ὁ κατήγορος. Ἐν τούτοις εἰς τινὰς περιπτώσεις τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια ἀνέβηλόν τὴν ἐκδίκασιν τῆς ὑποθέσεως διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην, συνήθως κινούμενα ἐκ λόγων ἐπιεικειᾶς. Βλ. καν. 100 Καρχ. Κατὰ τὰς συνεδριάσεις τῆς 21 Μαρτίου καὶ 11 Ἀπριλίου 1082 ἀναβάλλεται ὑπὸ τῆς πατρ. συνόδου ἡ ἐξέτασις τῶν κατηγοριῶν τοῦ Μιχαὴλ Κασπάκη ἐναντίον τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ, τοῦ κατηγόρου ἀσθενοῦντος καὶ κατὰ συνέπειαν μὴ παρόντος (Uspenskiij, Δίκη σ. 38²⁻⁶, 66⁶⁻¹⁵, Grumel 926, 927). Ἀναβολή δίκης ἔνεκεν ἀπουσίας παραγόντων αὐτῆς μαρτυρεῖται καὶ ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Μιχαὴλ Χωνιάτου πρὸς τὸν μητροπολίτην Νέων Πατρῶν (ἐκδ. Λάμπρου, Μιχ. Χωνιάτου τὰ σωζόμενα Β' σ. 27²⁶ - 28³). Ἡ ἰδιότης τῶν ἀπολειφθέντων προσώπων δὲν προκύπτει ἐκ τῆς ἐπιστολῆς. Πάντως δὲν ἦσαν κατήγοροι, διότι ἡ καταγγελία προῆλθεν ἐκ τοῦ μητροπολίτου Νέων Πατρῶν καὶ ἐστρέφετο κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Εὐρίπου. Ἰσως ἦσαν συγκατηγορούμενοι τούτου (βλ. σημειώσεις τοῦ Σ. Λάμπρου ἐνθ' ἀν. σ. 475 καὶ 560, ὡς καὶ ἐπιστολὴν τοῦ μητροπολίτου Νέων Πατρῶν πρὸς τὸν Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτην ἐκδ. ὑπὸ Μ. Τρόυ ἐν Δελτίῳ Ἱστορ. Ἑθνολ. Ἑταιρείας 5 [1900] 203 ἐπ.).

94. Ἐνεκα θορυβωδῶν ἐκδηλώσεων τοῦ πλήθους καὶ τῆς συνεπειᾶς τούτων διαταράξεως τῆς τάξεως ἀνεβλήθησαν συνεδρίαὶ τοῦ πατρ. συνοδικοῦ δικαστηρίου, ἀπαξ μὲν κατὰ τὴν ἐκδίκασιν τῆς ὑποθέσεως τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ (Uspenskiij, Δίκη σ. 41⁶⁻⁹, Grumel 924, Φεβρ.-Μάρτ. 1082) καὶ τρίς κατὰ τὴν τοῦ Νικητᾶ Ἀγκύρας (Σύντ. τ. 5 σ. 63⁵⁻²⁹, 65¹, Grumel 938, μετὰ Αὐγ. 1084).

95. Ἐπὶ τῷ λόγῳ τούτῳ ἀνεβλήθη ἡ ἐκδίκασις τῶν κατὰ τινος ἐξάρχου κατηγοριῶν ἐπὶ πατρ. Νικολάου Α' Μυστικοῦ (βλ. ἐπιστ. 143 τούτου πρὸς Ἰγνάτιον μάγιστρον μονάσαντα ἐν (P.G. PIA' στ. 369 CD, Grumel 764). Ὡσαύτως ἐπὶ πατρ. Μιχαὴλ Β' Κουρκούα τοῦ Ὁξείτου μετὰ δευτέραν ἐμφάνισιν τοῦ κατηγορουμένου μοναχοῦ Νήφωνος ἐνώπιον αὐτῆς, ἀποφαίνεται ἡ σύνοδος, ὅτι ἡ ὑπόθεσις δὲν εἶναι εἰσέτι ὥριμος διὰ τὴν ἐκδίκασιν ὀριστικῆς ἀποφάσεως καὶ ἀναβάλλει τὴν λήψιν ταύτης ἐπὶ σκοπῷ «ἀκριβεστεράς τῶν περὶ αὐτοῦ ἡμῖν ἀκουσθέντων ἐρεύνης καὶ ἐξετάσεως» (βλ. τὸ ἀπὸ 1 Ὀκτ. 1143 συνοδικὸν σημείωμα ἐν Σύντ. τ. 5 σ. 89³⁻¹³ ἐν συνδ. πρὸς τὸ ἀπὸ 22 Φεβρ. 1144 συνοδικὸν σημείωμα αὐτόθι σ. 90²³⁻²⁵, Grumel 1013, 1015).

96. Κατὰ τὴν 20 Αὐγ. 1143, ὅτε τὸ πρῶτον ἐξεδικάσθησαν αἱ κατὰ τῶν ἐπισκόπων Σασιμῶν Κλήμεντος καὶ Βαλβίσσης Λεοντίου κατηγορίαι, ἀπεφάσισεν ἡ σύνοδος τὴν ἀναβολήν τῆς ἐπ' αὐτῶν συζητήσεως, ἀνέθεσε δὲ εἰς τὸν κατὰ τὸν ἄρμόδιον μητροπολίτην τὴν διενέργειαν ἐπιτοπίου ἐξετάσεως (βλ. σημείωμα τοῦ πατρ. Μιχαὴλ Β' Κουρκούα τοῦ Ὁξείτου ἐν Σύντ. τ. 5 σ. 84²⁸⁻³⁴, Grumel 1011).

97. Οὕτω μετὰ τὴν ἀναβολήν τῆς δίκης τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ καὶ τὴν τρίτην ἀναβολήν τῆς ἐκδικάσεως τῆς ὑποθέσεως τοῦ Νικητᾶ Ἀγκύρας (ἀνωτ. σημ. 94) ἐπηκολούθησεν ἡ παραπομπή

Ἐνίοτε τὸ δικαστήριον μετὰ τὴν διαπίστωσιν τῆς ἐνοχῆς τοῦ κατηγορουμένου ἀναβάλλει τὴν περὶ τῆς ἐπιβλητέας ποινῆς συζήτησιν εἰς ἑτέραν δικάσιμον⁹⁸. Τοῦτο παρατηρεῖται ἐν δίκαις αἰρετικῶν, εἰς τοὺς ὁποίους παρέχεται τοιοῦτοτρόπως ἡ εὐκαιρία, ὅπως διὰ τῆς, ἔστω καὶ τὴν ὑστάτην στιγμὴν ἐκδηλουμένης, μετανοίας τῶν ἐπιτύχουν ἐπιεικεστέραν ποινικὴν μεταχειρίσιν⁹⁹. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, ἐὰν δὲν χωρήσῃ ἀναβολὴ τῆς δίκης, ἐρωτῶνται οἱ ὑπαίτιοι τῆς τελέσεως τοῦ ἀδικήματος τῆς αἰρέσεως πρὸ τῆς ἐπιβολῆς τῆς ποινῆς, ἐὰν ἐμμένουν εἰς τὰς αἰρετικὰς τῶν δοξασίας¹⁰⁰.

Ἐὰν κατὰ τὴν ἐκδίκασιν μιᾶς ὑποθέσεως, εἴτε ἐν ἀρχῇ τῆς διαδικασίας, εἴτε καὶ μεταγενεστέρας, ἤθελε κρίνει τὸ δικαστήριον — κατόπιν προβολῆς τῆς ἐνστάσεως ἀναρμοδιότητος ἢ καὶ αὐτεπαγγέλτως — ἑαυτὸ ἀναρμόδιον¹⁰¹ ἐν ὧν

ἀμφοτέρων τῶν ὑποθέσεων πρὸς τὸ αὐτοκρατορικὸν δικαστήριον (κατωτ. σημ. 102). Ἡ δὲ ἐκδίκασις τῆς ὑποθέσεως τοῦ ἐπισκόπου Εὐρίπου ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτου μετὰ τὴν ἀναβολὴν τῆς (ἀνωτ. σημ. 93) ἐπραγματοποιήθη ἐκτὸς τῆς ἑδρας τοῦ δικαστηρίου, ἥτοι ἐν Εὐρίπῳ (βλ. ἐπιστολὴν Μιχαὴλ Χωνιάτου ἐν Λάμπρου, Μιχ. Χωνιάτου τὰ σωζόμενα Β' σ. 283).

98. Βλ. τὰ τῆς δίκης τοῦ μητροπολίτου Νικαίας Γεωργίου ἐν Νικητᾷ Χωνιάτου, Θησαυρὸς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως κεφ. 25 (P.G. PM' στ. 277 C, Grumel 1066, 1070, 1073). Ἡ μὲν ἐπὶ τῆς οὐσίας συζήτησις ἐγένετο κατὰ τὰς συνεδρίας τῆς 6 καὶ 14 Ἀπριλίου 1166, ἡ δὲ ποινὴ ἐπεβλήθη κατὰ τὴν 6 Μαΐου τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Τοῦτ' αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ κατὰ τὴν δίκην τοῦ ἡγουμένου Ἰωάννου Εἰρηνικοῦ (Petit, Documents ἀρ. IV σ. 493¹¹⁻¹⁶. Κίναμος VI 2 : 257¹³⁻¹⁵, Grumel 1110, 1115) ἐνώπιον τῆς πατρ. συνόδου ἐν ἔτει 1170. Ἀναλογίαν, μετὰ τινων ὁμοίων διαφορῶν, ἐμφανίζει τὸ ἱστορικὸν τῆς καταδίκης τοῦ μητροπολίτου Κερκύρας Κωνσταντίνου. Οὗτος, καίτοι κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 30 Ἰαν. 1170 ἡ πλειονοψυχία τῶν δικαστῶν ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς ἐπιβολῆς καθαιρέσεως καὶ τῆς ἀπαγγελίας ἀναθέματος, καθηρέθη μόνον (Petit, Documents ἀρ. II σ. 487⁸⁻⁹, Grumel 1109). Ἡ αἰτιολογία τῆς τοιαύτης ἐνεργείας εὐρηται ἐν ἑτέρῳ ἐγγράφῳ : «περὶ δὲ τοῦ ἀναθεματισμοῦ οὐδὲν τι τότε ἀπεφώνησαν, τὴν ἐκείνου πάντως ἰδεῖν θερμὴν μετάνοιαν ἀναμένοντες» (αὐτόθι ἀρ. III σ. 489²⁵⁻²⁷). Τελικῶς τῷ ἐπεβλήθη καὶ ἀναθεματισμὸς κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 20 Φεβρ. 1170 (αὐτόθι ἀρ. III σ. 490¹⁴, Grumel 1111). Βλ. καὶ τὴν ἐπομ. σημείωσιν.

99. Δις ἀνεβλήθη ἡ κατάγνωσις τῆς ποινῆς ἐν τῇ ἐπὶ πατρ. Ἀλεξίου Στουδίτου κατὰ τὸ ἔτος 1030 γενομένη δίκη τῶν Ἰακωβιτῶν. Διὰ τὴν πρώτην ἀναβολὴν ρητῶς ἀναγράφεται ἐν τῇ ἀποφάσει ὅτι «διασκέψας τούτοις ἐδόθη καιρὸς» (Ficker, Erlasse σ. 12¹³⁻¹⁴, Grumel 839). Ἡ δευτέρα ἀναβολὴ ἐχορηγήθη τῇ αἰτήσει τῶν κατηγορουμένων (αὐτόθι σ. 12²²⁻²³).

100. Βλ. π.χ. τὰ πρακτικὰ τῆς 5' Οἰκ. Συνόδου, καθ' ἣν ἀπηρθύνθη ἡ ἐρώτησις αὕτη πρὸς τοὺς κατηγορουμένους Μακάριον (Mansi XI στ. 360 B), Πολυχρόνιον (αὐτόθι στ. 609 C) καὶ Κωνσταντίνον (αὐτόθι στ. 620 C).

101. Τοῦτο παρατηρεῖται ἰδίως ὁσάκις τῆς ἐκδικάσεως τῆς ὑποθέσεως ἐπελήφθη δικαστήριον ἔχον λίαν περιωρισμένην καθ' ὅλην ἀρμοδιότητα, ὡς τὰ δικαστήρια τῶν πατριαρχικῶν ἀρχόντων. Βλ. διὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα Zhishman σ. 114, 128 καὶ 132 ἐπ. Εἰς τινὰς ἄλλας περιπτώσεις δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἀναρμοδιότητος τοῦ παραπέμποντος δικαστηρίου κατὰ κυριολεξίαν, ἀλλὰ περὶ παραπομπῆς διὰ λόγους σκοπιμότητος ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς ὑποθέσεως. Οὕτως ἡ πατριαρχικὴ σύνοδος παρέπεμψε τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ πρὸς τὸ αὐτοκρ. δικαστήριον (βλ. ἐπομ. σημείωσιν), οὐχὶ διότι ἦτο ἀναρμόδιον, ὡς ὑποστηρίζει ὁ P. É. Stephanou (Jean Italos σ. 68) χρησιμοποιοῦν τὸν ὅρον οὐχὶ κατὰ νομικὴν ἀκριβολογίαν, ἀλλ' ἵνα μεταθέσῃ τὴν εὐθύνην εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἐν ὅψει τῶν πολιτικῶν ἐπιπτώσεων, ἃς ἠδύναντο νὰ ἔχῃ ἡ ἐκβασίς τῆς δίκης.

ἢ ἐν μέρει, διατάσσει τὴν παραπομπὴν τῆς ὑποθέσεως εἴτε ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ¹⁰², εἴτε καθ' ὃ μέρος ἐδέχθη τὴν ἰδίαν ἀναρμοδιότητα ¹⁰³, πρὸς τὸ ἀρμόδιον δικαστήριον. Ἐὰν δύο ἐκκλησιαστικά δικαιοδοτικά ὄργανα ἔχουν συντρέχουσιν καθ' ὕλην ἀρμοδιότητα, ἀσκουμένην, ἐφ' ὅσον τὸ ἐν τούτων ἢ καὶ ἀμφοτέρω εἶναι ἔκτακτα, ἐντὸς τῶν χρονικῶν πλαισίων τῆς λειτουργίας ἐκατέρου τούτων ¹⁰⁴, εἶναι δυνατὴ ἡ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἕτερον παραπομπὴ ὑποθέσεως, ὑφισταμένου ἀποχρῶντος πρὸς τοῦτο λόγου ¹⁰⁵. Τὴν περὶ παραπομπῆς ἀπόφασιν ταύτην τοῦ ἐκκλη-

102. Ἐν ἔτει 1082 ἐζητήθη παρὰ τοῦ αὐτοκρ. Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, ὅπως ἐπιληφθῇ τῆς ἐξετάσεως τῆς ἐνώπιον τοῦ πατρ. συνοδικοῦ δικαστηρίου ἐκκρεμοῦσης ὑποθέσεως τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ (Uspenskiĭ, Δίκη σ. 41 ¹⁰, Grumel 924). Μετὰ δύο ἔτη ὁ πατρ. Νικόλαος Γ' (ἀνα)παράπεμπε πρὸς τὸν αὐτὸν αὐτοκράτορα τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Νικήτα Ἀγίουρας κατόπιν τῆς ἐνστάσεως ἀναρμοδιότητος, ἣν ὑπέβαλον οἱ κληρικοὶ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐπικαλούμενοι τὸ αὐτοκρ. δικαστήριον (Συνοδικὸν γράμμα Νικολάου Γ' ἐν Σύντ. τ. 5 σ. 64 ³³ - 65², Grumel 938· βλ. τὴν ὑπὸ τοῦ V. Tiftix o glu, Gruppenbildungen innerhalb des konstantinopolitanischen Klerus während der Komnenenzeit ἐν B.Z. 62 [1969] 45 διδομένην εἰς τὰ γεγονότα ἐρμηνείαν). Παραπομπὴ ὑποθέσεως ὑπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ πρὸς τὸ αὐτοκρατορικὸν δικαστήριον προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ ἐπὶ πατρ. Λουκᾶ Χρυσοβέργῃ ἐκδοθέντος συνοδικοῦ σημειώματος περὶ τῆς δίκης τοῦ διακόνου Βασιλείου τοῦ Ἀγιοπάντων (Cod. Sinaiticus 482 [1117] f. 299 r-v, Grumel 1076, 1077, ἔτ. 1168 Ἰαν.). Τὸ γεγονός, ὅτι ἡ πατρ. σύνοδος μετὰ πρώτην ἐξέτασιν τῆς ὑποθέσεως ἐπέβαλεν εἰς τὸν κατηγορούμενον ἀφορισμὸν καὶ οὐχὶ τὴν ἐπὶ αἵρετικῶν προβλεπομένην ποινὴν τῆς καθαιρέσεως, πείθει, ὅτι ἡ μετ' ὀλίγας ἡμέρας λαβοῦσα χώραν ἐπανεξέτασις τῆς ὅλης ὑποθέσεως ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ δικαστηρίου ἐγένετο συνεπείᾳ παραπομπῆς καὶ οὐχὶ ἀσκήσεως ἐνδίκου μέσου.

103. Τοιαύτη μερικὴ παραπομπὴ ἀπαντᾷ ἐν τισι δίκαις αἵρετικῶν, καθ' ἃς τὸ αὐτοκρ. δικαστήριον μετὰ τὴν ἐπὶ τῆς οὐσίας τῆς ὑποθέσεως συζητήσιν διαβιβάζει τὴν δικογραφίαν πρὸς τὴν πατριαρχικὴν σύνοδον πρὸς ἐπιβολὴν τῆς ὑπὸ τῶν κανόνων προβλεπομένης ποινῆς τῆς καθαιρέσεως. Οὕτως ἐγένετο κατὰ τὰς δίκας τοῦ Εὐστρατίου Νικαίας (J o a n n o u, Eustrate de Nicée σ. 28 ¹⁷) καὶ τοῦ διακόνου Βασιλείου τοῦ Ἀγιοπάντων (βλ. ἀνωτ. σημ. 102). Ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης ὑποθέσεως ἔχομεν (μερικὴν) ἀναπαραπομπὴν πρὸς τὴν πατρ. σύνοδον.

104. Εἶναι ὅθεν δυνατόν τὸ πρὸς ὃ ἡ ὑπόθεσις παραπέμπεται δικαστήριον νὰ μὴ εἶναι εἰσέτι συγκεροτημένον. Βλ. σχετικῶς τὴν ἐν τῷ καν. 100 Καρχ. ἐκτιθεμένην περίπτωσιν.

105. Ἐκ τοῦ καν. 100 Καρχ. προκύπτει, ὅτι ἡ ἐξέτασις τῶν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Μαυρεντίου κατηγοριῶν παρεπέμφθη ὑπὸ τῆς ἐτῆσις συνόδου πρὸς διεπισκοπικὸν συνοδικὸν δικαστήριον ἐκ λόγων ἐπιεικείας πρὸς τοὺς κατηγοροῦντας, οἵτινες, καίπερ κλητευθέντες, δὲν ἐνεφανίσθησαν κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν δικάσιμον καὶ συνεπῶς «ὡς συκοφάνται κατακριθῆναι ἐμελλον» (σχόλιον Ἀριστηνοῦ ἐν Σύντ. τ. 3 σ. 547 ¹⁷). Παραπομπὴ ὁσίμως ὑποβλήθεισῶν καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μὴ ὀρίμων εἰσέτι πρὸς ἐκδίκασιν κατηγοριῶν ὑπὸ τῆς Ζ' Οἴκ. Συνόδου πρὸς τὴν πατρ. σύνοδον ΚΠ. μαρτυρεῖται ἐν ἐπιστολαῖς τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου (ἀρ. 38 ἐν P.G. 49¹ στ. 1044 Β) καὶ τοῦ πατρ. Ταρσίου (Mansi XIII στ. 474 D) (βλ. σχετικῶς ἀνωτ. σημ. 19). Κατὰ τὴν 9ην συνεδρίαν τῆς συνόδου ΚΠ. ἔτ. 869/70 παρεπέμφθη εἰς τὴν πατρ. σύνοδον ἡ ἐκδίκασις τῆς ὑποθέσεως τινῶν τῶν ἐπὶ ψευδομαρτυρίᾳ κατὰ τοῦ πατρ. Ἰγνατίου κατηγορουμένων, ὡς πρὸς τοὺς ὁποίους ἐχωρίσθη ἡ δίκη, διότι κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς ὑποθέσεως δὲν εὗρέθησαν παρόντες (Mansi XVI στ. 152 BC· βλ. καὶ κατωτ. σημ. 119). Ἡ διεξαγωγὴ τῆς δίκης ἐπισκόπου τινὸς Εὐρίπου κατηγορουμένου ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Νέων Πατρῶν παρεπέμφθη ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου πρὸς τὸν πλησιόχωρον μητροπολίτην Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτην (βλ. ἐπιστολὴν τούτου ἐν Λάμπρου, Μιχ. Χωνιάτου τὰ σωζόμενα Β' σ. 27 ²³), ὅντα, ἄλλωστε, ἱεραρχικῶς προϊστάμενον τοῦ κατηγορουμένου. Ἀναπαραπέμπων (βλ. ἀνωτ. σημ. 102) ὁ αὐτοκρ. Ἀλέξιος

σιαστικού δικαστηρίου ἐνδέχεται νὰ συνοδεύη ἡ λήψις μέτρων ἀσφαλείας¹⁰⁶.

Διὰ τῆς ἐκδόσεως τῆς περὶ παραπομπῆς ἀποφάσεως ἐπέρχεται διακοπὴ τοῦ δεσμοῦ μεταξὺ τῆς ὑποθέσεως ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ ἐκείνην ἐκδόντος δικαστηρίου ἀφ' ἑτέρου, ὅπερ δὲν δύναται νὰ ἐπιληφθῇ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, εἰμὴ μετὰ ἀνα-
παραπομπὴν αὐτῆς, περὶ ἧς δὲν ἐλλείπουν αἱ μαρτυρίαι¹⁰⁷, ἢ κατόπιν τῆς ἀσκή-
σεως ἐνδίκου μέσου, ἐφ' ὅσον ἡ παραπομπὴ ἐγένετο πρὸς κατώτερον δικαστήριον. Παραλλήλως ὁμως ὑφίσταται καὶ ἐν ἑτερον εἶδος παραπομπῆς, καθ' ὃ δὲν ἐπέρ-
χεται ἡ ἀνωτέρω ἀποξένωσις. Πρόκειται περὶ τῶν περιπτώσεων ἐκείνων, καθ' ἃς
ὀλόκληρος ἡ διαδικασία ἢ μέρος αὐτῆς—οὐχὶ δὲ μεμονωμένα διαδικαστικὰ
πράξεις¹⁰⁸—διεξάγεται ἐνώπιον ἑτέρου δικαιοδοτικοῦ ὄργάνου¹⁰⁹ εἰς τὸν τρόπον

Α' Κομνηνὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ πρὸς τὴν πατρ. σύνοδον, ἐντέλλεται ταύτην, ὅπως
ἐξετάσῃ τὰ τῶν μαθητῶν τούτου, συνάμα δὲ ἐπιληφθῇ καὶ τῆς ἐκδικάσεως τῶν ὑποβληθεισῶν
νέων κατὰ τοῦ αὐτοῦ κατηγορουμένου καταγγελιῶν (Uspenskij, Δίκη σ. 57² - 58¹⁵, 59¹¹ -
- 60¹⁵). Ὡς αἰτία τῆς παραπομπῆς ἀναγράφεται (αὐτόθι σ. 63⁵⁻⁶) ἡ ἀνάγκη νὰ στραφῇ ἡ δρα-
στηριότης τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς ἄλλους τομεῖς τῆς δικικῆς τοῦ κράτους. Ἐν μονοφυσικῇ
τέλῃς πηγῇ σφύζεται ἡ μαρτυρία, ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰακωβίτου πατρ. Ἀντιοχείας Γεωργίου συγκλη-
θεῖσα ἐν ἔτει 785 σύνοδος παρέπεμψε τὴν ἐκδικασιν τῶν κατὰ τοῦ μητρ. τοῦ Tagrit Ἰωάννου
κατηγοριῶν εἰς δικαστήριον συγκροτούμενον ἐκ τεσσάρων ἐπισκόπων, ἵνα ἐκδώσῃ ἀπόφασιν μετ'
ἐπιτόπιον ἐξέτασιν τῆς ὑποθέσεως (Μιχαὴλ Σύρου, Χρονικὸν XII 1 : III 4 b ἐπ.).

106. Ὡς εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ (Uspenskij, Δίκη σ. 57¹² - 58¹⁵) καὶ
τοῦ μοναχοῦ Νήφωνος (Σύντ. τ. 5 σ. 89⁸ - 90³) πρὸς περιστολὴν τῆς περαιτέρω διαδόσεως τῶν
αἵρετικῶν τῶν διδασκαλιῶν. Ὅθεν κακῶς ὁ F. Chalandon, *Essai sur le règne d'Alexis*
1er Comnène (1081 - 1118), Paris 1900, σ. 313, χαρακτηρίζει τὰ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ
Ἰταλοῦ ληφθέντα μέτρα ὡς ποινὰς καὶ ἐπικρίνει τὸ αὐτοκρατορικὸν δικαστήριον, διότι δὲν
ἀνέμεινε τὴν ἀπόφασιν τῆς πρὸς ἡν ἡ ὑπόθεσις παρεπέμφθη πατριαρχικῆς συνόδου. Τὴν τακτικὴν
ταύτην ἐφήρμοζον καὶ τὰ δικαιοδοτικὰ ὅργανα τῶν αἵρετικῶν ἐκκλησιῶν. Οὕτω κατὰ τὴν μαρ-
τυρίαν τοῦ Μιχαὴλ Σύρου, Χρονικὸν XX 1 : III 358, περὶ τὸ ἔτος 1160, σύνοδος μονοφυσικῶν
ἐπισκόπων ἐν τῇ μονῇ Mar Hanania ἐξετάζουσα τὰς κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Καλλινίκου Ἰωάν-
νου κατηγορίας ἀπεφάσισε τὴν ἀναβολὴν τῆς λήψεως ὁριστικῆς ἀποφάσεως καὶ τὴν ἐν τῷ με-
ταξὺ ἐγκλίσειν τοῦ κατηγορουμένου εἰς τινα μονήν.

107. Ἀναπαραπομπή, μερικὴ ἢ ὀλική, ἀπαντᾷ κατὰ τὰς δίκας τῶν Ἰωάννου Ἰταλοῦ (ἀνωτ.
σημ. 102 καὶ 105), Νικήτα Ἀγκύρας (ἀνωτ. σημ. 102) καὶ Βασιλείου τοῦ Ἀγιοπάντων (ἀνωτ.
σημ. 102 καὶ 103).

108. Ἡ ἐκτὸς τοῦ χώρου συνεδριάσεως τοῦ δικαστηρίου, ἐνίοτε καὶ μακρὰν τῆς ἐδρας του,
διεξαγωγὴ τοιούτων πράξεων γίνεται εἴτε ἐνώπιον κλιμακίου τοῦ δικαστηρίου εἰδικῶς πρὸς
τοῦτο ἀποστελλομένου, εἴτε τῇ ἐπιμελείᾳ ἑτέρων ἐκκλησιαστικῶν ὀργάνων ἐδρευόντων ἐν τῷ
ὀικείῳ τόπῳ. Τοῦτο ἀποτελεῖ σὺνήθεος φαινόμενον κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἀποδείξεων (βλ. κα-
τωτ. § 9), ἀπαντᾷ ὁμως, σπανιώτερον, καὶ ἐπὶ ἑτέρων φάσεων τῆς διαδικασίας. Οὕτω κατὰ τὴν
συνεδρίαν τῆς 11 Ἀπριλίου 1082 ἀπεφάσισεν ἡ πατρ. σύνοδος τὴν συγκρότησιν ἐπιτροπῆς ἐκ
μητροπολιτῶν, ἵνα ἐνώπιον αὐτῆς λάβῃ χώραν ἡ ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Κασπάκη, ἀδυνατοῦντος νὰ προσ-
έλθῃ εἰς τὴν δίκην τοῦ Ἰταλοῦ, ὑπογραφή τοῦ ἐγγράφου τῆς κατηγορίας (βλ. σχετικῶς ἀνωτ.
σημ. 21). Ἡ ἐπιτροπὴ ὤφειλεν ἐπίσης νὰ ἐρωτήσῃ τὸν Κασπάκην, ἐάν δύναται νὰ προτείνῃ μάρ-
τυρας πρὸς ἀπόδειξιν τῶν ἐν τῷ ἐγγράφῳ κατηγοριῶν (Uspenskij, Δίκη σ. 66¹¹ - 15).

109. Ἐν σχέσει πρὸς τὰς κατὰ τινος ἡγουμένου διατυπούμενας κατηγορίας γράφει ὁ πατρ.
Νικόλαος Α' Μυστικός ἐν τῇ ἐπιστ. 105 (P.G. PIA' στ. 322 C 7) ὅτι «ἐξαποσταλῆσεται ἀνθρῶ-
πος ἔρευναν τῶν φημιζομένων ποιούμενος». Ἡ ἀπόφασις ὁμως θὰ ἐκδοθῇ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου.

της κατοικίας του κατηγορουμένου κατόπιν εντολής του δικαστηρίου, παρ' ὃ ἐκκρεμεῖ ἡ δίκη καὶ τὸ ὅποῖον μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς δικογραφίας ἐκδίδει τὴν ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ὀριστικὴν ἀπόφασιν ¹¹⁰. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ ρύθμισις αὕτη ἀποσκοπεῖ μὲν εἰς τὴν ἀποφυγὴν τῆς περιγραφῆς τῶν περὶ τῆς κατὰ τόπον ἀρμοδιότητος διατάξεων, ἄγει ὅμως εἰς καταστρατήγησιν τῶν εἰς τὴν κατὰ λειτουργίαν ἀρμοδιότητα ἀφορώντων ὀρισμῶν διὰ τῆς συνενώσεως πλειόνων βαθμῶν δικαιοδοσίας εἰς ἓνα.

Ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν δικαστῶν, ἐκ τῶν ὁποίων συχνάκις συνετίθεντο τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια, ἐπέτρεπε τὴν κατὰ τὴν λῆψιν τῆς ἀποφάσεως σύμπραξιν καὶ κριτῶν, οἱ ὅποιοι προσήλθον καὶ μετέσχον τῶν συνεδριάσεων τοῦ δικαστηρίου μετὰ τὴν ἑναρξιν τῆς διαδικασίας ¹¹¹. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου καθίσταται ἐνίοτε ἀναγκαῖα παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν πρακτικῶν τῶν προηγηθεισῶν συνεδριάσεων ¹¹² καὶ ἡ ἐπανάληψις ἐνίων φάσεων τῆς κυρίας διαδικασίας, ὡς λ.χ. τῆς ὑπὸ τοῦ κατηγορουμένου παροχῆς ἐξηγήσεων ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῆς κατηγορίας ¹¹³, ἵνα οἱ ἐκ τῶν ὑστέρων προσελθόντες δικασταὶ δυνηθοῦν νὰ συμπληρῶσιν τὴν ἐκ τῆς μελέτης τῶν τηρηθέντων πρακτικῶν προερχομένην γνῶσιν τῆς

Μετὰ ἓνα αἰῶνα καὶ πλέον ἐντέλλεται ὁ πατρ. Μιχαὴλ Α' Κηρουλλάριος τὸν μητροπολίτην τῆς ἐν Φρυγίᾳ Λαοδικείας (βλ. Grumel 884), ὅπως προβῇ μετὰ ἐτέρων δέκα ἐπισκόπων εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Τρανουπόλεως κατηγοριῶν. Βλ. ἐπιστολὴν τοῦ πατριάρχου ἐν Michel, Bischofsprozess σ. 451 ¹¹ ἐπ. = Oudot σ. 36 ¹⁰ ἐπ.

110. Ἐν τῇ ἀνωτέρῳ (σημ. 109) ἐπιστολῇ τοῦ Μιχαὴλ Α' Κηρουλλάρου ἀναγράφεται: «ἀναπέμψης δὲ πρὸς τὸ συνοδικὸν δικαστήριον τὸ παρ' ὑμῶν γενησόμενον πρακτικὸν ἐπὶ ταῖς ἐγκληματικαῖς ζητήσεσιν, ὡσάν καὶ ἡ κανονικὴ ἐκεῖθεν ἐξενεχθεῖ ἀπόφασις κατὰ τοῦ ἐπισκόπου» (σ. 451 ¹⁷).

111. Διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν ἐν ἀρχῇ ἐκάστου πρακτικοῦ συνεδριάσεως ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου ἀναγραφόμενων ὀνομάτων τῶν μετασχόντων κατὰ τὰς πρὸς ἐκδίκασιν τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως πραγματοποιηθείσας διαδοχικὰς δικασίμους δικαιοδοτικῶν τινος ὄργανου, δύναται τις νὰ συγκεντρώσῃ πλῆθος παραδειγμάτων περὶ τῶν διαρκεύσεως τῆς διαδικασίας μεταβολῶν εἰς τὴν σύνθεσιν τούτου. Εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ γίνωνται αὗται ὑπὸ τοῦ συγκαλοῦντος τὸ δικαστήριον μὲ τὴν σαφεῖ πρόθεσιν ἀσκήσεως διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐπιρροῆς ἐπὶ τὴν ἐκβασιν τῆς δίκης. Οὕτως ἐν ἔτει 1198 ἰδὼν ὁ πατρ. ΚΠ. Γεώργιος Β' Ξιφυλῖνος κατὰ τὴν δίκην τοῦ μητρ. Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνου, ὅτι οἱ πλείστοι τῶν δικαστῶν δὲν ἐπείθοντο νὰ καταδικάσουν τὸν κατηγορούμενον, συγκαλεῖ τινες μόνον ἐξ αὐτῶν καὶ ἐπιτυγχάνει τοιοῦτρόπως τὴν ἐκδοσιν καταδικαστικῆς ἀποφάσεως (Νικ. Χων. 652 ¹, Grumel 1187).

112. Βλ. π.χ. ἐν Petit, Documents ἀρ. III σ. 489 ²⁷ - 490 ² (Grumel 1111) τὸ πρακτικὸν τῆς 2ας συνεδρίας τῆς δίκης τοῦ μητροπολίτου Κερκύρας Κωνσταντίνου, καθ' ἣν ἀνεγνώσθησαν τὰ κατὰ τὴν 1ην συνεδρίαν πραχθέντα τῇ αἰτήσει τῶν νῦν τὸ πρῶτον τῆς συνόδου μετεχόντων (ἔτ. 1170).

113. Τοῦτο παρατηρεῖται κατὰ τὴν 9ην συνεδρίαν τῆς συνόδου ΚΠ. 869/70, ὅτε, κατόπιν αἰτήσεως τῶν ρωμαίων τοποτηρητῶν, ἐμφανίζονται οἱ ἐπὶ Φωτίου ψευδῶς παραστάντες ὡς ἀπεσταλμένοι τῶν ἀνατολικῶν πατριαρχῶν, ἰδίᾳ δὲ ὁ τοῦ Ἀλεξανδρείας, τῶν ὁποίων ἡ ἐξέτασις εἶχεν ἤδη περατωθῇ κατὰ τὴν 8ην συνεδρίαν (Mansi XVI στ. 136 Β ἐπ., 384 C ἐπ.). Ἡ νέα ἐμφάνισις γίνεται, ἵνα δυνηθῇ νὰ ὑποβῇ ἐρωτήσεις ὁ διὰ τὴν παρούσαν σύνοδον μὲ καθυστέρησιν ἀρχιθεῖς ἐξ Ἀλεξανδρείας τοποτηρητῆς (αὐτόθι στ. 155 Β ἐπ., 397 Α ἐπ.).

ἐκδικαζομένης ὑποθέσεως διὰ τοῦ σχηματισμοῦ ἰδίας ἀντιλήψεως ἐπὶ ὠρισμένων καιρῶν διὰ τὴν τελικὴν κρίσιν αὐτῆς σημείων. Ἡ ἐπανάληψις αὕτη φάσεων τινῶν τῆς δίκης, μὴ ἀποτελοῦσα κατ' οὐσίαν ἐπανάληψιν τῆς διαδικασίας, ἡδύνατο ἐν τούτοις νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τὴν πρόοδον αὐτῆς ¹¹⁴.

Ἐὰν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διαδικασίας ἐβεβαιούτο ἡ τέλεσις καὶ ἑτέρου ἐκκλησιαστικοῦ ἀδικήματος, μὴ περιεχομένου ἐν τῷ κατηγορητηρίῳ, οἱ δὲ ὑπαίτιοι τούτου παρίσταντο ὑπὸ ἄλλην ιδιότητα, οὐδὲν ἐκώλυε τὴν ἐκδίκασιν καὶ αὐτοῦ ¹¹⁵. Κατ' ἐφαρμογὴν τῆς αὐτῆς ἀρχῆς ὁ συκοφαντήσας κατήγορος δέον νὰ υποστῇ τὰς συνεπείας τῆς ταυτοπαθείας κατὰ τὴν αὐτὴν διαδικασίαν, καθ' ἣν ἐξεδικάσθη ἡ κατηγορία τοῦ ¹¹⁶. Ὡσαύτως καὶ ὁ ἀναιτίως καταδικάσας τινὰ δικαστὴς θὰ τιμωρηθῇ ὑπὸ τοῦ τὴν ἔφεσιν τοῦ καταδικασθέντος κρίναντος δικαστηρίου, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐβεβαιώθησαν αἱ συνθήκαι τῆς καταδίκης ¹¹⁷, προϋποτιθεμένου ὅτι

114. Κατὰ τὴν περίπτωσιν τῆς προηγ. σημειώσεως μετὰ τοῦ ἐπανακληθέντος κατηγορομένου ἐμφανίζονται τὸ πρῶτον καὶ ἕτεροι δύο, ὡς πρὸς τοὺς ὑποὺς εἶχε χωρήσει χωρισμὸς τῆς δίκης (Mansi XVI στ. 152 BC), διότι εὐρέθησαν ἀπόντες κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐξετάσεως τῆς κατ' αὐτῶν ἐκκρεμοῦσης κατηγορίας. Κατὰ τῆς ἐμφανίσεως τούτων οὐδεμία ἀντίρρησης προβάλλεται καὶ ἡ δίκη τῶν διεξάγεται ὡς ἐὰν εἶχον ἐμφανισθῇ κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν (αὐτόθι στ. 155 E ἐπ. ἐν τοῖς ἐλληνικοῖς πρακτικοῖς οὐδεμία γίνεται μνεία περὶ τούτου).

115. Ὡς προκύπτει ἐκ συνοδικοῦ σημειώματος ἐκδοθέντος ἐπὶ πατρ. Λέοντος τοῦ Στυπῆ (Σύντ. τ. 5 σ. 81 ²² - 82 ¹⁷, Grumel 1007, ἔτ. 1140 Μάιος), μετὰ τὴν καταδίκασιν τῶν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Κωνσταντίνου Χρυσομάλλου περιεχομένων αἰρετικῶν ἰδεῶν, ἐξετάζεται ἡ ὁρθοδοξία δύο μοναχῶν, εἰς χεῖρας τῶν ὁποίων εὐρέθησαν ἀντίγραφα τῶν εἰρημένων βιβλίων. Καθ' ὅμοιον τρόπον ἡ κατὰ τοῦ μοναχοῦ Νήφωνος μόνον, φαινομενικῶς, στρεφόμενη διαδικασία ἀπέληξεν εἰς τὴν καταδίκασιν τοῦ πατρ. ΚΠ. Κοσμᾶ Β' τοῦ Ἀττικοῦ (βλ. τὸ καθαίρετικὸν τούτου σημείωμα ἐν Σύντ. τ. 5 σ. 307 ἐπ., Reg. 1351, ἔτ. 1147· πρβλ. καὶ Κίναμον II 10 : 65 ³, ὡς καὶ ἄνωστ. σημ. 44). Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὅμως ὁ καθαίρεθεις πατριάρχης ἦτο ὁ κατ' οὐσίαν κατηγορούμενος (βλ. ἄνωστ. σημ. 39).

116. Βλ. σχόλιον Ἀλεξίου τοῦ Ἀριστηνοῦ εἰς καν. 100 Καρχ. ἐν Σύντ. τ. 3 σ. 547 ¹⁷. Ἐὰν βεβαίως τὸ ἐκκλησιαστικὸν δικαστήριον παρέλειπε νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς ἀρμοζούσας κανονικὰς κυρώσεις, ἡδύνατο νὰ κινηθῇ κατὰ τοῦ κατηγοροῦ ἰδίᾳ διαδικασία, ὡς ἐν τῇ περιπτώσει τοῦ Καισαρείας Ἀρέθα, ὅστις κατηγορήθη ὑπὸ τινος Εὐλομαχίου ἐπὶ ἀθείᾳ καὶ ἡθωῶθῃ. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐπεβλήθησαν εἰς τὸν κατήγορον αἱ προβλεπόμεναι κανονικαὶ κυρώσεις, ἀπευθύνεται δι' ἐπιστολῆς ὁ Ἀρέθας «Νικολᾶς πατριάρχῃ ἔτι διάκονος ὢν ἀνθ' ὧν Νικολάου τοῦ Εὐλομαχίου ἐπίκλην ψεύδους ἀλόντος ἐφ' οἷς κατεῖπεν οὐ τῆς ἀξίας τετίμητο διὰ τὴν συκοφαντίαν». Ἡ ἐπιστολὴ σφίζεται κατὰ τὸν Σ. Κ ο υ γ έ α ν (Ἀρέθας σ. 24 ἐπ.) ἐν τῷ Cod. Marc. 524.

117. Βλ. σχόλια εἰς καν. 4 Ζ' Οἰκ. ἐν Σύντ. τ. 2 σ. 567 ἐπ., ἰδίᾳ τὸ τοῦ Βαλσαμῶνος σ. 568 - 569, ὡς καὶ καν. 15 Καρχ. μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν σχολίων ἐν Σύντ. τ. 3 σ. 332 ⁷⁻¹⁹, 337 ²² - 339 ²⁸. Πρβλ. καὶ κεφ. 56 Πανθεκτῶν Νίκωνος σ. 60 ἐπ. Δὲν εἶναι ὅμως ἐνταῦθα σαφές, δοθέντος ὅτι τὸ κείμενον τοῦτο εἶναι εἰσέτι ἀνέκδοτον, ἂν ὑπονοῇται ἡ μετὰ θάνατον κρίσις καὶ οὐχὶ ἡ τιμωρία ὑπὸ ἐπιγείου τινὸς δικαστηρίου. Οἱ ἀνωτέρω κανόνες συμπορεύονται καὶ πρὸς τὰς διατάξεις τῆς πολιτικῆς νομοθεσίας, ἧτοι Nov. 123, 11 pr. = Βασ. 3, 1, 21 = Ἐπαναγωγὴ 9, 5 = Epanagoge aucta 7, 3 (βλ. καὶ Βαλσαμῶνα ἐνθ' ἄν.), μετὰ τὴν διαφοράν ὅτι αἱ τελευταῖαι ἔχουν εὐρύτερον πεδῖον ἐφαρμογῆς, διότι καλύπτουν καὶ τὴν ἀμέλειαν τοῦ δικάζοντος, οὐχὶ δὲ μόνον τὸν δόλον αὐτοῦ, ὡς ἐκείναι.

δὲν παραβιάζονται τοιοῦτοτρόπως αἱ περὶ τῆς καθ' ὕλην ἀρμοδιότητος ἰσχύουσai διατάξεις ¹¹⁸.

Ἐὰν ἡ κατηγορία διατυπῶται κατὰ πλειόνων κατηγορουμένων, ἐφ' ὅσον τὸ δικαστήριον κρίνει ὅτι ὡς πρὸς τινὰς ἐκ τούτων δὲν εἶναι δι' οἰονδήποτε λόγον δυνατὴ ἡ ἐκδίκασις τῆς ὑποθέσεως, δύναται νὰ χωρήσῃ εἰς τὸν ὡς πρὸς αὐτοὺς χωρισμὸν τῆς δίκης ¹¹⁹.

Παράστασις τόσον τοῦ κατηγορουμένου, ὅσον καὶ τοῦ κατηγοροῦ δι' ἀντιπροσώπου δὲν ἦτο κατὰ κανόνα δυνατὴ ¹²⁰. Οἱ συνήγοροι, ἡ παρουσία τῶν ὁποίων μαρτυρεῖται ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ¹²¹, εἶχον κατὰ ταῦτα ὡς ἔργον νὰ συμπαρίστανται μετὰ τοῦ κατηγορουμένου, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ ἀναπληροῦν τοῦτον ἀπολειφθέντα. Δὲν εἶναι γνωστόν, ἐὰν ἦτο ἐπιτετραμμένη ἡ παράστασις λαϊκῶν ὡς συνηγόρων ἐνώπιον τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων. Ἀλλ' ὅτι τὰ ἔργα τοῦ συνηγόρου μετήρχοντο καὶ κληρικοί, παρὰ τὰς ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐκδηλωθείσας κατὰ καιροὺς ἀντιδράσεις, κεῖται ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ¹²².

118. Οὕτως οἱ κανόνες τοῦ Παχωμίου 168 καὶ 170 (Δ. Πετρακιάκου, Οἱ μοναχικοὶ θεσμοὶ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ, τ. Α', ἐν Λειψίᾳ 1907, σ. 117, δοθέντος ὅτι ἡ ἐκδοσις αὐτῶν ἐν Α. Boon, Pachomiana latina, Louvain 1932, παρέμεινεν ἀπρόσιτος μοι) προβλέπουν τὴν συγκρότησιν ἐιδικῶν δικαστηρίων, τὰ ὅποια ἐκδικάζουν τὰς τοιαύτας παραβάσεις τῶν δικαστῶν.

119. Κατὰ τὴν 9ην συνεδρίαν τῆς συνόδου ΚΠ. ἔτ. 869/70 ἐδικάσθησαν οἱ κατὰ τοῦ πατρ. Ἰγνατίου ψευδομαρτυρήσαντες εἰς τὰς προηγηθείσας δίκας. Ἐπειδὴ τινες ἐκ τῶν κατηγορουμένων δὲν ἦσαν παρόντες, ἡ ἐξέτασις τῆς κατηγορίας ὡς πρὸς τούτους παρεπέμφθη κατόπιν προτάσεως τοῦ πατρικίου Βαζάνου πρὸς τὴν πατρ. σύνοδον (Mansi XVI στ. 152 BC).

120. Εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ ἐπιτραπῇ κατ' ἐξαίρεσιν. Κατὰ τὴν 4ην συνεδρίαν τῆς συνόδου ΚΠ. ἔτ. 869/70 οἱ παπικοὶ ἀντιπρόσωποι ἐνδίδουν ἐν μέρει εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῶν συγκλητικῶν, ὅπως κλητευθοῦν ὁ Φώτιος καὶ οἱ ὁπαδοὶ του, ἵνα προβάλουν τὰς κατὰ τῆς ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς συνόδου ἀπγγελθείσης καταδίκης των τυχόν ἀντιρρήσεις των (ἥτοι ἀνασυζητηθῇ κατ' οὐσίαν ἡ ὑπόθεσις), ἐπιμένουν ὅμως νὰ ἐπιτραπῇ ἡ εἴσοδος μόνον εἰς τὸν Φώτιον καὶ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἐκ τῶν ἐπισκόπων αὐτοῦ «ἐὰν ὁμολογῶσιν οἱ τρεῖς ἐκεῖνοι ἀντὶ πάντων τῶν λοιπῶν ἔρχεσθαι τῶν ἐκ τοῦ μέρους αὐτῶν ὄντων» (Mansi XVI στ. 329 E). Τὴν παράστασιν τοῦ πάπα δι' ἀντιπροσώπου ἐδέχθη καὶ ἡ ἐν ΚΠ. τῷ 1089 συνελθοῦσα σύνοδος κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν ἐναντίον τούτου κατηγοριῶν ἔνεκα τῶν ὑπὸ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας εἰσχυριστῶν καινοτομιῶν. Bl. W. Holtzmann, Die Unionsverhandlungen zwischen Kaiser Alexios I. und Papst Urban II. im Jahre 1089 ἐν B.Z. 28 (1928) 62 ⁷⁻⁸ (Grumel 953).

121. Ἐν Darrouzès, Ecclesiologie σ. 208 ἐπ. ἐκδίδεται λόγος τοῦ Νικήτα Ἀγούρας (β' ἡμισυ ΙΑ' αἰ.) περὶ τῶν ἐτησίων συνόδων, ἐνθα (σ. 232 ¹⁷) ἀναγιγνώσκωμεν: «ἵνα καὶ κατηγοροὺς εἰσάξωμεν καὶ συνηγόρους παραστήσωμεν...».

122. Ὁ Βαλσαμών εἰς τὸ σχόλιόν του ὑπὸ τὸν καν. 16 Καρχ. (Σύντ. τ. 3 σ. 349 ²) καταχωρίζει σημείωμα τοῦ πατρ. Ἰωάννου Θ' Ἀγαπητοῦ (Grumel 999, ἔτ. 1115) διαλαμβάνον τὰ ἀκόλουθα: «Πολλοὺς τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ μοναχῶν καθορῶντες ὑποθέσεις ἀλλοτρίας ὑποδομένους, καὶ ὑπεραγωνιζομένους τῶν δικαζομένων ἐν πολιτικοῖς καὶ ἐκκλησιαστικοῖς δικαστηρίοις, ἀλλότριον τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνήθειας, καὶ τῆς τῶν νόμων ἀκριβείας τὸ πραττόμενον κρίναντες, διορίζομεθα, μηκέτι τοῦ λοιποῦ, μήτε μοναχόν, μήτε τῶν τινα ἐκκλησιαστικῶν, ἀλλοτρίας ἀγωγᾶς ὑπεισερχόμενον ἐν δικαστηρίοις συνηγορεῖν· ἐργολαβία γὰρ ἀντικρυς τοῦτο· καὶ οὐκ ἂν τις τοιούτον τι διαπραττόμενος τὴν ἀπὸ τῆς ἡμῶν μετριότητος ἐπιτίμησιν διαφεύξεται,

Συνέπεια τῆς μὴ ἐμφανίσεως τοῦ κανονικῶς κλητευθέντος κατηγορουμένου ¹²³ ἢ τῆς ἀδικαιολογήτου προώρου ἀποχωρήσεως τούτου ¹²⁴ ἦτο ἡ ἐρήμην αὐτοῦ διεξαγωγή τῆς δίκης. Παρὰ τὴν ὑπὸ τῶν κανόνων θέσπισιν καὶ ἐτέρων, πλὴν τῆς κλητεύσεως, προϋποθέσεων ¹²⁵ διὰ τὸ θεμιτὸν τῆς κατ' ἐρήμην δίκης, αἱ παραβιάσεις τῶν διατάξεων τούτων δὲν ἦσαν, ὥς φαίνεται, τόσον σπάνιαι ¹²⁶.

πλὴν εἰ μὴπω ἐκκλησιαστικῆς ὑποθέσεως οὐσῆς κελευσθεῖη παρ' ἡμῶν ὑπεραγωνίζεσθαι θατέρου μέρους τῶν διακζομένων· τῆνικαῦτα γὰρ ἔξει σὺν τῷ ἀμέμπτῳ καὶ τῷ ἀνεπιτίμητον». Ἐν τούτοις κατὰ πληροφρίαν διασωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ σχολιαστοῦ ἐν τῷ σχολίῳ εἰς Νομοκ. ΙΔ' τίτλ. Η' 13 (Σύντ. τ. 1 σ. 159 ²⁸ - 160 ²⁹), ὁ πατρ. Λουκάς Χρυσοβέργης (1157 - 1169/70), ἤρε τὴν εἰς τινὰ διάκονον ἐπιβληθεῖσαν ἀπαγόρευσιν τοῦ συνηγορεῖν, ὅταν οὗτος προέβηκεν ὅτι οὐδεὶς κανὼν ἀπαγορεύει τὴν διενέργειαν τοιούτων πράξεων, ἀλλὰ τὴν ἀνάληψιν ἀντιστοίχου κοσμοκτοῦ ἀξιωματός (Grumel 1099, 1100). Κατὰ τὴν ὁρθὴν παρατήρησιν τοῦ Laurent, *Réponses canoniques inédites* σ. 314, ἡ ἐφαρμογὴ τῆς διατάξεως ταύτης ἐξηγεῖται ἐκ τῶν ἀντιλήψεων καὶ διαθέσεων τοῦ ἐκαστοῦ κυβερνῶντος.

123. Πλὴν τοῦ καν. 74 Ἀποστ., οὗ ἡ προέλευσις ἀνάγεται εἰς τὴν προηγουμένην περίοδον (βλ. σχετικῶς Τρωϊανὸν σ. 78), βλ. καὶ καν. 19 Καρχ.

124. Ἐρήμην ἐδικάσθη, μετὰ τὴν πρὸ τοῦ πέρατος τῆς διαδικασίας ἀποχώρησίν του, καὶ καθιέρθη ἐν ἔτει 785 ὁ μητροπολίτης τοῦ Tagrit Ἰωάννης (Μιχαήλ Σύρου, *Χρονικὸν* XII 1 : III 4 b ἐπ.).

125. Ἐν τούτοις κατὰ τὴν 2αν συνεδρίαν ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Σωτηρίου τοῦ Παντευγένου τὸ συνοδικὸν δικαστήριον προέβη εἰς τὴν ἐρήμην τούτου συνέχισιν τῆς διακοπείσης συνεδριάσεως, μὴ λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπὸ τοῦ κατηγορουμένου προβληθεῖσαν δικαιολογίαν, ὅτι ἡδυνάτει νὰ προσέλθῃ ἕνεκεν ἀσθενείας (Σακκελίωνας, Πατρ. Βιβλ. σ. 326²³, Grumel 1043, ἔτ. 1157).

126. Βλ. ἐπιστ. 32 τοῦ πατρ. Νικολάου Α' Μυστικοῦ ἐν P.G. PIA' στ. 205 A, ἐνθα οὗτος κατηγορεῖ τοὺς δικαστάς, ὅτι τὸν ἐδίκασαν ἀπόντα κατὰ παράβασιν τῶν κανονικῶν διατάξεων. Τὴν αὐτὴν μομφὴν ἐπιρρίπτει κατ' αὐτῶν καὶ ὁ μητροπολίτης Νικαίας Ἀλέξανδρος ἰσχυριζόμενος, ὅτι, κρατούμενος ὢν, δὲν ὡδηγήθη εἰς τὸ δικαστήριον (βλ. ἐπιστ. 1 ⁸⁴⁻⁸⁵, 5 ⁹⁰⁻⁹¹, 6 ³¹ καὶ 14 ¹³⁻¹⁵ ἐν Darrouzès, *Épistoliers* σ. 70, 78 ἐπ., 80 καὶ 91 ἀντιστοίχως).

§ 6. Ἡ διαδικασία κατὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἰδιωτικῶν διαφορῶν

Ἡ ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων κατὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἰδιωτικῶν διαφορῶν ἀκολουθουμένη διαδικασία δὲν ἀποτελεῖ ἰδιαίτεραν μορφήν ἐκκλησιαστικῆς δίκης. Δοθέντος ὅτι πάντα τὰ δικαιοδοτικά ὄργανα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐπιφορτισμένα τόσον μὲ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς ποινικῆς ἀξιώσεως αὐτῆς, ὅσον καὶ μὲ τὴν ἐντὸς τῶν ὑπὸ τῆς πολιτειακῆς νομοθεσίας διαγραφόμενων πλαισίων ἐπίλυσιν ἰδιωτικῶν διαφορῶν, εἶναι ἐνίοτε δυσχερέστατον νὰ καθορίσωμεν, πότε συμβαίνει τὸ ἐν καὶ πότε τὸ ἕτερον. Οὐχὶ σπανίως κατὰ τὴν ἐκδίκασιν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως διώκονται ἀμφοτέρω οἱ ἀνωτέρω σκοποὶ. Τοῦτο παρατηρεῖται ὡςάκις ἐν ἰδιωτικῇ τινι διαφορᾷ ἢ συμπεριφορᾷ ἐνὸς ἢ καὶ πάντων τῶν διαδίκων συνιστᾷ ἐκκλησιαστικὸν ἀδίκημα. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ προέχων χαρακτήρ τῆς δίκης θὰ διαγνωσθῇ ἐκ τοῦ κατὰ κύριον λόγον ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ¹.

Ἐν τῇ παρουσίᾳ παραγράφῳ δὲν παρέχεται λεπτομερὴς περιγραφή τῆς κατὰ τὴν ἐπίλυσιν ἰδιωτικῶν διαφορῶν ἀκολουθουμένης διαδικασίας, διότι τοῦτο θὰ ἀπετέλει ἐν πολλοῖς ἐπανάληψιν τῶν ἐν τῇ προηγηθείσῃ παραγράφῳ γραφέντων. Ἐνταῦθα ἐπισημαίνονται αἱ τὴν διαδικασίαν ταύτην διέπουσαι ἀρχαὶ καὶ ἐξαίρονται τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, καθ' ἃ σημειοῦται παρέκκλισις ἀπὸ τῶν ἐπὶ τῆς ποινικῆς διαδικασίας ἰσχυόντων. Ὁ διαχωρισμὸς οὗτος δὲν ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὰς λοιπὰς παραγράφους τῆς παρουσίας μελέτης. Ὅθεν τὰ ἐν αὐταῖς ἐρευνώμενα εἰδικὰ διαδικαστικά θέματα καλύπτουν πάσας τὰς ἐκκλησιαστικὰς δίκας. Πρὸς ἐξαγωγήν τῶν ἐπομένων συμπερασμάτων ἐλήφθησαν κυρίως ὑπ' ὄψει αἱ ἐπὶ γαμικῶν διαφορῶν ἀποφάσεις τῆς ἐνδημούσης συνόδου, ἔγγραφα περιέχοντα ἀποφάσεις, δι' ὧν ἐπιλύονται διαφοραὶ ἀνακύψασαι μεταξὺ τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἢ τῶν ἐν αὐταῖς βιούντων, ὡς καὶ μεμονωμένα τινὰ δείγματα ἐφαρμογῆς κατὰ τοὺς μέσους βυζαντινοὺς χρόνους τῆς ποτε εὐρεῖαν τὴν διάδοσιν σχοῦσης *audientia episcopalis*.

Ἡ ἐξέτασις τῆς ἐνώπιον τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων πρὸς ἐπίλυσιν ἀχθείσης διαφορᾶς γίνεται παρουσίᾳ ἀμφοτέρων τῶν διαδίκων². Ὁ μὴ παριστά-

1. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι τόσον ἡ ἐγκυρότης τελεσθέντος γάμου, ὅσον καὶ ἡ ἐπιβολὴ κανονικῆς ποινῆς διὰ τὴν σὺναισιν κεκωλυμένου γάμου, ἀπετέλεσαν τὰ ἐρευνητέα θέματα ἐπὶ δύο ὑποθέσεων, αἵτινες ἤχθησαν ἐνώπιον ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων κατὰ τοὺς ΙΑ' καὶ ΙΒ' αἰῶνας. Ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης ὅμως, τὸ δικαστήριον ἐπελήφθη συνεπεῖς κατηγορίας ἐπὶ τῇ τελέσει τοῦ σχετικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀδικήματος (βλ. Σύντ. τ. 5 σ. 32 ἐπ., ἰδίᾳ σ. 33³⁻⁵· περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης βλ. ἀνωτ. § 2 σημ. 5 στοιχ. β'), ὅθεν ἡ ἐγκυρότης τοῦ γάμου ἀπετέλεσε προδικαστικὸν ζήτημα. Ἡ δευτέρα ἀντιθέτως ἤχθη ἐνώπιον τῆς συνόδου ὡς αἵτησις ἀκυρώσεως γάμου, ἡ δὲ κατὰ τοῦ ὑπαίτιου τῆς τελέσεως τούτου ἐπιβλητέα κανονικὴ ποινὴ, περὶ ἧς προεβλέφθη ἐν τῇ ἀποφάσει, ἀποτελεῖ συνέπειαν τῆς ἀποδοχῆς τῆς αἰτήσεως (βλ. Σύντ. τ. 5 σ. 103 ἐπ., ἰδίᾳ σ. 105¹³⁻¹⁷, Grumel 1193, ἔτ. 1199).

2. Βλ. Μ.Μ. τ. 4 σ. 315²⁵ (ἔτ. 1049), *Acta Rossici monasterii* ἀρ. 4 σ. 30²⁰ (ἔτ. 1051), Dölger, *Aus den Schatzkammern* ἀρ. 104 στίχ. 15 σ. 278 (ἔτ. 1080), *Actes de Xéropotamou* ἀρ. 7 στίχ. 5 σ. 66 (ἔτ. 1085), *Actes du Pantoalator* ἀρ. 1 στίχ. 6 - 7 σ. 1 (ἔτ. 1107), Σύντ. τ. 5 σ. 105³⁰ (Grumel 1193, ἔτ. 1199). Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀκόλουθος περιουσιῇ ἐκ βαττο-

μενος ἐναγόμενος ὀφείλει νὰ κλητευθῇ³, μὴ προσερχόμενος δὲ παρὰ ταῦτα ὑφίσταται τὰς ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ ταύτης ἀπορρεούσας συνεπείας. Πλὴν τῆς ἐρήμην αὐτοῦ διεξαγωγῆς τῆς δίκης, ἢ μὴ προσέλευσις τοῦ ἐναγομένου δὲν φαίνεται νὰ συνεπάγεται καὶ τὴν ἐπιβολὴν ποινικῶν κυρώσεων πρὸς κολασμὸν τῆς τοιοῦτοτρόπως ἐκδηλωθείσης ἀπειθείας⁴, ἐπιφυλασσομένης βεβαίως τῆς περιπτώσεως, καθ' ἣν ρητῶς ἠπειλήθη τοῦτο κατὰ τὴν κλήτευσιν. Ἡ ὑπὸ τῆς ἐνδημούσης ἰδίᾳ συνόδου⁵ ἔκδοσις ἐνίστε ἀποφάσεων ἐπὶ γαμικῶν διαφορῶν μὴ παρισταμένων ἀμφοτέρων τῶν συζύγων⁶ δὲν ἀναιρεῖ τὴν γενικὴν ἰσχὺν τῆς ἀνωτέρω ἀρχῆς, διότι εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας, ὡς ἡδὴ παρατηρήθη⁷, δὲν πρόκειται περὶ ἀποφάσεων κατὰ κυριολεξίαν, ἀλλὰ περὶ γνωμοδοτήσεων μᾶλλον, διὰ τὴν κατάρτισιν τῶν ὁποίων προϋποτίθεται ἀληθὲς τὸ περιεχόμενον τῶν δηλώσεων τοῦ αἰτούντος⁸. Αὗται ἀποτελοῦν τὴν βάσιν διὰ τὴν ἀκολούθως ὑπὸ ἐτέρου δικαστηρίου, πρὸς ὃ ἡ ὑπόθεσις παραπέμπεται (βλ. κατωτ.), ἐκδοθησομένην ἀπόφασιν. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων εἶναι κάλλιστα δυνατόν νὰ ἐκδοθῶν ἐπὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως δύο ἀντίθετοι γνωμοδοτήσεις, ἐφ' ὅσον ἑκατέρω ἐστηρίχθη ἐπὶ διαφορετικῶν δεδομένων⁹.

πεδινού ἐγγράφου τοῦ ἔτ. 1001 ἐκδ. ὑπὸ Μ. Γούδα ἐν Ε.Ε.Β.Σ. 3 (1926) 115 στίχ. 16 : «ὁ δὲ» (sc. ὁ πατρ. Σέργιος Β') «διὰ τὸ μὴ παρῆναι ὑμᾶς τοὺς διαδίκους μου ἐν τῇ θεοφυλάκτῳ πόλει μονομερῶς οὐκ ἠθέλησεν, οὐδὲ γὰρ ἐνεδέχετο πέρας δοῦναι τῇ τοιαύτῃ δίκῃ».

3. Ἐν τούτοις δὲν ἔλαβε χώραν κλήτευσιν τοῦ ἀντιδίκου τοῦ αἰτούντος εἰς ὑπόθεσιν ἀπελευθερώσεως δούλου ἐκδικασθεῖσαν λήγοντος τοῦ Ζ' αἰ. ὑπὸ τοῦ νεστοριανοῦ πατρ. Μάρ Chenānischō (Sachau, Syr. Rechtsbücher II ἀρ. V σ. 13), καίτοι ἡ περίπτωσις δὲν ἐμπίπτει εἰς τὴν κατωτ. ἐν σημ. 5 ἐκτιθεμένην ἐξαίρεσιν. Πιθανώτατα οἱ λόγοι τῆς μὴ κλητεύσεως ἀνάγονται εἰς τὰς ἐπὶ τῆς ἀποδεικτικῆς διαδικασίας ἐφαρμοζομένης ἀρχάς. Βλ. σχετικῶς κατωτ. § 10 σημ. 23.

4. Βλ. Μ.Μ. τ. 4 σ. 316²⁶⁻²⁹ (ἔτ. 1049), ἐνθα, ὡς μόνῃ συνέπειᾳ τῆς μὴ προσελεύσεως τοῦ διαδίκου κατὰ τὴν δίκην, ἀναφέρεται ἡ δικαίωσις τοῦ ἀντιδίκου του. Τοῦτ' αὐτὸ διαπιστοῦμεν καὶ ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ἐν Actes de Xéropotamou ὑπ' ἀριθμ. 3 ἐκδοθέντος ἐγγράφου (σ. 49 στίχ. 33 ἐπ.). Ἡ τακτικὴ αὕτη φαίνεται σύμφωνος καὶ πρὸς τὸν καν. 74 Ἀποστ., ὅστις ἐπιτάσσει τὴν τιμώρησιν τοῦ τὸ δικαστήριον καταφρονήσαντος κατηγορουμένου δὲν ἐπικτείνεται καὶ ἐπὶ τῶν μὴ ἐγκληματικῶν δίκων. Ἐν τούτοις ὁ Θεόδωρος Βαλσαμὼν οὐδεμίαν ποιεῖται διάκρισιν ἐν τῷ ὑπὸ τὸν κανόνα τοῦτον σχολίῳ του (Σύντ. τ. 2 σ. 95).

5. Τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς τακτικὴν ἀκολουθοῦν κατὰ τὴν ἐκδίκασιν πάσης φύσεως ἰδιωτικῶν διαφορῶν καὶ οἱ ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ Τίγρητος Σελευειᾶ ἑδρεύοντες νεστοριανοὶ πατριάρχαι. Βλ. πλείστας τοιαύτας ἀποφάσεις τοῦ ἐκ τούτων Μάρ Chenānischō ἐν Sachau, Syr. Rechtsbücher II ἀρ. VII σ. 15, VIII σ. 15 ἐπ., XIV σ. 27, XXIV σ. 45 ἐπ., XXV σ. 49 ἐπ.

6. Βλ. π.χ. Σύντ. τ. 5 σ. 36²⁵ (Grumel 844, ἔτ. 1038), σ. 37²³ (Grumel 845, ἔτ. 1038), 92⁶ (Grumel 847), σ. 103¹⁴, 104²² (Grumel 1193, ἔτ. 1199).

7. Βλ. Ν. Μάτση, Τὸ οἰκογενειακὸν δίκαιον κατὰ τὴν νομολογίαν τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως τῶν ἐτῶν 1315-1401, Ἀθήναι 1962, σ. 20. Ἡ παρατήρησις ἐστηρίχθη ἐπὶ ἐγγράφων τοῦ ΙΔ' αἰ., ὡς καὶ ἐκ τοῦ τίτλου τῆς ἐργασίας προκύπτει, ἀλλ' ἰσχύει καὶ διὰ τὸν προγενέστερον χρόνον.

8. Τοῦ γεγονότος τούτου γίνεται ἐνίστε ρητὴ μνεία ἐν τῷ ἐγγράφῳ : «εἰ οὕτως ἔχει ὁ τῆς συγγενείας βαθμὸς, ὡς αὐτὸς διηγῆσάτο, καὶ εἰ προσέβη ὁ γάμος» (Σύντ. τ. 5 σ. 92¹⁶⁻¹⁷). «εἰ οὕτως ἔχει τὰ τῆς ἀληθείας» (ἀντόθι σ. 105¹³). Πρβλ. καὶ Ν. Μάτση ν, ἐνθ' ἀν. σημ. 3.

9. Ἀπὸν παράδειγμα περὶ τούτου ἔχομεν ἐν τῷ συνοδικῷ ψηφίσματι τοῦ πατρ. Ἰωάννου

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ποινικὴν διαδικασίαν, δὲν εἶναι κατὰ τὴν ἐκδίκασιν ἰδιωτικῶν διαφορῶν ἡ αὐτοπρόσωπος παρουσία τῶν διαδίκων πάντοτε ἀπαραίτητος. Δι' ὠρισμένην κατηγορίαν προσώπων ἡ εἰς τὸ δικαστήριον προσέλευσις εἶναι δυνητικὴ, δι' ἑτέραν δὲ ἀπαγορεύεται αὕτη ἀπολύτως. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν οἱ μοναχοὶ καὶ εἰς τὴν δευτέραν αἱ μοναχαί. Ἐπ' αὐτῶν, ἦτοι ἐπὶ μὲν τῶν μοναχῶν, ἐφ' ὅσον δὲν ἐπιθυμοῦν τὴν πρὸ τοῦ δικαστηρίου ἐμφάνισιν, ἐπὶ δὲ τῶν μοναστριῶν πάντοτε καὶ δὴ ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐὰν ἀμφοτέρω παρίστανται πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἰδίων δικαίων ἢ τῶν τῆς μονῆς, εἰς ἣν ἀνήκουν, ἡ δίκη διεξάγεται δι' ἐντολῆς¹⁰. Ἐκ τοῦ γράμματος τῶν τὴν ρύθμισιν ταύτην εἰσαγαγουσῶν πολιτειακῶν διατάξεων προκύπτει, ὅτι ὁ νομοθέτης εἶχεν ὑπ' ὄψει τοῦ τὴν ἐνώπιον τῶν κοσμικῶν δικαστηρίων ἐμφάνισιν τῶν μοναχῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Δοθέντος ὅμως ὅτι αὕτη ἦτο οὕτως ἢ ἄλλως ἀπηγορευμένη ὡς ἐκ τοῦ *privilegium fori*, τοῦ ὁποίου οὗτοι ἀπέλαυνον, δεόν νά γίνῃ δεκτὸν ὅτι ἡ διάταξις ἐπεξετείνετο καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι ἡ δίκη διεξήγετο ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ μοναστηρίου¹¹. Ἡ παρουσία συνηγόρων μαρτυρεῖται καὶ κατὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἰδιωτικῶν διαφορῶν¹², οὕσα, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν ἐνταῦθα ἀνακυπτόντων προβλημάτων, πλέον ἀπαραίτητος καὶ ἀποτελεσματικὴ, ἢ κατὰ τὴν ἐκδίκασιν τῶν ποινικῶν ὑποθέσεων¹³.

Γ' Καματεροῦ (Σύντ. τ. 5 σ. 103 ἐπ.), δι' οὗ ἡ ἐν αὐτῷ ἐκτιθεμένη ὑπόθεσις, μετὰ τὴν διατύπωσιν δύο ἀντιθέτων γνωματεύσεων, παραπέμπεται πρὸς τὸν κατὰ τόπον ἀρμόδιον ἐπίσκοπον, ἵνα διατάξῃ ἀποδείξει καὶ ἐκδώσῃ ἀπόφασιν (Grumel 1192 καὶ 1193, ἐτ. 1199).

10. Βασ. 3, 1, 43 (= Nov. 123, 27 = Coll. LXXXVII Capp., cap. 65, 66 ἐν Heimbach, Ἀνέκδοτα II σ. 228· πρβλ. καὶ Coll. tripartita III 1, 2 ἐν Voelli - Justelli, Bibliotheca II σ. 1325³⁻⁶): «Μηδεμίαν δὲ μονάστριαν ἢ ἀσκήστριαν τοῦ μοναστηρίου ἀφέλεσθαι, ἀλλ' ἐντολὰ ἐξ αὐτῶν προβάλλεσθαι, τὸν ὑπὲρ τοῦ πράγματος ἀποκρινόμενον, τοῖς δὲ μοναχοῖς ἐξέστω, εἴτε δι' ἐκυτῶν, εἴτε δι' ἐντολῶν τὰς ἰδίας ἢ τὰς τοῦ μοναστηρίου δίκας πράττειν». Βλ. (μόνον διὰ τὰς μοναχὰς) καὶ Βασ. 6, 19, 7 i. f. (= Nov. 134, 9, 2). Πρβλ. καὶ Νομοκ. ΙΔ' τίτλ. Θ' 1 ἐν Σύντ. τ. 1 σ. 176. Οἰκοθεν νοεῖται ὅτι ἡ προβολὴ τῶν ἐντολῶν ὑπόκειται εἰς τοὺς περιορισμοὺς τῶν ἐν Βασ. 8, 1 κειμένων διατάξεων.

11. Διὰ τοῦτο παρατηροῦμεν ὅτι, ἐὰν ἐνώπιον ἐκκλησιαστικοῦ τινος δικαστηρίου εἰσαχθῇ δίκη ἔχουσα ὡς διαδίκους μοναχοὺς μὴ ἀνήκοντας εἰς μονὴν τῆς περιφέρειας τοῦ δικαστηρίου, ἡ ὑπόθεσις διαβιβάζεται πρὸς δικαιοδοτικὸν τι ὄργανον τοῦ τόπου τούτου (ὡς π.χ. τὰ ἐν Ἀγίῳ Ὅρει λειτουργοῦντα), ἢ συγκροτεῖται ἐκτακτὸν δικαστήριον, ὅπερ μεταβαίνει εἰς τὸν αὐτὸν τόπον. Βλ. σχετικὰ παραδείγματα κατωτ. σημ. 17 καὶ 18.

12. Βλ. τὸ ἀνωτ. ἐν § 5 σημ. 122 καταχωριζόμενον χωρίον, ὅπου δὲν γίνεται διάκρισις τῆς φύσεως τῆς ὑποθέσεως.

13. Χαρακτηριστικὰ διὰ τὸ ἔργον τῶν συνηγόρων καὶ τὰς μεθόδους των εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ μητρ. Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτου ἐν τῷ «Λόγῳ του εἰς τὸν πατριάρχην κύρ Μιχαὴλ» (ἐνν. τὸν Γ') γραφόμενα (ἐκδ. Ἀ. Ἀ. Μ. Ρ. Ο. Υ., Μιχ. Χωνιάτου τὰ σωζόμενα Α' σ. 87²⁹): «Καίτοι τῆς δίκης ἐκατέρωθεν ἐλκομένης ῥόθος μὲν πολλὸς ἐπιπρεῖ καὶ δικορράφος ἀδολεσχία τοῦ δικαστηρίου κατασπώλλεται καὶ ῥήτορες ἄνδρες ἐγγλωττογάστορες καὶ νομοτριβεῖς τὰ τῆς σπησίας ἐπιτεχνῶνται σοφίσματα καὶ, τῇλθῃ ἀποκρύπτειν πειρώμενοι, ὥσπερ μέλαν ἀναχέουσι λόγους παμμέλανας, ἀμφοτέρων ὅτι τε πολλῶ τῷ βάθει τῆς ἀσφαλείας σκιαζονται καὶ ὅτι τῷ σκότει τοῦ ψεύδους συγκαλυπτόμενοι λίαν ἀμυδροὺς τῆς ἀληθείας ὑπολευκαίνονται φέγγεσιν».

Τὰ ἐκκλησιαστικά δικαστήρια ἐπιλαμβάνονται τῆς ἐπιλύσεως ἰδιωτικῶν διαφορῶν κατόπιν προφορικῆς¹⁴ ἢ ἐγγράφου¹⁵ αἰτήσεως τοῦ προσφεύγοντος, ὑποβαλλομένης ἀπ' εὐθείας¹⁶ πρὸς τὸ δικαστήριον ἢ διαβιβαζομένης πρὸς τοῦτο παρ' ἐτέρου ἐκκλησιαστικοῦ¹⁷ ἢ πολιτειακοῦ¹⁸ ὀργάνου. Ἡ μορφή τῆς διαγνωστικῆς διαδικασίας, ἥτοι τῆς ἀναγνώσεως τῶν τυχόν ὑπαρχόντων παραπεμπτικῶν ἐγγράφων¹⁹, τῆς ἀκροάσεως τῶν διαδίκων²⁰ καὶ τῆς διεξαγωγῆς τῶν ἀποδείξεων, ποικίλλει ἀπὸ τῆς λίαν συνοπτικῆς ἐνώπιον τῶν ἐπισκοπικῶν δικαστηρίων²¹ ἕως

14. Ἡ αἴτησις ἦτο κατὰ κανόνα προφορικῇ. Βλ. Actes de Xéropotamou ἀρ. 3 στίχ. 5 σ. 48 (ἔτ. 1016), ἀρ. 5 στίχ. 4 σ. 55 (ἔτ. 1056), ἀρ. 6 στίχ. 14 - 15 σ. 61 (ἔτ. 1081). Βλ. ἐπίσης Σύντ. τ. 5 σ. 36²⁶ (Grumel 844, ἔτ. 1038), 37²⁵ (Grumel 845, ἔτ. 1038), 92⁷ (Grumel 847), 103¹⁷ (Grumel 1193, ἔτ. 1199) κ.ά. Καίτοι εἰς τὰ πατριαρχικά ταῦτα ἔγγραφα ἀπαντοῦν στερεοτύπως οἱ ὅροι «φησί», «διηγῆσάτο», «ἀφηγῆσάτο», δὲν δύναται ἐν τοῦτοις νὰ ἀποκλεισθῇ παντελῶς τὸ ἐνδεχόμενον, ἡ πρὸ τῆς συνόδου ἐμφάνισις τοῦ προσφεύγοντος νὰ προυπέθετε τὴν πρὸς τὸ χαρτοφυλακεῖον προηγουμένην ὑποβολὴν ἐγγράφου τινὸς αἰτήσεως.

15. Τὸν ἔγγραφον τύπον περιεβάλλοντο αἱ πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν γραμματεῖαν ὑποβαλλόμεναι αἰτήσεις. Βλ. Acta Rossici monasterii ἀρ. 3 σ. 20⁶ (ἔτ. 1048).

16. Βλ. τὰς ἀνωτ. ἐν σημ. 14 ἀναφερομένας παραπομπὰς εἰς τὰς πηγὰς. Ὡς ἐκ πλείστον ἀγιορειτικῶν ἐγγράφων (βλ. πλὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ Actes de Zographou ἀρ. 4 σ. 9 στίχ. 1 - 6 [ἔτ. 1051], Actes de Philothée ἀρ. 1 στίχ. 69 - 70 σ. 3 [ἔτ. 1087]) προκύπτει, ἡ πρὸς τὰ δικαιοδοτικά ὄργανα τῆς μοναστικῆς ταύτης πολιτείας (περὶ ὧν βλ. προχείρως Παναγιωτάκων τ. Δ' σ. 439 ἐπ.), προσφυγὴ ἐγένετο κατὰ τὸν χρόνον τῶν καθολικῶν συνάξεων. Διὰ τοῦ τυπικοῦ τοῦ αὐτοκρ. Ἰωάννου Α' Τζιμισκῆ (Reg. 745, ἔτ. 971/2) ὡς ἡμέρα συγκλήσεως τούτων ὠρίσθη ἡ 15η Αὐγούστου (Meyer, Hauptkünden σ. 142²⁴⁻²⁷). Τὸ συμπέρασμα τοῦ F. Dölger (Aus den Schatzkammern ἀρ. 104 σ. 279 παρατηρήσεις εἰς στίχ. 8), ὅτι κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον συνεκροτοῦντο τρεῖς τοῦλάχιστον συνάξεις κατ' ἑτος δὲν δύναται νὰ εὐσταθῇ ἐκ μόνου τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀπαντοῦν σποραδικῶς συνάξεις καὶ κατὰ τοὺς πρὸ τῶν ἀνωτέρω τυπικῶν ἰσχύοντας χρόνους, ὡς λ.χ. κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα (βλ. π.χ. Actes de Xéropotamou ἀρ. 5 στίχ. 2 σ. 55, ἀρ. 6 στίχ. 14 σ. 61). Πρβλ. καὶ Δ. Πετρακιάκου, Τὸ μοναχικὸν πολίτευμα τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἀθῶν, ἐν Ἀθήναις 1925, σ. 48.

17. Βλ. M.M. τ. 4 σ. 315²³ (ἔτ. 1049), ὡς καὶ τὸ ἥδη μνημονευθὲν ἔγγραφο τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου (ἔτ. 1001) ἐκδ. ὑπὸ Μ. Γ' οὐδ' α' ἐν E.E.B.Σ. 3 (1926) 114 στίχ. 17 - 21. Ἐπίσης, ὡς συνάγεται ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ νεστοριανοῦ πατρ. Mār Chenānischō (686 - 693, 694 - 701) πρὸς τὸν Mār Gabriel, ὁ τελευταῖος εἶχε διαβιβάσει πρὸς ἐκεῖνον αἴτησιν περὶ ἐπιλύσεως κληρονομικῆς τινος διαφορᾶς μεταξὺ θεοῦ καὶ ἀνέψιων (Sachau, Syr. Rechtsbücher II ἀρ. IX σ. 17).

18. Βλ. Acta Rossici monasterii ἀρ. 3 σ. 20¹⁷ (ἔτ. 1048) καὶ ἀρ. 4 σ. 30¹⁵ ἐν συνδ. πρὸς σ. 30²¹ - 32³ (ἔτ. 1051), Actes de Xéropotamou ἀρ. 6 στίχ. 3 - 8 σ. 61 (ἔτ. 1081) καὶ ἀρ. 7 σ. 66 ἐπ. (ἔτ. 1085) (βλ. παρατηρήσεις τοῦ ἐκδότου J. Bompairie ἐν σ. 66 : Diplomatique), ὡς καὶ τὸ ἐν τῇ σημ. 2 ἀναφερόμενον ἔγγραφο τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου σ. 114 ἐπ. στίχ. 9 - 11.

19. Βλ. τὰ ἀμέσως ἀνωτέρω σημειούμενα ἔγγραφα τῆς ρωσικῆς μονῆς σ. 20¹⁹ καὶ 32¹⁴.

20. Περὶ τούτου γίνεται ἐνίοτε ρητὴ μνεία ἐν τῷ πρακτικῷ. Βλ. Actes de Zographou ἀρ. 4 στίχ. 23 σ. 10 : «ἐξετάσαμεν ἀκριβῶς τὰ ἀμφότερα μέρη». Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ ἐξέτασις αὕτη δὲν ἦτο πάντοτε ἀπληγαμένη ἀντεγκλήσεων. Βλ. αὐτόθι ἀρ. 3 στίχ. 16 σ. 8 : «ταραχῆς καὶ ἀμφισβητήσεως οὐκ ὀλίγης γιγνομένης».

21. Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ ὑπὸ τοῦ πατρ. Ἀλεξανδρείας Ἰωάννου Ε' τοῦ Ἐλεῆμονος ἐπίλυσις διαφορᾶς, ἥτις τῷ προστέθη, ἐνῶ αὐτὸς εὕρισκετο καθ' ὁδὸν (βλ. βίον αὐτοῦ, ἐκδ. H. Delehaye ἐν Anal. Boll. 45 [1927] 58).

τὴν ἄκρως τυπικὴν ἐπὶ τῆς ἐνδημούσης συνόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Κοινὸν πάντως χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ συμφώνως πρὸς τὴν ἀπὸ μακροῦ διαμορφωθείσαν τακτικὴν ²² προσπάθεια τοῦ δικαστηρίου νὰ ἐπιτύχῃ πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀποφάσεως συμβιβαστικὴν μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων μερῶν λύσιν τῆς διαφορᾶς ²³. Ἡ τοιαύτη προσπάθεια παραλείπεται, ὡς εἰκός, ἐπὶ τῶν περιπτώσεων ἐκείνων, καθ' ἃς ἐρευνᾶται τὸ κύρος ἤδη τελεσθέντος ἢ τὸ ἐπιτρεπτόν μέλλοντος νὰ συναφθῇ γάμου, διότι τὰ θέματα ρυθμίζονται ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων, ἀπὸ τῶν ὁποίων οὐδεμία χωρεῖ παρέκκλισις. Ἡ διὰ συμβιβασμοῦ ἄρσις τῆς διενέξεως ἐνίοτε ζητεῖται ὑπ' αὐτῶν τῶν διαδίκων ²⁴. Τὴν ἀναβολὴν τῆς συζητήσεως ²⁵ ἢ τὴν παραπομπὴν τῆς ὑποθέσεως εἰς ἕτερον δικαιοδοτικὸν ὄργανον ²⁶ δύναται νὰ διατάξῃ τὸ δικαστήριον, ἐφ' ὅσον συντρέχουν κατὰ τὴν κρίσιν του εἰδι-

22. Βλ. Τρωϊζνον σ. 80.

23. Βλ. Acta Rossici monasterii ἀρ. 3 σ. 20 ²⁷ (ἔτ. 1048) καὶ ἀρ. 4 σ. 32 ²⁴ (ἔτ. 1051), Actes de Zographou ἀρ. 3 στίχ. 16 - 20 σ. 8 (ἔτ. 1049).

24. Βλ. Dölger, Aus den Schatzkammern ἀρ. 104 στίχ. 12 σ. 278 (ἔτ. 1080) : «καὶ μῆτε τ(ῶν) (μοναχ)(ῶν) τῆς εὐαγεστάτης λαύρας τ(ῶν) Ἰβήρων μῆτε τῶν τ(ῆς) μο(νῆς) τ(οῦ) Σ]α-ράβαρο(ς) διὰ μαρτύρων παραγωγῆς δυναμέν(ων) ἀποδείξει, τίνι τ(ῶν) δύο μερῶν διαφέρει ὁ τόπος, εἰς εἰρηνικὰς συμβι[βάσ]εις ἐλθεῖν ἡρετίσαντο». Πρβλ. καὶ τὸ πλειστάκις μνημονευθὲν ἔγγραφο τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου (ἀνωτ. σημ. 2) σ. 116 στίχ. 23.

25. Βλ. τὸ ἐν ἀρχῇ τῆς προηγ. ὑποσημειώσεως ἔγγραφο, ἐνθα γίνεται μνεῖα τριμήνου ἀναβολῆς τῆς δίκης ἐπὶ σκοπῷ προσαγωγῆς ἀποδεικτικῶν μέσων (στίχ. 8 - 9 σ. 278). Σύντομον ἀναβολὴν διὰ τὸν αὐτὸν ὡς ἄνω λόγον βλ. καὶ ἐν Actes de Philothée ἀρ. 1 στίχ. 88 σ. 4 (ἔτ. 1087).

26. Βλ. τὸ ἐν M.M. τ. 4 σ. 315 ἐπ. δημοσιευόμενον ἔγγραφο τοῦ ἔτ. 1049, ἐξ οὗ προκύπτει ὅτι ὁ ἀποσταλὴς πρὸς ἐκδίκασιν ἀγωγῆς τινος κληρικὸς παραπέμπει τὴν ὑπόθεσιν πρὸς τὴν σύνεδον κατ' αἵτησιν τοῦ ἐναγομένου, ἰσχυρισθέντος ὅτι τὰ ἀποδεικτικά τοῦ δικαίωμάτος του στοιχεῖα ἀπόκεινται ἐν Κωνσταντινουπόλει (σ. 316 ¹⁸⁻²⁵). Παραπομπὴν τῆς ὑποθέσεως πρὸς τὸν κατὰ τὸν τρόπον ἀρμόδιον ἐπίσκοπον περιέχουν κατὰ κανόνα καὶ αἱ πατριαρχικαὶ ἀποφάσεις, αἱ ἐκδιδόμεναι ἐν εἰδὲι γνωματεύσεως ἐπὶ γαμικῶν διαφορῶν (βλ. σχετικῶς ἀνωτ. ὡς καὶ σημ. 7). Ὁ πρὸς ὃν ἡ παραπομπὴ ὀφείλει νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ δικαστηρίου δοθεῖσαν εἰς τὸ θέμα θεωρητικὴν λύσιν ἀναλόγως πρὸς τὰ ἐκ τῆς ἐρεύνης τῆς ὑποθέσεως καὶ τῆς συναφοῦς διεξαγωγῆς ἀποδείξεων μέλλοντα νὰ βεβαιωθοῦν πραγματικὰ περιστατικά. Οὕτως ἐπὶ τῶν περιπτώσεων τούτων παρατηρεῖται διχοτόμησις τῆς διαδικασίας. Κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον διατυπῶνται ὑπὸ τῆς συνόδου ἡ μείζων πρότασις τοῦ νομικοῦ συλλογισμοῦ, ἡ δὲ ἐλάσσων καὶ τὸ συμπέρασμα συμπληροῦνται ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸ δεύτερον στάδιον δικάζοντος ἐπισκόπου. Βλ. Σύντ. τ. 5 σ. 37 ⁸⁻¹¹ (Grumel 844, ἔτ. 1038), 92 ¹⁴⁻²² (Grumel 847, ἔτ. 1025 - 1043), 105 ¹⁹⁻²⁴ (Grumel 1193, ἔτ. 1199). Ἐν τῇ τελευταίᾳ ὑποθέσει ἡ παραπομπὴ γίνεται πρὸς τὸν μητροπολίτην Δυρραχίου, ὄντα ἀρμόδιον διὰ τὴν σύζυγον, καὶ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Δεαβόλεως, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ὑπήγετο ὁ σύζυγος. Χωρὶς νὰ ὀρίζεται τοῦτο ρητῶς, ἐκ τῆς ὅλης διατυπώσεως τοῦ ἐγγράφου προκύπτει, ὅτι οἱ δύο ἐπίσκοποι ὀφείλου νὰ δικάσουν ἀπὸ κοινού. Εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι εἰς μίαν περίπτωσιν ἡ παραπομπὴ γίνεται, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, οὐχὶ πρὸς ἐπίσκοπον, ἀλλὰ πρὸς κοσμικὸν ἀξιωματοῦχον. Βλ. Σύντ. τ. 5 σ. 37 - 39 (οὕτω καὶ Grumel 845, Critique). Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰς ἐν σημ. 5 ἀναφερομένας ἀποφάσεις τοῦ νεστοριανοῦ πατρ. Μᾶρ Chenānischō. Ἐνίοτε δὲν ἐτηρεῖτο ἡ ἀνωτέρω σειρὰ καὶ προηγεῖτο τὸ δεύτερον στάδιον. Τότε τὰ ὡς ἀληθῆ βεβαιωθέντα περιστατικά ἐτίθεντο ὑπ' ὄψιν τῆς συνόδου, ἥτις προέβαινεν εἰς τὴν ἐκδοσιν τῆς ἀποφάσεως. Βλ. Σύντ. τ. 5 σ. 57 ¹⁶⁻²⁰ (Grumel 933, ἔτ. 1081 - 1084).

κοί πρὸς τοῦτο λόγοι, αὐτεπαγγέλτως ἢ κατ' αἰτησιν τινὸς τῶν διαδίκων²⁷. Κατὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας εἶναι δυνατόν νὰ προβῇ τὸ δικαστήριον, ἐν ᾧ τῇ παρατάσεως τῆς δίκης, εἰς τὴν λήψιν προσωρινῶν μέτρων ἀφορώντων εἰς τὸ ἐπίδικον πρᾶγμα²⁸.

§ 7. Ἡ κλήτευσις

Τοὺς ἀπλοὺς ὁρισμοὺς τοῦ καν. 74 Ἀποστ. τοὺς διέποντας τὴν κλήτευσιν τοῦ κατηγορουμένου ἐν Ἀνατολῇ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας συνεπλήρωσαν κατ' ἀρχὰς καὶ βραδύτερον ἀντικατέστησαν λεπτομερέστεραι διατάξεις. Αἱ πρῶται τούτων ἔσχον δυτικὴν τὴν προέλευσιν. Ὁ ἀποκλειστικὸς εἰς τὰς δίκας τῶν ἐπισκόπων ἀφορῶν καν. 19 Καρχ. ὁρίζει σχετικῶς: «καὶ μηδὲ ἀπὸ τῆς κοινωνίας κωλυθῇ ὁ κατηγορούμενος, εἰ μὴ δ' ἂν πρὸς ἀπολογίαν ἐν τῷ δικαστηρίῳ τῶν ἐπιλεγέντων δικάζειν γράμμασι προσκληθεῖς, τῇ ὥρισμένη ἡμέρᾳ οὐδαμῶς ἀπαντήσῃ, τουτέστιν ἐντὸς προθεσμίας μηνὸς ἀφ' ἧς ἡμέρας φανείη τὰ γράμματα δεξάμενος. Ἐὰν δὲ ἀληθεῖς τινὰς καὶ ἀναγκαστικὰς αἰτίας ἀποδείξῃ, τὰς αὐτὸν κωλυσάσας ἀπαντήσῃ πρὸς ἀπολογίαν τῶν κατ' αὐτοῦ προτεθέντων, ἐντὸς ἐτέρου μηνὸς ἀκεραίαν ἐχέτω εὐχέρειαν· μετὰ δὲ τὸν δεύτερον μῆνα μὴ κοινωνήσῃ, ἕως οὗ καθαρὸς ἀποδειχθεῖ». Ὅθεν διὰ τῆς ἀπὸ τῆς Πενθέκτης συνόδου ἐνσωματώσεως τῶν κανόνων τῶν ἐν Καρχηδόνι συνόδων εἰς τὸ δίκαιον τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τὸ ἔγγραφον κατέστη τύπος τῆς κλητεύσεως τοῦ κατηγορουμένου. Ἐγγραφοὶ κλητεύσεις ἀπῆντων καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, ὡς εἶδομεν, πλὴν ὁ τύπος οὗτος δὲν ἐφυλάσσετο ἀπαρεγκλίτως.

Ὁ αὐτὸς καν. 19 Καρχ. ἐπιβάλλει περαιτέρω καὶ τὴν τήρησιν ὥρισμένης προθεσμίας πρὸς ἐμφάνισιν, ἥτοι ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς λήψεως τοῦ ἐγγράφου τῆς κλητεύσεως. Ἡ ἐπίδρασις τῶν ὁρισμῶν τοῦ κοσμικοῦ δικονομικοῦ δικαίου κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ νέου τούτου στοιχείου εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικονομίαν δέον νὰ θεωρηθῇ λίαν πιθανή¹. Παρερχομένου ἀπράκτου τοῦ μηνὸς δύναται, ἐφ' ὅσον πληροῦνται ὥρισμένοι προϋποθέσεις, νὰ παραταθῇ ἡ προθεσμία ἐπὶ ἓνα εἰσέτι μῆνα. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ δὲν ἀπαιτεῖται νέα κλήτευσις τοῦ κατηγορουμένου ἐπισκόπου. Οἰκοθεν νοεῖται ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῶν «γραμμάτων» πραγματοποιεῖται δι' ἀπεσταλμένου τοῦ ἱεραρχικῶς προϊσταμένου τοῦ κατηγορουμένου, πρὸς ὃν,

27. Βλ. τὴν ἐν ἀρχῇ τῆς σ. 26 μνημονευομένην περίπτωσιν. Πρβλ. καὶ Actes de Chilandar ἀρ. 1 στίχ. 1 - 4 σ. 1 (ἔτ. 1009).

28. Βλ. Dölger, Aus den Schatzkammern ἀρ. 104 στίχ. 9 σ. 278 (ἔτ. 1080): «ὅτε [καὶ τὸν] καρπὸν τοῦ ἀμπελῶνος ἐν μεσεγγύῃ κατέχεσθαι τετυπώκαμεν».

1. Τῷ ὄντι τὸ περιεχόμενον τοῦ καν. 19 Καρχ. ἐθεσπίσθη τὸ πρῶτον κατὰ τὴν ἐν Ἰππῶνι σύνοδον ἐν ἔτει 393 (= καν. 7 Γ' Καρχ. ἔτ. 397), ἥτοι ὀλίγα μόνον ἔτη μετὰ τὴν ἐκδοσιν διατάξεως τῶν αὐτοκρατόρων Γρατιανοῦ, Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Θεοδοσίου Α' (Cod. Theod. IX 2, 3 ἔτ. 380 = Cod. Just. IX 3, 2 § 2), δι' ἧς εἰσῆχθη ἡ τριακονθήμερος προθεσμία κατὰ τὴν κλήτευσιν τοῦ κατηγορουμένου ἐν ποινικαῖς δίκαις.

κατά τὰς διατάξεις τοῦ καν. 19 Καρχ. ἔδει νὰ ὑποβληθῇ ἡ κατηγορία. Ὁ ἀπεσταλμένος οὗτος θὰ βεβαιώσῃ ἐν καιρῷ καὶ τὴν ἀφετηρίαν τῆς μηνιαίας προθεσμίας ἀποτελοῦσαν ἡμέραν λήψεως τοῦ ἐγγράφου τῆς κλητεύσεως. Περὶ τῆς ιδιότητος ὅμως τοῦ προσώπου, δι' οὗ θὰ πραγματοποιηθῇ ἡ κλήτευσις τοῦ ἐπισκόπου, οὐδὲν ὀρίζεται ἐν τῷ καν. 19, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν καν. 74 Ἀποστ., καθ' ὃν ἡ κλήτευσις γίνεται διὰ δύο ἐπισκόπων.

Ἐὰν ὁ κατηγορούμενος φέρῃ τὸν βαθμὸν πρεσβυτέρου ἢ διακόνου ἀκολουθεῖται, κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ καν. 20 Καρχ., ἡ ὑπὸ τοῦ καν. 19 διαγραφόμενη διαδικασία τηρουμένων τῶν αὐτῶν προθεσμιῶν². Ἀντιθέτως δὲν προκύπτει σαφῶς ἐκ τοῦ καν. 20 ἐὰν τηρῇται ἡ αὐτὴ διαδικασία καὶ προκειμένης τῆς ἐκδικάσεως κατηγοριῶν στρεφομένων κατὰ κατωτέρων κληρικῶν, ἐφ' ὧν ἀρμόδιος εἶναι ὁ ἐπίτοπιος ἐπίσκοπος. Τὸ γράμμα τῆς διατάξεως συνηγορεῖ ὅμως, κατὰ τὴν γνώμην μου, ὑπὲρ τῆς ἀποφατικῆς ἀπαντήσεως.

Ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν κανόνων τούτων τῆς Καρχηδόνας προκύπτουν δύο τινά: Πρῶτον μὲν δὲν ἀφίεται δι' αὐτῶν πεδίων ἐφαρμογῆς τοῦ καν. 74 Ἀποστ.³ ἐπιβάλλοντος τριττὴν κλήτευσιν. Δεύτερον δὲ καὶ αὐτῆς τῆς τριακονθημένου κλητεύσεως ἡ ἐφαρμογὴ περιορίζεται τόσον ἐκ τῶν πραγμάτων, ὅσον καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ γράμματος τοῦ καν. 19, ὁμιλοῦντος περὶ τῶν ἐνώπιον τῆς ἐτησίας συνόδου τῶν ἐπισκόπων τῆς ἀφρικανικῆς Ἐκκλησίας διεξαγομένων δικῶν, ἐπὶ τῶν τακτικῶν μόνον ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων.

Ἡ πενιχρότης τῶν ὑπὸ τῶν πηγῶν τῆς περιόδου ταύτης, ἰδίᾳ τῶν συνοδικῶν πρακτικῶν, παρεχομένων σχετικῶν στοιχείων οὐδόλως διευκολύνει τὴν διαπίστωσιν τοῦ βαθμοῦ προσηλώσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων εἰς τὰς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀμέσως προηγηθέντων αἰώνων διαμορφωθείσας ἀρχὰς τῆς κλητεύσεως, ὡς καὶ τὸν καθορισμὸν τῶν φθινοῦσης τῆς Ζ' ἑκατονταετίας εἰς τὰς ἀρχὰς ταύτας ἐπενεχθεῖσων ἐνδεχομένως τροποποιήσεων ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων κανόνων τῆς Καρχηδόνας.

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν πηγῶν ἀγόμεθα εἰς τὰς ἀκολουθοῦσας παρατηρήσεις, αἵτινες ἐν συνεχείᾳ τῶν ἀνωτέρω (§ 6) γραφέντων δὲν περιορίζονται εἰ μόνην τὴν ποινικὴν διαδικασίαν. Περὶ τῆς κλητεύσεως τοῦ κατηγορουμένου ἢ ἐναγομένου ἐκδίδεται, εἴτε κατόπιν αἰτήσεως τοῦ κατηγοροῦ⁴, εἴτε προτάσει τοῦ προέ-

2. Παρὰ τὴν ἔλλειψιν ρητῆς μνείας τοῦ καν. 19, δέον ἢ τοιαύτη παραπομπὴ εἰς τὰς διατάξεις τοῦ ὡς ἐκ τῆς ὅλης διατυπώσεως τοῦ καν. 20 («... τοῦ αὐτοῦ τῶν ἡμερῶν καὶ υπερθέσεων καὶ ἐξετάσεων καὶ προσώπων μεταξὺ τῶν κατηγορούντων καὶ κατηγορουμένων τύπου φυλαττομένου») νὰ θεωρηθῇ βεβαία.

3. Ἡ διάταξις ἦτο ἀσφαλῶς ἄγνωστος εἰς τοὺς μετασχόντας τῶν Ἀφρικανικῶν συνόδων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Πατέρας, δοθέντος ὅτι αἱ Διαταγαὶ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ὧν τὸ Η' βιβλίον καλύπτουν οἱ Ἀποστολικοὶ κανόνες, συνετάγησαν ἐν Ἀνατολῇ κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον ἢ, ἴσως, μεταγενεστέρως.

4. Ἡ προφορικὴ διατύπωσις τοιοῦτου αἰτήματος ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Προυσιᾶδος Δομετίου ἐν τῇ κατὰ τὴν 14ην συνεδρίαν τῆς Ζ' Οἰκ. Συνόδου διατυπωθεῖσα κατηγορία κατὰ τοῦ ἱερομονάχου Πολυχρονίου ἐπὶ μονοθελητισμῷ μαρτυρεῖται ἐν Mansi XI στ. 601 C. Τὸ παράδειγμα

δρου⁵ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου ἀπόφασις, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι ἤδη συγκροτημένον. Ἄλλως ἢ περὶ κλητεύσεως ἀπόφασις λαμβάνεται ὑπὸ μόνου τοῦ συγκαλοῦντος τὴν ἀπαρτιζούσαν τὸ δικαστήριον σύνοδον ἐπισκόπου⁶ ἢ γενικώτερον ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς⁷, παρὰ τῇ ὁποίᾳ ἐκκρεμεῖ ἡ ἐκδίκασις τῆς ὑποθέσεως. Ἡ κλήτευσις διατάσσεται ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος⁸, ἐφ' ὅσον οὗτος συγκαλεῖ τὸ δικαστήριον, προκειμένου περὶ ἐκτάκτου τοιούτου, ἢ παραπέμπει τὴν ὑπόθεσιν πρὸς ἐκδίκασιν εἰς τακτικὸν ἐκκλησιαστικὸν δικαστήριον.

Ἰδιαίτερα σημασία ἀπεδόθη πάντοτε εἰς τὰ πρόσωπα, διὰ τῶν ὁποίων ἐξετελείτο ἡ περὶ κλητεύσεως τοῦ κατηγορουμένου ἀπόφασις. Κατηγορούμενος ἐπίσκοπος ἔδει νὰ κλητεύεται διὰ δύο ἐπισκόπων κατὰ ρητὴν ἐπιταγὴν τοῦ καν. 74 Ἀποστ., πρὸς τὴν ὁποίαν ἐξηκολούθησαν συμμορφούμενα τὰ ἐκκλησιαστικά δικαιοδοτικά ὄργανα κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς ἐξεταζομένης περιόδου⁹. Ὁ τύπος ὁμῶς οὗτος δὲν ἐτηρεῖτο ἐὰν ὁ κλητευόμενος εἶχεν ἀπολέσει τὸν ἐπισκοπικόν

τοῦτο εἶναι τὸ μόνον γνωστὸν· ἀλλ' ἴσως ἡ τοιαύτη σπάνις νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν ἔλλειψιν ἐγγράφων κατηγορίας προερχομένων ἐκ τῆς περιόδου ταύτης (βλ. ἀνωτ. § 2).

5. Βλ. τοὺς λόγους τοῦ πατρ. Ταρασίου κατὰ τὴν 1ην συνεδρίαν τῆς Ζ' Οἰκ. Συνόδου περὶ τῆς κλητεύσεως τῶν εἰς τὴν συγκρότησιν τῆς συνόδου ἔργῳ ἐναντιωθέντων ἐπισκόπων (Mansi XII στ. 1002 B). Εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι οὗτοι δὲν κατονομάζονται ὑπ' αὐτοῦ ὡς γνωστοὶ τοῖς πᾶσι (αὐτόθι στ. 999 E). Κατὰ τὴν 5ην συνεδρίαν τῆς ἐν ΚΠ. συνόδου ἐτ. 879/80 ὁ Σμύρνης Μητροφάνης ἐκλητεύθη τῇ αἰτήσει τῶν παπικῶν ἀντιπροσώπων (Mansi XVII A στ. 496 D), οἵτινες μετεῖχον ἐν πολλοῖς τῆς διευθύνσεως τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου.

6. Βλ. ἐπιστ. 157 πατρ. Νικολάου Α' Μυστικοῦ πρὸς τὸν Δημήτριον Κυζίκου ἐν P.G. PIA' στ. 385 C 4 (κλητεύσεις ἀδελφῶν ἐπισκόπων)· ὡσαύτως ἔγγραφον ἐκδιδόμενον ὑπὸ Michel, Bischofsprozess σ. 451 4-5 = Oudot σ. 36 3-4 (κλητεύσεις ἐπισκόπου Τρανουπόλεως).

7. Βλ. ἐγγράφον ἐν τῷ πρωτεδικδικῷ βιβλίῳ ὡς παραδίδει ταύτην ὁ Θεόδωρος Βαλσαμών ἐν Σύντ. τ. 4 σ. 531 23-25 περὶ τῆς κλητεύσεως κατὰ τὴν ἐνώπιον τοῦ Πρωτεδικτικοῦ διαδικασίαν (βλ. τὸ χωρίον κατωτ. σημ. 48). Ἐτι βλ. Kaser, Zivilprozessrecht σ. 461 σημ. 8 διὰ τὰς ὑπὸ κοσμικῶν δικαστῶν ἐκδιδομένας ἀποφάσεις κλητεύσεως, τοῦθ' ὅπερ ἐφήρμοζον καὶ τὰ ἐκκλησιαστικά δικαστήρια ὡς αἱ ἐδεσμεύοντο ὑπὸ κοσμικῶν δικονομικῶν τύπων (βλ. κατωτ. σημ. 23).

8. Βλ. ἐν L. P e t i t, Βίος Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἀθῶ ἐν Anal. Boll. 25 (1906) 49 29 μνεῖαν ἐγγράφου τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Α' Τζιμισκῆ, δι' οὗ ἐκλήθη ὁ Ἀθανάσιος ὅπως ἐμφανισθῇ καὶ ἀπολογηθῇ ἐπὶ κατηγοριῶν περιεχομένων εἰς δέξιν ὑποβληθεῖσαν ὑπὸ μοναχῶν (Reg. 743, πρὸ ἐτ. 972). Ἐτι τὰ τῆς παραπομπῆς εἰς συνοδικὸν δικαστήριον τῶν προεξαρχόντων τῆς αἰρέσεως τῶν Ἰακωβιτῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ Γ' ἐν ἔτει 1030 ἐν συνοδικῷ τόμῳ τοῦ πατρ. Ἀλεξίου Στουδίτου δημοσιευθέντι ὑπὸ F i c k e r, Erlasse σ. 11 23-26 (G r u m e l 839). Ἡ ἐντολὴ καὶ μερίμνη τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς πραγματοποιήσις κλητεύσεως συνδέεται πιθανῶς πρὸς βίαιαν προσαγωγὴν τοῦ κατηγορουμένου, ἔστω καὶ ἂν δὲν γίνεται πάντοτε εὐθέως λόγος περὶ τούτου ἐν ταῖς πηγαῖς. Βλ. σχετικῶς κατωτέρω.

9. Δι' ἐπισκόπων ἐκλήθη νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τῆς ἐνδημούσης συνόδου ἐπὶ Λέοντος Ε' τοῦ Ἀρμενίου ὁ πατριάρχης Νικηφόρος Α' (806 - 815) (βίος Νικηφόρου, ἐκδ. C. de Boor σ. 193 12-14· Scriptor inc. 357 10). Κατὰ τὴν 3ην συνεδρίαν τῆς συνόδου ΚΠ. ἐτ. 869/70 ἐκλητεύθησαν διὰ τριῶν ἐπισκόπων δύο ἐπίσκοποι, οἵτινες μὴ ὑπογράφαντες τὸν ὑπὸ τῶν παπικῶν ἀντιπροσώπων προσκομισθέντα λίβελλον κατέστησαν ὑποποτι φιλίας πρὸς τὸν Φώτιον (Mansi XVI στ. 45 C καὶ 324 A). Ὁμοίως διὰ τριῶν ἐπισκόπων ἐκλητεύθη κατὰ τὴν 5ην συνεδρίαν τῆς ἐν τῷ ναῶ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας τῇ 879/80 συνελθούσης συνόδου ὁ Σμύρνης Μητροφάνης (Mansi XVII A

κόν βαθμόν συνεπεία καταδίκης¹⁰. Ἡ ιδιότης ἀντιθέτως τοῦ «ὕποψηφίου», μήπω δεξαμένου τὴν εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμὸν χειροτονίαν, δὲν ἡμποδίσεν εἰς μίαν περίπτωσιν¹¹ τὴν τήρησιν τοῦ κανόνος τούτου. Ἡ ὀριστική διαμόρφωσις τῆς ἱεραρχίας τῶν πατριαρχικῶν ἀξιωματούχων ἐπέδρασεν ἀποφασιστικῶς ἐπὶ τὴν ἰσχὺν τοῦ καν. 74 Ἀποστ. Διὰ τῆς διοργανώσεως τοῦ γραφείου τοῦ Χαρτοφύλακος, ὅστις καίτοι μὴ πρῶτος τῇ τάξει ταχέως ὑπεσκέλισε κατὰ τὴν σπουδαιότητα τοῦς λοιποὺς ἀξιωματούχους τῆς πρώτης πεντάδος¹², τοὺς προσκαλοῦντας ἐπισκόπους ἀντικατέστησαν οἱ ὑπ' αὐτὸν τελοῦντες πατριαρχικοὶ νοτάριοι. Ὁ χρόνος τῆς τοιαύτης μεταβολῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῇ ἐπακριβῶς. Πάντως εἶναι βέβαιον ὅτι κατὰ τὸν IB' αἰῶνα οὐδεμία κλήτευσις ἐπραγματοποιεῖτο πλέον

στ. 496 DE). Καὶ παρὰ ταῖς αἰρετικαῖς ἐκκλησίαις τῆς Ἀνατολῆς ἐτηρεῖτο ὁ κανὼν οὗτος. Κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Μιχαὴλ Σύρου, Χρονικὸν XI 23: II 512 a ἐπίσκοπός τις Ἀθανάσιος ἐκλήτευθη, ἵνα ἐμφανισθῇ πρὸς τῆς ὑπὸ τοῦ μονοφυσίτου πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἰωάννου συγκληθείσης ὀλίγον πρὸ τοῦ 752 συνόδου διὰ τοῦ ἐπισκόπου Δάρκας Δαυὶδ.

10. Ἡ ὑπὸ τῆς Πρωτοδευτέρως συνόδου κλήτευσις τοῦ πατρ. Ἰγνατίου ἐπραγματοποιήθη οὐχὶ δι' ἐπισκόπων (βίος Ἰγνατίου P.G. PE' στ. 517 B' Αἰβέλλος Θεογνώστου εἰς τὸ ὄνομα Ἰγνατίου ἐν Mansi XVI στ. 296 E ἐπ.), διότι ὡς ἤδη καθαιρεθεὶς δὲν ἐθεωρεῖτο ἐπίσκοπος (βίος Ἰγνατίου P.G. PE' στ. 517 D 8). Ἡ κατὰ τῆς τοιαύτης κλητεύσεως ἔντονος διαμαρτυρία (Αἰβέλλος Θεογνώστου κλπ., ἐνθ' ἄνωτ. στ. 300 A) ὁφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἡ προηγηθεῖσα καταδίκη δὲν ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου καὶ τῶν ὁπαδῶν του. Βλ. σχετικῶς βίον Ἰγνατίου P.G. PE' στ. 517 CD. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ὁ Φώτιος ἐκλήθη νὰ εἰσέλθῃ κατὰ τὴν 5ην συνεδρίαν τῆς συνόδου ΚΠ. ἔτ. 869/70 διὰ λαϊκῶν κατὰ ρητὴν ἀπαίτησιν τῶν Ρωμαίων ἀντιπροσώπων (Mansi XVI στ. 340 B). Ἐν συνεχείᾳ ὁμοῦς ἀπεστάλη πρὸς αὐτὸν ἔγγραφον τῆς συνόδου διὰ τοῦ συγκλήτου Ἡλίου, ἥτοι οὐχὶ ἐπισκόπου ἀλλὰ πάντως κληρικοῦ (Mansi XVI στ. 76 BC, 340 CD). Κατὰ τὴν 8ην συνεδρίαν τῆς αὐτῆς συνόδου ἐκλήτευσθαι διὰ δύο λαϊκῶν ὁ ἀρχηγὸς τῶν εἰκονομάχων Θεόδωρος ὁ Κρίθινος (Mansi XVI στ. 140 A, 388 C). Ἐφ' ὅσον οὗτος ταυτίζεται μετὰ τοῦ ἐπὶ Θεοφίλου ἐν ἔτει 837/38 πρὸς τὸν ἐν Σικελίᾳ Δοῦκα Ἀλέξιον τὸν Μωσσηλὲ σταλέντος ἀρχιεπισκόπου (Reg. 433 καὶ αἱ αὐτόθι ἀναφερόμεναι πηγαί), ἐμεσολάβησε προφανῶς ἡ καθάρσις τούτου. Ἐν τῇ πράξει φαίνεται ὅτι οἱ καθηρημένοι ἐπίσκοποι ἐκκλητεύοντο εἴτε διὰ λαϊκῶν, εἴτε διὰ κληρικῶν μὴ φερόντων ὁμοῦς τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμόν. Κατὰ τὴν 4ην συνεδρίαν τῆς αὐτῆς ἐν ΚΠ. συνόδου τοῦ ἔτους 869/70 ἡ κλήτευσις δύο ἐκ τῶν ἀκολουθούντων τὸν Φώτιον ἐπισκόπων ἐπραγματοποιήθη διὰ δύο κληρικῶν καὶ ἐνὸς κοσμικοῦ ἀξιωματούχου (Mansi XVI στ. 54 E, 329 A). Ἐνεκα τῆς μὴ συμπτώσεως κατὰ τὸ περιεχόμενον τῶν λατινικῶν καὶ τῶν ἑλληνικῶν πρακτικῶν δὲν προκύπτει σαφῶς ἂν οἱ ἐν λόγῳ ἐπίσκοποι ἐκλήθησαν ἵνα δικασθῶν κατὰ σχετικὴν ἀπαίτησιν τῶν παρισταμένων συγκλητικῶν καὶ παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ πάπα, ὡς ἐκ τῆς προηγηθείσης καταδικαστικῆς ἀποφάσεως τῆς ρωμαϊκῆς συνόδου, ἡ διὰ νὰ παρὰσχουν ὠρισμένως πληροφορίας πρὸς τὴν καλοῦσαν σύνοδον. Ἡ διατύπωσις τῆς κλήσεως κατὰ τὰ ἑλληνικὰ πρακτικά (αὐτόθι στ. 329 A) ἐνισχύει τὴν πρώτην ἐκδοχὴν, ἐνῶ εἰς τὰ λεπτομερέστερα καὶ πιστότερα λατινικὰ πρακτικά τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Βιβλιοθηκαρίου ἡ λέξις «rejudicentur» (αὐτόθι στ. 54 D) εὐρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν διδομένην εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους ἐντολὴν (αὐτόθι στ. 54 E).

11. Διὰ τριῶν ἐπισκόπων συνοδευομένων ὑπὸ κοσμικοῦ ἀξιωματούχου, ἐνὸς διακόνου καὶ τινων ἀναγνωστῶν ἐκλήτευσθαι ἐν ἔτει 1157 ὁ ὑποψήφιος Ἀντιοχείας Σωτήριχος ὁ Πανευγενὸς (Σ α κ κ ε λ ἰ ω ν ο ς, Πατριμ. β. 325²⁵⁻²⁸).

12. Z h i s h m a n σ. 109. - B e c k, Literatur σ. 109. Βλ. αὐτόθι μετὰ τῶν σχετικῶν παραπομπῶν εἰς τὰς πηγὰς καὶ τὰ τῆς ἐξελιζέως τοῦ θεσμοῦ τούτου μέχρι τῆς τελικῆς του διαμορφώσεως.

διὰ τῆς ἀποστολῆς ἐπισκόπων¹³. Ἐπὶ τῶν λοιπῶν κληρικῶν φαίνεται ὅτι ἐξηκολούθει νὰ τηρῆται ἡ ἀρχὴ τῆς ἀποστολῆς προσώπων φερόντων τὸν αὐτὸν πρὸς τὸν κλητευόμενον βαθμὸν¹⁴. Ἡ κατὰ τὴν κλήτευσιν χρησιμοποίησις λαϊκῶν, καὶ μάλιστα πολιτειακῶν ὀργάνων, ἐφ' ὅσον δὲν δικαιολογεῖται ἐκ τῆς ιδιότητος τοῦ κλητευομένου¹⁵, ὑποδηλοῖ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνάμειξιν τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς πρὸς ἄσκησιν ἐξαναγκασμοῦ¹⁶. Τῆς ὑποχρέωσης καταβολῆς τελῶν διὰ τὴν πρὸς τούτους γινομένην «ὑπόμνησιν» δὲν ἐξηροῦντο οἱ κληρικοὶ καὶ μοναχοί. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ ὕψος αὐτῶν καθιερώθη ὑπὸ τῆς πολιτειακῆς νομοθεσίας εἰδικὴ εὐνοϊκὴ μεταχείρισις τῶν ἐν λόγῳ προσώπων¹⁷. Συμφώνως πρὸς ἐτέραν διάταξιν τῆς αὐτῆς νομοθεσίας ἔδει ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ «ὑπόμνησις» νὰ πραγματοποιηθῇ «ὑβρεως χωρὶς καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης τιμῆς»¹⁸.

Ἡ ἐπιταγὴ τοῦ ἀποστολικοῦ κανόνος, ὅπως ὁ μὴ προσερχόμενος κατηγορούμενος ἐπίσκοπος καταδικάζεται μετὰ τὴν τρίτην κλήτευσιν, δὲν φαίνεται κατ' ἀρχὴν παραβιαζομένη¹⁹. Καίτοι δὲν ἀπαντοῦν ἐν ταῖς πηγαῖς παραδείγματα

13. Ταῦτα προκύπτουν ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Βαλσαμῶνος γενομένης ἐρμηνείας τοῦ καν. 74 'Αποστ. (Σύντ. τ. 2 σ. 95³¹ - 96³¹): «Τὸ δὲ μετὰ δύο ἀρχιερέων, καὶ μὴ ἄλλως πως τὴν τούτου μετάκλησιν γίνεσθαι, ὡς τινες εἶπον, οὐκ ἐστὶ νόμιμον, οὐδὲ τῆς ἐννοίας τοῦ παρόντος κανόνος· ὅτε γὰρ οὗτος ἐγγράφη, οὔτε δικαστῶν, οὔτε πατριαρχικῶν νοταρίων ἐνῆργει αὐτοπιστία· καὶ διὰ τοῦτο προβαίνειν ὠρίσθη τὰς τῶν ἀρχιερέων μετακλήσεις παρ' ἐπισκόπων δύο. Σήμερον δὲ τῆς τῶν δικαστῶν, καὶ τῶν πατριαρχικῶν νοταρίων αὐτοπιστίας ἐνεργούσης, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰ δι' αὐτῶν γινόμενα ἐπιφωνήματα ἔξουσιν τὸ ἀπαρεγγεῖρητον· καλῶς οὖν καταδικασθῆσεται ὁ δι' αὐτῶν ἐπιφωνηθεὶς, καὶ μὴ ἀπαντήσας εἰς τὸ δικαστήριον, ὡς τῶν ἐπιφωνημάτων μὴ κατασειόμενων ἐκ τοῦ μὴ γίνεσθαι παρὰ ἀρχιερέων».

14. Οὕτω κατὰ τὴν δευτέραν κλήτευσιν ἡγουμένου τινὸς ἐν 'Αγίῳ Ὄρει ἀπεστάλησαν τρεῖς ἡγούμενοι, ὡς ρητῶς μαρτυρεῖται ἐν Actes de Xéropotamou ἀρ. 3 στίχ. 28 σ. 49 (ἐτ. 1016). Ὁ τρόπος διενεργείας τῆς πρώτης κλητεύσεως αὐτοῦ δὲν προκύπτει ἐκ τοῦ ἐγγράφου.

15. Βλ. ἀνωτ. σημ. 10.

16. Οὕτως ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ἐν ἐπιστ. 48 (P.G. 40⁶ σ. 1073 C), παραπονεῖται ὅτι ὠδηγήθη εἰς τὴν σύνοδον τοῦ ἐτ. 809 ὑπὸ «ἀρχόντων». Βλ. κατωτέρω σημ. 52 καὶ ἑτέρα παραδείγματα βιαιᾶς προσαγωγῆς.

17. Βλ. Βασιλ. 3, 1, 44 (=Nov. 123, 28=Coll. LXXXVII Capp., cap. 67 - 70 ἐν Heimbach, 'Ανέκδοτα II σ. 228 - 229). Πρβλ. καὶ Coll. tripartita III 1, 2 ἐν Voellii - Justellii, Bibliotheca II σ. 1325¹²⁻²⁴, ὡς καὶ Νομοκ. ΙΔ' τίτλ. Θ' 1 ἐν Σύντ. τ. 1 σ. 176.

18. Βλ. Βασιλ. 3, 1, 43 (=Nov. 123, 27=Coll. LXXXVII Capp., cap. 65 ἐν Heimbach, 'Ανέκδοτα II σ. 228). Πρβλ. καὶ Νομοκ. ΙΔ' τίτλ. Θ' 1 ἐν Σύντ. τ. 1 σ. 176.

19. Ὁ Θεόδωρος Κρίθνος καταδικάσθη κατὰ τὴν 8ην συνεδρίαν τῆς ἐν ἔτει 869/70 ἐν ΚΠΙ. συνελθούσης συνόδου μετὰ μίαν ἄκαρπον κλήτευσιν. Τοῦτο ὅμως δὲν συνιστᾷ παραβίαν τοῦ κανόνος, δεδομένου ὅτι οὗτος ὁμιλεῖ περὶ κλητεύσεως κληρικῶν φερόντων τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμὸν, ὃν δὲν φαίνεται κατέχων ὁ Θεόδωρος (βλ. ἀνωτ. σημ. 10). Μετὰ δέκα ἔτη, κατὰ τὴν 5ην συνεδρίαν τῆς συνόδου ἐν τῷ ναφί τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἡ κατὰ τοῦ Σμύρνης Μητροφάνους ἀπόφασις ἀπηγγέλη μετὰ μίαν κλήτευσιν αὐτοῦ, ἀπορριφθείσης τῆς περὶ ἀναβολῆς τῆς συζητήσεως αἰτήσεως τοῦ κατηγορουμένου (βλ. κατωτ. σημ. 40), δοθέντος ὅτι οὗτος κατ' ἐπανάληψιν ἐκλήθη νὰ ἀπόσχη τῆς ἀντικανονικῆς αὐτοῦ συμπεριφορᾶς (Mansi XVII A σ. 497 AB). Κατὰ φῶρον ὅμως παραβίαν ἀποτελεῖ ἡ κατὰ τὸν Νικ. Χων. 651²² λαβοῦσα χώραν δίκην ἐρήμην τοῦ μητροπολίτου

εφαρμογής της, εἰμὴ εἰς ὅλως περιορισμένην κλίμακα ²⁰ ἢ ἐπικράτησις της ἑναντι τοῦ καν. 19 Καρχ. οὐδέποτε ἡμφεσβητήθη ²¹. Ἀλλωστε ἡ διάταξις τῆς πολιτειακῆς νομοθεσίας ²², καθ' ἣν ἐν ταῖς *cognitiones extraordinariae* δεόν τρις νὰ κληθῇ ὁ ἐναγόμενος πρὶν ἢ διεξαχθῇ ἡ δίκη ἐρήμην αὐτοῦ, ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικονομίας ²³.

Κατὰ τὴν κλήτευσιν ἀπεστέλλετο κατὰ κανόνα ²⁴ ἔγγραφον ²⁵ πρὸς τὸν κατη-

Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνου Μεσοποταμίτου ἄνευ κλητεύσεως, ἥτις ἀπέληξεν εἰς τὴν καθάρισιν τοῦ κατηγορουμένου.

20. Ὡς ἢ εἰς τινὰς περιπτώσεις λίαν ἐνεργῶς ἐκδηλωθεῖσα ἀνάμειξις τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας εἰς τὸ ἔργον τῆς κλητεύσεως νὰ περιορίσεν, ἵνα μὴ εἴπω ἐξεμυδένισε, τὰς εὐκαιρίας ἐφαρμογῆς τῆς διατάξεως. Πάντως ἡ ἰσχὺς αὐτῆς τὸνίζεται ἐν τῷ λιβέλλῳ Θεογνώστου κλπ. (Mansi XVI σ. 300 A). Ἐν τῷ βίῳ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Λεοντίου (IB' αἰ.) ἐν Μακκάριου τοῦ Χρυσόκεφαλου, Λόγοι πανηγυρικοὶ ιδ', ἐν Κοσμοπόλει ἄ.ε. (=ἐν Βιέννῃ 1793), σ. 419 ἀναφέρεται τρις γενομένη κλήτευσίς ἐπισκόπου. Ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Μιχαὴλ Σύρου, Χρονικὸν XI 23: II 512 a, καθ' ἣν τῆς ὑπὸ τῆς ἐν Χαρρὰν ὀλίγον πρὸ τοῦ 752 συνεληθοῦσης συνόδου καταδικῆς ἐπισκόπου τινὸς προηγήθησαν τρεῖς κλητεύσεις, συνάγεται ὅτι ἡ διάταξις ἐτύγχανεν ἐφαρμογῆς καὶ παρὰ τοῖς μονοφυσίταις.

21. Βλ. ἐρμηνείαν τοῦ Βαλσαμῶνος εἰς καν. 19 Καρχ. ἐν Σύντ. τ. 3 σ. 361 ²⁰⁻²⁴.

22. Nov. 112,3 (=Bass. 7,4,2), Ν. Λέοντος 108, ἐκδ. Noailles-Dain σ. 355 ³, Ν. Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ ἔτ. 1166 κεφ. α' ἐν J.G.-R. I σ. 391 (Reg. 1465).

23. Πρῶτος ἀναφέρει ὁ Βαλσαμῶν (σχόλια εἰς καν. 74 Ἀποστ. καὶ 19 Καρχ. ἐν Σύντ. τ. 2 σ. 95 καὶ τ. 3 σ. 361 ἀντιστοίχως) ὅτι δεόν νὰ τηρηθῶν αἱ διατάξεις τῆς Νεαρχῆς τοῦ Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ (βλ. προηγουμένην ὑποσημείωσιν), ἐφ' ὅσον ἡ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου διαδικασία ἐκινήθη διὰ τῆς δόσεως λιβέλλου. Ἐνταῦθα δὲν νοοῦνται μόνον οἱ *libelli conventionis*, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκ τῶν πρώτων αἰώνων γνωστοὶ κατηγορικοὶ λιβέλλοι, δεδομένου ὅτι τοῦτο κρατεῖ ἀκὴν οἷας ἐστὶν ὑποθέσεως τὸ αἰτίημα. Συνεπῶς τὰ ὑπὸ τοῦ Βαλσαμῶνος γραφόμενα ἀφοροῦν τόσον εἰς τὰ κοσμικὰ δικαστήρια, δεδομένου ὅτι αἱ περὶ *privilegium fori* τῶν κληρικῶν διατάξεις εἶχον ἀτονῆσαι, ὅσον καὶ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια, διὰ τὰς πρὸς ταῦτα ὑποβαλλομένας ἐναντίον κληρικῶν κατηγορίας. Ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν διοικητικῶν διαφορῶν ἀντιθέτως («εἰ γὰρ διὰ τῆς τάξεως προσαγγελοῦν τι κατὰ ἐπισκόπου ἢ κληρικῶν ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα») ἐξακολουθεῖ κατὰ τὸν αὐτὸν κανονολόγον ἐφαρμοζόμενος ὁ καν. 74 Ἀποστ. ὡς πρὸς τὴν κλήτευσιν καὶ τὰς συνεπειὰς τῆς μὴ ἐμφανίσεως τοῦ καλουμένου. Περαιτέρω καὶ ἡ ἀνάγκη τῶν τριῶν κλητεύσεων παντὸς ἐνκαγομένου εἰς τὴν πρωτεκδικιὴν διαδικασίαν (Βαλσαμῶνος, Μελέτη χάριν τῶν δύο ὁφειλῶν τοῦ τε χαρτοφύλακος καὶ τοῦ πρωτεκδίκου ἐν Σύντ. τ. 4 σ. 531 ²⁵) ὁφείλεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κοσμικοῦ δικαίου, πολλῶ μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ καθ' ὅλην ἀρμοδιότης τοῦ πρωτεκδίκου περιελάμβανε κυρίως τὰς εἰς τὸν *status libertatis* ἀναφερομένας ὑποθέσεις (βλ. Βαλσαμῶνα ἐνθ' ἄνωτ. σ. 533 ⁴⁻⁸).

24. Δὲν ἐλλείπουν ὅμως καὶ προφορικαὶ κλητεύσεις, ὡς λ.χ. εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἰγνατίου (βίος Ἰγνατίου ἐν P.G. PE' σ. 517 C 2, 12).

25. Ἐγγραφα συναντῶμεν κατὰ τὴν κλήτευσιν τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου (βίος Νικηφόρου, ἐκδ. C. de Boor σ. 193 ¹⁰), τοῦ Φωτίου (Mansi XVI σ. 76 BC, 340 CD), ἀδελφοῦ ἐπισκόπου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικολάου Α' Μυστικοῦ (ἐπιστ. 157 πρὸς τὸν Κυζικεὺς Δημήτριον ἐν P.G. PIA' σ. 385 C 4) καὶ τοῦ ὑποψηφίου Ἀντιοχείας Σωτηρίχου Παντεργένου (Σακκαλιώνας, Πατμ. Βιβλ. σ. 325 ²⁵⁻²⁸). Κλήτευσιν δι' ἐγγράφου κατὰ τὴν διαδικασίαν ἐπὶ ἰδιωτικῶν διαφορῶν βλ. ἐν Actes de Xéropotamou ἀρ. 3 στίχ. 22 σ. 49 (ἔτ. 1016): «δεδηλοκότες δὲ τῷ μο(να)-χ(ῶ) Ἀθανασίῳ μετὰ (καὶ) πιτταχίῳ τοῦ ἐλθεῖν αὐτόν».

γορούμενον. Τὸ τυπικὸν περιεχόμενον τοῦ ἐγγράφου τούτου, τὸ ὁποῖον δὲν ἀπαντᾷ πλέον ὑπὸ ἐνιαῖον ὄνομα²⁶, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ περιγραφῇ ἐλλείψει ἐπαρκῶν παραδειγμάτων²⁷. Ἡ κατὰ τὰ ἀνωτέρω γινομένη κλήτευσις ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Θεοδώρῳ Βαλσαμῶνι²⁸ ὑπὸ τὸν ὄρον «μῆνυμα», ἀντιδιαστέλλομένη πρὸς τὴν καθ' ὠρισμένον τρόπον πραγματοποιουμένην συμφώνως πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ κοσμικοῦ δικαίου, ἐφ' ὅσον ἐπιβάλλεται καὶ τούτων ἡ τήρησις. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ Βαλσαμῶνος, εἰ καὶ οὐχὶ ἄνευ ἐξαιρέσεων²⁹, ὁ ὅρος «ἐπιφώνημα». Δι' αὐτοῦ, ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸν ὄρον «πρόγραμμα»³⁰ τῆς κοσμικῆς δικονομίας, νοεῖται ἔγγραφον εἰς κοινὴν θέαν ἐν δημοσίῳ τινὶ τόπῳ ἐκτιθέμενον³¹. Τοῦ τύπου τούτου ἡ τήρησις ἐπιβάλλεται, ἀνεξαρτήτως τῆς ιδιότητος τοῦ ἐγκαλουμένου, ἐφ' ὅσον ἡ προσφυγὴ γίνεται κατὰ τὴν διαδικασίαν τῶν λιβέλλων³².

Ἐξαιρουμένων τῶν διὰ «τριακονθήμερων ἐπιφωνημάτων» γινομένων κλητεύσεων, δὲν γνωρίζομεν μετὰ βεβαιότητος τὰς συνήθως παρεχομένας εἰς τοὺς κα-

26. Οἱ ὅροι «γράμμα κλήσεως» καὶ «παρὰγνωστικὸν» τῶν συνοδικῶν πρακτικῶν τοῦ Ε' αἰῶνος δὲν ἀπαντοῦν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Τὸ ἔγγραφον τῆς κλητεύσεως τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου χαρακτηρίζεται ὡς «τόμος», τοῦ δὲ Σωτηρίου τοῦ Παντευγένους ὡς «ἔγγραφος παραγγελία» (τὰς σχετικὰς παραπομπὰς βλ. ἐν τῇ προηγουμένῃ ὑποσημειώσει). Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τέλους τῆς μονῆς Ξηροποτάμου τοῦ ἔτ. 1016 (ἐν τῇ προηγ. σημειώσει) εὐρήσκειται ὁ ὅρος «πιττάκιον».

27. Τὸ πρὸς τὸν πατριάρχην Νικηφόρον ἐκπεμφθὲν ἔγγραφον ἀνέφερε τὴν ὑποβολὴν λιβέλλων χωρὶς νὰ κατονομάζεται ὁ κατήγορος καὶ τὸ ἀδίκημα (τοῦτο ἐκ τῶν συμφραζομένων μόνον συνάγεται) καὶ πρόσκλησιν ἐμφανίσεως ἐνώπιον τῆς συνόδου, οὐχὶ ὅμως πρὸς ἀντίκρουσιν τῶν κατηγοριῶν ἀλλὰ πρὸς ἐκδήλωσιν μετανόιας δι' ἀποκηρύξεως τῆς εἰκονολατρείας (βλ. Νικηφόρου, *Εκδ. C. de Boor* σ. 193²⁹ - 194³⁰). Ἐπι λιτώτερον κατὰ τὴν διατύπωσιν ἦτο τὸ πρὸς τὸν Φώτιον σταλὲν ἔγγραφον. Δι' αὐτοῦ ἐδηλοῦντο μόνον αἱ ἐπιζήμιοι συνέπειαι τῆς μὴ ἐμφανίσεως (*Mansi* XVI στ. 76 BC, 340 CD).

28. Ἑρμηνεῖα καν. 74 Ἀποστ. καὶ 19 Καρχ. (Σύντ. τ. 2 σ. 95¹³⁻²⁶, τ. 3 σ. 361¹¹⁻¹⁵ ἀντιστοίχως), Μελέτη χάριν τῶν δύο ὁφεικίων κλπ. (Σύντ. τ. 4 σ. 532¹⁴⁻²⁷). Αὐτόθι σ. 532³³ γίνεται χρῆσις καὶ τοῦ ὅρου «διαλαλία» ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ ὡς καὶ ἐν *Cod. Just.* X 11, 8 § 4 (=Βασ. 56, 7, 8) καὶ *Nov.* 112, 2, ἥτοι πρὸς δῆλωσιν τῆς περὶ κλητεύσεως ἀποφάσεως τοῦ δικαστοῦ. Βλ. *L. Wenger*, *Institutionen des römischen Zivilprozessrechts*, München 1925, σ. 266 σημ. 22.

29. Ἐν τῇ ἐτέρᾳ ἐρμηνείᾳ τοῦ καν. 74 Ἀποστ. (Σύντ. τ. 2 σ. 96^{7, 9}) φαίνεται νὰ χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος ὑπὸ εὐρύτεραν ἔννοιαν περιέχουσιν πᾶσαν κλήτευσιν.

30. Βασ. 7, 4, 2 (=Nov. 112, 3 ἐνθα γίνεται χρῆσις τοῦ ὅρου «ἰδικιον»), Ν. Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ ἔτ. 1166 (*Reg.* 1465) ἐν *J.G.-R.* I σ. 391¹. Ὁ ὅρος «πρόγραμμα» ἦτο ἡδὴ γνωστὸς ὑπὸ τὴν αὐτὴν σημασίαν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ δικονομικῇ γλώσσῃ (βλ. *Τρωϊαν.* σ. 87 σημ. 22).

31. Βασ. 7, 4, 2: «τὰ μέντοιγε προγράμματα ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας προτιθέμενα πάντες σχεδὸν γινώσκουσιν δυνάμει».

32. Ἑρμηνεῖα Βαλσαμῶνος εἰς καν. 19 Καρχ. (Σύντ. τ. 3 σ. 361¹⁷⁻²⁴): «πλὴν τοῦτο κρατεῖ, ὅτε διὰ λιβέλλων καὶ λοιπῆς δικαστικῆς ἀκολουθίας χρηματικὴ ἢ ἐγκληματικὴ κατὰ ἐπισκόπου καταχθῇ ὑπόθεσις»· εἰ γὰρ διὰ τῆς τάξεως προσαγγελθῇ τι κατὰ ἐπισκόπου ἢ κληρικοῦ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα, ὅτε οὐδὲ χρεια ἐστὶ λιβέλλου ἢ ἄλλης τινὸς δικαστικῆς ἀκολουθίας, καὶ ὁ διεγκαλούμενος μηνυόμενος οὐ παρουσιάζει, κατὰ τὸν οὐδ' ἀποστολικὸν κανὸνα κολασθῆσεται....». Βλ. καὶ ἀνωτ. σημ. 23.

λουμένους προθεσμίας εμφανίσεως, δοθέντος ὅτι δὲν κατέχομεν ρητὴν τινα μαρτυρίαν³³ περὶ τηρήσεως ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων τῆς μηνιαίας προθεσμίας τῶν καν. 19 καὶ 20 Καρχ. Εἰς τινα περίπτωσιν ὁμιλοῦν αἱ πηγαὶ περὶ «ὀλιγομέρων μηνυμάτων»³⁴. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἀπέκειτο εἰς τὴν κρίσιν τοῦ καλοῦντος ἐκκλησιαστικοῦ δικαιοδοτικοῦ ὀργάνου ὅπως, κατὰ τὰς περιστάσεις, εἴτε ἀπαιτήσῃ ἄμεσον ἐμφάνισιν τοῦ κλητευομένου, ὡς εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ λοιπῶν ἐκτάκτων δικαστηρίων³⁵, εἴτε παράσχῃ εἰς τοῦτον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μακρὰν προθεσμίαν, δυναμένην ἐνδεχομένως νὰ ὑπερβῇ καὶ τὸ ἔτος³⁶.

Ἡ ἐκδοῦσα τὴν περὶ κλητεύσεως ἀπόφασιν ἐκκλησιαστικὴ δικαστικὴ ἀρχὴ πληροφορεῖται παρὰ τῶν ἀπεσταλμένων τὰ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀποφάσεως. Ἡ ἐξιστόρησις αὕτη—ἡ σύνταξις πρακτικοῦ κλητεύσεως ἅπαξ μόνον μαρτυρεῖται³⁷—τῶν γεγονότων περιλαμβάνει δηλώσεις τοῦ κλητευομένου ἀφορῶσας εἴτε εἰς τὴν κλήτευσιν³⁸, εἴτε εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ὑποθέσεως³⁹. Ἐὰν προεβλήθησαν δικαιολογίαι διὰ τὴν μὴ προσέλευσιν, τὸ δικαστήριον ἀποφαίνεται ἐπὶ τοῦ βασίμου τούτων διατάσσον κατὰ τὰς περιστάσεις τὴν πρόοδον τῆς δίκης ἢ τὴν ἀναβολὴν τῆς συζητήσεως⁴⁰. Κατὰ τινα μαρτυρίαν διὰ τὴν ἔνεκεν ἀσθενείας τοῦ κατηγορου-

33. Ἡ διὰτύπωσις τῆς ὑπὸ τοῦ Michel, *Bischofsprozess* σ. 451, ἐκδιδομένης ἐπιστολῆς τοῦ Μιχαὴλ Α' Κηρουλλαρίου (G r u m e l 1884) ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει διαπιστοῦται γενικωτέρα ἐφαρμογὴ τοῦ καν. 19 Καρχ. (βλ. κατωτ. σημ. 41), ἐπιτρέπει μόνον τὴν εἰκασίαν, ὅτι εἰς τὸν ἐπίσκοπον Τρανουπόλεως παρεσχέθη ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ Α' Κηρουλλαρίου προθεσμία ἑνὸς μηνός.

34. Βαλαμχώνος ἐρμηνεία καν. 74 Ἀποστ. (Σύντ. τ. 2 σ. 95²²).

35. Ὡς οἱ πατριάρχαι Νικηφόρος ἐν ἔτει 815 (βίος Νικηφόρου, ἐκδ. C. de Boor σ. 193²⁹ ἐπ.), Ἰγνάντιος κατὰ τὴν Πρωτοδευτέραν σύνοδον (βίος Ἰγνατίου P.G. PE' στ. 517 C 3) καὶ Φώτιος κατὰ τὴν ἐν ΚΠ. σύνοδον τοῦ ἔτ. 869/70 (M a n s i XVI στ. 76 B - D, 340 CD). Βλ. ἐπίσης ἑτέρας κλητεύσεις κατὰ διαφόρους συνεδρίας τῆς τελευταίας ταύτης συνόδου (M a n s i XVI στ. 57 DE, 139 E, 140 A καὶ 388 BC, 324 A, 329 A), ὡς καὶ τὰς τοῦ Σμύρνης Μητροφάνους κατὰ τὴν 5ην συνεδρίαν τῆς ἐν ΚΠ. συνόδου τῷ 879/80 (M a n s i XVII A στ. 496 DE) καὶ τοῦ ὑποψηφίου Ἀντιοχείας Σωτηρίχου τοῦ Παντευγένου κατὰ τὴν σύνοδον τοῦ ἔτ. 1157 (Σ α κ κ ε λ ί ω ν ο ς, Πατμ. Βιβλ. σ. 326¹⁷). Ἐκ τοῦ ἀνωτ. σημ. 25 μνημονευομένου ἀγιορευτικοῦ ἐγγράφου συνάγεται, ὅτι ὁ ἐναγόμενος ἐκαλεῖτο νὰ προσέλθῃ ἀμέσως εἰς τὸ δικαστήριον (ἐνθ' ἀν. στίχοι 22 καὶ 30).

36. Ὁδῶς, ὡς προκύπτει ἐξ ἐγγράφου δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ W. H o l t z m a n n, *Die Unionsverhandlungen zwischen Kaiser Alexios I. und Papst Urban II. im Jahre 1089* ἐν B.Z. 28 (1928) 62⁹⁻¹¹ (G r u m e l 1953), σύνοδος ἐν ΚΠ. τῷ 1089 τάσσει εἰς τὸν πᾶπαν 18μηνον προθεσμίαν ἐμφανίσεως, ἵνα παράσχῃ ἐξηγήσεις διὰ τὰς καινοτομίας τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας.

37. Κατὰ τὴν κλήτευσιν τοῦ ὑποψηφίου Ἀντιοχείας Σωτηρίχου τοῦ Παντευγένου ὑπὸ τῆς ἐνδημούσης συνόδου ἐν ἔτει 1157 συνετάχθη πρακτικὸν (Σ α κ κ ε λ ί ω ν ο ς, Πατμ. Βιβλ. σ. 325^{30-327²}), τὸ ὁποῖον ἀνεγνώσθη ἐπὶ τῆς συνόδου.

38. Βλ. βίον Ἰγνατίου P.G. PE' στ. 517 C 5 - 6 (κλήτευσιν Ἰγνατίου).

39. Βλ. M a n s i XVI στ. 45 D καὶ 324 B, 55 A καὶ 329 A, 140 B - 141 A καὶ 388 CD (κλήτευσιν κατὰ τὰς 3ην, 4ην καὶ 8ην συνεδρίαν τῆς συνόδου ἐν ΚΠ. ἔτ. 869/70).

40. Τοιαῦται ἀποφάσεις ἐλήφθησαν ὑπὸ τῆς ἐν ΚΠ. συνόδου ἔτ. 879/80 (κλήτευσιν Σμύρνης

μένου παροχήν νέας προθεσμίας εμφανίσεως, προσφέρει οὗτος «ἔγγραφον ἀσφάλειαν», δι' ἧς ὑπόσχεται τὴν ἐντὸς ὀρισμένου χρόνου ἐμφάνισίν του ⁴¹.

Ἡ ὑπὸ οἰανδήποτε ιδιότητα παρουσία τοῦ κατηγορουμένου καθίστα τὴν κλήτευσίν του περιττήν ⁴², ἔστω καὶ ἂν οὗτος δολίως ἐκλήθη νὰ παραστή ὑπὸ τὴν διάφορον ταύτην ιδιότητα ⁴³. Ἡ διαρκούσης ὁμως τῆς δίκης μὴ ἐμφάνις τοῦ κατη-

Μητροφάνους) καὶ τῆς ἐνδημούσης συνόδου ἐν ἔτει 1157 κατὰ τὴν ἐκδίκασιν τῆς ὑποθέσεως τοῦ Σωτηρίχου Παντευγένου. Ἀμφότεροι οἱ κατηγορούμενοι προέβαλον ἀσθένειαν κατὰ τὴν κλήτευσίν των, ὁ δὲ Μητροφάνης κατὰ τὴν προβολὴν τοῦ λόγου τούτου μὴ προσσεύσεως διετύπωσε καὶ αἵτημα ἀναβολῆς τῆς συζητήσεως (Mansi XVII A στ. 496 E). Ἡ δὴλωση τοῦ Σωτηρίχου, ὅστις δὲν ἐζήτησεν ἀναβολὴν τῆς δίκης, περιελήφθη ἐν τῷ συνταγέντι πρακτικῷ κλητεύσεως (ἀνωτ. σημ. 37). Εἰς ἀμφοτέρως τὰς περιπτώσεις τὸ δικαστήριον ἀπεφάσισε τὴν ἐρήμην τῶν κατηγορουμένων συνέχισιν τῆς διαδικασίας (Mansi XVII A στ. 497 AB. - Σ α κ κ ε λ ι ω ν ο ς, Πατρ. Βιβλ. σ. 327 ³⁻⁵). Ὀλίγα ἔτη βραδύτερον ἡ ἑνεκα γήρατος ἀδυναμία μεταβάσεως εἰς Ἀθήνας τῶν ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου τῆς πόλεως ταύτης Μιχαὴλ Χωνιάτου προσκληθέντων ἡγουμένων ἐξ ἀφορμῆς ὑποθέσεως τοῦ ἐπισκόπου Εὐρίπου, προεκάλεσεν ἀναβολὴν τῆς δίκης καὶ διεξαγωγὴν αὐτῆς ἐν Εὐρίπῳ. Βλ. ἐν Ἀάμπεροϋ, Μιχ. Χωνιάτου τὰ σωζόμενα Β σ. 27²⁶ - 28³ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν μητροπολίτην Νέων Πατρῶν. Ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ τελευταίου πρὸς τὸν Μιχαὴλ Χωνιάτην (ἐκδ. Μ. Τρόϋ ἐν Δελτίῳ Ἱστορ. Ἑθνολ. Ἑταιρείας 5 [1900] 203 ἐπ.) γνωρίζομεν ὅτι ἡ κατηγορία ἐστρέφετο κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Εὐρίπου. Ἡ ιδιότης τῶν ἡγουμένων ἐν τῇ εἰρημένῃ δίκῃ δὲν προκύπτει σαφῶς. Δέον ὅμως νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἦσαν συγκατηγορούμενοι τοῦ ἐπισκόπου Εὐρίπου, ἐφ' ὅσον, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Σ. Ἀάμπεροϋ, ἐνθ' ἀν. σ. 475 καὶ 560, ἡ ἔρις ὑφίστατο μεταξὺ τούτων ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ μητροπολίτου Ν. Πατρῶν ἀφ' ἑτέρου. Εἰς τοιαύτας περιπτώσεις ἡ ἐρήμην τοῦ κατηγορουμένου διεξαγωγὴ τῆς δίκης ἡδύνατο νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἐκδήλωσης ἐχθρικῆς διαθέσεως τῶν δικαστῶν. Βλ. σχετικῶς ἐπιστ. 157 πατρ. Νικολάου Α' Μυστικοῦ πρὸς τὸν Δημήτριον Κυζίκου ἐν P.G. PIA' στ. 385 B 12 - 14. Κατὰ τὴν ἐπίλυσιν ιδιωτικῆς διαφορᾶς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει (ἐτ. 1016) ὁ κλητευθεὶς ἡγούμενος δὲν προσήλθε προβαλὼν ἀσθένειαν. Κατόπιν τούτου συνερίσθη ἡ διαδικασία, ἥτις ὁμως μετ' ὀλίγον διεκόπη καὶ διετάχθη νέα κλήτευσις τοῦ ἐναγομένου. Οὗτος καὶ πάλιν δὲν προσήλθεν, ἀλλὰ διὰ τῶν πρὸς αὐτὸν ἀποσταλέντων προσώπων διεμήνυσεν, ὅτι ὁμολογεῖ τὴν βλάβην τῆς ἀγωγῆς (βλ. πλείονα ἀνωτ. § 6) (Actes de Xéropotamou ἀρ. 3 στίχοι 22-23 σ. 49).

41. Ἡ περίπτωσις αὕτη ἀπαντᾷ ἐν ἐπιστολῇ τοῦ πατρ. Μιχαὴλ Α' Κηρουλλαρίου πρὸς μητροπολίτην τινὰ Λαοδικεῖας (Grumel 884) ἐκδοθείσῃ ὑπὸ τοῦ Michel, Bischofsprozess σ. 451⁶ (= Oudot σ. 36³). Ἐξαίρουμένης τῆς παροχῆς ἀσφαλείας, περὶ ἧς οὐδὲν προβλέπει ὁ καν. 19 Καρχ., ἐγένετο κατὰ τὰ λοιπὰ πιστὴ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ.

42. Ἐκ συνοδικοῦ σημειώματος τοῦ πατριάρχου Λέοντος Στυπῆ (Grumel 1007, ἐτ. 1140 Μάιος) προκύπτει ὅτι μετὰ τὴν μεταθανάτιον καταδίκην τοῦ Κωνσταντίνου Χρυσομάλλου ἐδικασθῆσαν δύο παριστάμενοι μοναχοί, παρ' οἷς εἶχον εὑρεθῇ ἀντίγραφα τῶν αἰρετικῶν συγγραμμάτων του, εἰς δὲ τούτων κατεδικασθῇ εἰς ἐκπτώσιν ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἡγουμένου (Συντ. τ. 5 σ. 81 ¹⁹ - 82 ¹⁷).

43. Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Α' Κομνηνὸς ἐκάλεσε τὸν πατριάρχην Κοσμάν Β' νὰ μετάσχη τῆς ἐν ἔτει 1147 ὑπὸ τὴν προεδρίαν του συγκροτηθείσης κατὰ τοῦ μοναχοῦ Νήφωνος συνόδου (Συντ. τ. 5 σ. 309 ³) ἀποκρίψας ἀπὸ τούτων τὸ γεγονός, ὅτι ἦτο κατ' οὐσίαν κατηγορούμενος, ἐφ' ὅσον εἶχον ὑποβληθῇ κατηγορίαι καὶ κατ' αὐτοῦ, ὡς ἀποδεχομένου τὰς αἰρετικὰς διδασκαλίας τοῦ Νήφωνος (Κίνναμος II 10: 65 ³, Συντ. τ. 5 σ. 308 ³⁰). Ὁ πατριάρχης μὴ ἀντιληφθεὶς τὴν παγίδα ὑπερημύνθη τοῦ Νήφωνος καὶ καθηρέθη. Καὶ πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ ὁ ἀρχηγὸς τῆς αἵρέσεως τῶν Βογομιλίων Βασίλειος, ὅτε κληθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος μετέβη εἰς τὸ παλάτιον,

γορουμένου κατά τина συνεδρίαν, καὶ ἂν ἔτι εἶχε κατὰ τὴν ἀμέσως προηγηθεῖσαν ἀνακοινωθῇ τούτῳ ἢ προσεχῆς δικάσιμος, δημιουργεῖ ὑποχρέωσιν κλητευσεῶς τοῦ 44. Ἀντιθέτως παρέλκει αὕτη κατὰ τὴν ἐξέτασιν κατηγοριῶν διατυπωθεῖσων ἐναντίον προσώπου, τὸ ὁποῖον κατεδικάσθη ἤδη διὰ τὴν τέλεσιν ἐτέρων πράξεων ἐφ' ὅσον ἡ ἔκβασις τῆς νέας ταύτης δίκης δὲν δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ καθ' οἷονδῆποτε τρόπον τὴν ἤδη ἐξενεχθεῖσαν κρίσιν 45. Δὲν εἶναι βέβαιον, τέλος, ἂν ἡ πρὸς τὸν ὑπαίτιον τελέσεως ὠρισμένων ἐκκλησιαστικῶν ἀδικημάτων 46 ἀπευθυνομένη πρόσκλησις καταπαύσεως τῆς ὑπὸ τοῦ δικαίου ἀποδοκιμαζομένης συμπεριφορᾶς, ἐπέχει καὶ θέσιν κλητευσεως τούτου 47.

Ἡ κύρωσις τῆς ἀδικαιολογήτου μὴ προσελεύσεως εἰς τὸ δικαστήριον τοῦ κλητευθέντος συνίσταται κατὰ τὰς ἐπιταγὰς τῶν κανόνων εἰς τὴν ἐρήμην αὐτοῦ διεξαγωγὴν τῆς δίκης 48. Ὁ καν. 19 Καρχ. προβλέπει διὰ τὴν ἄσκησιν πιέσεως

ἐτέλει ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον δικαστηρίου (Ἀλεξιάς XV 8, 4 - 5: III 220 ἐπ.).

44. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἐπαρχματοποιήθη ἡ κλήτευσις τοῦ Σωτηρίου Παντευγένου (Σακκελίωρος, Πατρι. Βιβλ. σ. 325²¹ ἐπ.). Ἄλλως ὅμως ἀντιμετωπίζεται τὸ θέμα κατὰ τὴν διαδικασίαν τῆς ἐπιλύσεως ἰδιωτικῶν διαφορῶν. Κατόπιν παραπομπῆς ὑποθέσεως τινος πρὸς τὴν ἐνδημοῦσαν σύνοδον ἐν ἔτει 1049 τῇ αἰτήσῃ τοῦ ἐναγομένου, δηλοῦται πρὸς τοῦτον ὅτι κατὰ τὸν προκαθορισθέντα χρόνον ὀφείλει ἄνευ ἐτέρας εἰδοποιήσεως νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν δίκην, ἄλλως θὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ ἀγωγή (M.M. τ. 4 σ. 316²²).

45. Διὰ τοῦτο δὲν ἐκρίθη ὑπὸ τῆς πατριαρχικῆς συνόδου κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 11ης Ἀπριλίου 1082 ἐπάναγκος νὰ κλητευθῇ ὁ Ἰωάννης Ἰταλὸς κατὰ τὴν ἐκδικασιν ἐκκρεμοῦσης ἐναντίον του κατηγορίας, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι εἶχεν ἤδη ἀπαγγεληθῇ ἡ καταδίκη του (Uspenskiĭ, Δίκη σ. 63¹¹). Ἡ δικαστικὴ ἔρευνα τῆς κατηγορίας ἐπεβάλλετο ἐκ λόγων δικονομικῶν, καθ' ὅσον ὑπῆρχε κατήγορος ὑποχρεώμενος εἰς ἀπόδειξιν αὐτῆς. Εἰρήσθω δ' ἐν παρόδῳ, ὅτι κατὰ τὸν Stephanou, Jean Italos σ. 75, ἡ ἀνωτέρω συνεδρία ἀνήκει εἰς τὰς δικασίμους τοῦ διὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἰταλοῦ συσταθέντος ἐδικού δικαστηρίου. Ἡ ἄποψις αὕτη ὅμως δὲν εἶναι ὀρθή, διότι τὸ δικαστήριον τοῦτο ἀπέσχε τῆς ἐπιβολῆς ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ σχετικοῦ «πιττακίου» (Uspenskiĭ, Δίκη σ. 33² ἐπ.), θεωρήσαν ἀρμοδίαν τὴν πατριαρχικὴν σύνοδον, τοῦθ' ὅπερ δὲν συνέβη καὶ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 11ης Ἀπριλίου.

46. Πρόκειται περὶ διαρκῶν τινῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀδικημάτων, ἐφ' ὧν, κατὰ ρητὴν ἐπιταγὴν τῶν κανόνων, ἡ διακοπὴ τῆς τελέσεως συνεπάγεται τὴν ἀπὸ τῆς ποινῆς ἀπαλλαγὴν τοῦ δράστου. Βλ. π. χ. καν. 10, 13, 19 Ζ' Οἰκ.

47. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Βαλαμῶνος ἐπὶ τῶν εἰς τὴν προηγουμένην ὑπόσημείωσιν ἀναφερομένων ἀδικημάτων ἢ ὑπὸ τῶν κανόνων ἀπειλούμενη καθάρσις τοῦ δράστου δὲν δύναται νὰ ἐπιβληθῇ εἰμὴ μετὰ πρόσκλησιν αὐτοῦ, ὅπως ἀποστῇ τῆς τοιαύτης συμπεριφορᾶς (σχόλιον εἰς καν. 10 Ζ' Οἰκ., Σύντ. τ. 2 σ. 589⁷⁻¹⁰). Πρὸς δῆλωσησιν τῆς προσκλήσεως ταύτης γίνεται ὑπὸ τοῦ ἐν λόγῳ σχολιαστοῦ χρήσις τῶν ὅρων «ἐπιφώνησις» (ὑπὸ καν. 10 καὶ 19 Ζ' Οἰκ. ἐν Σύντ. τ. 2 σ. 589⁹, 633¹²), «ἐπιφώνημα» (ὑπὸ καν. 25 Δ' Οἰκ. ἐν Σύντ. τ. 2 σ. 276⁹) ἢ «παράγγελία» (ὑπὸ καν. 19 Ζ' Οἰκ. ἐν Σύντ. τ. 2 σ. 632²³). Πάντως δέον ἢ διαδικασία αὕτη νὰ προβλέπεται ρητῶς ὑπὸ τῶν κανόνων, διὰ δὲ τῆς ἀπειθυντέας προσκλήσεως νὰ δίδεται ἡ παράλειψις καὶ οὐχὶ ἡ διενέργεια ὠρισμένης πράξεως. Οὕτως ἀποκρούει ὁ Βαλαμῶν τὴν τέλεσιν «ἐπιφωνημάτων» εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ καν. 25 Δ' Οἰκ. (Σύντ. τ. 2 σ. 276⁸⁻¹²).

48. Καν. 74 Ἀποστ.: «ἐὰν δὲ καὶ οὕτως καταφρονήσας μὴ ὑπαντήσῃ, ἡ σύνοδος ἀποφαινέσθω κατ' αὐτοῦ τὰ δοκοῦντα, ὅπως μὴ δόξῃ κερδαίνειν φυγοδικίαν». Ἀνάλογον διάταξιν περιέχει

ἐπὶ τῶν ἀπειθουσίων κατηγορουμένων, ὅπως ἐμφανισθοῦν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, παρ' ᾧ ἐκκρεμεῖ ἡ κατηγορία, τὴν μετὰ τὴν ἐκπνοὴν καὶ τῆς δευτέρας μηνιαίας προθεσμίας ἐμφανίσεως ἐπιβολὴν αὐτοῖς ἀκοινωνησίας παρατεινομένης μέχρις ἀποδείξεως τῆς ἀθωότητός των⁴⁹. Ἡ διάταξις ἐτυχεν ἐφαρμογῆς καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τοῦτο ὁμῶς μαρτυρεῖται ρητῶς ἅπαξ μόνον⁵⁰. Ἡ ἐν τῇ βυζαντινῇ ἐπιστήμῃ τοῦ κανονικοῦ δικαίου διατυπωθεῖσα ἀμφισβήτησις, ἐὰν ἡ κατ' ἐρήμην δίκη δύναται νὰ καταλήξῃ εἰς καθάρσεις τοῦ ἀπολειφθέντος κατηγορουμένου, τοῦ καν. 74 Ἀποστ. μὴ ὀρίζοντος τοῦτο ρητῶς, ἦρθη διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς καταφατικῆς λύσεως⁵¹. Πλὴν τῆς κατὰ τῶν μὴ προσερχομένων εἰς τὴν δίκην κατηγορουμένων ἀπειλουμένης ἀκοινωνησίας, ἡ ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία δὲν προβλέπει τὸν καθ' οἰονδήποτε τρόπον ἐξαναγκασμὸν εἰς ἐμφάνισιν, καὶ διὰ τῆς ἀσκήσεως σωματικῆς βίας, ἥτοι τὴν λεγομένην βιαίαν προσαγωγὴν. Διάφορος ὁμῶς ἐμφανίζεται ἡ κατάστασις ἐν τῇ πράξει. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ μέτρου τούτου, καθ' ἃ προκύπτει ἐκ τῶν πηγῶν, ὑπῆρξεν οὐχὶ τόσον σπάνιον φαινόμενον⁵². Δέον ὁμῶς

καὶ ὁ καν. 19 Καρχ. Ὁδηγίας περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς διατάξεως περιέλαβε τὸ πρωτεδικαικὸν βιβλίον, ὡς παραδίδει ὁ Βαλαμὸν ἐν Σύντ. τ. 4 σ. 531²³: «Δεῖ ὅμως, εἴ τις τῶν πρεσβυτέρων καὶ δικόνων δίκην ἔξει μετὰ τινος, προσκαλεῖσθαι τὸν διεγκαλούμενον ἐκ τρίτου κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον, καὶ μὴ ὑπεύκοντα καταδικάζειν...» καὶ σ. 532²⁴: «καὶ τοὺς παρὰ πρεσβυτέρων, ἢ δικόνων ἐλκομένους παρὰ τοῖς θεοσεβεστάτοις ἐκδίκους χάριν ἐλευθεροβοώντων, ἢ δουλαγωγουμένων τινῶν, καὶ μετὰ τρεῖς διαλαλίας μὴ πειθόμενους ἔλθειν, μονομερῶς κατακρίνεσθαι...».

49. «...μετὰ δὲ τὸν δεύτερον μῆνα μὴ κοινωνήσῃ, ἕως οὗ καθαρὸς ἀποδειχθῇ. Εἰ δὲ πρὸς σύμπασαν τὴν ἐτήσιαν σύνοδον ἀπαντήσῃ μὴ βουληθῇ, ἵνα κἂν ἐκεῖ τὸ πρῶγμα αὐτοῦ περαιωθῇ, αὐτὸς καθ' ἑαυτοῦ τῆς καταδίκης τὴν ψῆφον ἐκπεφωνηκέναι κριθέσεται». Βλ. καὶ καν. 87 Καρχ. (περὶ τῆς φύσεως τῆς ὑποθέσεως βλ. ἀνωτ. § 5 σημ. 31).

50. Ἐκ τῆς μνημονευθείσης (ἀνωτ. σημ. 6 καὶ 41) ἐπιστολῆς τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ Α' Κηρουλλάρου προκύπτει, ὅτι μετὰ τὴν πάροδον τῆς δευτέρας πρὸς τὸν κατηγορούμενον ἐπίσκοπον Τρακουπύλειος παρασχεθείσης προθεσμίας ἐμφανίσεως ἐλήφθη ἀπόφασις, δι' ἧς οὗτος ἀπεκλείετο τῆς κοινωνίας (Michel, Bischofsprozess σ. 451²³⁻²⁶ = Oudot σ. 36²¹⁻²³).

51. Ἡ εἰδήσις παρέχεται ὑπὸ τοῦ Βαλαμῶνος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ καν. 74 Ἀποστ. ἐν Σύντ. τ. 2 σ. 95²⁵⁻²⁶.

52. α) Ὡς παραδίδει ὁ Ἰωάννης Ἐρέσου, Hist. eccl. III 4, 37: 163⁷, κατόπιν κατηγοριῶν τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἰωάννου Δ' μετέχθησαν ἐν ἔτει 579 μονοφυσίται τινὲς κληρικοὶ ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα δικασθοῦν. β) Κατὰ τὴν Χρονογραφίαν τοῦ Θεοφάνους (σ. 241⁹) ὁ αὐτοκρ. Ἰουστίνος Β' διέταξε τὴν εἰς ΚΠ. μεταγωγὴν τοῦ ἐπισκόπου τῶν Γαλιαντῶν Ἐλπιδίου, ἵνα δικασθῇ ἐπὶ αἱρέσει. γ) Ἐν τῷ αὐτῷ ἔργῳ (σ. 338¹⁹⁻²⁰) ἀναγράφεται ἡ πληροφορία, ὅτι καὶ ὁ πατρ. Ἀλεξανδρείας Κύρος ὠδηγήθη εἰς ΚΠ. τῇ διαταγῇ τοῦ αὐτοκρ. Ἡρακλείου, κατηγορούμενος ὅτι συνῆψε συνθήκην μετὰ τῶν Ἀράβων ἄνευ εἰδήσεως τούτου. δ) Ἐπὶ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Β' (641 - 668) ἐστάλη στρατιωτικὴ δύναμις, ἵνα ὠδηγήσῃ εἰς τὴν Βασιλεῦσαν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου Ἀρχάδιον Α' κατηγορηθέντα ἐπὶ συνωμοσίᾳ (Ἰωάννου ἐπισκ. Νικίου, Χρονικὸν κεφ. 120, ἐκδ. H. Z o l e n b e r g, Chronique de Jean, évêque de Nikiou², Paris 1935, σ. 582). ε) Ὁ ἡγούμενος Σακκουδίων Πλάτων ὠδηγήθη πρὸς τὸ συνοδικὸν δικαστήριον βιαίως ὑπὸ στρατιωτῶν (Θεοδώρου Στουδίτου, Ἐπιτάφιος Πλάτωνος P.G. 46⁹ στ. 840 B). ς) Ὁ αὐτὸς Θεόδωρος Στουδίτης ἀναφέρει ἐν τῇ ἐπιστ. 48, ἐν P.G. 46⁹ στ. 1073 C, ὅτι εἰς τὴν σύνοδον τοῦ ἔτους 809 ὠδηγήθη ὑπὸ ἀρχόντων. ζ) Κατὰ τὴν 7ην συνεδρίαν τῆς ἐν ΚΠ. συνόδου τῷ 869/70, συμφώνως πρὸς τὴν ἐκθεσιν τῶν γεγονότων ἐν τῷ βίῳ Ἰγνατίου P.G. PE¹ στ. 545 B, ὁ Φώτιος

παραλλήλως να τονισθῇ, ὅτι εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις ἡ ἐντολὴ τῆς βιαίας προσαγωγῆς κατηγορουμένου, ἐφ' ὅσον δὲν συνέτρεχε λόγος κωλύων ταύτην⁵³, ἐξεδόθη ὑπὸ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς καὶ ἐξετελέσθη τῇ συνδρομῇ ταύτης, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ δὲν προεκάλει ἐνίστε, ἔστω καὶ ἐμμέσως, τὴν τοιαύτην ἐπέμβαση τῆς πολιτείας⁵⁴, πολλῶ δ' ἔλασσαν ὅτι ἀπεδοκίμαζε ταύτην⁵⁵. Πάντως ἡ πολιτειακὴ ἀνάμειξις, ὡς ὅτις τοῦλάχιστον παρέστη ἀνάγκη μεταγωγῆς τοῦ κατηγορουμένου ἐξ ἄλλης πόλεως, εὐχερῶς δικαιολογεῖται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι προκειμένης κατηγορίας ἐπὶ ἐκκλησιαστικῷ ἀδικήματι κολαζομένῳ καὶ ὑπὸ τῆς κοσμικῆς νομοθεσίας, τοῦθ' ὅπερ συμβαίνει εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων βιαίας προσαγωγῆς⁵⁶, τὴν ἐκκλησιαστικὴν καταδίκην διαδέχεται ἡ παραπομπὴ τοῦ δράστου εἰς κοσμικὸν δικαστήριον.

Δὲν ἀποτελεῖ βεβαίως κλήτευση ἡ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἐκ ταύτης προκαλουμένης χρονοτριβῆς προσπάθεια τῶν ἀρμοδίων ἐκκλησιαστικῶν ὀργάνων, νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐν τῇ δίκῃ παρουσίαν τοῦ κατηγορουμένου διὰ διοικητικῶν μέσων, ἤτοι διὰ τῆς ἀσκήσεως ἐπιβολῆς ἐκ μέρους τοῦ τοῦτου ἱεραρχικῶς προϊσταμένου ἐπισκόπου⁵⁷.

προσέχθη βιαίως. Πρὸς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην συμφωνεῖ ἡ διατύπωσις τῶν λατινικῶν πρακτικῶν τῆς συνόδου: «duximus eum» (Mansi XVI στ. 97 C). Τὰ ἡσσονος πιστότητος ἐλληνικὰ πρακτικὰ ἀντιθέτως ἀναγράφουν τὸ ρῆμα «ἤλθεν». η) Κατὰ τὴν κατηγορίαν ὑποβληθείσης ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Μελιτηνῆς Ἰωάννου (κατὰ Μιχαὴλ Σύρον Νικηφόρου) πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐναντίον τοῦ μονοφυσίτου πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἰωάννου Η' ἐν ἔτει 1030, διετάχθη ὁ κριτὴς Μελιτηνῆς Χρυσόβουργιος νὰ ὁδηγήσῃ ἐκεῖνον πρὸς τὴν ἐνδημοῦσαν σύνοδον (Ficker, Erlasse σ. 11²⁵⁻²⁷, Μιχαὴλ Σύρον, Χρονικὸν XIII 6: III 141). θ) Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον διετάχθη ἡ εἰς τὴν πρωτεύουσιν μεταγωγὴ τοῦ μονοφυσίτου πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἀθανασίου (Μιχαὴλ Σύρον, Χρονικὸν XV 2: III 166 b). ι) Ὁ Μιχαὴλ Ζ' Δούκας διέταξε τῷ 1077/78 τὸν δοῦκα Ἀντιοχείας Ἰσαάκιον Κομνηνὸν νὰ ὁδηγήσῃ βιαίως εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν πατριάρχην Ἀντιοχείας Αἰμιλιανὸν κατηγορούμενον διὰ στάσην (Νικηφ. Βρούν. II 28: 96⁸). ια) Ὁ αὐτὸς αὐτοκράτωρ διέταξε τὴν βιαιάν προσαγωγὴν ἐπισκόπου τίνος Ἰκονίου (Μιχ. Ἀττ. 259²). Εἰς τινὰς ὅμως περιπτώσεις εἶναι ἄδηλον ἐνώπιον τίνος δικαστηρίου θὰ παρεπέμποντο οἱ κατηγορούμενοι.

53. Ἐκ τοῦ συνοδικοῦ σημειώματος τοῦ γενομένου ἐπὶ πατρ. Μιχαὴλ Α' Κηρουλλάρου ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἀναθεματισμοῦ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν παπικῶν ἀπεσταλμένων ἐν ἔτει 1054 (Grumel 869) προκύπτει, ὅτι ἡ αἵτησις βιαίας προσαγωγῆς τῶν ρωμαίων κληρικῶν ἀπερρίφθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι οὗτοι ἀπέλαυνον «διπλωματικῆς ἀσυλίας»: «ἐπεὶ δὲ αὐτοὺς μὲν μὴ βουλομένους τῇ συνόδῳ, καὶ ἡμῖν ἀπαντῆσαι, βιασθῆναι δὲ ὁ κραταῖος καὶ ἅγιος ἡμῶν βασιλεὺς, διὰ τὸ δοκεῖν περικεῖσθαι τοὺτους τῆς πρεσβείας ὀφφικιον, οὐκ ἠδὲ δόξαεν...» (P.G. PK' στ. 745 C).

54. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω (προηγ. σημ.) συνοδικοῦ σημειώματος προκύπτει σαφῶς, ὅτι μετὰ τὴν ἄρνησιν τῶν παπικῶν ἀντιπροσώπων νὰ ἐμφανισθοῦν ἐνώπιον τῆς συνόδου, ἐζητήσατο ὁ πατριάρχης παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν βιαιάν τούτων προσαγωγὴν.

55. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ἐν προκειμένῳ τὰ ἐξ ἀφορμῆς τῆς κλητεύσεως τοῦ Φωτίου λεχθέντα ἐπὶ τῆς συνόδου τοῦ ἔτ. 869/70: «τῇ ἐκκλησιαστικῇ τάξει ἐπόμενοι τὴν ἐκούσιον παρουσίαν ἀπαιτοῦμεν. Ἀλλ' ἐπεὶ ἀμαρτωλὸς ὢν, εἰς δίκαιον δικαστήριον οὐκ εἰσέρχῃ, ἄκων ἐλεύσῃ, ἵνα δέξῃ προδηλοτέραν τὴν κατάκρισιν» (Mansi XVI στ. 340 D).

56. Ἐκ τῶν ἐν σημ. 52 ἀπαριθμωμένων περιπτώσεων νοοῦνται αἱ τῶν ἐπὶ αἰρέσει, εἰκονολατρείᾳ ἢ ἐγκλήματι καθουσίσεως κατηγορουμένων.

57. Βλ. ἐπιστ. 74 τοῦ πατρ. Νικολάου Α' Μυστικοῦ (P.G. PIA' στ. 273 D), δι' ἧς οὗτος

Ὁ κατηγορος, ὑποχρεούμενος νὰ παρίσταται κατὰ τὴν διαδικασίαν ὡς φέρων τὸ βάρος τῆς ἀποδείξεως, δὲν ἐκλητεύετο κατὰ κανόνα⁵⁸ μέχρι τοῦ ἔτους 1166, ὅτε ἐξεδόθη ἡ προμνησθεῖσα Νεαρά τοῦ Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ. Ἀπὸ τοῦ χρονικοῦ τούτου σημείου βλέπομεν ἐπεκτεινομένην⁵⁹ καὶ ἐπὶ τῶν κατηγορῶν τὴν ὑποχρέωσιν κλητεύσεως καὶ δὴ κατὰ τὸν αὐτόν, ὡς καὶ προκειμένου περὶ κατηγορουμένων ἢ ἐναγομένων, τύπον⁶⁰.

§ 8. Ὁ νόμιμος ἀποκλεισμός καὶ ἡ ἐξαίρεσις τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστῶν

Ἀποκλεισμός τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστοῦ εἶναι κανονικὴ ἀπαγόρευσις κωλύουσα τοῦτον νὰ μετᾷσχη τῆς συνθέσεως ἐκκλησιαστικοῦ τινος δικαστηρίου κατὰ τὴν ἐκδίκασιν ὀρισμένης ὑποθέσεως. Ὅθεν ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ δὲν περιλαμβάνεται ἡ ἐξ οἰουδήποτε λόγου προερχομένη ἀνικανότης προσώπου τινός, ὅπως ἀσκῆσι τὰ ἔργα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστοῦ. Τὴν μόνην ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικονομικῶν διατάξεων προβλεπομένην περίπτωσιν ἀποκλεισμοῦ ἀνευρίσκομεν ἐν τῷ καν. 107 Καρχ.: «Εἰς ταύτην τὴν σύνοδον ἤρρεσεν, ὥστε ἓνα ἐπίσκοπον μὴ ἐκδικεῖν ἑαυτοῦ διάγνωσιν». Κατὰ τὸν Θεόδωρον Βαλαμῶνα¹ ὁ κανὼν οὗτος δέον νὰ ἐρμηνευθῇ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν διάταξιν τοῦ καν. 11 Καρχ., ὅστις προβλέπει τὴν πρὸς τοὺς γεινιῶντας ἐπισκόπους προσφυγὴν πρεσβυτέρου καταδικασθέντος ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου. Ὅθεν, διὰ τοῦ καν. 107 Καρχ. οὕτως ἐρμηνευομένου², ἀποκλείεται ἡ συμμετοχὴ εἰς τὸ δευτεροβάθμιον δικαστήριον

ζητεῖ ἀπὸ τὸν παραλήπτην τῆς ἐπιστολῆς νὰ ἀποστείλῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπίσκοπόν τινα, ὅπως ἀπολογηθῇ δι' ἀντικανονικὴν τινα ἐνέργειαν. Βλ. προσέτι τὴν ἐν ἀποκρ. 13 τοῦ Ἡρακλείας Νικήτα (ἐκδ. Α. Ραυλοῦ ἐν Viz. Vrem. 2 [1895] 176²³) πρὸς τινα ἐπίσκοπον περιεχομένην ὑπόδειξιν, ὅπως κατὰ τὴν μετὰβασίν του εἰς τὴν ἔδραν τῆς μητροπόλεως διὰ τὴν συγκρότησιν τῆς προσεχοῦς ἐπαρχιακῆς συνόδου φέρῃ μετ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν χαρτοφύλακα τῆς Ἐκκλησίας του, καθ' οὗ ὁ ἐρωτῶν ἐπίσκοπος διετύπωσεν ὀρισμένas κατηγορίας. Ἡ πραγματοποιήσις τῆς συστάσεως, ἀνεξαρτήτως τῶν τυχόν χρησιμοποιηθέντων μέσων, δὲν δύναται νὰ ἀποτελῇ βιαιάν προσφυγὴν τοῦ κατηγορουμένου, διότι δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐγερθῇ ἡ κατηγορία καὶ συνεπῶς δὲν εἶχε προηγηθῇ κλητεύσις αὐτοῦ.

58. Δὲν δύναται ὅμως νὰ ἀποκλεισθοῦν ἐξαίρεσις ἀπὸ τοῦ κανόνος τούτου κατὰ μίμησιν τῆς ὑπὸ τοῦ προέδρου τῆς συνόδου γενομένης κλητεύσεως τῶν κατηγορῶν τοῦ ἐπισκόπου Μανρεντίου, περὶ ἧς γίνεται μνηστὴ ἐν τῷ καν. 100 Καρχ.

59. Βλ. σχόλιον τοῦ Βαλαμῶνος εἰς καν. 19 Καρχ. (Σύντ. τ. 3 σ. 361¹²⁻¹⁷) καὶ εἰς Νομοκ. ΙΔ' τίτλ. Α' 8 (Σύντ. τ. 1 σ. 48²⁸⁻²⁹).

60. Κατ' ἐξαίρεσιν ἡ κλητεύσις τοῦ κατηγοροῦ μέλλοντος νὰ χειροτονηθῇ ἐπισκόπου γίνεται κατὰ τὸν Βαλαμῶνα (σχόλιον εἰς Νομοκ. ΙΔ' τίτλ. Α' 8 ἐν Σύντ. τ. 1 σ. 48²⁷ - 49²) οὐχὶ διὰ «τριακονθημέρων ἐπιφωνημάτων», ἔνα καταστῇ δυνατόν νὰ τηρηθοῦν αἱ ὑπὸ τῶν νόμων (Βασ. 3, 1, 8 = Nov. 123, 2) προβλεπόμεναι προθεσμίαι πρὸς τελείωσιν τῆς χειροτονίας.

1. Σχόλιον εἰς καν. 107 Καρχ. ἐν Σύντ. τ. 3 σ. 558.

2. Δέον ὅμως νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἡ τοιαύτη ἐρμηνεία τοῦ κανόνος τούτου δὲν ἐγένετο ὁμο-

των εις πρῶτον βαθμὸν δικασάντων ἐπισκόπων, ὡς καὶ ἐκείνων γενικώτερον, οἷα-
δήποτε κρίσις τῶν ὁποίων καθίσταται ἀντικείμενον δικαστικῆς ἐρεύνης. Ἕτεροι
λόγοι νομίμου ἀποκλεισμοῦ, ὡς λ.χ. οἱ ἐκ τῆς συγγενείας ἀπορρέοντες, δὲν περι-
λήφθησαν εἰς τὰς διατάξεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικονομίας, πιθανῶς ὑπὸ τὴν
ἐπίδρασιν τῆς καὶ ἐν τῇ κοσμικῇ δικονομίᾳ παρατηρουμένης ἀντιστοίχου ἐλλεί-
ψεως³.

Κατὰ τὴν πρῶτον βυζαντινὴν περίοδον ἠγνόησε κατὰ βάσιν ἡ ἐκκλησιαστι-
κὴ νομοθεσία τὸν θεσμὸν τῆς ἐξαίρεσεως τῶν δικαστῶν, τὸ νομοθετικὸν δὲ τοῦτο
καθεστῶς διετηρήθη καὶ κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας. Ὑπὸ τὴν πίεσιν ὅμως τῶν
πρακτικῶν ἀναγκῶν διεπλάσθησαν διὰ τῆς νομολογιακῆς ὁδοῦ γενικαί τινες ἀρ-
χαί, αἵτινες διεῖπον τὴν προβολὴν τῆς ἐνστάσεως ἐξαίρεσεως⁴. Αἱ ἀρχαὶ αὗται
δὲν μετεβλήθησαν καὶ κατὰ τοὺς μέσους βυζαντινοὺς χρόνους, ὡς προκύπτει ἐκ
τῆς μελέτης τῶν εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἀναφερομένων πηγῶν, καίτοι ὁ ἐν αὐ-
ταῖς περιεχόμενος ἀριθμὸς τῶν σχετικῶν παραδειγμάτων εἶναι λίαν περιορισμένος.

Ἡ ἔχθρα⁵ τοῦ δικαστοῦ πρὸς τὸν αἰτούμενον τὴν ἐξαίρεσιν ἢ ἡ φιλία⁶ πρὸς
τὸν ἀντίδικόν του ἀπετέλουν τοὺς λόγους ἐξαίρεσεως. Ἡ ἐκουσία ἐξαίρεσις τοῦ
δικαστοῦ ἦτο, ὡς φαίνεται, θεσμὸς ἄγνωστος εἰς τὸ δικονομικὸν δίκαιον τῆς βυ-
ζαντινῆς Ἐκκλησίας. Ἀντιθέτως μάλιστα μαρτυρεῖται ἡ κατὰ τινα δίκην προσπά-
θεια τοῦ διευθύνοντος τὴν διαδικασίαν, ὅπως πρὸ τῆς ἐνάρξεως ταύτης ἄρῃ τὸν
ἐν τῇ προσώπῳ ἐνὸς τῶν δικαστῶν συντρέχοντα λόγον ἐξαίρεσεως, ὅστις θὰ ἡδύ-

φῶνως δεκτὴ ὑπὸ πάντων τῶν σχολιαστῶν. Τόσον ὁ Ζωναράς, ὅσον καὶ ὁ Ἀριστηνὸς ἡρμήνευ-
σαν τοῦτον ἐν τῷ πνεύματι τοῦ καν. 12 τῆς αὐτῆς συνόδου καὶ συνήγαγον, ὅτι δι' αὐτοῦ ἀπε-
κλείετο ἡ ὑπὸ ἐνὸς μόνου ἐπισκόπου ἐκδικασίς ὑποθέσεως, ἐκτὸς ἐὰν αὕτη ἀφεώρῃ εἰς κατώτε-
ρον κληρικόν. Γραμματικῶς εὐσταθεῖ ἡ τοιαύτη ἐρμηνεία ἀπολύτως, ἐὰν ἡ ἐν τέλει τοῦ κανόνος
λέξις «ἐκείνου» μετατραπῇ εἰς «ἐκείνων». Ἡ τοιαύτη δὲ γραφὴ ἀπαντᾷ παρὰ τισι κώδιξι (βλ.
ἐκδόσιν Joannou, C.S.P. σ. 374 κριτ. ὑπόμν. στίχ. 3), ἐρειδομένη καὶ ἐπὶ τοῦ λατινικοῦ
κειμένου τοῦ κανόνος: «ut non sibi unus episcopus vindicet cognitionem».

3. Λόγοι ἀποκλεισμοῦ, ὡς π.χ. ἡ συγγένεια, ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου
εἰς μεμονωμένας μόνον περιπτώσεις. Βλ. L. Wenger, Institutionen des römischen Zivil-
prozessrechts, München 1925, σ. 56 σημ. 2.

4. Βλ. Τρωϊάνον σ. 88 ἐπ.

5. Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος Νικαίας ζητεῖ νὰ δικασθῇ ὑπὸ δικαστηρίου
«ἀπαθοῦς» ἢ «εὐμενοῦς». Βλ. ἐπιστ. 4, 22 - 24 καὶ 6, 42 - 43, 52 ἐν Darrouzès, Épi-
stoliers σ. 75 καὶ 81 ἀντιστοίχως. Ὡς ἐχθροὺς του κατονομάζει τοὺς μητροπολίτας Ἱερωνίμους
καὶ Κυζίκους (ἐπιστ. 5, 74 - 75 καὶ 16, 16 - 18 ἐνθ' ἄν. σ. 78 καὶ 95).

6. Ἐν τῷ κατηγορητηρίῳ κατὰ τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ Α' Κηρουλλάρου, περιορίζεται ὁ
Μιχαὴλ Ψελλὸς νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τῶν δικαστῶν ἐπὶ τοῦ κινδύνου μεροληψίας ὑπὲρ τοῦ
κατηγορουμένου ὑπὸ τὸ κράτος τῶν φιλικῶν τῶν πρὸς αὐτὸν αἰσθημάτων, οὐδενὸς ὅμως τού-
των ζητεῖ τὴν ἐξαίρεσιν, ἀναλογιζόμενος ἴσως τὸ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἀνέφικτον τῆς συγ-
κροτήσεως τοῦ δικαστηρίου. Βλ. Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Πρὸς τὴν σύνοδον κατηγορία τοῦ ἀρχιερέως
ἐν Ψελλ. Scripta minora σ. 234¹¹: «Ἀξιῶ δὲ ὑμᾶς μὴ μετὰ τῶν ἰδίων προλήψεων ἐπὶ τὴν
κρίσιν τοῦ λόγου ἐλθεῖν μηδ', εἴ τι παρ' ἐκείνου» (sc. τοῦ πατριάρχου) «ἐκαστος εὐηργέτησθε,
τοῦτο ἐνταυθοῖ προθέντας εὐνοίᾳ τῇ πρὸς ἐκείνον δεῖξασαι τὰς ψήφους καὶ ἀνθρώπων χαρίζομέ-
νους καταλιγοῦρῃσαι θεοῦ».

νατο ἐνδεχομένως νά προκαλέσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ κατηγορουμένου ὑποβολὴν τῆς σχετικῆς αἰτήσεως⁷.

Ἡ περὶ ἐξαίρεσεως αἰτησίς ὑπεβάλλετο ἐν ἀρχῇ τῆς κυρίας διαδικασίας, ἐνίστε ὁμως καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως αὐτῆς, ἥτοι κατὰ τὸ στάδιον τῆς προκαταρκτικῆς ἐξετάσεως⁸ ἢ κατὰ τὴν ἀσκήσιν τῶν ἐνδίκων μέσων⁹. Καίτοι ἐπεχειρήθη ποτὲ ἡ παραβίασις τῆς ἀρχῆς ταύτης διὰ τῆς καθ' ὑπέρβασιν τῶν ἀνωτέρω χρονικῶν ὁρίων ὑποβολῆς αἰτήσεως ἐξαίρεσεως περιλαμβανούσης περιστατικά προκύψαντα κατὰ τὴν κυρίαν διαδικασίαν¹⁰, ἡ προσπάθεια παρέμεινεν ἀτελεσφόρητος. Ἐκ τῶν διαμειφθέντων κατὰ τὴν συζήτησιν ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης αἰτήσεως προκύπτει, ὅτι ἡ ἐξαίρεσις δικαστοῦ, ἡ παρουσία τοῦ ὁποίου ἐκρίνετο ἀπαραίτητος διὰ τὴν νόμιμον συγκρότησιν τοῦ δικαστηρίου, δὲν ἦτο δυνατὴ, εἰμὴ μετὰ προηγουμένην ἀντικατάστασιν τοῦ ἐξαιρουμένου¹¹, ἐφ' ὅσον βεβαίως ἡδύνατο νά χωρήσῃ

7. Οὕτω πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς κυρίας διαδικασίας κατὰ τὴν δίκην τοῦ Χαλκηδόνος Λέοντος ἐν ἔτει 1092 διέταξεν ὁ παριστάμενος αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Α' Κομνηνὸς τὴν συμφιλίωσιν τοῦ κατηγορουμένου μετὰ τοῦ μητροπολίτου Εὐχαΐτων, ὁ ὁποῖος μετείχε τῆς μελλούσης νά ἐπιληφθῇ τῆς ἐκδικάσεως τῆς ὑποθέσεως συνόδου (P.G. PKZ' στ. 980 Α, Grumel 1967).

8. Ἐκ τῆς ἐπιστ. 129 τοῦ Νικολάου Α' Μυστικοῦ πρὸς τὸν Λέοντα Σουλίου (P.G. PIA' στ. 348 D ἐπ., Grumel 1947) πληροφοροῦμεθα, ὅτι ὁ πατριάρχης παρέπεμψε πρὸς ἐκδικασίαν τὴν ἐναντίον ἡγουμένου μονῆς κειμένης εἰς τὴν ἐδαφικὴν περιφέρειαν τοῦ Λέοντος κατηγορίαν οὐχὶ πρὸς τοῦτον, ἀλλὰ πρὸς ἕτερον ἐπίσκοπον, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ κατηγορούμενος ἐζήτησε τὴν ἐξαίρεσιν τοῦ κατὰ τόπον ἁρμοδίου ἐκκλησιαστικοῦ δικαστοῦ. Δεδομένου ὅμως ὅτι ἡ ὑπόθεσις εὐρίσκετο ἔτι εἰς χεῖρας τοῦ πατριάρχου, πρέπει νά γίνῃ δεκτὸν ὅτι ἡ ἐνστάσις ὑπεβλήθη πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς κυρίας διαδικασίας.

9. Ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς πλείστων ἐπιστολῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου Νικαίας ὑπῆρξεν ἡ παράκλησις πρὸς τοὺς ἀποδέκτας νά ἐνεργήσουν καταλλήλως, ὥστε νά ἐπιτευχθῇ νέα ἐξέτασις τῶν εἰς βάρος τοῦ διατυπωθεῖσων κατηγοριῶν ὑπὸ ἀπροσωπολήπτου δικαστηρίου, ἀνατρεπομένης τῆς κατ' αὐτοῦ ἐκδοθείσης καθαιρετικῆς ἀποφάσεως (βλ. ἀνωτ. σημ. 5). Τοιαύτη ἐπανεξέτασις τῆς ὑποθέσεως ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ἐκ τῶν πραγμάτων ἀνεφικτός, ὅθεν ἐνώπιον αὐτοῦ ἔδει νά ἀσκηθῇ τὸ σχετικὸν ἐνδικὸν μέσον (ἐπιστ. 4, 22 καὶ 14, 56 - 57, 67 - 68 ἐν Darrouzès, Épistoliers σ. 75 καὶ 92 - 93). Ἐνεκεν ὅμως τῆς ἐπιμελοῦς φυλάξεώς του πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τοῦ Ἀλεξάνδρου, νά φθάσουν αἱ αἰτήσεις του μέχρι τοῦ παλατίου παρέμειναν ἀτελεσφόρητοι (ἐπιστ. 1, 69 - 71 καὶ 9, 11 - 12 ἐνθ' ἀνωτ. σ. 70 καὶ 84 ἀντιστοίχως).

10. Κατὰ τὴν 7ην συνεδρίαν τῆς ἐν ΚΠ. συνόδου ἔτ. 869/70 ἐδήλωσαν οἱ ἀκολουθοῦντες τὸν Φώτιον ἐπίσκοποι ὅτι δὲν ἀποδέχονται ὡς δικαστὰς τοὺς ἀπεσταλμένους τῶν λοιπῶν πατριαρχῶν (Mansi XVI στ. 100 AB, 360 B 8). Αἰτία τοῦ τούτου διαβήματος ὑπῆρξεν, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς διατυπώσεως τῶν πρακτικῶν, ἡ ἀντίθετος πρὸς τοὺς κανόνας μεροληπτικὴ συμπεριφορὰ τῶν τοποτηρητῶν εἰς βάρος τῶν αἰτούντων καὶ δὴ παρὰ τὴν εἰκαζομένην βούλησιν τῶν ἀποσταλάντων αὐτοὺς πατριαρχῶν. Βλ. Mansi XVI στ. 100 B 7: «quotquot autem dubitatis ad hoc, et non habetis eos justos, neque secundum verbum patriarcharum suorum agentes». Εἶναι ὅμως ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι διὰ τῆς αἰτήσεως δὲν ζητεῖται ἀπλῶς καὶ μόνον ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν πατριαρχικῶν τοποτηρητῶν, ἀλλ' ἡ ἄνευ τῆς συμμετοχῆς τούτων ἐπανάληψις τῆς ὅλης διαδικασίας.

11. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς προηγουμένης ὑποσημειώσεως ἐπὶ τῆς αἰτηθείσης ἐξαίρεσεως τῶν τοποτηρητῶν ἐλέγχθησαν ἐπὶ τῆς συνόδου τὰ ἀκόλουθα: «Ὁ βασιλεὺς διὰ Βαζάνους εἶπεν·

τοιαύτη, τοῦθ' ὅπερ ὁμως μόνον ἐπὶ ἀντιπροσώπων ἦτο νοητόν. Ὡσαύτως ἀπεκλείετο ἡ ἐξαίρεσις ὁλοκλήρου ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου¹². Ἀνεπίτρεπτος ἦτο ἐπίσης ἡ ἐν πάσῃ δίκῃ ὑπὸ τῶν διαχειριζομένων ἐκκλησιαστικὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα κληρικῶν δι' οἰονδήποτε λόγον ἐξαίρεσις τοῦ προΐσταμένου αὐτῶν ἐπισκόπου πρὸ τῆς ὀριστικῆς ἀποδόσεως λογαριασμοῦ περὶ τῆς γενομένης διαχειρίσεως καὶ τῆς ὀλικῆς καταβολῆς τοῦ τυχόν καταλογισθέντος αὐτοῖς χρηματικοῦ ποσοῦ¹³.

Ὡς ἐκ τῆς πενιχρότητος τῶν ὑπὸ τῶν πηγῶν παρεχομένων εἰδήσεων, ἀποβαίνει ἡ διατύπωσις οἰονδήποτε συμπεράσματος ἐπὶ τοῦ τύπου καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς αἰτήσεως, ὡς καὶ τῆς ἐπ' αὐτῆς ἀκολουθοῦμένης διαδικασίας, ἀνέφικτος.

Μεταξὺ τοῦ νομίμου ἀποκλεισμοῦ καὶ τῆς ἐξαιρέσεως τῶν δικαστῶν ὑφίστανται πλείσται ὁμοιότητες. Ὡς πρὸς τὰς διαφορὰς δεόν νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ἡ παραβίασις τοῦ καν. 107 Καρχ. συνεπήγετο τὴν, παρὰ τὴν σιγὴν τῆς διατάξεως ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο¹⁴, ἐπιβολὴν ποινικῶν κυρώσεων εἰς βάρος τοῦ μὴ σεβασθέντος τοῦτον ἐπισκόπου. Ἀντιθέτως ἔνεκα τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως κανονικῶν διατάξεων ρυθμιζουσῶν τὰς προϋποθέσεις καὶ συνεπειὰς τῆς ἐν ἐκκλησιαστικῇ τινὶ δίκῃ ἐξαιρέσεως δικαστοῦ, οὐδεμία κύρωσις ἠπειλεῖτο κατὰ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστοῦ, ὅστις μετεῖχε τῆς συνθέσεως τοῦ δικαστηρίου παρὰ τὴν ἐν τῷ προσώπῳ του συνδρομὴν λόγων δικαιολογούντων τὴν ἐξαίρεσίν του, ἐπιφυλασσομένων βεβαίως τῶν διατάξεων περὶ τῶν ἐν συνειδήσει παρὰ τὸ δίκαιον κρινάντων δικαστῶν¹⁵. Ἐνεκα τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω ἐλλείψεως οὐδεμία ἐτέρα διαφορὰ παρετηρεῖτο, ἰδίως ἐξ ἐπόψεως δικονομικῶν συνεπειῶν, μεταξὺ τῆς παραβιάσεως τῆς περὶ ἀποκλεισμοῦ διατάξεως καὶ τῆς μὴ λήψεως ὑπ' ὅψει προβληθείσης ἐνστάσεως ἐξαιρέσεως δικαστοῦ. Ἀμφότερα τὰ ἐλαττώματα ἠδύναντο νὰ προταθοῦν κατὰ τὴν ἄσκησιν τῶν ἐνδίκων μέσων, πλὴν οὐδεμία παρήγετο ἐκ τῆς παραβάσεως ἀκυρότης.

ἀπέλθετε πρὸς τὸν πατριάρχην, καὶ ἀγάγετε ἄλλους πρὸς ἡμᾶς» (Mansi XVI σ. 360 B 10· πρβλ. καὶ σ. 100 B).

12. Μὴ δυνάμενος ὁ πατρ. ΚΠ. Κοσμάς Β' νὰ ζητήσῃ ἐξαίρεσιν τῆς ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ αὐτοῦ Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ συνελθούσης συνόδου (ἔτ. 1147), ὡς μεροληπτούσης εἰς βάρος του, ἀπήγγειλεν ἀφορισμὸν κατὰ πάντων τῶν μελῶν αὐτῆς. Βλ. Νικ. Χων. σ. 107²²: «ἀφορίζει δὲ καὶ τῶν περὶ τὸν βασιλέα τινὰς καὶ τὴν τότε συνελθούσαν εἰς αὐτοῦ καθάρειν σύνοδον ὡς βασιλείους θύρας ἐκτρίβουσιν καὶ πρόσωπα λαμβάνουσιν, καὶ τούτου μὴ κανονικῶς ἀλλ' ἀθέσμως καὶ θρόνου καὶ ποιμνὸς αὐτὸν ἀπελάνουσιν». Οὕτω καὶ Θεόδ. Σκουτ. σ. 232¹⁶.

13. Βλ. Βασ. 3, 1, 39 (= Nov. 123, 23), ὡς καὶ Νομοκ. ΙΔ' τίτλ. Θ' 1 ἐν Σύντ. τ. 1 σ. 174¹⁹⁻²³.

14. Ἡ μὴ συμμόρφωσις πρὸς οἰονδήποτε ἐπιτακτικὴν ἢ ἀπαγορευτικὴν διάταξιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ἀποτελεῖ ἐκκλησιαστικὸν ἄδίκημα, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἀναγράφονται εἰς ἐκάστην συγκεκριμένην περίπτωσιν αἱ κατὰ τοῦ παραβάτου ἀπειλούμεναι κυρώσεις. Βλ. σχετικῶς Ἁ. Χριστοφίλοπου, Ἑλληνικὸν ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον², Ἀθῆναι 1965, σ. 282.

15. Βλ. καν. 15 Καρχ. Πρβλ. καὶ Βασ. 3, 1, 21 (= Nov. 123, 11 pr.) = Ἐπαναγωγὴ 9, 5. — Βασ. 6, 22, 6 (= Nov. 86, 6).

Διὰ διατάξεως τοῦ ἰουστινιανείου Κώδικος¹⁶, τροποποιημένην διατύπωσιν τῆς ὁποίας περιέλαβον καὶ τὰ Βασιλικά¹⁷, παρεσχέθη εἰς τὸν κατήγορον ἢ γενικώτερον τὸν ἀντίδικον κληρικοῦ ἢ εὐχέρεια τῆς ὑποβολῆς τῆς κατηγορίας ἢ τῆς ἐγέρσεως τῆς ἀγωγῆς κατόπιν ὑπερβάσεως ἐνὸς ἢ καὶ δύο βαθμῶν δικαιοδοσίας ἐνώπιον τοῦ μητροπολίτου ἢ τοῦ πατριάρχου. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου δὲν μεταβάλλονται τὰ περὶ ἀνυπαρξίας νομοθετικῆς ρυθμίσεως τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐξαιρέσεως ἤδη γραφέντα, δοθέντος ὅτι τὸ μέτρον τοῦτο, καίτοι κατ' οὐσίαν ἦγεν εἰς τὴν ἀποφυγὴν τῆς ἀναμειξεως τοῦ καθ' ὕλην καὶ κατὰ τόπον ἀρμοδίου ἐκκλησιαστικοῦ δικαστοῦ εἰς τὴν ἐκδίκασιν τῆς διατυπωμένης κατηγορίας, ἐὰν ἡ ἀνάμειξις αὕτη δὲν ἦτο ἀρεστὴ εἰς τὸν κατήγορον, ἐν τούτοις δὲν ἀπετέλει ἐξαιρέσιν κατὰ κυριολεξίαν, ἐφ' ὅσον τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐπευχχάνετο, ὡς τοῦλάχιστον προκύπτει ἐκ τοῦ γράμματος τῆς διατάξεως, οὐχὶ δι' ἀποφάσεως τοῦ ἀρμοδίου δικαστηρίου, ἀλλὰ διὰ μονομεροῦς ἐνεργείας τοῦ προσφεύγοντος.

§ 9. Ἡ διάταξις τῆς ἀποδείξεως καὶ ἡ ἐν γένει διεξαγωγὴ αὐτῆς

Πρωτεύουσαν θέσιν κατέχει ἐν πάσῃ διαδικασίᾳ τὸ στάδιον ἐκεῖνο, καθ' ὃ τὸ δικαστήριον διὰ τῆς διαπιστώσεως τῶν ὑπὸ τὴν κρίσιν του τεθέντων καὶ ἀμφισβητουμένων πραγματικῶν περιστατικῶν ἄγεται εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς ἐλάσσονος προτάσεως τοῦ τὴν ἀπόφασιν παριστάντος νομικοῦ συλλογισμοῦ. Τὴν σημασίαν τῆς διαδικαστικῆς ταύτης φάσεως ἐν τῇ καθόλου ἐκκλησιαστικῇ δίκῃ δὲν παρέλειψε νὰ ἐξάρῃ διὰ σειρᾶς ὅλης διατάξεων ὁ ἐκκλησιαστικὸς νομοθέτης¹. Τούτου τὸ παράδειγμα ἐνωρὶς εὔρε μιμητὰς καὶ κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς αὐτοκρατορικῆς νομοθεσίας². Τὸ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν μικρὸν σχετικῶς ἀριθμὸν τῶν ὁρισμῶν,

16. I 4, 29. Βλ. καὶ Coll. XXV Capp., const. 18 ἐν Heimbach, 'Ανέκδοτα II σ. 172, ὡς καὶ Νομοκ. ΙΔ' τίτλ. Θ' 1 ἐν Σύντ. τ. 1 σ. 169¹⁴⁻¹⁷.

17. 3, 1, 6.

1. Βλ. καν. 124, 132 καὶ 133 Καρχ., ἰσχύοντες παραλλήλως πρὸς τοὺς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πρώτων αἰώνων ἐν Ἀνατολῇ θεσπισθέντας (βλ. τούτους παρὰ Τρωιάνω σ. 91 σημ. 1). Βλ. ἐπίσης καν. 223 Νικηφόρου (;) ἐν Pitra, Hist. et Mon. II σ. 347· ἐπιστ. 80 καὶ 82 τοῦ Φωτίου, ἐκδ. Βαλέττα σ. 406⁷⁻⁹, 410¹⁴⁻¹⁸. τοπικῶν Γρηγορίου Πακουριάνου, κεφ. 7, ἐκδ. L. Petit ἐν Viz. Vrem. 11 (1904) Suppl. 1 σ. 23²⁵⁻²⁶. Πρβλ. ἀπόκρ. 1 Νικήτα Θεσσαλονίκης ἐν Σύντ. τ. 5 σ. 382 ἐπ.· ἀπόκρ. 6 τοῦ αὐτοῦ, ἐκδ. A. Pavlov ἐν Viz. Vrem. 2 (1895) 383¹. ἀπόκρ. Νικήτα Ἡρακλείας, ἐκδ. A. Pavlov αὐτόθι σ. 172²⁴. σχόλια ὑπὸ καν. 17 Ἀποστ. (Σύντ. τ. 2 σ. 24²³), 9 Α' Οἰκ. (αὐτόθι σ. 137^{22, 26, 30}), 9 Νεοκιστ. (Σύντ. τ. 3 σ. 85¹³⁻¹⁷, 86¹⁻¹⁰) καὶ 2 Γρηγορίου Νεοκιστ. (Σύντ. τ. 4 σ. 53²).

2. Nov. 123, 11 = Coll. tripartita III 4, 2 ἐν Voelli-Justelli, Bibliotheca II σ. 1321³⁰⁻³⁵ = Βασ. 3, 1, 21 = Ἐπαναγωγὴ 9, 5 = Epanagoge aucta 7, 3. — Nov. 137, 5 = Coll. XXV Capp., const. 22, 5 ἐν Heimbach, 'Ανέκδοτα II σ. 183 = Βασ. 3, 1, 18. Βλ. καὶ Νομοκ. Ν' τίτλ. ΙΕ' ἐν Voelli-Justelli, Bibliotheca II σ. 619 ἐπ. καὶ Νομοκ. ΙΔ' τίτλ. Θ' 9 μετὰ τοῦ σχολίου τοῦ Βαλσαμῶνος ἐν Σύντ. τ. 1 σ. 182 ἐπ., ὡς καὶ «Ποίμημα Νομικόν» τοῦ Ἀτταλειάτου 3, 6 ἐν J.G.-R. VII σ. 421.

οί όποιοι άφορούν εις διαδικαστικά θέματα, πλῆθος τών διατάξεων, έν αις εξαίρεται ή έν ταίς εκκλησιαστικαίς, ποινικαίς ιδία, δίκαις σημασία τῆς άποδείξεως, άποτελεῖ φαινόμενον άξιον ιδιαιτέρας προσοχῆς, διότι ή επανάληψις αὐτῆ συνιστᾷ, κατά πᾶσαν πιθανότητα, τὸ αντίρροπον εις τήν, ὡς φαίνεται ένωρίς εκδηλωθεῖσαν, τάσιν αὐθαιρεσίας τών φορέων τῆς εκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας, κυρίως δὲ τών εις τήν βάσιν τῆς πυραμίδος ἱσταμένων³.

Καίτοι τοῦτο δέν ὀρίζεται ρητῶς, διὰ τῆς άποδείξεως διώκεται ὁ σχηματισμός παρὰ τοῖς εκκλησιαστικοῖς δικασταῖς τελείας δικανικῆς πεποιθήσεως, μὴ άρκοῦσης τῆς άτελοῦς άποδείξεως⁴. Ἡ δικανικὴ αὕτη πεποίθησις δέον νά αναφέρεται εις τήν ἀλήθειαν τών πραγματικῶν ἐκείνων περιστατικῶν, ἅτινα άποτελοῦν προϋποθέσιν τῆς εφαρμογῆς τοῦτο μὲν τών οὐσιαστικῶν ποινικῶν διατάξεων κατά τήν άπόδοσιν τῆς εκκλησιαστικῆς ποινικῆς δικαιοσύνης, τοῦτο δὲ τοῦ προσήκοντος, κοσμικῆς ἢ εκκλησιαστικῆς προελεύσεως, κανόνος δικαίου κατά τήν ἐπίλυσιν τών ιδιωτικῶν διαφορῶν. Παρέλκει κατ' εξαίρεσιν ή άπόδειξις ἐπὶ γεγονότων άποτελούντων πασίδηλον⁵, ἢ ὄντων γνωστῶν τῷ δικαστηρίῳ⁶ ἢ τέλος καλυπτομένων ὑπὸ τεκμηρίου⁷. Αἱ ιδιωτικαὶ γνώσεις τοῦ δικαστοῦ δέν δύνανται νά ληφθοῦν ὑπ' ὄψει⁸. Ἐκ τούτου ὁμως δέν κωλύεται οὗτος νά χρησιμο-

3. Εἰς τοῦτο άσφαλῶς συνέβαλεν ἡ μεταξὺ τοῦ forum externum καὶ τοῦ forum internum ἐνίοτε γινόμενη σύγχυσις.

4. Σαφῆς διάκρισις γίνεται ἐν τῷ ἀπὸ 22 Φεβρ. 1144 κατὰ τοῦ μοναχοῦ Νήφωνος ἐκδοθέντι σημειώματι ἐπὶ πατρ. Μιχαήλ Β' Κουρκούα τοῦ Ὁξείτου (G r u m e l 1015). Πρὸς δῆλωσιν τῆς πρώτης ἐννοίας χρησιμοποιοῦνται οἱ ὅροι «τελεῖα κατάληψις» ἢ «τελεῖα πληροφορία». Διὰ τοῦ ὅρου «πρόληψις» ἀντιθέτως χαρακτηρίζεται ἡ πιθανολόγησις (Σύντ. τ. 5 σ. 90²³⁻²⁹, 91¹⁹). Βλ. καὶ σημείωμα τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου (G r u m e l 1012, ἔτ. 1143), ἐκδ. Π α π α δ ο π ο ὡ λ ο υ - Κ ε ρ α μ έ ω ς, Βογομύλικά σ. 722⁴ (κατωτ. σημ. 24).

5. Κατὰ τήν 3ην συνεδρίαν τῆς 5' Οἰκ. Συνόδου πρὸ τῆς άναγνώσεως λόγου τοῦ πατρ. ΚΠ. Μητᾶ περιεχομένου εις τὰ πρακτικά τῆς Ε' Οἰκ. Συνόδου ὑποβάλλουσιν οἱ παπικοὶ εκπρόσωποι ένστασιν πλαστότητος τῶν ἐν λόγῳ ἐγγράφων στηριζομένην εις τὸ πασίδηλον, τουτέστιν ὅτι ὁ πατρ. Μητᾶς κατὰ τὸν χρόνον συγκλήσεως τῆς Ε' Οἰκ. Συνόδου δέν ἔζη πλέον (Mansi XI στ. 225 Α).

6. Οὕτω κατὰ τήν δίκην τοῦ μητροπολίτου Χαλκηδόνος Λέοντος δέν διετάχθη άπόδειξις περὶ τῶν περιστατικῶν, ἐφ' ὧν ἐστηρίζοντο αἱ κατ' αὐτοῦ διατυπωθεῖσαι κατηγορίαι, δοθέντος ὅτι ταῦτα ἦσαν γνωστά τῷ δικαστηρίῳ. Βλ. τὸ ἐπὶ τῇ καθαιρέσει τοῦ ἐκδοθέν σημείωμα (Reg. 1130, ἔτ. 1086) ἐν S a k k é l i o n, Documents inédits σ. 124¹⁶ ἐπ.

7. Ὡς ἤδη ἀνεφέρθη (άνωτ. § 5), ἐάν κατὰ τινος κληρικῶν διετυπώθησαν πλείονες τῆς μιᾶς κατηγορίαι, ὁ δὲ κατήγορος δέν ἐπέτυχε νά άποδείξῃ τινὰ ἐκ τούτων, τὸ δικαστήριον ἀπέχει τῆς διερευνήσεως τῶν ὑπολοίπων, διότι αὐταὶ θεωροῦνται κατ' ἀμάχητον τεκμήριον εἰσαχόμενον ὑπὸ τοῦ καν. 130 Καρχ. ψευδεῖς. Βλ. ἐπίσης τὰ κατωτέρω ἐν § 18 περὶ τεκμηρίων ἐκτιθέμενα.

8. Βλ. σχετικῶς καν. 223 Νικηφόρου πατρ. ΚΠ. (;) ἐν P i t r a, Hist. et Mon. Π σ. 347: «Ὁ δικάζων οὐκ ἐξ αὐτοῦ συλλογίζεται, ἀλλὰ τὰ ὑπὸ μαρτύρων καὶ παρ' άποδείξεων λεγόμενα ταῦτα ψήφίζεται» ἢ ψῆφος ἐκ τοῦ δημοτικοῦ ἐστίν οὐκ ἐκ τοῦ ιδιωτικοῦ, τὸ άποδειχθὲν ἐπιψήφίζει, ἀλλ' οὐ τὸ νοούμενον, τελευταῖον ἐκ πίστεως λέγει, τουτέστιν οὐκ ἐξ ὁράσεως, ἀλλ' ἐξ ἀκοράσεως». Βλ. ἐν τούτοις ἐν βίῳ Πέτρου τοῦ ἐν Ἀτρώα 64, 7, ἐκδ. V. L a u r e n t, La vie merveilleuse de Saint Pierre d' Atroa (= Subsidia hagiographica, 29), Bruxelles

ποίησι τὰ διδάγματα τῆς κοινῆς πείρας κατὰ τὴν λήψιν τῆς ἀποφάσεως⁹.

Κατὰ παρέκκλισιν ἀπὸ τῆς ἀνωτέρω ἀρχῆς, καθ' ἣν μόνον πραγματικά περιστατικά δύνανται νὰ καταστούν ἀντικείμενον ἀποδείξεως, τὸ θέμα ταύτης περιλαμβάνει ἐνίοτε καὶ κανόνες δικαίου. Τοῦτο παρατηρεῖτο ἰδίᾳ κατὰ τὴν ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων ἐπίλυσιν ἰδιωτικῶν διαφορῶν, ἐὰν θάτερος τῶν διαδίκων ἐπεκαλεῖτο δικαίωμα, ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενον προνομίου. Τοιαῦτα δικαιώματα παρείχοντο δι' ἰδίας χαριστικῆς πράξεως τοῦ αὐτοκράτορος, ἥτις, περιβαλλομένη τὸν ἑγγραφον τύπον¹⁰, ἐπεδίδετο εἰς τὸν δικαιούχον¹¹. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς νομοθετικὰς πράξεις τοῦ αὐτοκράτορος, δι' ὧν ἐτίθετο ἐξ ἀντικειμένου δίκαιον, διὰ τὰς καθιερούσας προνόμια πράξεις οὐδεμία προεβλέπετο μορφή δημοσιότητος¹², ἦν, ἄλλωστε, ὁ μεγάλος τούτων ἀριθμὸς θὰ καθίστα πρακτικῶς ἀνεφάρμοστον. Ὅθεν, ὁ φορεὺς τοιοῦτου δικαιώματος ὤφειλεν εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἀμφισβητήσεως νὰ ἐπιδεικνύῃ τὸ σχετικὸν αὐτοκρατορικὸν ἑγγραφον¹³,

1956, σ. 189 τὴν εἶδῃσιν, ὅτι ὁ βιογραφούμενος γνωρίζων τὴν ὑπὸ ὑπατικοῦ τινος διάπραξιν ἀδικημάτων ἐπέβαλεν εἰς τοῦτον τὴν ποινὴν τοῦ μικροῦ ἀφορισμοῦ. "Αντικρὺς ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἀρχὴν εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθος περικοπὴ ἐκ τοῦ κατηγορητηρίου, ὅπερ συνετάγη ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ Ψελλοῦ ἐναντίον τοῦ πατρ. Μιχαήλ Α' Κηρουλλαρίου ἐν Ψελλ. Scripta minora σ. 232⁵⁻⁹: «οὐ γὰρ ἐτέρους ὧν ἐπικεγείρηκα, ἀλλ' ὅμιν χρῆσομαι μάρτυσι καὶ οὐκ ἀφαιρούμαι ὁμᾶς τὸ τοῦ δικάζειν ἀξίωμα, ἀλλὰ τοσοῦτο ποιοῦμαι σεμνότερον, ὅτι μὴ φωναῖς ἀλλοτρίαις, ἀλλ' οἰκείαις γνώσεσιν τε καὶ κρίσεσιν πρὸς τὴν ψῆφον ἐλεύσεσθαι».

9. Κατὰ ταῦτα ἐὰν ἐπίσκοπος εἰσαχθῇ εἰς δίκην δυνάμει τοῦ καν. 16 Πρωτοδ. (βλ. τὸ κείμενον κατωτ. σημ. 16), ὡς παραμείνας μακρὰν τῆς ἐπαρχίας του πέραν τοῦ ἐξαμήνου, καὶ προβάλλῃ ἀσθένειαν πρὸς ὑπεράσπισίν του, δέον νὰ κριθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κανόνων τῆς κοινῆς πείρας, ἐὰν αὕτη καθίστα ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της τὴν μετακίνησιν τοῦ κατηγορουμένου ἀδύνατον.

10. Ὡς ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς τῶν μορφῆς ἐκλήθησαν τὰ ἑγγραφα ταῦτα χρυσόβουλλοι λόγοι ἢ χρυσόβουλλα σφύλλια. Βλ. περὶ αὐτῶν F. Dölger - J. Karayannopoulos, Byzantinische Urkundenlehre. I. Die Kaiserurkunden (Hb. d. AW. XII. 3. 1. 1), München 1968, σ. 117 ἐπ.

11. Τὰ ἑγγραφα γενικῶς ἐδίδοντο εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους ἐν πρωτοτύπῳ μετὰ τὴν νόμιμον καταχώρισίν των, ὡς π.χ. ἡ ἐν Actes de Lavra ἀρ. 47 στίχ. 64-66 σ. 126 (ἔτ. 1094) πρόσταξις, ἢ ἐν κεκυρωμένῳ ἀντιγράφῳ ἐκδεδομένῳ ὑπὸ τινος ἀρχῆς, ἥτις παρεκράτει τὸ πρωτότυπον, ὡς π.χ. τὸ ἐν Dölger, Aus den Schatzkammern ἀρ. 36 ἑγγραφον τῆς μονῆς Ἰβήρων (ἔτ. 1062 Δεκ.). Ἡ ἐπίδοσις τῶν ἑγγράφων ἐγένετο, ὡς ἐνίοτε ἐν αὐτοῖς ἀναγράφεται, «εἰς ἀσφάλειαν» τοῦ δικαιούχου (βλ. π.χ. Actes de Lavra ἀρ. 7 στίχ. 42 σ. 20, ἀρ. 47 στίχ. 66 σ. 126).

12. Περὶ τῆς δημοσιεύσεως τῶν edicta εἰς τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων βλ. Fr. Freiherr v. Schwind, Zur Frage der Publikation im römischen Recht mit Ausblicken in das altgriechische und ptolemäische Rechtsgebiet (= Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte, 31), München 1940, σ. 157 ἐπ. Ἐκ τῆς ἐξελέξεως τούτων προέκυψαν αἱ Νεαράι, αἵτινες ἐνίοτε περιέχουν διατάξεις ὀρίζουσας τὴν δημοσίευσιν τοῦ κειμένου των. Βλ. σχετικῶς F. Dölger, Das byzantinische Mitkaisertum in den Urkunden ἐν B.Z. 36 (1936) 140, 142 (= τοῦ αὐτοῦ, Byzantinische Diplomatik, Ettl 1956, σ. 122 ἐπ.). Βλ. καὶ Βασ. 2, 6, 22 (= Nov. 66, 1).

13. Πρὸς ἀποφυγὴν φθορᾶς τῶν πρωτοτύπων ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀντίγραφα. Βλ. σχετικῶς F. Dölger, Der Kodikelles des Chistodulos in Palermo ἐν Ar-

ἐκτός ἐάν τὸ περιεχόμενον τούτου προέκυπτεν ἐξ ἐτέρου ἀποδεικτικοῦ ἐγγράφου τῆς δίκης¹⁴.

Ὁ αὐτὸς παράγων τῆς ἔνεκα τοῦ ἀτελοῦς συστήματος δημοσιεύσεως τῶν θεσπιζομένων διατάξεων, καὶ δὴ καὶ αὐτῶν τῶν ἐκκλησιαστικῶν¹⁵, ἐλλιποῦς γνώσεως τούτων ὑπὸ τῶν δικαστηρίων, ἐπέβαλλεν καὶ εἰς ἐτέρας, πλὴν τῆς ἀνωτέρω, περιπτώσεις τὴν ἀποδείξιν τοῦ περιεχομένου κανόνος τινὸς δικαίου¹⁶. Ἡ ἀναγκαιότης τῆς τοιαύτης ἀποδείξεως, ἐπαρκὲς εὐρίσκουσα ἔρεισμα προκειμένου περὶ ὁρισμῶν τοῦ κοσμικοῦ δικαίου ἢ ὅλως προσφάτων πράξεων τῶν ἐκκλησιαστικῶν νομοθετικῶν ὀργάνων εἰς τὸν ἀμέσως ἀνωτέρω ἐκτεθέντα λόγον, δυσχερῶς δύναται νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων ἐκπαλαί ἰσχυουσῶν. Ἐν τούτοις ὁ κανὼν οὗτος δὲν ὑπῆρξεν ἀπαράβατος¹⁷. Ἐμμέσως τέλος ἠδύνατο νὰ καταστῇ κανὼν δικαίου ἀντικείμενον ἀποδείξεως, ἐάν τὸ τῷ δικαστηρίῳ προτεθῇ νομικὸν κείμενον προσεβάλλετο ὡς νενοθευμένον¹⁸. Τὸ κατ' ἐξαίρεσιν συμβαῖνον προκειμένου περὶ τῶν διατάξεων τοῦ γραπτοῦ δικαίου ἀπετέλει τὸν κανόνα ἐπὶ τοῦ ἀγράφου νόμου. Ἡ ὑπὸ ἐκκλησιαστικοῦ τινος δικαστηρίου ἐφαρμογὴ ἐθιμικοῦ κανόνος δικαίου προϋπέθετε

chiv für Urkundenforschung 11 (1929) 39 ἐπ. (= τοῦ αὐτοῦ, Byz. Diplomatiek σ. 44 ἐπ.). Περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἀντιγράφων βλ. F. Dölger - J. Karayannopoulos, ἔνθ' ἀν. σ. 130 ἐπ. Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν ὅτι διὰ πρακτικούς λόγους δὲν ἐτηρεῖτο ἡ διάταξις ἐν Βασ. 2, 5, 22, καθ' ἣν: «Μηδεὶς τὰ ἴσα τῶν βασιλικῶν ἀντιγραφῶν, ἀλλ' αὐτὰ μεθ' ὑπογραφῆς βασιλικῆς τὰ ἀσθεντικὰ προσφερέτω».

14. Ὡς π.χ. ἐκ τοῦ συγγέλλου τῆς θυγατρὸς τοῦ αὐτοκρ. Ἰωάννου Β' Κομνηνοῦ Μαρίας τὰ ἐν αὐτῷ μνημονευόμενα χρυσόβουλλα. Βλ. Actes de Zographou ἀρ. 5 στίχ. 17 - 19, 99 - 101 σ. 12, 15 (ἐτ. 1142).

15. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι διὰ συνοδικῆς ἀποφάσεως ἐκδοθείσης ἐπὶ πατρ. Σεργίου Β' (1001 - 1019) ἐκρίθη ἡ ἄγνοια τοῦ ἐν ἔτει 997 ἐκδοθέντος τόμου τοῦ πατρ. Σισυνίου Β' ὡς λόγος αἴρων τὸν καταλογισμὸν καὶ ἡθωώθη ὁ κατηγορούμενος πρεσβύτερος. Βλ. Laurent, Réponses canoniques inédites σ. 301 ἐπ. (Grumel 823).

16. Κατὰ τὸν καν. 16 Πρωτοδ. ὁ ὑπὲρ τὸ ἐξάμηνον ἀπουσιάζων ἐκ τῆς ἐπαρχίας του ἐπίσκοπος «μῆτε βασιλικῶν προστάγματι κατεχόμενος, μῆτε ταῖς τοῦ οἰκείου πατριαρχικοῦ λειτουργίας ὑπηρετούμενος, μῆτε μὴν ὑπὸ νόσου χαλεπῆς τε, καὶ ἀκινήσαν ἐμποιοῦσης παντελῆ συνεχόμενος» καθαιρεῖται. Ὅθεν, ὁ τὴν ὑπαρξίν βασιλικῶν προστάγματος ἐπιτελούμενος κατηγορούμενος, ὡς λόγον αἴροντα τὸν ἄδικον χαρακτῆρα τῆς πράξεως, ὀφείλει νὰ ἀποδείξῃ τοῦτο.

17. Ἀπολογούμενος ὁ Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος, ὅτε κατηγορήθη ἐνώπιον τῆς πατριαρχικῆς συνόδου ΚΠ. ὑπὸ τοῦ συγγέλλου πρῶην Νικομηδείας Στεφάνου, ὡς τιμῶν τὴν μνήμην τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ πατρὸς ὡσανεὶ ἁγίου, ἀναξίου τούτου ὄντος, ὡμολόγησε τὰ ἐν τῇ κατηγορίᾳ ἀναφερόμενα πραγματικὰ περιστατικά, ἀλλ' ἡμφεσβήτησε τὸν ἀξιόποιον χαρακτῆρα αὐτῶν. Ἐπ' αὐτῶν ὁ προεδρεύων τῆς συνόδου πατριάρχης: «εὐστόχως φησὶ καὶ νομίμως ἀπελογίσω, ἀλλ' ἔχεις τό γε νῦν ἔχον ἀποδείξει σὺ, ὡς δεδογμένον τοῖς πατράσι καὶ ἀποστόλοις ποιεῖς οὕτω τὴν τοῦ σοῦ πατρὸς μνήμην ἴσα καὶ τῶν παλαιῶν ἁγίων ἐορτάζων, ἵνα καὶ σεαυτὸν ἀπὸ τῆς ἀκριβείας τῶν ἱερῶν νόμων νομίμως ποιοῦντα συστήσῃς;» (Βίος Συμεῶνος 82, 19 - 23, ἐκδ. Hausheer σ. 112).

18. Βλ. π.χ. τὰ πρακτικὰ τῶν 7ης, 8ης καὶ 12ης συνεδριῶν τῆς Σ' Οἰκ. Συνόδου ἐν Mansi XI στ. 332 C, 348 D καὶ 544 D ἀντιστοίχως.

τὴν ἀπόδειξιν τόσον τῆς ὑπάρξεως τοῦτου, ὅσον καὶ τοῦ περιεχομένου του¹⁹.

Κατὰ τὴν ἀποδεικτικὴν διαδικασίαν ἐντονώτερον ἴσως ἢ ἐπὶ παντός ἐτέρου διαδικαστικοῦ σταδίου ἐμφανίζεται ὁ μικτός χαρακτήρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δίκης, ἣτις εἰς κυμαινόμενον κατὰ τὰς περιστάσεις βαθμὸν καὶ εἰς ἐναλλασσομένης ἐκάστοτε ἐπὶ μέρους ἐκδηλώσεις μετέχει ἀμφοτέρων τῶν διαδικαστικῶν μορφῶν, τῆς κατηγορικῆς δηλονότι καὶ τῆς ἐξεταστικῆς²⁰.

Ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου, ἐνεργοῦντος ἐν προκειμένῳ ἐξ ἐπαγγέλματος²¹ ἢ κατόπιν αἰτήσεως τῶν ἐνδιαφερομένων²², ἐκδίδεται περὶ τῆς διεξαγωγῆς τῶν ἀποδείξεων ἀπόφασις. Ἐὰν ἐπὶ σκοπῷ κυρίας ἀποδείξεως ἢ ἀνταποδείξεως ὑποβάλλεται αἴτησις ὑπὸ τοῦ φέροντος τὸ βάρος τῆς ἀποδείξεως, δεόν οἱ πραγματικοὶ ἰσχυρισμοί, πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας τῶν ὁποίων ζητεῖται ἡ διεξαγωγή, νὰ ἀναφέρονται κατὰ τρόπον κατηγορηματικὸν καὶ οὐχὶ ἐνδοιαστικόν, νὰ ἀσκοῦν δὲ προσέτι ἐπὶ τὴν διάγνωσιν τῆς ἐκδικαζομένης ὑποθέσεως οὐσιώδη κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ δικαστηρίου ἐπίδρασιν. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἐκδίδεται ἐπὶ τῆς αἰτήσεως ἀπορριπτικὴ ἀπόφασις²³. Τοιαύτη ἀπόφασις δύναται νὰ ἐκδοθῇ ὑπὸ τοῦ δι-

19. Πρῶτος ἀποφάνεται περὶ τοῦ θέματος τοῦτου ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Ἰωάννης ἐν ἀποκρίσει τοῦ (Σύντ. τ. 5 σ. 403): «Τὸ ἄγραφον ἔθος τῆς Ἐκκλησίας, ὡς νόμον κρατεῖν, ὁ τοῦ κόσμου φωστήρ, ὁ μέγας θεσπίζει Βασιλεὺς... διὰ τοῦτο οὐδὲ ἡμεῖς δυνάμεθα τὴν ἐν ταύτῃ συνήθειαν γνωματεῦσαι ὡς βεβαίαν κρατεῖν· εἰ γὰρ καὶ μακρὰ ἴσως ἐστίν, ἀλλ' οὐκ οἶδαμεν ἀκριβῶς, εἰ καὶ ἐν συνοδικῷ δικαστηρίῳ κροτηθεῖσα ἐβεβαιώθη· ἐκείνην γὰρ τὴν μακρὰν συνήθειαν βεβαίαν οἱ νόμοι τυγχάνειν διακελεύονται, τὴν δοκιμασθεῖσαν ἐν δικαστηρίῳ καὶ κυρωθεῖσαν· τὴν μὴ τοιαύτην δὲ ὁλοσχερῶς ἀποβάλλονται». Ἡ νομικὴ διάταξις, τὴν ὁποῖαν ὁ συντάκτης τῆς ἀποκρίσεως ὑπαινίσσεται, εὑρεται ἐν Βασ. 2, 1, 43 (= Dig. 1, 3, 34). Βαίνων δὲ ἐτι περαιτέρω ὁ αὐτοκρ. Μανουὴλ Α' Κομνηνὸς (Reg. 1539) ὥρισεν «ὥστε τότε ἡ ἄγραφος συνήθεια παραβαίνεται τοῦ δικαίου ἀπαιτοῦντος, ἡγοῦν αἰτίων προκειμένων εὐλόγων, ὅτε μὴ ἐβεβαιώθη διὰ δικαστικῆς διαγνώσεως» (Σύντ. τ. 1 σ. 41³⁻⁵). Περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐθίμου γενικώτερον καὶ τῆς ἀποδείξεως τοῦτου βλ. καὶ Νομοκ. ΙΔ' τίτλ. Α' 3 ἐν Σύντ. τ. 1 σ. 38-42 καὶ ἐπ' αὐτοῦ, ἰδίᾳ διὰ τὴν σύγκρουσιν ἐθίμου πρὸς κανόνα τοῦ γραπτοῦ δικαίου 'Α. Χριστοφίλοπούλου, Τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἔθιμον ἐν Θεολογία 24 (1953) 213.

20. Βλ. σχετικῶς Steinwenter, Rechtsgang σ. 53 καὶ τοὺς αὐτόθι ἐν σημ. 4 παραπεμπομένους συγγραφεῖς.

21. Τοῦτο ἀπετέλεσε τὸν κανόνα κατὰ τὴν ζ' Οἰκ. Σύνοδον. Βλ. π.χ. Mansi XI στ. 544 D, 548 A. Ἡ ἐν προκειμένῳ αὐτεπάγγελτος ἐνέργεια τοῦ δικαστηρίου εἶναι αὐτονόητος εἰς πᾶσαν περίπτωσιν, καθ' ἣν τὸ ἀποδεικτικὸν ὕλικόν συνεκκεντρώθῃ κατὰ τὴν προδικασίαν ἐπιμελεῖται τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστικῶν ἀρχῶν, ὡς π.χ. ἐν ἔτει 1140 ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Κωνσταντίνου Χρυσομάλλου ἐμπεριεχομένων αἰρετικῶν δοξασιῶν (Σύντ. τ. 5 σ. 77²³⁻³⁰, Grumel 1007). Ἡ κατόπιν αὐτεπαγγέλτου ἐνεργείας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαιοδοτικοῦ ὁργάνου διάταξις καὶ διεξαγωγὴ ἀποδείξεων ἐπιβάλλεται ἐνίοτε ὑπὸ τῶν κανονικῶν διατάξεων. Οὕτω κατὰ τὸ Τυπικὸν τῆς Κεχαριτωμένης (ἔτ. 1118) κεφ. 10 (M.M. τ. 5 σ. 340¹³⁻¹⁴) ἡ ἄδεια πρὸς ἐκποίησιν κινητῶν πραγμάτων τῆς μονῆς παρέχεται ὑπὸ εἰδικῶς πρὸς τοῦτο συγκροτούμενου συλλογικοῦ ὁργάνου μετὰ ἐξέτασιν μαρτύρων ὑπ' αὐτοῦ προσκαλουμένων.

22. Βλ. π.χ. τὴν αἴτησιν τοῦ Μακαρίου Ἀντιστοίας κατὰ τὴν 1ην συνεδρίαν τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου ἐν Mansi XI στ. 213 E.

23. Ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν λόγων τούτων ἐστηρίχθη ἀπόφασις ἀποδοδομένη εἰς τὸν πατρ. Ἀλέξιον Στουδίτην (βλ. σχετικῶς § 2 σημ. 5 στοιχ. β'), δι' ἧς δὲν ἐπετρέπη εἰς τὸν κατήγορον

δικαστηρίου όρισθείσης προθεσμίας προσαγωγής υπό της ήττηθείσης μονής αποδεικτικῶν στοιχείων, καί δὴ ἐγγράφων, τὰ όποια αὐτὴ ἐπεκαλέσθη κατὰ τὴν δίκην ἀλλὰ δὲν προσεκόμισε. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου καθίστατο δυνατός ὁ ἀκριβὴς ἐλεγχος τῶν ἐκατέρωθεν προβαλλομένων δικαιωμάτων²⁹, μὴ παρορωμένης καί τῆς ἀνάγκης ταχείας ἄρσεως τῶν μεταξὺ τῶν μονῶν ὑφισταμένων διενέξεων, αἵτινες οὐχὶ σπανίως ἀπετέλουν ἀφορμὰς διαπληκτισμῶν³⁰.

Ἡ συνέχισις τῆς κατὰ τοὺς προηγηθέντας αἰῶνας παρατηρηθείσης συνηθείας τῆς ἐν αὐτῷ τῷ κειμένῳ τοῦ κατηγορικοῦ λιβέλλου προσφορᾶς τοῦ κατηγοροῦ εἰς ἀπόδειξιν καί ἐπικλήσεως τῶν ἀποδεικτικῶν μέσων³¹ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ καί κατὰ τὴν ἐξεταζομένην περίοδον ἔνεκα τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως μεταξὺ τῶν πηγῶν αὐτῆς τοιοῦτων ἐγγράφων. Καί ὡς πρὸς μὲν τὴν προσφορὰν εἰς ἀπόδειξιν δέον νὰ γίνῃ δεκτόν, ὅτι αὐτὴ περιλαμβάνετο ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της εἰς τὰς «ἐγγραφάς» τοῦ κατηγοροῦ, περὶ ὧν ἐγένετο ἡδὴ λόγος³². Διὰ δὲ τὴν ἐπικλήσιν τῶν ἀποδεικτικῶν μέσων ὑφίσταται μία ἔνδειξις δυναμένη νὰ στηρίξῃ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἡ συνηθία αὐτὴ δὲν εἶχε περιπέσει εἰς ἀχρησίαν³³.

Τὰ στοιχεῖα, τὰ όποια κατὰ τὴν τυπικὴν αὐτῆς μορφήν περιέχει ἡ περὶ ἀποδείξεως ἀπόφασις, εἶναι ὁ καθορισμὸς τοῦ φέροντος τὸ βάρος τῆς ἀποδείξεως (βλ. σχετικῶς τὰ ἐν τῇ ἐπομένῃ παραγράφῳ ἐκτιθέμενα), τὸ θέμα³⁴ καί τὰ μέσα³⁵ τῆς

29. Εἰς τὴν πρώτην τῶν ἐν τῇ προηγουμένη σημειώσει ἀναφερομένων περιπτώσεων δὲν εἶναι πάντως ἄνευ σημασίας, ὅτι ἡ διάταξις ἐτέθη ὑπὲρ τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων, τελούσης ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον βασιλεύοντος Νικηφόρου Γ' τοῦ Βοτανειάτου. Βλ. σχετικῶς καὶ παρατήρησιν τοῦ ἐκδόντος τὸ ἔγγραφο J. Bompaigne εἰς στίχ. 48 ἐπ. σ. 59 ἐπ.

30. Βλ. π.χ. Actes de Zographou ἀρ. 4 στίχ. 10 σ. 10 (ἔτ. 1051).

31. Βλ. Τρῳάτων σ. 94, ἰδίᾳ σημ. 13.

32. Ἀνωτέρω § 5 σημ. 25.

33. Ἡ ἔγγραφος κατηγορία τοῦ Μιχαὴλ Κασπάκη κατὰ τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ πλὴν τῆς μὴ ὑπάρξεως ὑπογραφῆς ἐνεφάνισε καὶ ἑτέρας ἐλλείψεις, ἐν αἷς καὶ μὴ ἀναγραφὴν τῶν ἀποδεικτικῶν στοιχείων. Ἐφ' ᾧ καὶ ἡ σύνοδος καλεῖ τὸν κατήγορον νὰ κατονομάσῃ τοὺς τυχόν ὑπάρχοντας αὐτόπτας μάρτυρας. Ἐν περιπτώσει ἀδυναμίας προσσελεύσεως τούτου ἡ δῆλωσις αὐτὴ ὀφείλει νὰ γίνῃ ἐνώπιον ἐπιτροπῆς ὁρισθείσης ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου (Uspenski j, Δίκη σ. 66⁹⁻¹³).

34. Τὸ χαρακτηριστικώτερον παράδειγμα ἀπαντᾷ ἐν τῇ περὶ ἧς ἡ σημ. 23 ἀποφάσκει (Σύντ. τ. 5 σ. 33¹⁷⁻²⁰): «ἐδικάσαμεν χρῆναι πρότερον διὰ μαρτύρων συστήσαι, πόστον ἔτος ἦγεν ἡ κόρη κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἱερολογίας» καὶ εἴτε μνηστεία συνέστη πρότερον, εἴθ' οὕτως ὁ γάμος· ἢ εἰ τὸ πρῶτον γαμικὸν συνάλλαγμα, μὴ προὑπαρξάσης μνηστείας» (Grumel 834). Βλ. καὶ παραπεμπτικὴν ἀπόφασιν ἐκδοθεῖσαν ἐπὶ πατρ. Ἀλεξίου Στουδίτου (Σύντ. τ. 5 σ. 92¹⁴⁻¹⁷): «Διὸ καὶ γράφοντες ὑψηλοῦμεθ' σου τῇ ἱερότητι, ἵνα ἐρευνήσης, εἰ οὕτως ἔχει ὁ τῆς συγγενείας βαθμός, ὡς αὐτὸς διεγρήσατο, καὶ εἰ προέβη ὁ γάμος» (Grumel 847). Πρβλ. καὶ ἑτέραν ἀπόφασιν τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου αὐτόθι σ. 39⁹⁻¹¹ (Grumel 845, ἔτ. 1038).

35. Βλ. τὴν πρώτην ἐκ τῶν ἐν τῇ προηγ. σημειώσει ἀναφερομένων συνοδικῶν ἀποφάσεων. Βλ. ἐπίσης Actes de Xéropotamou ἀρ. 7 στίχ. 7-8 σ. 66: «Ὁ δὲ ἀντέλ[εγεν τῇ μονῇ ταῦτα διαφέρειν, καὶ καταναγκάζετο ἡ δικαίωμα ἐπ' αὐτῶν ἐμφανέσαι ἡ ζώσα(ς) φωνὰς παραγαγεῖν» (ἔτ. 1085) (βλ. διὰ τὴν προέλευσιν τοῦ ἐγγράφου καὶ τὰς παρατηρήσεις τοῦ ἐκδότης

ἀποδείξεως ὡς καὶ ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος τῆς διεξαγωγῆς αὐτῆς. Ἐν τῇ πράξει αἱ περὶ ἀποδείξεως ἐκδιδόμεναι ἀποφάσεις εἶναι κατὰ κανόνα ἐλλιπεῖς, διότι ἐν ἡ περισσότερα τῶν ἀνωτέρω στοιχείων, θεωρούμενα ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτονόητα, παραλείπονται. Ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος τῆς διεξαγωγῆς τῶν ἀποδείξεων τότε μόνον καθίστανται ἀντικείμενον εἰδικωτέρας ρυθμίσεως ἐν τῇ σχετικῇ ἀποφάσει, ὅταν διαφέρουν τῶν συνήθων, τ.ἐ. ἐὰν ἡ διεξαγωγή πραγματοποιηθῇ κατὰ χρόνον διάφορον τοῦ τῆς συζητήσεως τῆς ὑποθέσεως ἢ ἐκτὸς τοῦ χώρου συνεδριάσεως τοῦ δικαστηρίου. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν καλεῖται ὁ φέρων τὸ βάρος τῆς ἀποδείξεως νὰ προσαγάγῃ τὰ ἀποδεικτικά αὐτοῦ μέσα εἰς ρητὸν χρόνον³⁶, ἢ ἐντὸς ὀρισμένης προθεσμίας³⁷. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν, περιλαμβάνουσιν τὰς ἀποδεικτικὰς διαδικασίας, καθ' ἃς ἡ φύσις ἢ ἡ τοποθεσία τῶν ἀποδεικτικῶν μέσων ἢ ἕτεροι λόγοι³⁸ προσδιορίζουν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τὸν τόπον τῆς διεξαγωγῆς, αὕτη λαμβάνει χώραν εἴτε ἐνώπιον ὁλοκλήρου τοῦ δικαστηρίου³⁹ μεταβαίνοντος πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰς τὸν ἐν λόγῳ τόπον, εἴτε, ἐφ' ὅσον ἡ μετακίνησις αὕτη δὲν εἶναι ἐφικτή, κατὰ τὰς περιστάσεις ἐνώπιον κλιμακίου τοῦ δικαστηρίου⁴⁰ ἢ ἐτέ-

J. Bompairie ἐν σ. 66: *Diplomatique*). Βλ. καὶ *Actes de Philothée* ἀρ. 1 στίχ. 86 - 87 σ. 4 (ἔτ. 1087).

36. Βλ. *Actes de Zographou* ἀρ. 4 στίχ. 18 - 19 σ. 10 (ἔτ. 1051), *Actes de Philothée* ἀρ. 1 στίχ. 86 - 87 σ. 4 (ἔτ. 1087). Εἰς τὴν δευτέραν ὁμοῦς περίπτωσιν ἀνέμεινε τὸ δικαστήριον ἐπὶ διήμερον τὴν προσαγωγὴν τῶν ἀποδεικτικῶν ἐγγράφων. Ἐνίοτε ὁ χρόνος, καθ' ὃν δέον νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ προσαγωγή, εἶναι ὀρισμένος ἀλλὰ δὲν κατονομάζεται ἐν τῇ ἀποφάσει, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ τῆς ἐπομένης συνεδρίας τοῦ δικαστηρίου. Οὕτω κατὰ τὴν 3ην συνεδρίαν τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου (*Mansi* XI στ. 228 E). Ὁ χρόνος οὗτος εἶναι δυνατόν νὰ μεταβληθῇ διὰ νέας ἀποφάσεως (βλ. ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω ὑποθέσεως τὰ πρακτικά τῆς 4ης συνεδρίας, αὐτόθι στ. 316 D).

37. Βλ. τὴν ἐν *Dölger*, *Aus den Schatzkammern* ἀρ. 104 δημοσιευμένην δικαστικὴν ἀπόφασιν τοῦ ἔτους 1080 ἐπὶ διενέξεως μεταξὺ τῶν μονῶν τῶν Ἰβήρων καὶ τοῦ Σαράβαρος: «...τριῶν μηνῶν προ[θε]σμίαν δόντες αὐτοῖς εἰς μαρτύρων παραγωγὴν...» (στίχ. 8 - 9 σ. 178). Ὁ καθορισμὸς προθεσμίας διὰ τὴν προσαγωγὴν ἀποδεικτικῶν μέσων δύναται νὰ χωρήσῃ ἐμμέσως διὰ τοῦ, ἐν περιπτώσει ἀναβολῆς τῆς δίκης, προσδιορισμοῦ τῆς προσεχοῦς δικασίμου, ἐφ' ὅσον ἡ ἀναβολὴ ἐχορηγήθη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Βλ. *M.M.* τ. 4 σ. 316¹⁸⁻²⁵ (ἔτ. 1049).

38. Κατὰ τὴν 12ην συνεδρίαν τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου ἀποστέλλεται ἐπιτροπὴ ἐκ μελῶν τῆς πρὸς τὸν ἄρτι ὡς αἰρετικὸν καταδικασθέντα Μακαρίου Ἀντιοχείας, ἵνα λάβῃ κατὰθεσιν τοῦ ἐπὶ ὀρισμένου θέματος (*Mansi* XI στ. 544 E ἐπ.). Ἐμπόδιον διὰ τὴν ἐκ νέου αὐτοπρόσωπον ἐνώπιον τῆς συνόδου ἐμφάνισιν τοῦ Μακαρίου δὲν ἀπετέλει ἀσφαλῶς ἡ κατοικία αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ ἀμέσως προηγηθεῖσα καταδικὴ του, συνεπεῖχ τῆς ὁποίας ἔφερε τὴν ιδιότητα τοῦ αἰρετικοῦ.

39. Μετακινήσεις πολυμελῶν δικαστηρίων μόνον προκειμένου περὶ τῶν ἐν Ἀγίῳ Ὄρει λειτουργούντων δικαιοδοτικῶν ὀργάνων μαρτυροῦνται. Βλ. π.χ. *Actes de Xéropotamou* ἀρ. 3 στίχ. 15 - 21 σ. 49 (ἔτ. 1016), ἀρ. 5 στίχ. 6 - 9 σ. 55 (ἔτ. 1056), ἀρ. 6 στίχ. 17 σ. 61 (ἔτ. 1081). Οὐχ ἦρτον ἡ ζ' Οἰκ. Σύνοδος κατὰ τὴν 15ην συνεδρίαν αὐτῆς ἐγκατέλειψε τὸν χώρον, ἐνθα συνεδρίαζεν, ἵνα μεταβῇ εἰς τὸν διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ κατηγορουμένου ἱερομονάχου Πολυχρονίου αἰτηθεῖσαν θεοδικίαν προκαθορισθέντα τόπον (*Mansi* XI σ. 609 A).

40. Βλ. ἄνωτ. σημ. 38 διὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ Μακαρίου Ἀντιοχείας ὑπὸ ἐπιτροπῆς σταλείσης ὑπὸ τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου. Διὰ τὴν διεξαγωγὴν αὐτοψίας ἐπὶ διενέξεως μεταξὺ δύο ἀγιορευτι-

ρων προσώπων παρά τούτου αποστελλομένων ⁴¹. Ἐνίοτε, ἡ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας γινομένη διεξαγωγή τῶν ἀποδείξεων συμπαρέσυρε μεθ' αὐτῆς διὰ τὸν αὐτὸν δικαιολογητικὸν λόγον καὶ ἕτερα στάδια τῆς κυρίας διαδικασίας, ἧς τὸ μέγιστον μέρος διεξήγετο τοιοιτοτρόπως μακρὰν τῆς ἑδρας τοῦ δικαστηρίου ⁴².

Ἐπιφυλασσομένων τῶν ἐπὶ τοῦ ἐμμάρτύρου μέσου ἀποδείξεως εἰδικῶς ἰσχυουσῶν ρυθμίσεων καὶ τοῦ ἐπικουρικοῦ χαρακτήρος τοῦ ἀπαλλακτικοῦ ὅρκου, περὶ ὧν γίνεται ἐκτενὴς λόγος ἐν ταῖς οἰκείαις παραγράφοις, ἡ χρῆσις τῶν ἀποδεικτικῶν μέσων εἶναι κατ' ἀρχὴν ἐλευθέρα καὶ γενικῶς ἐπιτρεπτή ἐν πάσῃ ἐκκλησιαστικῇ δίκῃ ⁴³. Ἐπὶ τινῶν ἐν τούτοις ἐκκλησιαστικῶν ἀδικημάτων καθιεροῦνται κατ' ἐξαίρεσιν ὑπὸ τῶν κανόνων ἢ τῶν νόμων εἰδικαί ἀρχαί ὡς πρὸς τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἐνοχῆς ἢ τῆς ἀθωότητος τοῦ κατηγορουμένου. Τοῦτο ἰσχύει κατὰ τὴν ἐκδίκασιν τῶν ἐναντίον ἐκκλησιαστικῶν δικαστῶν διατυπουμενῶν κατηγοριῶν ἐπὶ δωροληψία ⁴⁴, ὡς καὶ κατὰ τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς κατηγορεῖται ἐπίσκοπος, ὅτι ἡσκησε τὴν ἀρχιερατικὴν ἐξουσίαν εἰς βάρος τῆς κατὰ τόπον δικαιοδοσίας τινὸς τῶν ὁμόρων ἀρχιερέων ⁴⁵.

κῶν μόνων ἀπεστάλησαν παρὰ τοῦ Πρώτου τινὲς τῶν ἡγουμένων. Βλ. Actes de Zographou ἀρ. 3 στίχ. 7 - 15 σ. 8 (ἔτ. 1049) καὶ ἀρ. 4 στίχ. 15 - 21 σ. 10 (ἔτ. 1051).

41. Ἐκ τοῦ P. Pesynthius 15 (Ζ' αἰ.) ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ E. Reville, Textes coptes. Extraits de la correspondance de St. Pésynthius évêque de Coptos et de plusieurs documents analogues (juridiques ou économiques) ἐν Revue égyptologique 9 (1900) 150 προκύπτει, ὅτι ἐπιτροπὴ ἀπαρτιζομένη ἐξ ἐνὸς πρεσβυτέρου, ἐνὸς διακόνου καὶ ἐνὸς κοσμηκοῦ ἀρχόντος μεταβαίνει εἰς τινὰ πόλιν, ὅπως κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐπισκόπου λάβῃ μαρτυρικὰς καταθέσεις ἐπὶ γαμικῆς διαφορᾷς ἐκκρεμούσης ἐνώπιον τοῦ ἐπισκοπικοῦ δικαστηρίου. Τὴν ἐπιτροπὴν αὐτὴν θεωρεῖ ὁ Steinwenter, Ehescheidung σ. 418, ὡς ἐκκλησιαστικὸν δικαστήριον. Ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη δὲν δύναται νὰ εὐσταθήσῃ, διότι ἡ ἐπιτροπὴ οὐδεμίαν ἀπόφασιν λαμβάνει, ἀλλ' ἀπλῶς ὑποβάλλει δι' ἐπιστολῆς τὸ πόρισμα τῆς διεξαγωγῆς εἰς τὸν ἀποστελλαντα ἐπίσκοπον. Μνεία τῆς λήψεως μαρτυρικῶν καταθέσεων ἐν τῷ τόμῳ τῆς κατοικίας τῶν μαρτύρων παρὰ προσώπου κατοικοῦντος αὐτόθι ἢ μεταβάντος ἐκεῖ πρὸς τοῦτο εὑρίτται καὶ ἐν Sachau, Syr. Rechtsbücher II σ. 7 ²⁴⁻²⁵ (ἀπόφασις νεστοριανοῦ πατρ. Mār Chenānischō ἀρ. IV). Πρβλ. καὶ Actes de Saint - Nicolas de Donnoso ἀρ. 3 στίχ. 13 - 14 σ. 46 (ἔτ. 1042).

42. Βλ. σχετικὰ παραδείγματα ἀνωτέρω § 5 σημ. 109.

43. Δὲν μαρτυρεῖται ρητῶς ἐν ταῖς πηγαῖς, ἐὰν ἡ προσαγωγή τῶν ἀποδεικτικῶν μέσων δύναται νὰ γίνῃ τὸ πρῶτον καὶ κατὰ τὴν ἐκκλησιονομικὴν δίκην. Πάντως ἐν ἐγγράφῳ τοῦ πατρ. Σεργίου Β' (ἔτ. 1001) πρὸς τὸν Πρῶτον τοῦ Ἀγίου Ὁρους, δι' οὗ δίδεται εἰς τοῦτον ἡ ἐντολὴ νὰ δικάσῃ εἰς β' βαθμὸν διένεξιν μεταξὺ δύο μόνων τοῦ Ἀθῶν, οὐδεὶς τίθεται ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο περιορισμός. Βλ. Μ. Γ ο ὁ δ α, Βυζαντινὰ ἐγγράφα τῆς ἐν Ἀθῶν ἱερᾷ μονῆς τοῦ Βατοπεδίου ἐν Ε.Ε.Β.Σ. 3 (1926) 115 ἀρ. 1 στίχ. 19 - 21.

44. Κατὰ τὴν Nov. 124, 2 = Βασ. 7, 4, 5, ἐὰν ἀδυνατήσῃ ὁ κατηγορὸς νὰ ἀποδείξῃ τὴν κατηγορίαν, δέον νὰ ἐπιβληθῇ ἀπαλλακτικὸς ὅρκος εἰς τὸν κατηγορούμενον. Ἡ διάταξις αὕτη ἀφεώρα ἀρχικῶς εἰς μόνους τοὺς πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς δικαστάς, ὡς ἐν αὐτῷ τῷ κειμένῳ τῆς ὀρίζεται (κεφ. 3). Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅμως ὅτι αὕτη περιελήφθη ὁλόκληρος ἐν τῷ σχολίῳ τοῦ Βαλααμῶνος εἰς τὸν καν. 15 Καρχ. (Σύντ. τ. 3 σ. 338 ⁵⁻³⁵) δέον νὰ συναχθῇ, ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τοῦλάχιστον τῆς συντάξεως τοῦ σχολίου ἐφηρμόζετο καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστῶν, καθ' ὧν ἐξετοξεύθη κατηγορία δωροληψίας.

45. Κατὰ τὸν καν. 120 Καρχ. ὁ ἀθέσμως ἐπεκτείνας τὴν δικαιοδοσίαν του ἐπὶ περιοχῶν

Ὁ χρόνος τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀποδεικτικῆς διαδικασίας δὲν εἶναι ἄμοιρος συνεπειῶν, τόσον ἐξ ἐπόψεως οὐσιαστικοῦ, ὅσον καὶ ἐξ ἐπόψεως δικονομικοῦ δικαίου. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκει ἡ ἐπίδρασις, ἣν ἀσκεῖ ἡ ὑπὸ τοῦ ἐπὶ διαπράξει τοῦ ἀδικήματος τῆς αἰρέσεως κατηγορουμένου πρὸς τῆς ἐνάρξεως τοῦ σταδίου τούτου ἀποκλήρυξις τῆς κακοδόξου διδασκαλίας⁴⁶. Δικονομικῆς ἀντιθέτως φύσεως εἶναι αἱ ἐκ τῆς δυνατότητος τῶν διαδίκων, ὅπως πρὸς ἀπόδειξιν τῶν ἰσχυρισμῶν τῶν ἐπικαλεσθῶν καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων τῶν προσαχθέντα ἀποδεικτικὰ μέσα, προερχόμενα συνέπειαι⁴⁷. Ἀπὸ τῆς προσκομίσεως τῶν ἀποδεικτικῶν μέσων, καὶ δὴ τῶν ἐγγράφων, ὑπεύθυνοι διὰ τὴν φύλαξίν των εἶναι οἱ ἀρμόδιοι ὑπάλληλοι τῆς γραμματείας τοῦ δικαστηρίου. Ἐν ὧσιν τῶν οὐχὶ σπανίων κρουσμάτων νοθεύσεως ἐγγράφων (βλ. κατωτ. § 12), ἀναγκάζεται ἐνίοτε τὸ δικαστήριον, ἐφ' ὅσον δὲν μέλλει νὰ προβῇ ἀμέσως εἰς τὴν ἀξιολόγησιν τῶν κατατεθέντων ἐγγράφων ὡς ἀποδεικτικῶν στοιχείων, νὰ λάβῃ τὰ πρὸς ἀποκλεισμόν τοῦ τοιούτου κινδύνου ἐνδεικνύμενα μέτρα⁴⁸.

Κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ προσαχθέντος καὶ ὑπ' ὧσιν αὐτοῦ τεθέντος ἀποδεικτικοῦ ὕλικου ὁ ἐκκλησιαστικὸς δικαστὴς δὲν δεσμεύεται ὑπὸ τινος κανόνος δικαίου⁴⁹, ἰσχύοντος ἐν προκειμένῳ τοῦ συστήματος τῆς ἐλευθέρας ἐκτιμήσεως τῶν ἀποδεικτικῶν μέσων. Μόνην ἐξαίρεσιν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης συνιστᾷ ὁ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν μαρτύρων ἀναφερόμενος γνωστὸς κανονικὸς περιορισμὸς (βλ. κατωτ. § 11). Εἰδικώτερον, παρὰ τοὺς ἀντιθέτους ἐπὶ τοῦ θέματος ὁρισμοὺς τῆς αὐτοκρατορικῆς νομοθεσίας⁵⁰, δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν τὰ ἐγγραφα ἐν

τῆς γειτονικῆς ἐπαρχίας ἐπίσκοπος δύνανται νὰ ἀπαλλαγῇ μόνον ἐὰν προσαγάγῃ γράμματα τοῦ ταύτην ποιμένουτος ἐπισκόπου, ἐξ ὧν νὰ προκύπτῃ ἡ συνάψεσις τοῦ τελευταίου.

46. Βλ. τὰ ἐν τῷ περὶ τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ ἐκδοθέντι βασιλικῷ σημειώματι (Reg. 1078, ἔτ. 1082) ἀναγραφόμενα (Uspenski j, Δίκη σ. 60¹³): «καὶ εἰ μὴ πρὸ τῶν ἐλέγχων δημοσιεύει τὴν οἰκείαν κακόνειαν ἀλλ' ἐπιμένει ἀρνούμενος ἄχρις ἂν αἱ ἀποδείξεις αὐτῶν κατὰ στόμα κἀνταῦθα προσαπαντήσωσιν, ἔννομον καὶ τὴν ἐπεξέλευσιν δέξεται».

47. Κατὰ τὴν ἐκδικασιν διαφορᾶς μεταξὺ μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους ὡς πρὸς τὰ ὅρια τῶν κτήσεών των, περὶ ἧς τὸ ἐν Actes du Pantoerator ἀρ. 1 (ἔτ. 1107) ἐκδιδόμενον ἔγγραφο, ὁ ἐναγόμενος ἐπικαλεῖται καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ ἐνάγοντος προσαχθὲν «δικαίωμα» (στίχ. 23 σ. 2).

48. Οὕτως ἀναγινώσκωμεν ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς 6ης συνεδρίας τῆς 3' Οἰκ. Συνόδου, (Mansi XI στ. 325 BC): «Ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς Κωνσταντῖνος εἶπε, τὰ προκομισθέντα τρία κωδίκια παρὰ τοῦ μέρους Μακαρίου τοῦ ὁσιωτάτου σφραγισθέντων ἐκ τε τῶν ἐνδοξοτάτων ἀρχόντων, καὶ τῶν τοῦ μέρους τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης, καὶ τοῦ θρόνου τῆς ἐνταῦθα ἀγιωτάτης μεγάλης ἐκκλησίας, καὶ ἐσφραγίσθησαν». Τὸ αὐτὸ μέτρον ἐλήφθη κατὰ τὸ πέρας τῆς 7ης συνεδρίας τῆς αὐτῆς συνόδου καὶ διὰ τὸ ὑπὸ τῶν παπικῶν ἀντιπροσώπων κατὰτεθὲν «κωδίκιον» (αὐτόθι στ. 332 CD: «ὕπὸ σφραγίδας τῶν τε ἐνδοξοτάτων ἀρχόντων καὶ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν γινέσθω»).

49. Εἰς τινὰ μάλιστα περίπτωσιν διαπιστοῖ ὁ Dölger, Der Beweis σ. 607 τὴν ἐκδηλωσιν ἀντιδράσεως κατὰ παντὸς περιορισμοῦ τῆς ἐλευθερίας ταύτης περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἀποδεικτικῶν μέσων.

50. Βλ. Βασ. 21, 1, 25 (= Cod. Just. IV 20, 1): «Κατὰ ἐγγράφου μαρτυρίας ἄγραφος μαρτυρία οὐ προσφέρεται. Τοῦτο δὲ νόησον μὴ ὅτι μαρτυρίαι ἐγγραφοὶ χωρὶς μαρτύρων προσφέρονται

τῇ πράξει μείζονα ἀποδεικτικὴν δύναμιν τοῦ ἐμμάρτυρου μέσου ἀποδείξεως⁵¹.

§ 10. Τὸ βάρος τῆς ἀποδείξεως

Συμφώνως πρὸς τὰς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πρώτων ἤδη αἰώνων¹ θεθείσας ἀρχάς, ἡ κυρία συνέπεια τῆς ἐνώπιον τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων κατὰ τὴν ἐκδίκασιν ποινικῶν ὑποθέσεων παραστάσεως κατηγοροῦ συνίσταται εἰς τὴν ὑποχρέωσιν τοῦτου, ὅπως ἀποδείξῃ τὸ περιεχόμενον τῆς κατηγορίας². Αἱ ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν, αἵτινες δὲν ἐβράδυνον νὰ εὑρουν ἀπήχησιν καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ

(τότε γὰρ ἡ ἄγραφος φωνὴ τῶν νῦν παραγομένων μαρτύρων ἐστὶν εὐπιστοτέρα), ἀλλ' ὅτε κατὰ ἐτέ-
ρων τινῶν ἐγγράφων δικαιωμάτων ἄγραφοι προσφέρονται μαρτυρίαι, ὡς δείκνυσιν τὸ μβ'. κεφά-
λαιον τοῦ παρόντος τίτλου. Ἐν τούτοις εἰς τινὰς περιπτώσεις ρητῶς ἐπιτρέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου
ἡ κατὰ ἐγγράφων ἀνταπόδειξις. Βλ. τὴν Νεαράν Βασιλείαν Β' τοῦ ἔτους 996 κεφ. 2 (J.G.-R. I
σ. 267, Reg. 783). Περὶ τῆς ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ τῶν ὑστέρων χρόνων γενικωτέρας τάσεως
προτιμήσεως τῶν ἐγγράφων, ἥτις ἐσταθεροποιήθη κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους βλ. D o l l e r,
Der Beweis σ. 602 ἐπ. καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς.

51. Οὕτω κατὰ τὴν ἐνώπιον τοῦ στρατηγοῦ Λουκανίας καὶ τινῶν ἡγουμένων ἐκδίκασιν τῆς
ἀγωγῆς τοῦ μοναχοῦ Φαντίνου καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Λέοντος κατὰ τοῦ θείου τῶν ἡγουμένων Κλή-
μεντος ἐξητάσθησαν μάρτυρες ὡς πρὸς τὰ ὅρια ἀκινήτου κτήσεως, καίτοι ταῦτα προέκυπτον ἐξ ἐγ-
γράφου. Βλ. Actes de Saint - Nicolas de Donnoso ἀρ. 3 στίχ. 18 - 19 σ. 46 (ἐτ. 1042). Βλ.
ἐπίσης τὸ ἐν σημ. 35 παρατιθέμενον χωρίον ἐξ ἐγγράφου τῆς μονῆς τοῦ Ξηροποτάμου. Ἐν Actes
de Zographou ἀρ. 4 στίχ. 23 - 25 σ. 10 (ἐτ. 1051) καὶ Acta Rossici monasterii ἀρ. 5 στίχ. 22
σ. 42 (ἐτ. 1071) μαρτυρεῖται ἡ συνδεδασμένη χρῆσις ἀμφοτέρων τῶν ἀποδεικτικῶν τούτων μέ-
σων. Ταῦτα ἐκράτουν καὶ παρὰ τοῖς νεστοριανοῖς, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ἀποφάσεων τοῦ πατριάρ-
χου αὐτῶν Mār Chenānīschō (τέλη Ζ' αἰ.) ἀρ. IV καὶ XXI § 6 ἐν S a c h a u, Syr. Rechtsbücher
II σ. 9²⁷ καὶ 41²⁴ ἀντιστοίχως. Πρβλ. καὶ § 82 τοῦ κώδικος τοῦ νεστοριανοῦ πατρ. Mār Jesu-
barnun (αὐτόθι σ. 155). Τὰ ἀνωτέρω χωρία δὲν παρέχουν ὅμως ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα, ποῖον
ἐκ τῶν δύο ἀποδεικτικῶν μέσων κατισχύει ἐν περιπτώσει συγκρούσεως. Τὸ θέμα δὲν θίγεται ἐν
ταῖς πηγαῖς τῆς περιόδου ταύτης καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν δύναται νὰ διαπιστωθῇ ἡ ὑπὸ τῶν ἐκ-
κλησιαστικῶν δικαστηρίων ἀκολουθουμένη πρακτικὴ. Οὐχ ἥττον δὲν κρίνεται ἄσκοπος ἡ παράθεσις
τῆς ὑπὸ τῶν κοσμικῶν δικαστῶν διδομένης ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος λύσεως, δοθείσης τῆς
κατ' ἐπανάληψιν τονισθείσης ἐπιδράσεως τοῦ κοσμικοῦ δικαίου ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐκκλησια-
στικοῦ, ἰδίως ἐπὶ δικονομικῶν θεμάτων. Οὕτω βλ. σχόλιον 4 εἰς Βασ. 21, 1, 25 (σ. 1247¹⁰⁻¹⁷):
«Ἐὰν τὸ ἐν μέρος ἐκμαρτυρίαν προκομισθῇ, τὸ δὲ ἕτερον ἔχῃ μαρτυρίαν, τοὺς μάρτυρας ἡμεῖς προσι-
έμεθα, οὐ τὰ ἐκμαρτύρια. Εἰ γὰρ καὶ τῷ νόμῳ εἴρηται, ὅτι κατὰ ἐγγράφου μαρτυρία ἄγραφος μαρ-
τυρία οὐ προσφέρεται, ἀλλ' οὐ περὶ τῶν ἐκμαρτυρίων εἴρηται, ἀλλὰ περὶ ἐτέρων δικαιωμάτων, γα-
μικῶν συμφώνων, πράσεων, δωρεῶν, ἀνταλλαγῶν καὶ τῶν ὁμοίων. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐκμαρτυρίων ἡ
ἄγραφος μαρτυρία τῶν παραγινόμενων μαρτύρων εὐπιστοτέρα ἐστὶ τῶν ἐκμαρτυρίων, καθὼς τὰ
μὲν ἐκμαρτύρια εἰσι ψιλὰ γράμματα καὶ [ἀβέβαια], ἡ δὲ παρισταμένη καὶ ἐρωτωμένη μαρτυρία
σταθερά». Ταῦτα εὗρηται καὶ ἐν τῇ Πείρᾳ 30, 17 (J.G.-R. IV σ. 128).

1. Βλ. Τ ρ ῶ γ ᾱ ν ο υ σ. 96 ἐπ.

2. Βλ. τοὺς λόγους τοῦ Συμεῶνος τοῦ Νέου Θεολόγου ἐπὶ τῆς πατρ. συνόδου ΚΠ., ὅτε ἐξεδι-
κάζοντο αἱ ἐναντίον τοῦ διατυπωθεῖσαι κατηγορίας: «περὶ δὲ τῶν κατ' ἐκείνου παρὰ τοῦ θεοφύλε-
στάτου συγκέλλου κατηγοριῶν τότε αὐτὸν ἀπολογίας ἀξιώσω, ὅταν ἂ λέγει κατηγορῶν ἀποδείξῃ,
καὶ ὁ πατριάρχης εὐστόχως φησὶ καὶ νομίμως ἀπελογήσω...» (Βίος Συμεῶνος 82, 17, ἐκδ. H a u s -

προελεύσεως εκκλησιαστική νομοθεσία³, προβλεπόμεναι διά την περίπτωση τῆς μὴ εκπληρώσεως τῆς υποχρεώσεως ταύτης βαρεῖται κανονικαὶ κυρώσεις, αἱ γνωσταὶ ὑπὸ τὸν ὄρον «ταυτοπάθεια»⁴, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς συνεπειὰς τῆς ἐπὶ διαπράξει τῆς ἐνωρὶς εἰς πολιτειακὸν ἀδίκημα ἀναχθείσης διατυπώσεως ἀναληθῶν κατηγοριῶν κατὰ ἐπισκόπου⁵ διώξεως, περιώριζον, παρὰ τὴν μαρτυρουμένην ἐλαστικότητα περὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν εἰρημένων διατάξεων⁶, τὸν ζήλον πρὸς ἀνάληψιν τῶν ἔργων κατηγοροῦ ἐν ἐκκλησιαστικῇ τινι ποινικῇ δίκῃ. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐξεδηλοῦτο διὰ τῆς, παρὰ τὴν ἐνίοτε ἀσκουμένην πίεσιν⁷, συστηματικῆς ἀποφυγῆς τῶν τυπικῶν ἐκείνων πράξεων⁸, ἐκ τῆς διενεργείας τῶν ὁποίων ἤρτητο ἡ πρόσκτησις τῆς ιδιότητος τοῦ κατηγοροῦ⁹. Ἡ ἐκ τῆς τοιουτοτρόπως ἀναπτυσσομένης ὑπερμέτρου ἐπιφυλακτικότητος δυναμένη νὰ προκύψῃ κάμψις περὶ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς ποινικῆς ἀξιώσεως τῆς Ἐκκλησίας ἀντισταθμίζεται διὰ τῆς ἀκολούθου πρὸς τὸ ἐξεταστικὸν σύστημα γινομένης παραχωρήσεως. Ὅσάκις δηλονότι ἡ κίνησις τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποινικῆς δίκης εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν διοικητικοῦ ὀργάνου τῆς Ἐκκλησίας ἔχοντος νομικὴν πρὸς ὑπο-

herg σ. 112). Ἐν Βασ. 3, 1, 45 (= Nov. 123, 29) ἡ ὑποχρέωσις πρὸς ἀπόδειξιν συνδέεται ρητῶς πρὸς τὴν ὑπαρξίν κατηγοροῦ.

3. Βλ. τὰς ἀνωτ. ἐν § 5 σημ. 3 παραπομπὰς εἰς τὰς πηγὰς.

4. Βλ. ἔγγραφον τοῦ πατρ. Μιχαὴλ Α' Κηρουλλαρίου πρὸς τὸν μητροπολίτην τῆς ἐν Φρυγίᾳ Λαοδικείας (G r u m e l 884) ἐν Michel, Bischofsprozess σ. 451¹⁴⁻¹⁵=O u d o t σ. 36¹²⁻¹³: «πρότερον ἐγγραφομένων αὐτῶν ὡς ὑποπεσοῦνται τῇ ταυτοπαθείᾳ» (παρὰ O u d o t: ἀντιπαθεία, ἀλλ' ὁ ὅρος οὗτος δὲν μοῦ εἶναι ἄλλοθεν γνωστός· ἐν τινι χειρογράφῳ τῆς Ἐκλογῆς ἀπαντᾷ καὶ ὁ τύπος «αὐτοπάθεια» [J.G.-R. II σ. 61 σημ. 169 α]) «εἶπερ ἡττηθῶσι». Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτοπαθείας ἐπὶ ἐνίων θεμάτων ρυθμίζεται ὑπὸ τῆς κανονικῆς νομοθεσίας δι' εἰδικῶν διατάξεων. Βλ. τὸ τελευταῖον ἐδάφιον τοῦ καν. 13 Καρχ. ἐν συνδ. πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ζωναρᾶ ἐν Σύντ. τ. 3 σ. 326⁵⁻¹², ὡς καὶ καν. 133 Καρχ. Ρητὰς διατάξεις περὶ ταυτοπαθείας εὐρίσκουμεν καὶ εἰς τὰς πηγὰς τοῦ δικαίου τῶν νεοτορικῶν. Βλ. § 10 τοῦ κώδικος τοῦ πατρ. Τιμοθέου (780 - 823) καὶ §§ 107 - 109 τοῦ κώδικος τοῦ πατρ. Jesubarnun (823 - 824) ἐν S a c h a u, Syr. Rechtsbücher II σ. 67 καὶ 165 ἐπ. ἀντιστοίχως.

5. Βλ. Βασ. 3, 1, 2 (= Cod. Just. I 3, 22). Διὰ τοὺς συκοφάντας τῶν μὴ φερόντων τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμὸν κληρικῶν ἐφαρμόζονται αἱ γενικαὶ περὶ συκοφαντίας διατάξεις, ἧτοι Βασ. 60, 1, 37 (= Cod. Just. IX 46, 10) καὶ Ἐκλογὴ 17, 51 = Πρόχ. Νόμος 39, 15 = Ἐπαναγωγὴ 40, 18 = Ἐπιτομὴ νόμων 43, 7 = Ecloga privata aucta 17, 46 = Epanagoge aucta 52, 12.

6. Ἐν τῷ Cod. Marc. 524 διεσώθη ἐπιστολὴ τοῦ Καισαρείας Ἀρέθᾳ πρὸς τὸν πατρ. Νικόλαον Α' Μυστικόν, ἐξ ἧς προκύπτει ὅτι ὁ τὸν πρῶτον κατηγορήσας Νικόλαος ὁ Ξυλομαχαίριος διέφυγε τὴν τιμωρίαν, καίτοι τὸ ψευδὲς τῆς κατηγορίας διεπιστώθη ἐπὶ δικαστηρίου. Βλ. Κ ο υ γ έ α, Ἀρεθῆας σ. 24 ἐπ.

7. Κστ' ἐπανάληψιν ἐπιέσθη ἐπὶ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ ὁ Χαλκηδόνος Λέων ὅπως διατυπώσῃ ὡς κατηγορὸς τὰς ἐναντίον τοῦ πατρ. ΚΠ. Εὐστρατίου Γαριδᾶ καταγγελίας του. Βλ. S a k k é - l i o n, Documents inédits σ. 118²³, 120²³ καὶ 122.

8. Βλ. ἀνωτ. § 5 σημ. 25.

9. Οὕτως ἐν τῇ περὶ ἧς ἡ σημ. 7 ὑποθέσει ὁ Χαλκηδόνος Λέων δὲν ἔλαβε τελικῶς τὴν θέσιν τοῦ κατηγοροῦ, ἐφ' ᾧ καὶ εἰς τὰ ἀδικήματα, διὰ τὴν τέλεσιν τῶν ὁποίων κατεδικάσθη, δὲν περιελαμβάνετο καὶ τὸ τῆς συκοφαντίας. Βλ. τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ ἐπὶ τῇ καθαιρέσει τοῦ Λέοντος ἐκδοθέντος βασιλικοῦ σημειώματος ἀνωτ. § 5 σημ. 27.

βολήν της καταγγελίας υποχρέωσιν, ἄτε ἐνεργοῦντος ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν ἀρμοδιοτήτων του ¹⁰, τὸ ὄργανον τοῦτο δὲν θεωρεῖται κατήγορος καὶ δὲν ὑπέχει κατὰ συνέπειαν καὶ τὰς ἐκ τῆς ιδιότητος ταύτης ἀπορρεούσας υποχρεώσεις. Περὶ τοῦ γεγονότος τούτου, πιθανὸν τῇ αἰτήσῃ τοῦ ὑπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην ὑποστηρίζοντος τὴν κατηγορίαν πρὸς ἐξασφάλισίν του κατὰ τῶν ἐνδεχομένων συνεπειῶν τῆς ταυτοπαθείας ¹¹, γίνεται ἐνίοτε ρητὴ μνεία ἐν τοῖς πρακτικοῖς ἢ ἐν τῇ ἀποφάσει ¹².

Κατὰ τὴν ἐκδίκασιν διαφορῶν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, τὸ βάρος τῆς ἀποδείξεως φέρει ὁ τὴν αἴτησιν περὶ παροχής ἐννόμου προστασίας ὑποβαλὼν διάδικος ¹³. Τόσον ἐνταῦθα, ὅσον καὶ ἐν ταῖς ποινικαῖς δίκαις, ἐπὶ ἐνστάσεων τὴν υποχρέωσιν ἀποδείξεως τῶν ἐφ' ὧν αὐταὶ ἐρείδονται πραγματικῶν περιστατικῶν φέρει ὁ ἐνιστάμενος ¹⁴. Ἐάν, εἰδικότερον, ἡ συνδρομὴ ὀρισμένων συνθηκῶν ἐπιφέρῃ ἀτιμω-

10. Βλ. συνοδικὸν σημείωμα ἐκδοθὲν ἐπὶ πατρ. Μιχαὴλ Β' Κουρκούα τοῦ Ὁξείτου (G r u - m e l 1011, ἔτ. 1143 Αὐγ. 20) ἐπὶ τῆς υποθέσεως τῶν ἐπισκόπων Σασίμων Κλήμεντος καὶ Βαλβίσσης Λεοντίου (Σύντ. τ. 5 σ. 84 ²⁸⁻³³): «Τούτων οὕτω διαγνωσθέντων καὶ ἀποφανθέντων, ἐξεχωρήθη τὸ ἀπὸ τοῦδε τῷ μητροπολίτῃ Τυάνων, ὡς ἀρχιερεῖ, καὶ τὰ ἐν τῇ κατ' αὐτὸν χώρᾳ προσαγγελ-λόμενα, εἴτε δὴ καὶ τοιμώμενα, ἐφειμένον ἔχοντι ἐξετάζειν, καὶ διορθοῦσθαι, προθεῖναι δὲ καὶ ἐπὶ μέσου τὰ περὶ τῆς θυλλουμένης κατ' αὐτὸν ἀσεβείας, ὥστε συνοδικῶς ἅμα τοῖς δοθεῖσι συνδικασταῖς ἐξετασθῆναι τε, καὶ λυθῆναι».

11. Ὡς ἐκ τῆς μὴ γινομένης σαφούς ὁρολογικῆς διακρίσεως ὁ τοιοῦτος κίνδυνος δὲν ἦδύνατο ἄλλως νὰ ἀποκλεισθῇ. Οὕτως ἐν τῷ ἀπὸ 1ης Ὀκτωβρίου 1143 συνοδικῷ σημειώματι ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω (σημ. 10) υποθέσεως (G r u m e l 1012), χαρακτηρίζεται ὁ μητροπολίτης Τυάνων Βασίλειος ὡς κατήγορος (αὐτόθι σ. 87 ⁶) καίτοι δὲν παρίστατο ὑπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην (βλ. ἐπομ. σημείωσιν).

12. Βλ. τὰ ἄνωτ. ἐν ταῖς σημ. 10 καὶ 11 μνημονευθέντα συνοδικὰ σημειώματα: «...ἐφ' οἷς ὁ δηλωθεὶς ἱερώτατος ἀρχιερεὺς τῶν Τυάνων, κατὰ τὸ ἐφειμένον αὐτοῦ, ὡς τῆς χώρας ἀρχιερεῖ, οὐχ ὡς κατηγόρῳ, λεγομένοις δυσὶ τισιν ἐπισκόποις τῷ Κλήμεντι, καὶ τῷ Βαλβίσσης Λεοντίῳ βογομηλικῆς ἀσεβείας προσάπτει αἰτίαν...» (αὐτόθι σ. 83 ¹⁸⁻²²). Ἐπίσης: «Τοῖνον, οὐχ ὡς κατήγορος, οὐδ' ὡς αὐτὸς συνιστὼν κατ' αὐτῶν τὴν τῆς δυσσεβείας κατέγκλησιν...» (αὐτόθι σ. 85 ²⁵⁻²⁶).

13. Βλ. τὴν ἐπὶ διενέξεως μεταξὺ τῶν μονῶν τῶν Ἰβήρων καὶ τοῦ Σαράβαρος ἀπὸ τοῦ ἔτ. 1080 ἀπόφασιν τοῦ Πρώτου τοῦ Ἀθῶ, ἥτις δημοσιεύεται ἐν D ö l g e r, Aus den Schatzkammern ἀρ. 104 στίχ. 7 - 8 σ. 278: «καὶ ἡμεῖς τοὺς Ἰβήρας ὡς ἐνάγοντας ταῖς ἀ[πο]δείξεσιν ἐβαρήσαμεν ψήφῳ καὶ συναρесеῖς καὶ πάντων τῶν συνεδριάζοντων ἡμῖν εὐλα(βεσ)τ(ά)τ(ων) καθηγουμέ(νων) ἐν τῇ τυπικῇ μεγάλῃ συν[άξει] τῆς κοιμήσεως τῆς θ(εοτό)κου». Εἰς τὴν ἐν Actes de Xéropotamou ἀρ. 7 ἐκδιδομένην δικαστικὴν ἀπόφασιν (ἔτ. 1085) τὸ βάρος τῆς ἀποδείξεως ἐπιβάλλεται εἰς τὸν ἐναγόμενον (στίχ. 7 - 8 σ. 66). Τοῦτο δὲν ἀνατρέπει ὅμως τὴν ρηθεῖσαν ἀρχὴν κατανομῆς τοῦ βάρους τῆς ἀποδείξεως, διότι δέον νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, ὅτι ὁ ἐνάγων προσεκόμισε πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ δικαιωματός του τὰς «δημοσίας ἀναγραφάς» (βλ. στίχ. 2: «(αἰ) δημοσίῳ ἀ[ν]α[γ]γε-γρ[αμ]μ[έν]ον»). Κατόπιν τούτου τὸν ἐναγόμενον βαρύνει ἡ υποχρέωσις τῆς ἀποδείξεως τῆς ἱστορικῆς βάσεως τῆς ἐνστάσεώς του.

14. Βλ. ἐκ συνοδικῆς ἀποφάσεως ἀποδιδομένης εἰς τὸν πατρ. Ἀλέξιον Στουδίτην (βλ. σχετικῶς ἄνωτ. § 2 σημ. 5 στοιχ. β') τὸ ἀκόλουθον χωρίον (Σύντ. τ. 5 σ. 33 ²⁰⁻²⁴): «Παρήχθησαν τοιγαροῦν ὑπὸ τοῦ κατηγορουμένου μάρτυρες· εἰ γὰρ καὶ τοῖς κατηγοροῖς προσήκον τὰς ἀποδείξεις ἐπιφορτίζεσθαι, ὅμως φεῖδοι τοῦ μὴ τι παρὰ νομὴν ἔσθαι, καὶ τὴν φύσιν ἡδικῆσθαι, τῷ διωκομένῳ τὴν συγγένειαν ὁμολογοῦντι τὸ τῶν ἀποδείξεων ἄχθος ἐπετέλλη». Βλ. ὡσαύτως τὴν δευτέραν τῶν ἐν τῇ προηγουμένῃ ὑποσημειώσει μνημονευμένων ἀποφάσεων.

ρησίαν¹⁵ ἢ μείωσιν τῆς ποινῆς¹⁶ ἢ ἐὰν διὰ τὴν ἐφαρμογὴν κανόνος προβλεπόμενος ἡπιωτέραν ποινικὴν μεταχειρίσιν τοῦ δράστου ἀπαιτῆται ἢ ὑπαρξίς ὠρισμένων προϋποθέσεων¹⁷, τὸ βάρος τῆς ἀποδείξεως τῆς συνδρομῆς τῶν συνθηκῶν ἢ προϋποθέσεων τούτων πρέπει νὰ φέρῃ ὁ ὑπ' αὐτῶν εὐνοούμενος κατηγορούμενος¹⁸. Ἡ συνδρομὴ ἀντιθέτως ὄρων, οἵτινες κατὰ τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας διαμόρφωσιν τῆς ἀντικειμενικῆς¹⁹ ἢ ὑποκειμενικῆς²⁰ ὑποστάσεως τοῦ ἐκδικαζομένου ἐκκλησιαστικοῦ ἀδικήματος ἐνεσωματώθησαν εἰς ταύτην, δέον νὰ ἀποδειχθῇ ὑπὸ τοῦ κατηγοροῦ. Τὰ συμπεράσματα ὁμῶς ταῦτα,

15. Οἱ παραβαίνοντες ἐξ ἀνάγκης τὰς ἐπιταγὰς τῶν καν. 3 Ἀντιοχ. (βλ. σχετικῶς καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῦ σχόλιον τοῦ Βαλσαμῶνος ἐν Σύντ. τ. 3 σ. 130²⁹ - 131³¹), 80 καὶ 88 Πενθ. καὶ 16 Πρωτοδ. ἀπαλλάσσονται τῶν ὑπὸ τούτων προβλεπομένων κυρώσεων. Λόγους αἰρώντας τὸν ἀδικὸν χαρακτηρὰ τῆς πράξεως ἢ τὸν καταλογισμὸν εἰς τὸ βυζαντινὸν ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον βλ. παρὰ Χριστοφίλοπο, Θέματα σ. 64 ἐπ.

16. Κατὰ τὸν καν. 54 Πενθ. ἐν συνδ. πρὸς τὸ σχόλιον τοῦ Βαλσαμῶνος ἐν Σύντ. τ. 2 σ. 433²⁹ - 434³¹ εἰς τοὺς «προδήλως» («τούτῃσι μετὰ ἐξομολογήσεως, καὶ χωρὶς κατακρίσεως») ἀφισταμένους παρανόμου συνοικεσίου ἐπιβάλλεται μειωμένη ποινὴ.

17. Οὕτω προϋπόθεσιν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν καν. 3 Ἀγκύρ. καὶ 1 Γρηγορίου Νεοκαισ. ἀποτελεῖ ἡ ἐπὶ τοῦ ὑπαίτιου τῆς τελείσεως τῶν ἐν αὐτοῖς προβλεπομένων κανονικῶν ἀδικημάτων ἄσκησις βίας. Ἡπιωτέραν ποινικὴν μεταχειρίσιν τοῦ «κατὰ ἄγνοιαν» συνάψαντος κεκωλυμένου γάμον πρεσβυτέρου, ἐναντι τῆς ὑπὸ ἄλλων διατάξεων προβλεπομένης περὶ τοῦ «ἐν εἰδήσει» διαπράξαντος τὸ κανονικὸν τοῦτο ἀδίκημα, ὁρίζει ὁ καν. 27 Μ. Βασιλείου, οὗ τὰς διατάξεις ἐπανάλαβεν ὁ καν. 26 Πενθ. Βλ. καὶ τὰ εἰς ἀμφοτέρους τοὺς κανόνες σχόλια τοῦ Βαλσαμῶνος ἐν Σύντ. τ. 2 σ. 363 ἐπ. καὶ τ. 4 σ. 162 ἐπ. Ἡ ἐφαρμογὴ τούτων κανόνων δὲν ἐμπίπτει εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας (βλ. Ἱερωνύμου Κοτσώνη, Προβλήματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας, ἐν Ἀθήναις 1957, σ. 94 ἐπ.), ἥς αἱ προϋποθέσεις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καταστοῦν ἀντικείμενον ἀποδείξεως.

18. Ἐὰν ὁμῶς πρόκειται περὶ ὄρου, ὅστις δι' ἀποκλεισμοῦ τῆς ἐπιεικεστέρας μεταχειρίσεως ἐπαναφέρει εἰς τὸν κανόνα, τούτου τὴν συνδρομὴν δέον νὰ ἀποδείξῃ ὁ ὑποστηρίζων τὴν κατηγορίαν. Οὕτως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ καν. 1 Γρηγορίου Νεοκαισ. ἡ ἐπὶ τῆς αἰχμαλώτου ἄσκησις βίας δὲν ἀπαλλάσσει ταύτην τῆς ποινῆς, ἐφ' ὅσον ἐνεκα μὴ ἀψόγου προτέρου βίου συνάγεται παρ' αὐτῇ πορνικὴ ἐξίς. Πρβλ. καὶ καν. 15 Νικηφόρου (;) ἐν Pitra, Hist. et Mon. II σ. 329.

19. Ἡ ὑπὸ τοῦ καν. 64 Πενθ. προβλεπομένη ποινὴ πληττεῖ μόνον τὸν δὲ μ ο σ ῖ α διδάξαντα λαϊκόν.

20. Διὰ τὴν ἐπιβολὴν τῶν ὑπὸ τοῦ καν. 62 Πενθ. ὀριζομένων κυρώσεων προϋποτίθεται, ὅτι οἱ παραβάται δὲν ἐνήργησαν ἐν ἀγνοίᾳ τῆς κανονικῆς ἀπαγορεύσεως. Βλ. σχετικῶς καὶ σχόλιον Βαλσαμῶνος ἐν Σύντ. τ. 2 σ. 450²⁶⁻²⁷. Ὁμοίως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ καν. 73 Πενθ. ἵνα ἐπιβληθῇ ἡ κατὰ τὸν αὐτὸν σχολιαστὴν βαρύτερα ποινὴ (βλ. σχόλιον αὐτόθι σ. 475²⁸⁻³³), δέον νὰ ἀποδειχθῇ ὁ δόλος τοῦ ὑπαίτιου. Τοῦτ' αὐτὸ λεκτέον καὶ ἐπὶ τοῦ καν. 86 Πενθ. ἐρμηνευομένου ἐν συνδ. πρὸς τὸ ὑπ' αὐτὸν σχόλιον τοῦ ἰδίου (αὐτόθι σ. 504¹⁹⁻²³). Περαιτέρω κατὰ τὸ σχόλιον τοῦ αὐτοῦ κανονολόγου εἰς τὸν καν. 44 Πενθ. ἐν Σύντ. τ. 2 σ. 410²³ - 411⁶, οὗτος ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῶν συναψάντων γάμον μοναχῶν, οἵτινες ἐκουσίως ἀπέστησαν τούτου. Ἐν ἑλλείψει τῆς προϋποθέσεως ταύτης ἐπιβάλλονται αὐστηρότεροι ποιναί, αἱ ὅποια προβλέπονται ὑπὸ τῶν ἐν τῷ αὐτῷ σχολίῳ παρατιθεμένων κανόνων καὶ πολιτικῶν νόμων. Τέλος κατὰ τὸν καν. 93 Πενθ. «ἡ τῷ καταληφθέντι πρὸς καιρὸν παρὰ τῆς γυναικὸς, κατ' ἄγνοιαν γημαμένη, εἴτα ἀφεθεῖσα, διὰ τὸ ἐπανελθεῖν πρὸς αὐτὸν τὴν προτέραν, ἐπόρνευσε μὲν, ἐν ἀγνοίᾳ δέ». Ἦτοι αὕτη διώκεται ἐπὶ πορνείᾳ καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῇ διὰ βαρύτερας ποινῆς τιμωρουμένην μοιχείᾳ.

ἄτε μὴ προκύπτοντα οὔτε ἐκ τοῦ γράμματος τῶν σχετικῶν κανόνων, οὔτε ἐκ τῶν περὶ τῆς ἀκολουθουμένης πρακτικῆς μαρτυριῶν τῶν πηγῶν, δὲν δύνανται νὰ υπερβοῦν τὰ ὅρια μιᾶς ἀπλῆς ὑποθέσεως.

Ἐν συνεχείᾳ τῶν ἐν τῇ προηγουμένη παραγράφῳ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἀποδείξεως ἐκτεθέντων δέον νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ὁ ὑφ' οἰανδήποτε ἰδιότητα κατὰ τὰ ἀνωτέρω φέρων τὸ βάρος τῆς ἀποδείξεως ἀπαλλάσσεται τῆς ὑποχρέωσεως ταύτης, ἐὰν προηγηθῇ ὁμολογία τοῦ ἀντιδίκου του²¹. Ἡ ὑπὸ τούτου ὅμως ἐπικλησις ἀποδεικτικῶν μέσων²² κατὰ τὴν ἀπολογίαν του ἢ τὴν ἀπάντησίν του εἰς τὴν ἀγωγὴν δὲν ἐπιφέρει μεταβολὴν τινὰ εἰς τὴν κατανομήν του βάρους τῆς ἀποδείξεως συμφώνως πρὸς τὰς προεκτεθείσας ἀρχάς. Ὁ ἀντίδικος τοῦ ἀποδεικνύοντος δικαιούται πάντοτε, ἐφ' ὅσον ἐν τῷ νόμῳ δὲν ὀρίζεται ἄλλως²³, νὰ φέρῃ ἀνταπόδειξιν. Περὶ τούτου δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ γίνεταί μνεῖα ἐν τῇ περὶ ἀποδείξεως ἀποφάσει²⁴. Αὕτη δὲν περιλαμβάνει διάταξιν περὶ τῆς κατανομῆς τοῦ βάρους τῆς ἀποδείξεως, ἐφ' ὅσον ἐξεδόθη ἐπὶ διαφορᾶς ὡς πρὸς τὰ ὅρια ἀκινήτων κτήσεων, ὅπου ἔνεκα τοῦ μικτοῦ χαρακτήρος τῆς ἀγωγῆς τὸ βάρος φέρουν ἀμφοτέροι οἱ διάδικοι²⁵.

21. Βλ. σχετικῶς τὸ ἀνωτ. ἐν σημ. 14 παρατιθέμενον χωρίον. Βλ. ἐπίσης ἐν Uspenski j, Δίκη σ. 66⁹⁻¹¹ πρακτικὸν τῆς πατρ. συνόδου, ἐξ οὗ προκύπτει ὅτι ὁ κατηγορὸς τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ Μιχαὴλ Κασπάκης ὑπεχρέωθη νὰ ἀποδείξῃ μόνον τὴν τελευταίαν κατηγορίαν του, δοθέντος ὅτι ὁ κατηγορούμενος παρεδέχθη τὴν ἀλήθειαν τοῦ περιεχομένου τῶν ἐννέα πρώτων.

22. Οὕτως ὁ διάκονος Μιχαὴλ ὁ τῆς Ματζούς ἀπολογούμενος ἐνώπιον τῆς πατρ. συνόδου ΚΠ. κατὰ τὴν συνεδρίαν αὐτῆς τῆς 11ης Ἀπριλίου 1082 ἀρνεῖται ὅτι συμμερίζεται τὰς κακοδόξους διδασκαλίας τοῦ ἐπὶ αἰρέσει καταδικασθέντος Ἰωάννου Ἰταλοῦ, οὗ ποτε διετέλεσε μαθητῆς, καὶ προτείνει μάρτυρας περὶ τούτου. Βλ. Uspenski j, Δίκη σ. 64¹⁶ - 65¹ (Grumel 927).

23. Οὕτως ἐν δίκαις περὶ ἐλευθερίας ἀπαγορεύει τὸ κεφ. 1 τῆς ἀπὸ τοῦ ἔτ. 1095 Νεαρχῆς τοῦ Ἀλεξίου Α' (J.G.-R. I σ. 342, Reg. 1177) εἰς τὸν κύριον τοῦ δούλου τὴν ἀνταπόδειξιν, ἐφ' ὅσον ὁ ἀντίδικος τούτου προσήγαγε μάρτυρας. Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἐνεργεῖ πρὸς μίαν μόνον κατεύθυνσιν, διότι ἐὰν ἀποδεικνύων εἶναι ὁ κύριος, ὁ πρὸς δουλείαν ἐλκόμενος δὲν κωλύεται νὰ προσπαθῇ ἀνταπόδειξιν. Τὸ κείμενον τῆς Νεαρχῆς καταχωρίζεται καὶ ἐν τῷ σχολίῳ τοῦ Βαλαμῶνος ὑπὸ τὸν καν. 85 Πενθ. (Σύντ. τ. 2 σ. 500 ἐπ.), δοθέντος ὅτι αὕτη, ὡς ρητῶς ἐν αὐτῇ ὀρίζεται (J.G.-R. I σ. 342¹⁸), τυγχάνει ἐφαρμογῆς καὶ κατὰ τὴν ἐνώπιον τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων διαδικασίαν. Εἶναι ἄξιον ἰδιαίτερας προσοχῆς, ὅτι ἡ γενικὴ αὕτη ἀρχὴ ἐφηρμόσθη πολὺ πρὸ τοῦ χρόνου ἐκδόσεως τῆς προμνησθείσης Νεαρχῆς ὑπὸ τοῦ νεστοριανοῦ πατρ. Μᾶρ Chenānischō (686 - 693, 694 - 701) ἐν ἀποφάσει δημοσιευομένη ἐν Sachau, Syr. Rechtsbücher II ἀρ. V σ. 13. Ἐξ αὐτῆς προκύπτει, ὅτι ὁ ἐνάγων προσήγαγεν ἔγγραφον ἀπόδειξιν τῆς ἀπελευθερώσεώς του καὶ ὅτι κατόπιν τούτου ὁ ἀντίδικός του οὐδὲ καὶ ἐκλήτευσθαι κατὰ τὴν ἐκδικασιν τῆς ὑποθέσεως.

24. Βλ. τὴν πρώτην ἐκ τῶν ἀνωτ. ἐν σημ. 13 ἀναφερομένων ἀποφάσεων, ἐνθα ἀναγράφεται ὅτι ἀμφοτέροι οἱ διάδικοι δὲν προσήγαγον ἀποδείξεις τῶν ἰσχυρισμῶν των, καίτοι διὰ τῆς προδικαστικῆς περὶ ἀποδείξεως ἀποφάσεως τὸ βάρος ἐπεβλήθη εἰς μόνον τὸν ἐνάγοντα (Dölger, Aus den Schatzkammern ἀρ. 104 στίχ. 7 καὶ 13 σ. 278).

25. Βλ. π.χ. Actes de Xéropotamou ἀρ. 5 στίχ. 10 σ. 55 (ἔτ. 1056).

ΤΑ ΚΑΘ' ΕΚΑΣΤΟΝ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

§ 11. Οί μάρτυρες

Τὴν βάσιν τῆς ρυθμίσεως τῶν θεμάτων τῶν ἀφορώντων εἰς τὸ ἐμάρτυρον μέσον ἀποδείξεως κατὰ τοὺς μέσους βυζαντινοὺς χρόνους ἀπετέλεσαν αἱ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πρώτων αἰώνων θεσπισθεῖσαι διατάξεις. Εἰς τοὺς ἐν Ἀνατολῇ τεθέντας κανόνας προσετέθησαν τὸ ἀργότερον κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα διὰ τῆς δυνάμει τοῦ καν. 2 Πενθ. ρητῆς εἰσαγωγῆς τῶν αἱ δυτικῆς προελεύσεως διατάξεις τοῦ πλουσίου εἰς δικονομικοὺς ὁρισμοὺς κώδικος κανόνων τῆς ἀφρικανικῆς Ἐκκλησίας. Αἱ τοιούτοτρόπως διαμορφωθείσαι ἀρχαὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας ὑπέστησαν τὴν κατ' ἐπανάληψιν διαπιστωθεῖσαν ἐπίδρασιν τῶν ἀντιστοίχων ὁρισμῶν τοῦ κοσμικοῦ δικαίου, τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὁποίας ἐκτίθενται κατωτέρω. Πάντως δεόν νὰ τονισθῇ, ὅτι ἡ ἐν πολλοῖς διάφορος ἐν ταῖς λεπτομερείαις ἀντιμετώπισις τῶν ποικίλων ἐπὶ μέρους θεμάτων δὲν ἤρκεσε νὰ μεταβάλλῃ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο τὴν ἀρχικὴν μορφήν τῆς ἐκκλησιαστικῆς δίκης¹.

Πρωτεύουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν διατάξεων, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὸ θεμελιώδες τοῦτο ἀποδεικτικὸν μέσον², κατέχει ἐκείνη, δι' ἧς ἀποκλείεται ἡ ἐπὶ τῆς καταθέσεως ἐνὸς μόνον μάρτυρος στήριξις τῆς ἀποφάσεως. Ἡ βιβλικὴ αὕτη ἐπιταγή, ἡ ὁποία δὲν στερεῖται γενικωτέρας σημασίας διὰ τὴν καθόλου ἀποδεικτικὴν διαδικασίαν, δοθέντος ὅτι, ὡς ἡδὴ ἐγράφη (ἀνωτ. § 9), δι' αὐτῆς εἰσάγεται περιορισμὸς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ δικαστοῦ περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἀποδεικτικῶν στοιχείων, ἐφαρμοσθεῖσα ἀρχικῶς κατὰ γράμμα, δὲν ἐδημιούργησεν ἐρμηνευτικὰς δυσχερείας. Σὺν τῇ παρόδῳ ὁμως τοῦ χρόνου καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ὑπὸ τοῦ κοσμικοῦ δικαίου γινομένης διαφοροποιήσεως³, κατηγορήθη ἐν τῇ ὑπὸ τῶν ἐκ-

1. Βλ. τὰ περὶ τῶν μαρτύρων ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ δίκῃ τῆς πρωίμου βυζαντινῆς περιόδου παρὰ Τρωϊάνω σ. 98 ἐπ.

2. Οἱ μάρτυρες ἐθεωροῦντο τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀποδεικτικὸν μέσον. Ἐνίοτε εἶναι ὁ ὅρος ταυτόσημος πρὸς αὐτὴν τὴν ἀπόδειξιν. Βλ. π.χ. ἐπιστ. 161 τοῦ Φωτίου, ἐκδ. Βαλέττα σ. 498¹⁵⁻¹⁶ καὶ σχόλιον Βαλσαμῶνος εἰς καν. 9 Νεοκασ. κατωτ. σημ. 7. Ὡς ἡδὴ ἐξετέθη, δὲν φαίνεται νὰ ὑπελείποντο ἐν τῇ πράξει κατὰ τὴν ἀποδεικτικὴν δύναμιν οἱ μάρτυρες τῶν ἐγγράφων. Ἐπίσης οὐδαμῶς ἀπαντᾷ περιορισμὸς τοῦ ἀποδεικτικοῦ τούτου μέσου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀξίας τοῦ ἀντικειμένου τῆς διαφορᾶς. Βλ. καὶ Ch. Fragistas, Le témoignage dans le procès civil en droit byzantin ἐν La preuve (= Recueils de la Société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions, XVI), Bruxelles 1965, σ. 623.

3. Τὰς εἰς τὸν τομέα τοῦ ἀστικοῦ δικονομικοῦ δικαίου παρατηρηθείσας διακυμάνσεις βλ. παρὰ Ch. Fragistas, ἐνθ' ἀν. σ. 616 - 623. Πρβλ. καὶ Dölger, Der Beweis σ. 607 - 608. Ἀνάλογον διάκρισιν ποιεῖται, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, καὶ ὁ Ζάκων Σούντι Λιούντεμ (ἄρθρ. 7α): «Περὶ σφόδρα παντὸς ἄλλου πρέπει εἰς πᾶσαν ἐριδα ὁ ἡγεμὼν καὶ ὁ δικαστὴς μὲ πᾶσαν προσοχὴν καὶ ὑπομονὴν νὰ ἐξετάζουσιν, καὶ νὰ μὴ δικάζουσιν ἄνευ μαρτύρων, ἀλλὰ νὰ ἀναζητοῦν φιλαλήθεις μάρτυρας, φοβουμένους τὸν Θεόν, ἐντίμους καὶ μὴ ἔχοντας οὐδεμίαν ἐχθραν, οὔτε πονηρίαν, οὔτε μίσος, μῆτε φιλονεικίαν, μῆτε φιλέριδαν, ἀλλὰ μαρτυροῦντας μὲ φόβον πρὸς τὸν Θεὸν καὶ χάριν καὶ τῆς ἀληθείας Του. Ὁ ἀριθμὸς δὲ τῶν μαρτύρων νὰ εἶναι περὶ τοὺς ἑνδεκα, καὶ πλέον

κλησιαστικῶν δικαστηρίων ἀκολουθουμένη πρακτικῇ ἢ ἐνιαίᾳ ἀντιμετώπισις τοῦ θέματος καὶ προσηρμόσθη ὁ διὰ τὴν διάγνωσιν ὀρισμένης ὑποθέσεως ἀπαιτούμενος ἀριθμὸς μαρτύρων πρὸς τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς, διὰ τῆς εἰσαγωγῆς λεπτομερῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον διακρίσεων. Οὕτω κατὰ τὴν ἐπίλυσιν ἰδιωτικῶν διαφορῶν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀναγκαιούντων μαρτύρων κυμαίνεται ἀναλόγως τῆς ἀξίας τοῦ ἐπιδίκου ἀντικειμένου ἀπὸ δύο ἕως πέντε⁴. Ἐπὶ δικῶν ὅμως ἀναφερομένων εἰς τὸν status libertatis ἀρκεῖ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐλευθερίας ὁ ἀριθμὸς τῶν τριῶν μαρτύρων κατὰ ρητὴν ἐπιταγὴν τοῦ καν. 85 Πενθ.⁵ Εἰς τὸν τομέα τῆς ἀποδόσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποινικῆς δικαιοσύνης ἀπαιτοῦνται πέντε μάρτυρες διὰ τὴν ἐνώπιον ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου ἀπόδειξιν κατηγορίας διατυπωθείσης κατ' ἐπισκόπου⁶ ἢ διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ὑπὸ κληρικοῦ παντὸς βαθμοῦ τελέσεως ἀδικήματος συνεπαγομένου τὴν ποινὴν τῆς καθαιρέσεως⁷.

τοῦ ἀριθμοῦ τούτου· καὶ εἰς τὰς μικρὰς ἔριδας ἀπὸ ἐπτὰ μέχρι τριῶν καὶ οὐχὶ ὀλιγώτεροι τοῦ ἀριθμοῦ τούτου». Τὴν ὑπόδειξιν τοῦ χωρίου τούτου ὀφείλω εἰς τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ συνάδελφον κ.Χ. Παπαστάθην, ὅστις καὶ μετέφρασεν αὐτὸ ἐκ τῆς ἐκδόσεως J. Vašica, Literární památky epochy velkomoravské, Πράγα 1966, σ. 149 - 169.

4. Βλ. τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Βαλσαμῶνος εἰς τὸν καν. 75 Ἀποστ. ἐν Σύντ. τ. 2 σ. 97¹¹⁻¹⁷: «Ἐπὶ γὰρ δύο, ἢ τριῶν μαρτύρων, φησί, πᾶν ῥῆμα σταθῆσεται. Πλὴν τοῦτο μὴ ἀδιαστίκτως νοήσης· ἀλλ' εἰπὲ κατὰ τὴν νομικὴν ἀκρίβειαν, ὥς, εἰ μὲν χρηματικὴ ἐστὶν ἡ αἰτίασις, καὶ μέχρι λίτρας μιᾶς, δύο μάρτυρες πιστοὶ καὶ ἐντιμοὶ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἐνωμότως μαρτυροῦντες ἀρκέσουσιν· εἰ δὲ μέχρι πεντήκοντα λιτρῶν, τρεῖς· εἰ δὲ τούτων ἐπέκεινα, πέντε».

5. «Ἐπὶ δύο καὶ τριῶν μαρτύρων βεβαιούσθαι πᾶν ῥῆμα», γραφικῶς παρελάβομεν τοὺς οὖν ὑπὸ τῶν οἰκείων δεσποτῶν ἐλευθερουμένους δούλους ἐπὶ τρισὶ μάρτυσι τῆς τοιαύτης τιμῆς ἀπολαύειν διοριζόμεθα, οἱ τὸ κύρος παρόντες τῇ ἐλευθερίᾳ προσοίσουσιν, καὶ τὸ πιστὸν ἐξ ἑαυτῶν τοῖς γενομένοις παρέξουσιν». Ἡ διάταξις περιελήφθη καὶ ἐν τῇ Ἐκλογῇ 8, 1, ὡς καὶ ἐν Νεαρχῇ τῆς αὐτοκρατορίας Εἰρήνης (J.G.-R. I σ. 48¹⁶, Reg. 358). Ἐρμηνεύων ὁμοῦς ὁ Βαλσαμῶν τὸν ἀνωτέρω κανόνα ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς γενικὰς περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαρτύρων ἐν πολιτικαῖς δίκαις διατάξεις (Βασ. 21, 4, 11 σχόλια) ὑπεστήριξεν, ὅτι διὰ τὴν ἐπὶ δικαστηρίου ἀπόδειξιν τῆς ἀπελευθερώσεως δούλου ἀρκοῦν καὶ δύο μάρτυρες (Σύντ. τ. 2 σ. 499²⁶ - 500⁹).

6. Βλ. τὴν εἰς τὸν καν. 75 Ἀποστ. ἐρμηνείαν τοῦ Βαλσαμῶνος ἐν Σύντ. τ. 2 σ. 97¹⁷⁻¹⁹: «εἰ δ' οὐκ ἔστι χρηματικὴ ἡ αἰτίασις, ἀλλὰ ἐγκληματικὴ, διὰ πέντε μαρτύρων πιστῶν, καὶ ἐντίμων, ὁμνούντων, ἢ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου αἰτίασις ἀποδείκνυται». Τοῦτο πάντως φαίνεται νὰ εἶναι προὐκὸν μεταγενεστέρως ἐξελέξεως, ὥς προκύπτει ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ ἀποσπάσματος ἐπιστολῆς τοῦ Φωτίου πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον Α' ἐκδεδομένης ὑπὸ Jager (L'Abbé), Histoire de Photius², Paris 1854, σ. 447: «...ἀλλὰ καὶ μάρτυρες μὲν παρ' ἡμῖν, καὶ τοῖς παρ' ἡμῖν κανόσι μέχρι τριῶν ἀριθμούμενοι ἂν ἄλλως ἀδιάβλητοι τύχωσιν, ἱκανοὶ πιστώσασθαι τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἰς ἐπισκόπου ληφθῶσιν ἐπικλημα' παρ' ἄλλοις δὲ ἂν μὴ τὸν ἐβδόμηκοντα δῆμον τὸ τῶν μαρτύρων ὑπερεκπέση πληθὺς, ἀνέγκλητος ὁ κατηγορούμενος, καὶ ἐπ' αὐτοφώρῳ ληφθῇ ἀπολύεται».

7. Βλ. τὴν διατύπωσιν τοῦ Βαλσαμῶνος ἐν τῷ σχολίῳ του εἰς τὸν καν. 9 Νεοκαισ. (Σύντ. τ. 3 σ. 86⁶⁻⁸): «...διὰ τὸ μηδὲν καθαιρεῖσθαι, εἰμὴ διὰ φανερῶν ἀποδείξεων, ἡγοῦν διὰ καταθέσεως μαρτύρων πέντε ὁμνούντων». Περισσότερον ἐπιφυλακτικὸς εἶναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος ὁ Ζωναρᾶς ἐν τῷ σχολίῳ του εἰς τὸν καν. 75 Ἀποστ. (Σύντ. τ. 2 σ. 97³⁻⁶): «Οἷμαι δὲ νῦν ἐπὶ κατηγορίαις, ἐξ ὧν ἔκπτωσις τοῦ οἰκείου βαθμοῦ τοῖς ἱερωμένοις ἐπάγεται, μὴ τοὺς δύο ἀρκεῖν μάρτυρας, καὶ πιστοὶ ὧσι καὶ ἀνεπίληπτοι». Χαρακτηριστικὴ διὰ τὰς κατὰ τόπους κρατούσας εἰδικότερας συνθήκας ὡς πρὸς τὸν διὰ τὴν ἐκδοσιν καταδικαστικῆς ἀποφάσεως ἀπαιτούμενον ἀρι-

Αί βάσεις της διακρίσεως τῶν μαρτύρων εἰς ἱκανοὺς καὶ ἀνικάνους ἐτέθησαν διὰ τῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πρώτης περιόδου θεσπισθεισῶν ἐν Ἀνατολῇ κανονικῶν διατάξεων, αἵτινες καὶ ὥρισαν τὰ πλαίσια, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκινήθησαν ἡ ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία τε καί, ἐπιφυλασσομένων τῶν ἐκ τῶν ἰδιαζουσῶν τυχόν τοπικῶν συνθηκῶν πηγαζουσῶν ἐνίοτε παρεκκλίσεων⁸, νομολογία καὶ κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν χρονικὴν περίοδον. Αἱ ἐν τινι μέτρῳ ἀτελεῖς καὶ ἐν πολλοῖς λίαν γενικῶς διατετυπωμέναι διατάξεις τοῦ καν. 75 Ἀποστ. καὶ τοῦ Β' βιβλίου τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, διὰ τῶν ὁποίων καθορίζοντο τὰ ἀνίκανα πρὸς μαρτυρίαν πρόσωπα⁹, συνεπληρώθησαν ὑπὸ τοῦ καν. 131 Καρχ.¹⁰, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τοὺς καν. 8, 19, 128 καὶ 129 τῆς αὐτῆς συνόδου. Οἱ κανόνες οὗτοι εἴτε ἀμέσως, εἴτε ἐμμέσως διὰ παραπομπῆς εἰς τὰς περὶ τῆς ἀνικανότητος πρὸς τὸ κατηγορεῖν διατάξεις (βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω § 3), ἀποκλείουν τῆς μαρτυρίας τοὺς μὴ χριστιανοὺς, τοὺς αἵρετικούς, τοὺς σχισματικούς, τοὺς ὑπὸ ἀφορισμὸν τελοῦντας, τοὺς μὴπῶ συμπληρώσαντας τὸ 14ον ἔτος τῆς ἡλικίας¹¹, τοὺς δούλους¹², τοὺς ἀτίμους καὶ τοὺς κατὰ τὸ πολιτειακὸν δίκαιον μὴ δεκτοὺς εἰς κατη-

θμὸν μαρτύρων εἶναι ἡ τελευταία φράσις τῆς ἐν τῇ προηγουμένῃ ὑπόσημειώσει καταχωριζομένης ἐπιστολῆς τοῦ Φωτίου.

8. Ἐξ ἀποφάσεως τοῦ νεστοριανοῦ πατρ. Mār Chenānischō (τέλη Ζ' αἰ.) δημοσιευομένης ἐν S a c h a u, Syr. Rechtsbücher II ἀρ. IV σ. 7³¹, 9³⁵, προκύπτει ὅτι κατὰ τὴν ἐκδικασιν τῆς ἐν λόγῳ ὑποθέσεως ἀφορώσης εἰς διαφορὰν μεταξὺ μονῆς καὶ τῶν κληρονόμων ἀποβιώσαντος ἡγουμένου, ἐξητάσθησαν ὡς μάρτυρες μὴ χριστιανοί. Ὁ ἐκδότης ὅμως τοῦ ἐγγράφου (σ. 182 ἐπ.) ἀμφιβάλει ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ μουσουλμάνων. Καὶ τούτων, ἐφ' ὅσον ἦσαν εὐσεβεῖς καὶ ἐντιμοί, ἐπετράπη ἡ ἐξέτασις ἐν πάσης φύσεως δίκαις, ἔστω καὶ ἂν ὁ καθ' οὗ ἡ ἀπόδειξις ἦτο χριστιανός, ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ εἰρημένου πατριάρχου. Βλ. § 76 τοῦ κώδικος τοῦ πατρ. Τιμοθέου (αὐτόθι σ. 107). Περαιτέρω μαρτυρεῖται ἐν συνοδικῇ ἀποφάσει ἐκδοθείσῃ ἐπὶ πατρ. Ἀλεξίου Στουδίτου (F i c k e r, Erlasse σ. 39²²⁻²³, G r u m e l 846, ἔτ. 1039), ὅτι ἐν Μελιτηνῇ ἐσημειοῦντο συχνάκις παραβάσεις τῆς διατάξεως τῆς ἀπαγορευούσης τὴν κατὰ ὀρθοδόξων μαρτυρίαν αἵρετικῶν. Κατὰ πᾶσαν ὁμῶς πιθανότητα τοῦτο παρετρεῖτο μόνον κατὰ τὴν ἐνώπιον τῶν κοσμικῶν δικαστηρίων διαδικασίαν.

9. Ἐκ τοῦ ἀνωτ. σημ. 3 παρατιθεμένου ἄρθρου τοῦ Ζάκων Σούντι Λιούντεμ διαπιστοῦται ἐκδηλὸς ἐπίδρασις τῶν κανονικῶν τούτων διατάξεων ἐπ' αὐτοῦ.

10. «Μάρτυρας δὲ εἰς μαρτυρίαν μὴ εἰσδέχεσθαι τοὺς μὴδὲ πρὸς κατηγορίαν εἰσδεχθῆναι παραγγελλθέντας, ἢ ἔτι μὴν οὓς αὐτοὺς ὁ κατήγορος ἐκ τοῦ ἰδίου οἴκου προσκομίσαι. Μαρτυρία δὲ ἐντὸς κείρας ἐνιαυτῶν δεκατεσσάρων μὴ προσδεχθεῖν».

11. Τὸ ὅριον τῆς ἐκ τῆς ἡλικίας μαρτυρικῆς ἀνικανότητος ἀνεβιβάσθη βραδύτερον εἰς τὸ 20ὸν ἔτος, ὡς διδάσκει ὁ Βαλααμὸν ἐν τῷ σχολίῳ του εἰς τὸν καν. 131 Καρχ. (Σύντ. τ. 3 σ. 601³⁴ - 602¹¹): «Τοῦ δὲ παρόντος κανόνος λέγοντος, τοὺς ἡττονας τῶν ἰδ. ἐνιαυτῶν μὴ μαρτυρεῖν, ἀλλὰ τοὺς ἐπέκεινα τούτου τοῦ χρόνου, καὶ τοῦ κ. κερ. τοῦ α. τίτ. τοῦ κα. βιβλίου λέγοντος οὕτω ῥητῶς, Ὁ κατήγορος οὐ δύναται καλεῖν εἰς μαρτυρίαν τὸν δημοσίως κατηγορούμενον, οὔτε τὸν ἡττονα τῶν εἰκοσιν ἐτῶν, ἐρωτήσῃ τις, τίτι προσέχειν ὀφείλομεν; Καὶ δοκεῖ μοι μᾶλλον τῷ νόμῳ εἰς γὰρ μαρτυρίαν ἐγκληματικῆς ὑποθέσεως, ὅ ἡττων τῶν εἰκοσιν ἐνιαυτῶν καὶ ἐπέκεινα τῶν ἰδ. χρόνων ὑπάρχον, οὐκ ἔστι παραδεκτός, ὡς μὴδὲ βεβηλὸς ἔχων φρόνημα. Ἔστι δὲ καὶ ὁ νόμος κατὰ πολὺ μεταγενέστερος τοῦ κανόνος, διὰ τὸ μετὰ χρόνους πολλοὺς τῆς παρούσης συνόδου δεχθῆναι τοῦτον εἰς τὴν τῶν βασιλικῶν ἀνακτάσασιν».

12. Ἡ πλήρης μαρτυρικὴ ἀνικανότης τῶν δούλων καθιερώθη ἐν τῷ κοσμικῷ δικαίῳ πολὺ βρα-

γορίαν. Τὰ διὰ τῆς τελευταίας ταύτης διατάξεως ἀποκλειόμενα τῆς μαρτυρίας πρόσωπα εἶναι πολυάριθμα¹³. Εἰς ταῦτα περιλαμβάνονται μεταξύ ἄλλων αἱ γυναικες¹⁴, οἱ πένητες¹⁵ καὶ οἱ ἄρχοντες καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐνεργοῦς ὑπηρεσίας τῶν¹⁶. Πάντων τῶν ἀνωτέρω ἀναφερθέντων προσώπων ἡ ἀνικανότης εἶναι ἀπόλυτος, διότι διὰ τῆς ὑπὸ τῶν κανόνων¹⁷ εἰσαγομένης ἐξαιρέσεως σκοπεῖται μόνη ἡ ἀναπλήρωσις τῆς ἐλλειπούσης ἰκανότητος πρὸς τὸ κατηγορῆσαι, ὡς αἰτίας πρόκειται περὶ αὐτοῦ τοῦ ἐκ τῆς πράξεως ἀδικηθέντος. Σχετικὴ ἀντιθέτως εἶναι ἡ ἀνικανότης τῶν «οἰκειακῶν»¹⁸ τοῦ φέροντος τὸ βάρος τῆς ἀποδείξεως, τὴν ὁποίαν καθιεροῖ ὁ καν. 131 Καρχ. Ἡ τὴν σχετικὴν ἀνικανότητα τῶν πρότερον ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως δικασάντων κληρικῶν δεχομένη ἄποψις δὲν φαίνεται νὰ εὐρίσκη ἔρεισμα ἐν ταῖς πηγαῖς τοῦ δικαίου τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας¹⁹.

δύτερον, ἦτοι διὰ τῆς Νεαρᾶς 49 τοῦ Λέοντος Σ' (ἐκδ. Noailles - Dain σ. 191 ἐπ.). Ἐν τούτοις ἡ ἐφαρμογὴ τῆς διατάξεως ταύτης δὲν ὑπῆρξεν ἀνεξαιρέτως. Βλ. Ch. Fragistas, ἐνθ' ἀν. σ. 623 - 625, ἐνθα μνημονεύεται χωρίον τῆς Πείρας (30, 75 ἐν J.G.-R. IV σ. 135).

13. Βλ. ἀπαρίθμησην τούτων ἀνωτ. § 3.

14. Τὴν ἀρχικῶς περιουσιμένην ἀνικανότητα τῶν γυναικῶν πρὸς τὸ μαρτυρῆσαι (Βασ. 21, 1, 17) ἐγενέκτισεν ἡ Νεαρὰ 48 τοῦ Λέοντος Σ' (ἐκδ. Noailles - Dain σ. 189 ἐπ.), ἐπιτρέψασα τὴν μαρτυρίαν τούτων ἐπὶ θεμάτων περιεχομένων εἰς τὸν κύκλον τῶν βιωτικῶν αὐτῶν σχέσεων, περὶ τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατος ἡ προσαγωγὴ ἀνδρικῆς μαρτυρίας (κατὰ τὴν Ἐπαναγωγὴν 12, 18 καὶ τὴν Epanagoge aucta 10, 20 μόνον ἐπὶ θεμάτων τοιαυτοῦ· πλέον εὐρεῖα εἶναι ἡ διατύπωσις ἐν Synopsis minor M 16). Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὅμως ἀποκλείεται «ἡ φανερώς πόρον ποιουμένη ἐκ τοῦ σώματος» (Βασ. 21, 1, 3 § 5). Πρβλ. καὶ Ch. Fragistas, ἐνθ' ἀν. σ. 626 - 627.

15. Βλ. τὴν ἀνωτ. ἐν § 3 σημ. 14 μνημονευομένην μελέτην τοῦ Μ. Τοῦ ρ τ ὁ γ λ ο υ.

16. Φαίνεται ὅμως ὅτι αἱ περὶ ἀνικανότητος τῶν ἀρχόντων διατάξεις δὲν ἐλαμβάνοντο σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν. Οὕτω κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Νικήτα Παφλαγγῶνος (βίος Ἰγνατίου ἐν P.G. PE' σ. 517 D) μετὰ τῶν ἐπὶ τῆς Πρωτοδευτέρας συνόδου ἐξετασθέντων κατὰ τοῦ πατρ. Ἰγνατίου μαρτύρων περιλαμβάνοντο καὶ συγκλητικοί. Ἐπίσης ἀμφισβητήσεις τῆς ἐγκυρότητος τοῦ γάμου τοῦ αὐτοκρ. Νικηφόρου Β' Φωκᾶ μετὰ τῆς Θεοφανοῦς ἐνεκα πνευματικῆς συγγενείας, κατὰ τὴν ἐνώπιον τῆς συνόδου καὶ τῆς συγκλήτου διεξαχθεῖσαν συζήτησιν ἐπὶ τοῦ πατρ. ΚΠ. Πολυεύκτου καὶ ὁ πατὴρ τοῦ βασιλέως «ἐνὸρκους αὐτῷ πίστεως παρέσχετο» (Ζωναρᾶς XVI 24, 21: III 500¹⁰ ἀντιθέτως οἱ Σουλ. - Κεδρ. II 352²⁰ καὶ Μιχ. Γλυκ. IV 569¹¹ παρασιωποῦν τὸ γεγονός).

17. Καν. 6 Β' Οἰκ., 129 Καρχ. Βλ. καὶ ἀνωτ. § 3 σημ. 17.

18. Τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἐννοίας ταύτης ἐπιχειροῦν οἱ σχολιασταὶ ἐρμηνεύοντες τὸν κανόνα τούτον ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς ἀντιστοίχους διατάξεις τοῦ κοσμικοῦ δικαίου. Οὕτω γράφει ὁ Ζωναρᾶς ἐν Σύντ. τ. 3 σ. 601⁹⁻¹¹: «οἰκειακοὶ δὲ εἰσιν οἱ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ. Οὗ πάντας δὲ τοὺς τοιοῦτους κωλύουσιν οἱ νόμοι μαρτυρεῖν, ἀλλὰ τινες, ἥγουν ὑπερσυσταίους αὐτοῦ τοῦ παράγοντος αὐτούς, ἢ ὑποχείριους εὐτελεῖς, καὶ προστάσσασθαι δυναμένους, καί, εἰ μὴ πείθονται, κολαζόμενους· εἰ δὲ ἀξιόλογοι εἰεν ὑποχείριοι, οἷον ἱερεῖς, ἢ διάκονοι, ἢ γραμματικοί, καὶ ὅσοι τούτοις ὅμοιοι, οὐκ ἀπρόσδεκτοι ἔσονται πρὸς μαρτυρίαν». Τούτων δὲν ἀφίσταται καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ Βασιλαμῶνος, ἐνθα ἐπὶ πλέον παρατίθενται καὶ τὰ οἰκεία χωρία τῶν Βασιλικῶν (αὐτόθι σ. 601²³⁻²⁴). Τὴν κατηγορίαν, κατὰ συνέπειαν δὲ καὶ τὴν μαρτυρίαν, τῶν ἰδίων ἀπελευθέρων ἐιδικώτερον ἀποκρούει καὶ ὁ καν. 129 Καρχ. Τῶν «οἰκειακῶν» ὅμως τοῦ καθ' οὗ ἡ ἀπόδειξις οὐδεμία διάταξις ἀπαγορεύει τὴν ἐξέτασιν, ἐφ' ὅσον βεβαίως δὲν συντρέχει λόγος ἀνικανότητος ἢ ἀπικαλῆς αὐτῶν. Οὕτω κατὰ τὴν δίκην τοῦ πατρ. ΚΠ. Ἰωάννου Ζ' τοῦ Γραμματικοῦ εἰς τοὺς μάρτυρας κατηγορίας περιλαμβάνοντο καὶ οἱ ὑπῆρέται τοῦ (Θεοφ. Συνεχ. IV 3: 151¹², ὙΣμ. Μάγ. 648²²).

19. Τὴν γνώμην ταύτην διετύπωσεν ὁ Ράλλης, Ἐκκλ. ποιν. δίκαιον σ. 552 ἐπ., ἐπικαλού-

Παραλλήλως πρὸς τοὺς ἀνωτέρω, ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας θεσπισθέντας ἢ ἀποδεκτοὺς γενομένους, λόγους ἀπολύτου ἢ σχετικῆς ἀνικανότητος τὰ ἐκκλησιαστικά δικαιοδοτικά ὄργανα ἐφήρμοζον, παρὰ τὴν ἔλλειψιν νομοθετικῆς προβλέψεως, καὶ τοὺς ὑπὸ τῶν διατάξεων τῆς πολιτικῆς νομοθεσίας ἐν ᾧ τῆς ἐνώπιον τῶν κοινῶν ποινικῶν δικαστηρίων διαδικασίας καθιερούμενους²⁰. Ἡ τοιαύτη *de facto* εἰσαγωγή τῶν κοσμικῶν διατάξεων εἰς τὸ δικονομικὸν δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶχεν ἐπιβοηθητικὸν χαρακτήρα, διότι ἐν περιπτώσει συγκρούσεως αὗται κατῖσχυον ὡς μεταγενέστεραι τῶν προγενεστέρων κανονικῶν διατάξεων²¹. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου δὲν γίνονται δεκτοὶ ὡς μάρτυρες μεταξὺ ἄλλων οἱ φίλοι τοῦ ἀποδεικνύοντος, ὡς καὶ οἱ διατελοῦντες ὑπὸ τὴν ἐπιρροήν του²², καὶ ἀντιστοίχως οἱ ἐχθροὶ τοῦ καθ' οὗ ἡ ἀπόδειξις²³ (διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀπεκλείετο τῆς κατὰ τινος μαρτυρίας ὁ ἤδη μαρτυρήσας ποτὲ κατ'

μενος, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς, ἄσχετον πηγὴν (αὐτόθι σημ. 21). Τὸ θέμα τοῦτο φαίνεται κατ' ἀρχὴν ρυθμίζων ὁ καν. 59 Καρχ. (ὁ Milasch σ. 686 σημ. 28 ὑπολαμβάνει ὅτι ὁ κανὼν ἀφορᾷ εἰς τοὺς περὶ τῆς αὐτῆς ὑπόθεσεως ἐν κατωτέρᾳ δικαστικῇ ἀρχῇ μαρτυρήσαντας). Ἐν πρώτοις ὁ μὲν διὰ τοῦ κανόνος τούτου δὲν ἐτέθη δίκαιον, ἀλλ' ἐξεφράσθη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἢ εὐχὴ, ὅπως ἐκδόσῃ διάταξιν ἀπαλλάττουσαν τὰ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενα πρόσωπα τῆς πρὸς μαρτυρίαν ὑποχρεώσεως (βλ. σχολίον Βαλσαμῶνος ἐν Σύντ. τ. 3 σ. 464¹⁵⁻¹⁸). Περαιτέρω ὁ κανὼν οὗτος ἀφορᾷ ἀσφαλῶς εἰς τὴν μαρτυρίαν ἐνώπιον τῶν κοσμικῶν δικαστηρίων καὶ οὐχὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει τὰ τελευταῖα ταῦτα θὰ ἔκρινον εἰς δεύτερον βαθμὸν ὑπόθεσιν, ἐφ' ἧς ἐξεδόθη δικαιοδικαὶ ἀπόφασις ἐκκλησιαστικοῦ δικαιοδοτικοῦ ὀργάνου. Κατ' αὐτῆς ὁ μὲν δὲν χωρεῖ, ὡς γνωστόν, ἄσχετος ἐφέσεως. Οὕτω καὶ Joannou, C.S.P. σ. 296 ἐν τῇ γαλλικῇ μεταφράσει τοῦ εἰρημένου κανόνος. Πάντως ἡ ἀποφῆς, ὅτι δυνατόν τὰ μέλη ἐκκλησιαστικοῦ τινος δικαστηρίου νὰ παρίστανται παραλλήλως καὶ ὡς μάρτυρες κατὰ τὴν δῆλωσιν βουλήσεως προσώπου τινὸς πρὸς πιστοποίησιν ἐν καιρῷ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς, δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθῇ. Βλ. κατὰ ταῦτα A. Christophilopoulos, Zu P. Nessana Inv. Nr. 14 ἐν Sav. - Zeitschr., Rom. Abt. 65 (1947) 354 ἀποκρούοντα τὴν γνώμην τοῦ Steinwenter, Ehescheidung σ. 418, ἣν ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ A. Merklein, Das Ehescheidungsrecht nach den Papyri der byzantinischen Zeit (Diss. Erlangen - Nürnberg 1967) σ. 43, ὅτι οἱ εἰς τὸν P. Ness. III 57 (= P. Nessana Inv. Nr. 14) ἐμφανιζόμενοι ἐπὶ μάρτυρες συνιστοῦν πιθανῶς ἐκκλησιαστικὸν δικαστήριον.

20. Τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Βαλσαμῶνος ἐν τῷ σχολίῳ του εἰς τὸν καν. 131 Καρχ. (Σύντ. τ. 3 σ. 601¹⁹⁻²³): «Καὶ ὁ μὲν κανὼν τούτους καὶ μόνους ἀπαρδεύοντας πρὸς μαρτυρίαν εἶναι φησὶν ὁ δὲ α' τίτλος τοῦ κα' βιβλίου τῶν βασιλικῶν, καὶ ἑτέρους διαφόρους εἰς μαρτυρίαν ἐγκληματοῦ δικαστηρίου ἀποπέμπεται καὶ ἀνάγνωθι τὸν τοιοῦτον τίτλον».

21. Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ ἀνωτ. ἐν σημ. 11 παρατιθέμενον σχολίον τοῦ Βαλσαμῶνος (Σύντ. τ. 3 σ. 601³⁴ - 602¹¹).

22. Βασ. 21, 1, 6 (= Πρόχ. Νόμος 27, 25 = Ἐπαναγωγή 12, 9 = Epanagoge aucta 10, 10) καὶ 29. Τοιαύτη μομφὴ διατυπώθη ὑπὸ τῶν Ἰγνατιανῶν κατὰ τῶν ἐναντίον τοῦ πατρ. Ἰγνατίου ἐπὶ τῆς Πρωτοδευτέρας συνόδου ἐξετασθέντων μαρτύρων. Βλ. Λίβελλον Θεογνώστου εἰς ὄνομα Ἰγνατίου ἐν Mansi XVI σ. 300 AB: «τίνες οὗτοι; καὶ τίς πιστεύει αὐτοῖς; ποῖος δὲ κανὼν παρακλεύεται μάρτυρας τὸν κρατοῦντα παράγειν;».

23. Βασ. 21, 1, 3. Βλ. καὶ 21, 1, 20 § 3. Πρβλ. καὶ Ἐκλογὴν 14, 7 — Πρόχ. Νόμον 27, 8 καὶ 15 — Ἐπαναγωγήν 12, 2 — Ἐπιτομὴν νόμων 13, 16 — Ecloga privata aucta 15, 11 — Epanagoge aucta 10, 2.

αὐτοῦ, διότι ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου ἐλογίζετο ἐχθρός του ²⁴), οἱ συγγενεῖς ἐξ αἵματος κατ' εὐθείαν γραμμὴν ²⁵, οἱ ἐν ποινικῇ δίκῃ γενικῶς καταδικασθέντες, ἀνεξαρτήτως τῆς ἐπελεύσεως ἀτιμωτικοῦ ἀποτελέσματος, ὡς καὶ οἱ κρατούμενοι ²⁶. Ἰδιαιτέρα, ὡς εἰκός, μνεῖα γίνεται περὶ τῶν ἐπὶ δωροδοκίᾳ ἢ δωροληψίᾳ κατακριθέντων ²⁷. Ἄγνωστος εἰς τοὺς κανόνας εἶναι ἡ ὑπὸ τῶν ὁρισμῶν τοῦ κοσμικοῦ δικαίου δημιουργουμένη κατηγορία τῶν ἀπαλλασσομένων μαρτύρων ²⁸. Οὕτω δύνανται νὰ ἀρνηθοῦν ἀζημίως τὴν κατάθεσιν τῶν οἱ μέχρις ὁρισμένου βαθμοῦ συγγενεῖς ἐξ αἵματος ἢ ἐξ ἀγχιστείας τοῦ καθ' οὗ ἡ ἀπόδειξις, ὡς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ συνδεόμενοι διὰ τοῦ δεσμοῦ τοῦ *patronatus*, οἱ παρήλικες, οἱ ἀσθενεῖς, οἱ στρατιῶται καὶ οἱ ἀπουσιάζοντες εἰς δημοσίαν ὑπηρεσίαν. Ἡ αὐτὴ διάταξις ποιεῖται μνεῖαν καὶ τῶν κληρικῶν. Οὗτοι ὅμως ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὅτι προκειμένης ἐκκλησιαστικῆς δίκης ἀπαλλάσσονται τῆς πρὸς μαρτυρίαν ὑποχρέωσιν ²⁹, ἐξαιρουμένης ἐκείνης, καθ' ἣν πρόκειται νὰ καταθέσουν γεγονότα, τὰ ὅποια ἐπληροφορήθησαν κατὰ τὸ μυστήριον τῆς ἐξομολόγησιν ³⁰.

Ἐνίοτε οἱ κανόνες δὲν περιορίζονται εἰς τὴν ἀπαίτησιν ἀξιόπιστων μαρτύ-

24. Βασ. 21, 1, 22 — Πρόχ. Νόμος 27, 29 (πρβλ. ὁμοῦ καὶ 27, 20) — Ἐπαναγωγὴ 12, 12 (πρβλ. καὶ 12, 13) — Ἐπιτομὴ νόμων 12, 23 — *Epanagoge aucta* 10, 13 (πρβλ. καὶ 10, 14). Εἶναι ὁμοῦ εὐνόητον ὅτι δὲν κωλύονται οἱ ἤδη ἐξετασθέντες μάρτυρες νὰ ἐξετασθοῦν κατὰ τοῦ αὐτοῦ προσώπου εἰς νέαν δίκην ἔχουσαν ὁμοῦ τὸ αὐτό, ὡς καὶ ἡ προηγουμένη, ἀντικείμενον. Τοῦτο μαρτυρεῖται ὅτι συνέβη κατὰ τὰς δίκας τοῦ Ἀλεξάνδρου Νικαίας. Βλ. ἐπιστολὴν τούτου ὑπ' ἀριθ. 10 στίχ. 15 - 20 ἐν Darrouzès, *Epistoliers* σ. 86. Τότε ὁμοῦ ἐπιβάλλεται ἡ παραβολὴ τῶν διαδοχικῶν καταθέσεων, διότι ἐν τῇ ἀνωτέρω περιπτώσει ὁ Ἀλεξάνδρος προσάπτει βαρεῖαν μομφὴν κατὰ τῶν μαρτύρων γράφων, ὅτι ἐνῶ κατὰ τὴν ἀρχικὴν τῶν καταθέσεων οὐδὲν ἤξευραν, κατὰ τὴν δευτέραν, γενόμενοι ἐν τῷ μεταξὺ ἔλαττον, γνωρίζουν τὰ πάντα.

25. Βασ. 21, 1, 8 καὶ 32. Πρβλ. καὶ Ἐκλογὴν 14, 2 — Πρόχ. Νόμον 27, 27 — Ἐπαναγωγὴν 12, 6 — Ἐπιτομὴν νόμων 13, 25 — *Ecloga privata aucta* 15, 3 — *Epanagoge aucta* 10, 6.

26. Βασ. 21, 1, 3 § 5 (= Πρόχ. Νόμος 27, 24 = Ἐπαναγωγὴ 12, 17 = Ἐπιτομὴ νόμων 13, 22 = *Epanagoge aucta* 10, 19). Πρβλ. καὶ θέματα 12, 13 καὶ 20 τοῦ αὐτοῦ βιβλίου καὶ τίτλου.

27. Βασ. 21, 1, 3 § 5 (= Πρόχ. Νόμος 27, 24 = Ἐπαναγωγὴ 12, 7 = Ἐπιτομὴ νόμων 13, 22 = *Epanagoge aucta* 10, 8) καὶ 21, 1, 14.

28. Οὗτοι χαρακτηρίζονται ἐν ταῖς πηγαῖς ὡς «ἐξκουσαστέοι» μάρτυρες. Περὶ τούτων βλ. Βασ. 21, 1, 1 σλόγια 4 καὶ 7, ὡς καὶ θέματα 4, 7 καὶ 18 τοῦ αὐτοῦ βιβλίου καὶ τίτλου.

29. Περὶ «ἐξκουσίας» τῶν κληρικῶν ὁμιλεῖ ὁ Ἀριστηνὸς ἐν τῷ σχολίῳ του εἰς τὸν καν. 59 Καρχ. ἐν Σύντ. τ. 3 σ. 464 ³¹, περὶ οὗ βλ. ἀνωτ. σημ. 19. Ὁ Παλλῆς, Ἐκκλ. πον. δίκαιον σ. 557 ἐπισημαίνει μὲν, εἰ καὶ διὰ μὴ ἀνελλιπούς παραθέσεως τῶν πηγῶν, τὴν κατὰ τὸ κοσμικὸν δίκαιον ἀνικανότητα τῶν μοναχῶν πρὸς μαρτυρίαν καὶ τὴν εὐχέρειαν τῶν κληρικῶν νὰ ἀπαλλάχθωσιν τῆς συναφοῦς ὑποχρεώσεως, ἀλλ' οὐδεμίαν ἐπιφύλαξιν διατυπώνει ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ δικονομίᾳ κρατούμενα.

30. Οὕτως ἡρμηνεύθῃ ὑπὸ τοῦ Βαλσαμῶνος ἡ διάταξις τοῦ καν. 122 Καρχ. (Σύντ. τ. 3 σ. 604 ³²⁻³³): «Σημειῶσαι τὸν παρόντα κανόνα διὰ τοὺς ἐπισκόπους, καὶ τοὺς δεχομένους ἀνθρώπων λογισμοὺς μοναχοὺς, καὶ μαρτυροῦντας κατὰ τῶν λεγομένων ποιῆσαι πρὸς αὐτοὺς ἐξομολόγησιν τοῦ ἁμαρτήματος. ... Ὁ μέντοι ἀγιώτατος πατριάρχης κυρὸς Λουκάς ἐπιτιμῶ ἀλειουργήσιας καθυπέβαλε τὸν καθηγούμενον τῆς μονῆς τοῦ Γηροτρόφου, τὸν γεγονότα ἀρχιεπίσκοπον Ἡρακλείας, τοιοῦτον τι μαρτυρήσαντα κατὰ πνευματικοῦ παιδὸς αὐτοῦ» (G r u m e l 1103).

ρων³¹ πρὸς βεβαίωσιν τοῦ ἀποδεικτέου θέματος, ἀλλὰ καθορίζουν καὶ τὸν κύκλον τῶν προσώπων, μεταξὺ τῶν ὁποίων δέον οὗτοι νὰ ληφθοῦν. Οὕτω κατὰ τὸν καν. 26 Καρχ. μόνον διὰ τῶν γειτονιόντων ἐπισκόπων δύναται ἐπίσκοπός τις νὰ ἀποδείξῃ ἐνώπιον τῆς ἐπαρχιακῆς συνόδου τὴν ὑπαρξίν ἀφεύκτου ἀνάγκης, ἥτις τὸν ἤγαγεν εἰς τὴν ἄνευ τῆς ὑπὸ τοῦ κανόνος προβλεπομένης ἀδείας ἐκποίησησιν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Οὐχὶ σπανίως ὁ περιορισμὸς τοῦ κύκλου τῶν προσώπων, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται οἱ μάρτυρες, προκύπτει ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς ἐκδικαζομένης ὑποθέσεως³².

Παρά τὴν ἀποδοκιμασίαν τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ἰδιωτικῶν γνώσεων τοῦ δικαστοῦ³³, τὸ φαινόμενον τῆς ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ συμπτώσεως τῶν ἰδιοτήτων μάρτυρος καὶ δικαστοῦ, ἀπαντῶν τὸ πρῶτον κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα, ἐξακολουθεῖ νὰ παρατηρῆται, ἐπεκτεινόμενον ἤδη καὶ εἰς τὸν τομέα τῆς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων ἐπιλύσεως ἰδιωτικῶν διαφορῶν³⁴, καὶ κατὰ τοὺς μέσους βυζαντινοὺς χρόνους³⁵ ὑπὸ τὰς αὐτὰς εἰδικωτέρας προϋποθέσεις καὶ συνθήκας, αἰτίνες καὶ κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν αὐτοῦ διεπιστώθησαν³⁶. Οὐχὶ σπανίως καταθέτουν ὡς μάρτυρες καὶ πρόσωπα παρέχοντα παρά τῷ δικαστηρίῳ βοηθητικὰς ὑπηρεσίας περὶ γεγονότων, ἅτινα περιῆλθον εἰς γνῶσιν τῶν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑπηρεσιῶν τούτων³⁷.

Ἐξετάσεις μαρτύρων πραγματοποιοῦνται ἐνίοτε ἐνώπιον τῶν ἐν εὐρείᾳ ἐν-

31. Καν. 75 Ἀποστ. Εἰς γενικότητος ἐξαντλοῦνται ἐπίσης καὶ αἱ περὶ τῆς προσωπικότητος τῶν μαρτύρων διατάξεις τοῦ δικαίου τῆς νεστοριανῆς Ἐκκλησίας. Βλ. §§ 10 καὶ 14 τοῦ κώδικος τοῦ πατρ. Τιμοθέου (780 - 823) ἐν S a c h a u, Syr. Rechtsbücher II σ. 65 καὶ 69, ὡς καὶ § 77 τοῦ κώδικος τοῦ πατρ. Μάρ Jesubarnun (823 - 824) (αὐτόθι σ. 153). Πρβλ. καὶ ἀπόφασιν ἀρ. XXIII τοῦ πατρ. Μάρ Chenānischō (686 - 693, 694 - 701) (αὐτόθι σ. 45⁶).

32. Οὕτω πιθανὸν νὰ ἐπιβάλλεται ἡ ἐπιλογή τῶν μαρτύρων μεταξὺ τῶν κατοίκων ὠρισμένης περιοχῆς. Βλ. ἐπιστ. 124 τοῦ πατρ. Νικολάου Α' Μυστικοῦ πρὸς τὸν Γρηγόριον Ἐφέσου ἐν P. G. CIA' στ. 341 D 2: «Καὶ φαμεν μὴ τὴν περὶ τοῦ ἀνδρὸς μαρτυρίαν, εἴτε τῶν χειρῶν, εἴτε τῶν ἀμεινόνων ἐστὶ παρέργως ἀκούσαι, μηδὲ παρὰ ἀνθρώπων τῶν ἐξ ἐπὶ πολλῆς αὐτὸν γινωσκόντων, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ἐκείνης τῆς ἐπαρχίας, ἐν ᾗ καὶ τὴν γένεσιν ἔσχε καὶ ἀνατέθραπται, καὶ τῶν ἀκριβῶς εἰδόντων τὴν ἐκείνου πολιτείαν καὶ βιοτήν».

33. Βλ. ἀνωτ. § 9 σημ. 8.

34. Βλ. Actes de Xéropotamou ἀρ. 3 στίχ. 23 - 28 σ. 49 (ἔτ. 1016).

35. Κατὰ τὴν 5ην συνεδρίαν τῆς συνόδου ΚΠ. 869/70 καταθέτουν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας, ὅτι δὲν ἔλαβε χώραν ἀνταλλαγὴ ἐπιστολῶν μεταξὺ τῶν τελευταίων καὶ τοῦ Φωτίου, ἀνατρεπόμενον οὕτω τοῦ περὶ τοῦ ἀντιθέτου ἰσχυρισμοῦ τούτου (M a n s i XVI στ. 341 C). Μεταξὺ τῶν κατὰ τοῦ μοναχοῦ Νήφωνος προσαχθέντων ἀποδεικτικῶν στοιχείων περιελαμβάνετο καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ ἐκ τῶν δικαστῶν μητροπολίτου Δυρραχίου. Βλ. τὸ ἐπὶ πατρ. Μιχαῆλ Β' Κουρκούα τοῦ Ὁξείτου ἐκδοθὲν συνοδικὸν σημείωμα (G r u m e l 1015, ἔτ. 1144) ἐν Σύντ. τ. 5 σ. 91⁴⁻⁵.

36. Βλ. σχετικῶς Τ ρ ω ὕ ῤ ο ν σ. 101 - 102.

37. Ἡ κατὰ τὴν 8ην συνεδρίαν τῆς συνόδου ΚΠ. 869/70 ἐκδοθεῖσα ἀπόφασις περὶ ἐπιβολῆς ἀναθέματος εἰς τὸν Θεόδωρον Κρίθινον (M a n s i XVI στ. 142 D, 389 D) ἐστρήχθη εἰς τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀπεσταλμένων διὰ τὴν κλήτευσίν του, ὅτι οὗτος ἐμμένει εἰς τὰς αἰρετικὰς δοξασίας του (αὐτόθι στ. 141 A, 388 D).

νοία διοικητικῶν ὀργάνων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκτὸς δίκης κατὰ τὴν διερευνήσιν θεμάτων τινῶν, ὡς πρὸς τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῆς κανονικῆς νομοθεσίας ἡ χρῆσις τοῦ ἀποδεικτικοῦ τούτου μέσου³⁸. Δέον νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, δοθέντος ὅτι σιωπῶντων τῶν κειμένων οὐδεὶς λόγος δικαιολογεῖ τὴν ἀντίθετον ἐκδοχὴν, ὅτι καὶ κατὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας ἐφηρμόζοντο πάντα τὰ ἀνωτέρω περὶ μαρτύρων ἐκτεθέντα.

§ 12. Ἡ διεξαγωγή τῆς μαρτυρικῆς ἀποδείξεως

Ἡ παροῦσα παράγραφος περιλαμβάνει τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐξῆς εἰδικωτέρων ζητημάτων : τοῦ τόπου, τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐξετάσεως τῶν μαρτύρων. Κατὰ τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ἡ διεξαγωγή τῶν ἀποδείξεων δὲν ἀποχωρίζεται τῶν λοιπῶν φάσεων τῆς διαδικασίας, ὁ καθορισμὸς τοῦ τόπου, ἔνθα πραγματοποιεῖται ἡ ἐξέτασις τῶν μαρτύρων, οὐδεμίαν δυσχέρειαν δημιουργεῖ. Τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ τὸν κανόνα. Ἐὰν ὅμως αἱ ἐν τῇ ἔδρᾳ τοῦ καθ' ὕλην καὶ κατὰ τόπον ἀρμοδίου ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου κρατοῦσαι συνθηकाί, ἰδίως ἔνεκα τῆς πιθανότητος βιαιῶν ἐκδηλώσεων τοῦ πλήθους¹, θέτουν ἐν κινδύνῳ τὴν ὁμαλὴν διεξαγωγὴν τῆς δίκης γενικῶς, εἰδικώτερον δὲ τὴν ἐμφάνισιν καὶ ἐξέτασιν τῶν μαρτύρων θατέρου τῶν διαδίκων, ὁ καν. 30 Καρχ. παρέχει εἰς τοῦτον τὸ δικαίωμα, νὰ ζητήσῃ τὴν διεξαγωγὴν τῆς δίκης εἰς ἕτερον τόπον ὑπ' αὐτοῦ καθοριζόμενον, οὐχὶ μακρὰν κείμενον, «ἐν ᾧ οὐκ ἔστιν αὐτῷ δυσχέρεια μάρτυρας προσκομίσαι»². Ἐὰν ἡ κατοικία τῶν ἐξεταστέων μαρτύρων εὐρίσκεται εἰς ἰκανὴν

38. Οὕτω κατὰ τὸ Τυπικὸν τοῦ αὐτοκρ. Ἰωάννου Α' Τζιμισκῆ (βλ. σχετικῶς ἀνωτ. § 5 σημ. 91) ἐν Meyer, Haupturkunden σ. 146⁴, ἐπιτρέπεται εἰς ἀγνώστους ἱερεῖς ἢ τέλεσις λειτουργίας μόνον κατόπιν συστατικοῦ γράμματος τοῦ ἐπισκόπου ἢ «βεβιαίας μαρτυρίας καὶ ἀληθοῦς». Ἐπίσης ἐν περιπτώσει ἀμφισβήτησεως τῆς βαπτίσεως νηπίου, ἐν ἡλείψει «βεβιαίων μαρτύρων» δέον κατὰ τὸν καν. 72 Καρχ., οὗ τὸ περιεχόμενον ἐπανελάβεν ὁ καν. 84 Πενθ., νὰ τελεῖται τὸ μυστήριον. Ὡς μαρτυρεῖται ἐν τῷ σχολίῳ τοῦ Βαλααμῶνος εἰς τὸν καν. 84 Πενθ. (Σύντ. τ. 2 σ. 498⁴⁻²³), τοιαύτη ἔρευνα διεξήχθη ποτὲ ἐνώπιον τοῦ πατρ. Λουκᾶ τοῦ Χρυσοβέργη (1157 - 1169/70, Grumel 1088). Πρβλ. καὶ ἀνωτ. § 9 σημ. 21 τοὺς ὅρους ἐκπονήσεως κινήτων πραγμάτων τῆς μονῆς τῆς Κεχριτωμένης.

1. Περίπτωσιν ἀσκήσεως πίεσεως ἐπὶ τῶν μαρτύρων διὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ παράγοντος τούτου πληροφορούμεθα ἐξ ἐπιστολῆς δημοσιευμένης ὑπὸ Μ. Τρόβι, Περὶ Εὐθυμίου Νέων Πατρῶν τοῦ Μαλάκη ἐν Δελτίῳ Ἱστορ. Ἑθνολ. Ἐταιρείας 5 (1900) 203⁸⁵⁻⁸⁷. Ὁ ἱεράρχης οὗτος γράφον πρὸς τὸν μητροπ. Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτην ἀποδίδει τοιαύτας ἐνεργείας εἰς τὸν ὑπόδικον ἐπίσκοπον Εὐρίπου Βαλαάμ.

2. Ὁ κανὼν ὅμως οὗτος δὲν ἐφαρμόζεται κατὰ τοὺς μέσους βυζαντινοὺς χρόνους εἰμὴ προκειμένου περὶ τῶν ἐπισκοπικῶν δικαστηρίων, ὡς φρονεῖ ὁ Βαλααμῶν ἐρμηνεύων τοῦτον ἐν Σύντ. τ. 3 σ. 382²⁵⁻³¹ : «Οἶμαι δέ, ὅτι ταῦτα χώρᾳ οὐκ ἔχουσιν εἰς τὰ πατριαρχικά δικαστήρια, ὅτι οὐδεὶς δύναται φόβον προβαλέσθαι ἔνθα ἡ ἐξουσία τῆς πατριαρχικῆς μεγαλειότητος ὑπερβαίνει πᾶσαν δυναστείαν· ἀλλ' εἰς ἐπισκοπικά εὐτελῆ δικαστήρια τὰ τοῦ κανόνος ἐκληφθήσεται, ὅπου καὶ ἡ τοῦ δικαστοῦ καὶ ἡ τῶν ἀντιδίκων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μετέστασις ἐστὶν εὐχερής».

ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἑδρας τοῦ δικαστηρίου, δὲν εἶναι δὲ δι' οἰονδήποτε λόγον δυνατὴ ἡ μετακίνησις αὐτῶν, οὐδὲ κρίνεται σκόπιμος ἡ κατόπιν παραπομπῆς ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει διεξαγωγή τῆς διαδικασίας ἐνώπιον δικαιοδοτικοῦ ὀργάνου τοῦ τόπου τῆς κατοικίας των (κατὰ τὰ εἰδικώτερον ἀνωτ. §§ 5, ἰδίᾳ σημ. 100, καὶ 6, ἰδίᾳ σημ. 25, ἐκτιθέμενα), τότε ἡ ἐξέτασις των πραγματοποιεῖται ἐν τῷ τόπῳ τῆς κατοικίας των ἐνώπιον ἐνὸς ἢ πλειόνων μελῶν τοῦ δικαστηρίου³ ἐπὶ τοῦτο μεταβαίνοντων ἐκείσε ἢ ἐτέρων ἀπεσταλμένων τοῦ δικαστηρίου⁴. Περὶ τῆς δυνατότητος τῆς ἐμφανίσεως τῶν μαρτύρων ἐνώπιον ἀρχῆς τινος τοῦ τόπου τούτου μόνον ἐνδείξεις ἀνευρίσκομεν ἐν ταῖς πηγαῖς⁵.

Ἐνίοτε ἡ διεξαγωγή τῆς διὰ μαρτύρων ἀποδείξεως λαμβάνει μὲν χώραν ἐν τῇ ἑδρᾷ τοῦ δικαστηρίου, ἐκτὸς ὅμως τοῦ χώρου, ἐνθα τοῦτο συνεδριάζει. Τοῦτο παρατηρεῖται κυρίως⁶ κατὰ τὴν ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν δικαιοδοτικῶν ὀργάνων ἐπίλυσιν ἰδιωτικῶν διαφορῶν ἐχουσῶν ὡς ἀντικείμενον ἀκίνητον πρᾶγμα, ὅποτε ἡ ἐξέτασις τῶν μαρτύρων πραγματοποιεῖται ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τοῦ ἐπιδίκου πράγματος⁷ συνδουαζομένη μετ' αὐτοψίας, εἴτε ὁλοκλήρου τοῦ δικαστηρίου, εἴτε μέρους αὐτοῦ. Εἰς πάσας τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις, καθ' ὅς οἱ μάρτυρες δὲν

3. Κατὰ τὴν 12ην συνεδρίαν ἀποστέλλει ἡ ζ' Οἰκ. Σύνοδος πρὸς τὸν Μακάριον Ἀντιοχείας ἐπιτροπὴν ἐκ μελῶν τῆς, ἵνα λάβῃ κατὰθεσίν του (Mansi XI στ. 544 E ἐπ.). Ὡς προκύπτει ἐκ συνοδικοῦ σημειώματος τοῦ πατρ. Μιχαὴλ Β' Κουρκούα τοῦ Ὁζέιτου (Σύντ. τ. 5 σ. 84²⁸⁻³⁴, Grumel 1011, ἐτ. 1143) κατὰ τὴν πρώτην συζήτησιν ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τῶν ἐπισκόπων Σασιμῶν Κλήμεντος καὶ Βαλβίσσης Λεοντίου ἀνετέθη εἰς τὸν κατὰ τὸν ἀρμόδιον μητροπολίτην Τυάων ἡ διεξαγωγή ἐπιτοπίου ἐξετάσεως. Κατὰ τὴν ἐπομένην συνεδρίαν προσήχθη ὑπὸ τοῦ «κανονικοῦ» τοῦ εἰρημένου μητροπολίτου ἑγγράφον (βλ. ἕτερον συνοδικὸν σημείωμα τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου, αὐτόθι σ. 86³⁻⁴, Grumel 1012), τὸ ὅποion ἐξωτερικῶς φαίνεται ὅτι ἦτο συντεταγμένον ὑπὸ μορφήν ἀναφορᾶς, ἐφ' ᾗ καὶ φέρεται ὡς «ἀποσταλὲν παρὰ τῶν ἐποίκων τῆς ἐνορίας» (βλ. τρίτον σημείωμα τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου ἐν Παπαδόπουλου - Κεραμέως, Βογομιλικά σ. 722²¹⁻²⁸, Grumel 1014). Προφανῶς τοῦτο περιεῖχε τὰς καταθέσεις τῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπιτοπίου ἐξετάσεως ἀκουσθέντων μαρτύρων.

4. Βλ. σχετικὰ παραδείγματα ἀνωτ. § 9 σημ. 41.

5. Ὑπὸ τοῦ Dölger, Aus den Schatzkammern ἀρ. 109 σ. 296 - 297 ἐκδίδεται ἐν «ἐγγράφον ἐκμαρτυρίας» τοῦ ἔτους 1008 ἀποκείμενον ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς μονῆς Ἰβήρων, ἥτοι πρωτόκολλον μαρτυρικῆς ἐξετάσεως πέντε κληρικῶν, οἵτινες προφανῶς ἠδυνάτουσαν νὰ ἐμφανισθοῦν αὐτοπροσώπως. Ἐκ τοῦ ἐγγράφου δὲν προκύπτει τὸ δικαστήριον, διὰ τὸ ὅποion τοῦτο προωρίζετο. Ἡ φύσις ὅμως τῆς διαφορᾶς καθιστᾷ σφόδρα πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τοῦτο ἦτο ἐκκλησιαστικόν. Ἐν τούτῳ περιπτώσει εὐρισκόμεθα πρὸ παραδείγματος ἐξετάσεως μαρτύρων ἐνώπιον καθ' ὅλην ἀρμόδιον ὀργάνου τοῦ τόπου τῆς κατοικίας των. Πρβλ. καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ G. Ferrari dalle Spade, *Formulari notarili inediti dell' età bizantina ἐν τ. 5 αὐτ. 5, Scritti giuridici*, τ. I, Milano 1953, σ. 342 ἀρ. 5 δημοσιευόμενον ὑπόδειγμα τοιοῦτου ἐγγράφου ἐκ τοῦ εἰς τὸ μέσον τοῦ II' αἰ. ἀναγομένου cod. Vat. gr. 867, ὡς καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῦ σχόλια τοῦ ἐκδότου ἐν σ. 396 § 34.

6. Οὐχὶ ὅμως καὶ ἀποκλειστικῶς, διότι εἶναι δυνατόν ἡ μὴ ἐμφάνισις νὰ ὀφείλεται εἰς ἄλλους λόγους. Διὰ τὴν ἀνωτ. ἐν σημ. 3 μνημονευθεῖσαν περίπτωσιν τοῦ Μακαρίου Ἀντιοχείας βλ. ἀνωτ. § 9 σημ. 38.

7. Βλ. π.χ. Actes de Zographou ἀρ. 4 στίχ. 22-23 σ. 10 (ἐτ. 1051), Actes de Xéropotamou ἀρ. 6 στίχ. 17 - 18 σ. 61 (ἐτ. 1081). Πρβλ. καὶ Actes de Saint - Nicolas de Donnoso ἀρ. 3 στίχ. 16 - 24 σ. 46 (ἐτ. 1042).

ἐξητάζοντο κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐνώπιον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου διεξαγομένης διαδικασίας, οἱ ἀπεσταλμένοι ἔφερον εἰς γνῶσιν τοῦ δικαστηρίου τὸ περιεχόμενον τῶν μαρτυρικῶν καταθέσεων διὰ γραπτῶς⁸ ἢ προφορικῶς⁹ ὑποβαλλομένης ἀναφορᾶς. Τὴν προφορικὴν κατάθεσιν μάρτυρος ἀδυνατοῦντος νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ἔνεκεν ἀσθενείας ἀντικαθίστα, ὡς ἔκ τινος δικαστικῆς ἀποφάσεως προκύπτει, ἢ ἀνάγνωσις τῆς ἐγγράφως συντεταγμένης καταθέσεώς του¹⁰. Οὐδὲν ἐκώλυνεν, ὡς εἰκός, ὅπως κατὰ τὴν ἐκδίκασιν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως τινῶν μὲν ἐκ τῶν μαρτύρων ἢ ἐξέτασις πραγματοποιηθῇ κατὰ τὸν ὡς ἄνω τρόπον, ἐτέρων δὲ ἐμφανιζομένων αὐτοπροσώπως ἀκουσθῇ ἢ φωνῇ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀκροατικῆς διαδικασίας¹¹.

Ἐξ ἐπόψεως χρονικῆς τὸν κανόνα ἀποτελεῖ ἡ κατὰ τὴν κυρίαν διαδικασίαν ἐξέτασις τῶν μαρτύρων. Ἐν τούτοις δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ κατὰ τὸ στάδιον τῆς προδικασίας πραγματοποιήσις τῆς¹². Κατὰ τὰ λοιπὰ ὁ χρόνος τῆς λήψεως τῶν μαρτυρικῶν καταθέσεων τελεῖ ἐν ἀναγκαίᾳ συναρτήσῃ πρὸς τὸν τόπον αὐτῆς, ὑφιστάμενος τὰς ἐπιδράσεις τῶν αὐτῶν, ὡς καὶ οὗτος, παραγόντων.

Ὡς πρὸς τὸν τρόπον ἐξετάσεως τῶν μαρτύρων ἢ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου πενιχρότης τῶν πηγῶν τῆς ἐρευνωμένης περιόδου¹³ δὲν ἐπιτρέπει εἰμὴ τὴν ἐπὶ μεμονωμένων ζητημάτων συναγωγὴν συμπερασμάτων. Διὰ τὴν ἓν τινι μέτρῳ κάλυψιν τοῦ εἰς τὴν συστηματικὴν διαπραγμάτευσιν τοῦ ὅλου θέματος ἀνακύπτοντος κενοῦ δύνανται νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν τῆς πρωίμου βυζαντινῆς περιόδου γραφέντα¹⁴.

8. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ P. Pesynthius 15 (Ζ' αἰ.) ἡ διενεργήσασα τὴν ἐξέτασιν ἐπιτροπὴ ἀπέστειλεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἀρμόδιον ἐπίσκοπον (βλ. σχετικῶς ἄνωτ. § 9 σημ. 41). Διὰ τὴν μορφήν τοῦ ἐγγράφου, τοῦ περιέχοντος τὰς ἐναντίον τῶν ἐπισκόπων Κλήμεντος καὶ Λεοντίου γενομένας καταθέσεις ἐπὶ πατρ. Μιχαὴλ Β' Κουρκούα τοῦ Ὁξείτου βλ. ἄνωτ. σημ. 3.

9. Οὕτως οἱ πρὸς ἐξέτασιν τοῦ Μακαρίου Ἀντιοχείας ὑπὸ τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου ἀποσταλέντες (Mansi XI στ. 545 BC).

10. Actes de Saint - Nicolas de Donnoso ἀρ. 3 στίχ. 29 σ. 48 (ἔτ. 1042): «οἱ δὲ ἀνάγνυντες ἐξητοῦσαν μάρτυρα τοῦ ἐπομόσαι τὸν παπᾶν Φίλιππον, μὴ πεισθέντες εἰς τοὺς λόγους τῶν ἐπομοσάντων εἰς τὰ τοιαῦτα ἀμπέλαι· (καὶ) κειμένου αὐτοῦ ἐν νόσω βαρυτάτῳ ἐξ ἡδίας αὐτοῦ χειρὸς ἐγγράφως ἀπεγράψ[.....] αὐτοῦ μεθ' ὅρκου ὅτι· Μά τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἀλήθειαν λέγω (καὶ) οὐ ψεύδομαι, ὅτι...» καὶ στίχ. 35: «Ἀκροώτων (καὶ) παρόντων τοῦ ὅρκου Μάρκου τοῦ εὐλαβεστάτου καθηγουμένου..... καὶ λειπῶν πλείστου(ν),...».

11. Κατὰ τὴν δίκην τῶν ἐπισκόπων Κλήμεντος καὶ Λεοντίου (βλ. ἄνωτ. σημ. 3 καὶ 8) πλὴν τῶν ἐγγράφων μαρτυριῶν ὁ συλλέξας τὸ ἀποδεικτικὸν ὕλικόν μητροπολίτης Τυάων Βασιλείος προσήγαγε καὶ μάρτυρας. Βλ. τὸ σχετικὸν συνοδικὸν σημειώμα ἐν Σύντ. τ. 5 σ. 85³⁰⁻³² ὡς συμπληρώθη ὑπὸ τοῦ Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Βογομιλικά σ. 721³⁶⁻⁴² (Gru-mel 1012, 1 Ὀκτ. 1143).

12. Τὸ μόνον παράδειγμα, ὅπερ ἀπαντᾷ ἐν ταῖς πηγαῖς, προέρχεται ἐκ τῆς δίκης τοῦ Ἰωάννου Εἰρηνικοῦ (βλ. σχετικῶς ἄνωτ. § 9 σημ. 27).

13. Ἐκ τῶν πληρεστέρων εἶναι αἱ εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς 13ης καὶ 14ης συνεδρίας τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου περιλαμβανόμεναι μαρτυρικαὶ ἐξετάσεις (Mansi XI στ. 577 AB, 589 BC, 593 A-596 D).

14. Βλ. Τρωγιάνου σ. 103 - 104.

Ἡ πηγὴ τῆς γνώσεως τοῦ μάρτυρος, σημαντικὸν κριτήριον πρὸς στάθμισιν τῆς ἀξιοπιστίας του, εἴτε κατατίθεται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου¹⁵, εἴτε τονίζεται ὑπὸ τοῦ προσάγοντος αὐτὸν κατὰ τὴν διατύπωσιν τῆς σχετικῆς πρὸς τὸ δικαστήριον αἰτήσεως¹⁶. Ἡ διὰ μέσου τῶν ἀντικρουομένων χωρίων τῶν πηγῶν διαπιστομένη ἀβεβαιότης τῶν πρώτων αἰώνων ὡς πρὸς τὸ ἐπιτρεπτὸν ἢ μὴ τῆς ὀρκίσεως τῶν μαρτύρων, καὶ δὴ τῶν κληρικῶν, ἦρθη κατόπιν τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἀντιλήψεως, ὅτι ὁ ὄρκος τῶν μαρτύρων, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἐκ τούτων κληρικῶν, δὲν ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τῆς κανονικῆς νομοθεσίας. Ἡ μεταβολὴ αὕτη τῆς δικαστηριακῆς πρακτικῆς δὲν εἶναι μεταγενεστέρα τοῦ Ζ' αἰῶνος¹⁷, ἀλλ' ἡ προσπάθεια θεωρητικῆς θεμελιώσεως ἀπαντᾷ μόλις περὶ τὸν ΙΒ' ¹⁸. Ἡ διὰ τοῦ ὄρκου γινομένη ἐπὶ κλήσις τοῦ Θεοῦ καλύπτει τὴν ἀλή-

15. Λεπτομερῶς κατατίθεται ἡ πηγὴ τῆς γνώσεως ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν 14ην συνεδρίαν τῆς Ζ' Οἰκ. Συνόδου ἐξετασθέντων Γεωργίου μοναχοῦ, Κωνσταντίνου πρεσβυτέρου καὶ Σεργίου δικαίνου (Mansi XI στ. 593 A - 596 D). Βλ. καὶ τὸ ὑπὸ τινος ἐπιφύλαξιν ἀνωτ. ἐν σημ. 5 ἀναφερόμενον ἔγγραφο τῆς μονῆς Ἰβήρων στίχ. 36 - 37 σ. 297: «ἀκριβὲς ὕδα καὶ μένιμι καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς μου ἀκήκοα καὶ ὁκέυς ὀφθαλμοῖς ἐώρακα...».

16. Βλ. ἐν τῇ αὐτῇ ὡς ἄνω (σημ. 3 καὶ 11) δίκῃ τῶν ἐπισκόπων Κλήμεντος καὶ Λεοντίου τὰ γραφόμενα περὶ τινος μάρτυρος: «...ἐνώπιον ἡμῶν τὴν σήμερον παρεστήσατο τὸν τῆς κατ' αὐτὸν τυγχάνοντα ἐνορίας εὐλαχῆ (Παπαδόπουλος - Κεραμέας, Βογομιλικά σ. 721⁹ add.: κληρικὸν) αὐτοῦ Λέοντα, τὸν καὶ παρὰ τοῦ Λεοντίου χειροτονηθέντα, ὡς αὐτὸς ἔλεγεν, ὡς καὶ ἀκριβῶς εἰδότες τὰ κατ' αὐτοῦ καὶ ἐξελέγγειν αὐτοῦ τῶν ἄλλων πλέον ἰσχύοντα» (Σύντ. τ. 5 σ. 85³⁰ - 86³¹).

17. Κατὰ τὰς 13ην καὶ 14ην συνεδρίας τῆς Ζ' Οἰκ. Συνόδου ὁ διάκονος καὶ χαρτοφύλαξ τῆς Ἐκκλησίας ΚΠ. Γεωργίος ἐξητάσθη ὡς μάρτυς καὶ κατέθεσεν ἐνόρκως πρῶτον, ὅτι κατὰ τὴν ἐρευνᾶν του εἰς τὸ χαρτοφυλακεῖον δὲν ἀνεῦρε λιβέλλους περὶ μιᾶς ἐνεργείας καὶ θελήσεως ἀπειθυνομένων πρὸς τοὺς πατρ. ΚΠ. Θωμᾶν, Ἰωάννην καὶ Κωνσταντίνον (Mansi XI στ. 577 B) καὶ δεύτερον, ὅτι οὕτω παρέλαβεν, ὡς τότε ἐσφίζοντο, τὰ πρακτικὰ τῆς Ε' Οἰκ. Συνόδου (αὐτόθι στ. 589 BC). Ἐνόρκως ἐξητάσθησαν—ὑπὸ δικαστηρίου ἀγνώστου συνθέσεως—οἱ μάρτυρες, κληρικοί, μοναχοὶ καὶ λαϊκοί, καὶ κατὰ τὴν ἐκδίκασιν τῆς κατὰ τοῦ πατρ. ΚΠ. Κωνσταντίνου Β' κατηγορίας (Θεοφ. 439², Νικηφ. Ἰστ. 74²², Ζωναρᾶς XV 7,22 : III 277¹), ὡς καὶ ὁ πρωτοπαπὰς τοῦ μεγάλου παλατίου ὑπὸ τοῦ ἐκ τῆς συνόδου καὶ τῆς συγκλήτου συγκροτουμένου δικαστηρίου κατὰ τὴν κρίσιν τῆς ἐγκυρότητος τοῦ γάμου τοῦ αὐτοκρ. Νικηφόρου Β' Φωκᾶ ἐπὶ πατρ. Πολυεύκτου (Σκυλ. - Κεδρ. II 352²⁰ - 353², Μιχ. Γλυκ. IV 569⁹⁻¹², Ζωναρᾶς XVI 24, 21 : III 500¹²). Ἐπίσης ἐκ συνοδικοῦ σημειώματος τοῦ πατρ. Μιχαὴλ Β' Κουρκούα τοῦ Ὁξείτου (Grumel 1012, ἔτ. 1143) προκύπτει, ὅτι κατὰ τὴν ἐνώπιον πατριαρχικοῦ συνοδικοῦ δικαστηρίου διαδικασίαν οἱ μάρτυρες (καὶ οἱ κληρικοί), κατέθετον ἐνωμότως. Βλ. Παπαδόπουλος - Κεραμέας, Βογομιλικά σ. 722⁵ (τὸ σχετικὸν χωρίον παρατίθεται ἀνωτ. § 9 σημ. 24). Τέλος ἡ διάταξις τῆς Ἐπαναγωγῆς 9, 12 (= Epanagoge aucta 10, 47) προβλέπει καὶ ἔνορκον μαρτυρικὴν κατάθεσιν τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν διακόνων. Δέον ἐν τούτοις νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἐν τῷ ἐγγράφῳ, περὶ οὗ ἡ σημ. 5, οἱ μάρτυρες καταθέτουν οὐχὶ ἐνόρκως, ἀλλ' «ἐπὶ θεῷ μάρτυρι» (στίχ. 14, 39) ἢ «μετὰ φόβου θεοῦ καὶ ἀληθείας» (στίχ. 19, 22, 28), ἤτοι κατὰ τὸν ἐν τῇ Νεαρχῇ τῆς αὐτοκρ. Εἰρήνης (J.G.-R. I σ. 47⁴¹ - 48¹, Reg. 358) προβλεπόμενον τύπον.

18. Βλ. σχόλιον τοῦ Βαλααμῶνος εἰς Νομοκ. ΙΔ' τίτλ. Θ' 1 (Σύντ. τ. 1 σ. 168¹⁸⁻²²): «Οὐχ εὐρίσκα νόμον ἢ κανὼνα κωλύοντα, ἢ ἐπιτρέποντα τοὺς κληρικούς θμύνειν, μήποτε οὖν ἡ παροῦσα νομοθεσία ἀπέιδε πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ κυρίου ἐν εὐαγγελίοις εἰρημένον περὶ τοῦ μὴ θμύνειν τινά, καὶ ἀντὶ τῆς ἀγίας γραφῆς νόμου καὶ κανόνος ἐμνήσθη». Βλ. καὶ σχόλιον τοῦ αὐτοῦ εἰς Νομοκ. ΙΔ' τίτλ. Θ'

θειαν τοῦ περιεχομένου τῆς ἀμέσως ἐπακολουθοῦσης καταθέσεως τοῦ μάρτυρος. Κατὰ συνέπειαν ἐν περιπτώσει νέας ἐξετάσεως τοῦ αὐτοῦ μάρτυρος, δέον οὗτος νὰ ὀρκισθῇ ἐκ νέου¹⁹. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὄρκου τοῦ μάρτυρος ὑποκαθίσταται ἐνίοτε ἐπιτίμιον ἀπαγγελλόμενον ὑπὸ τοῦ πατριάρχου—ἐφ' ὅσον ἡ ἐξέτασις λαμβάνει χώραν ἐνώπιον αὐτοῦ—κατὰ τοῦ μάρτυρος, ἐὰν οὗτος ἤθελε καταθέσει ἀναληθῶς²⁰. Ἐκ τοῦ ἐν τισι χωρίοις τῶν πηγῶν διασωθέντος τύπου τοῦ ὄρκου²¹ συνάγεται ὅτι οὗτος ἦτο κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν παράδοσιν ὑποσχετικός²². Ἐνταῦθα δέον νὰ παρατηρηθῇ ὅτι εἰς τινὰς περιπτώσεις αἱ περὶ τῆς ἐξετάσεως τῶν μαρτύρων ἀρχαὶ τοῦ κοσμικοῦ δικαίου ἐπηρέαζον κατὰ πλεον ἄμεσον τρόπον τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποινικῆς δικαιοσύνης, δοθέντος ὅτι κατ' αὐτὴν ἡδύναντο νὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα προκύψαντα κατὰ τὴν διαδικασίαν ἐνώπιον κοινοῦ ποινικοῦ δικαστηρίου²³. Προκει-

27 (αὐτόθι σ. 203 ἐπ.), ὅπερ ὁμοῦς ἀφορᾷ εἰς ἕτερον θέμα ὀρκοδοσίας. Καὶ ἐκ τοῦ σχολίου τοῦ αὐτοῦ ἐρμηνευτοῦ εἰς τοὺς καν. 75 Ἀποστ. (Σύντ. τ. 2 σ. 97¹⁵, ¹⁹) καὶ 9 Νεοκασ. (Σύντ. τ. 3 σ. 86⁸) συνάγεται ὅτι αἱ ἐνώπιον ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων γινόμεναι καταθέσεις εἶναι ἔνορκαι. "Ὁρκον δέον νὰ παρέχουν οἱ μάρτυρες καὶ κατὰ τὴν ἀπόκρισιν τοῦ Νικήτα Ἡρακλείας ἐν P.G. 110⁹ σ. 936 D. "Ἀλλωστε ὁ ὄρκος τῶν ἐπισκόπων εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπεκταθῇ καὶ ἐπὶ ἐτέρων περιπτώσεων. Βλ. ἐν συνοδικῷ τόμῳ τοῦ πατρ. Μιχαήλ Γ' τοῦ Ἀγχιάλου (Grumel 1120, 24 Μαρτ. 1171) ἐκδοθέντι ὑπὸ A. P a v l o v ἐν Viz. Vrem. 2 (1895) 391 - 393 (= Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ - Κ ε ρ α μ έ ω ς, Ἀνάλεκτα ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας, τ. 4, ἐν Πετρούπολει 1897 [ἀνατύπ. Bruxelles 1963], σ. 109 - 113) περὶ τῆς ὑποχρεώσεως τῶν ἀνερχομένων εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον νὰ δίδουν ὄρκον πίστεως εἰς τὸν αὐτοκράτορα.

19. Βλ. σχετικὸν παράδειγμα κατωτ. σημ. 21.

20. Βλ. τὸ ἐπὶ Μιχαήλ Γ' τοῦ Ἀγχιάλου γινόμενον συνοδικὸν σημείωμα ἐπὶ τῇ καταδίξι τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰωάννου Εἰρηνικοῦ (Grumel 1110, ζ. 1170) ἐν Petit, Documents ἀρ. IV σ. 492⁵⁻⁹: «...καὶ μετεπέμφθη ὁ τοιοῦτος κύρ Παῦλος, ...καὶ μέν τοι καὶ ἀφίκετο, καὶ μετ' ἐπιτιμίου τῆς ἡμῶν μετριότητος ἐρωτηθεὶς εἴρηκεν ὅσα δῆτα καὶ εἴρηκεν καὶ αὐτοῦ τοῦ Εἰρηνικοῦ κατ' ἐνώπιον». Βλ. ἀνωτ. § 5 σημ. 67 τὴν ἀπαγγελίαν ἀναλόγου ἐπιτιμίου καὶ ἐν συνοδικῷ σημειώματι τοῦ πατριάρχου Νικολάου Γ' Γραμματικοῦ. Πρβλ. καὶ D ö l g e r, Der Beweis σ. 605.

21. Βλ. ἐν M a n s i XI σ. 577 B τὸν ἐνώπιον τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου δοθέντα ὑπὸ τοῦ διακόνου καὶ χαρτοφύλακος Γεωργίου (ἀνωτ. σημ. 17) ὄρκον: «καὶ ἀψάμενος τῶν προκειμένων ἀχράντων τοῦ Θεοῦ λογίων Γεώργιος ὁ θεοσεβέστατος διάκονος, καὶ χαρτοφύλαξ ὤμοσεν οὕτως: μὰ τὰς ἀγίας γραφὰς ταύτας, καὶ τὸν Θεὸν τὸν λαλήσαντα δι' αὐτῶν, ...». Πρβλ. αὐτόθι σ. 589 B καὶ ἕτερον ὄρκον τοῦ αὐτοῦ μάρτυρος, ὡς καὶ τὸν ἑγγραφον ὄρκον τοῦ παπᾶ Φιλίππου ἐν Actes de Saint-Nicolas de Donoso ἀρ. 3 στίχ. 31 σ. 48.

22. Βεβαιωτικὴ ἀντιθέτως εἶναι ἡ φύσις τοῦ ἐν τῇ Συρορωμαϊκῇ νομοβιβλίῳ ἀπαντῶντος ὄρκου τῶν μαρτύρων. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ὀφείλεται κατὰ τὸν L. M i t t e i s, Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreichs, Leipzig 1891 (ἀνατύπ. Hildesheim 1963), σ. 519 ἐπ. (ἐνθα καὶ αἱ σχετικαὶ παραπομπαὶ εἰς τὰς πηγὰς), εἰς ἐλληνικὴν ἐπιδόξιν.

23. Τοῦτο δεικνύει ἡ ἀνεπιτυχὴς προσπάθεια, ὅπως κατὰ τὴν δίξην τοῦ κόμητος τῆς Ἀνατολῆς Ἀνατολίου, τελούντος ὑπὸ τὴν κατηγορίαν τῆς εἰδωλοκρατείας, συγκεντρωθῇ ἀποδεικτικὸν ὕλικον δυνάμενον νὰ στηρίξῃ κατηγορίαν ἐπὶ συνεργείᾳ μετ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τοῦ πατρ. Ἀντιοχείας Γρηγορίου Β' (Εὐαγγέριον, Ἑκκλ. ἱστ. V 18: 213²⁹, Νικηφ. Καλλ. Ξανθ., Ἑκκλ. ἱστ. XVIII 4: 333 C 4).

μένου όμως περί μαρτυρικών καταθέσεων είναι άγνωστον εάν άπαιτείτο νέα έμφάνισις των μαρτύρων και ενώπιον του εκκλησιαστικού δικαστηρίου.

§ 13. 'Η όμολογία

Έκ της έν ταίς πηγαίς άνευρέσεως της όμολογίας, ως άποδεικτικού μέσου, έν άντιπαράθεσει πρός τόν καθ' όλου έλεγχον της κατηγορίας¹ συνάγονται δύο τινά. Τουτό μέν ή υπό του εκκλησιαστικού νομοθέτου άποδιδομένη είς την όμολογίαν σημασία, τουτό δέ ή πλήρης άποδεικτική δύναμις αυτής, έφ' όσον γίνεται επί δικαστηρίου. Συνέπειαν τούτου άποτελεί ή ένίοτε έκδηλος προσπάθεια των άρμοδίων όργάνων, όπως εξασφαλίσουν την όμολογίαν του κατηγορουμένου παρά την ύπαρξιν και έτέρων άποδεικτικών μέσων². Ός είναι εύνόητον κατά την έπιδίωξιν του τοιούτου σκοπού θά έχρησιμοποιούντο και μέσα ασφαλώς μη περιλαμβανόμενα είς τάς προβλέψεις του νομοθέτου³. 'Η άσκησις έν τούτοις πιέσεως επί του ήθικού συνειδότος του ύπαιτίου της διαπράξεως εκκλησιαστικού άδικήματος δέον νά μη θεωρηθί ως συνιστώσα υπέρβασιν των θεμιτών όρίων⁴.

'Η ύπεροχή της δικαστικής όμολογίας έναντι της έξωδίκου προέρχεται έκ της παρά τή πρώτη τεκμαιρομένης ύάρξεως της προθέσεως πρός τό όμολο-

1. Βλ. καν. 74 'Αποστ. και 9 Νεοκαισ., ως και Νεαράν αυτόκρ. 'Ηρακλείου (έτ. 629) έν J. G-R. I σ. 38³⁵⁻³⁷ (Reg. 199). Πρβλ. και καν. 34, 61, 70 και 71 Μ. Βασιλείου.

2. Χαρακτηριστικά, άνεξαρτήτως της άληθείας των ένεκα του πολεμικού χαρακτήρος της πηγής ταύτης, είναι τά έν τῷ βίῳ 'Ιγνατίου έν Ρ. G. PE' στ. 521 CD γραφόμενα, άτινα άναφέρονται είς τά έν τῇ Πρωτοδευτέρᾳ συνόδῳ διαδραματισθέντα: «μετά ταῦτα...βίχ της τοῦ αγίου χειρός ὁ Μωροθεόδωρος κρατήσας, και χάριτη λαβών, έπηξε ως δι' αὐτοῦ σταυρόν, ὃν και άναγαγών έπιδέδωκε Φωτίῳ. 'Ο δέ τόν σταυρόν λαβών, εξ έαυτοῦ υπέγραψεν οὕτως: «'Ιγνάτιος ανάξιος Κωνσταντινουπόλεως όμολογῶ άψήφιστως είσελθείν, και τά έτη ταῦτα οὐχ ήγίαζον, άλλ' έτυράνουν». 'Η σύνταξις του άνωτέρω έγγράφου δέον, παρά τάς άμφιβολίας ως πρός τάς άλληλοσυγκρουόμενες πληροφορίας των πηγών και τάς τυχόν έπιφυλάξεις ως πρός την φύσιν του, νά θεωρηθί βεβαία. Βλ. τάς παρατηρήσεις έν G r u m e l 455. Δέον πρός τούτοις νά σημειωθί, ὅτι είχε προηγηθί ή έκδοσις δύο, πιθανώς και τριών (βλ. έπιστ. Μητροφάνους έν M a n s i XVI στ. 416 CD), καθαιρετικών αποφάσεων κατά του 'Ιγνατίου, και ὅτι κατά τόν αὐτόν βιογράφων (στ. 517 D) ὁ αριθμός των μαρτύρων κατά την ειρηνήν συνόδον του έτ. 861 άνήρχετο είς 72.

3. 'Υπό του 'Ιωάννου 'Ερέσου, Hist. eccl. III 4, 41: 167³⁴, 168⁵ μαρτυρείται ὁ διά βασάνων έξαναγκασμός μοναχῶν και κατωτέρου κληρικού είς όμολογίαν κατόπιν έντολής του πατρ. 'Αντιοχείας.

4. Οὕτως ή όμολογία του κατηγορουμένου δύναται νά έξαναγκασθί διά της άπαγγελίας άφορισμοῦ κατά των άγνώστων δραστῶν εκκλησιαστικού τινος άδικήματος, οίτινες τοιουτοτρόπως τίθενται πρό του διλήμματος νά εμφανισθοῦν οίκοίχ βουλήσει ή νά παραμείνουν έν τῷ άφορισμῷ. 'Η λήψις του μέτρου τούτου προβλέπεται έν τῷ κώδικι του νεστοριανού πατρ. Mār Jesubarnun (823 - 824) § 83 περί των συνεταίρων άποθανόντος, οί όποιοι έξηπάτησαν την χήραν ή τούς υιούς αὐτοῦ, § 86 περί των άποκρυπτόντων κληρονομικά στοιχεῖα επί ζημίᾳ των κληρονόμων και § 87 περί των κλεπταποδόχων (S a c h a u, Syr. Rechtsbücher II σ. 155 - 157).

γῆσαι, τοῦθ' ὅπερ ὁμως δὲν ἀνταποκρίνεται πάντοτε πρὸς τὴν πραγματικότητα, δοθέντος ὅτι ἡ δῆλωσις τοῦ κατηγορουμένου ἐνίοτε προκαλεῖται διὰ δόλου⁵. Ἡ δικαστικὴ ὁμολογία δὲν προϋποθέτει τὴν ἐνώπιον ὁλοκλήρου τοῦ δικαστηρίου διατύπωσιν τῆς. Δηλώσεις τῶν κατηγορουμένων ἢ ἐναγομένων πραγματοποιούμεναι κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν μεμονωμένων διαδικαστικῶν πράξεων ἐνώπιον τῶν πρὸς διενέργειαν αὐτῶν ἀρμοδίων ὀργάνων⁶ ἢ καὶ πρὸ αὐτῆς τῆς ἐνάρξεως τῆς διαδικασίας, ἐφ' ὅσον ἀπευθύνονται πρὸς τὰς ἀρμοδίας ἀρχάς⁷, ἐμπίπτουν εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐννοίαν.

Αἱ ἐνώπιον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου γινόμεναι δηλώσεις τοῦ κατηγορουμένου ἀποτελοῦν συστατικὸν στοιχεῖον τῆς ἀπολογίας του, ὡς ἀναπόσπαστον δὲ τμήμα αὐτῆς δέον καὶ νὰ ἀντιμετωπίζονται κατὰ τὴν ἐκτίμησιν των. Κατ' ἀρχὴν ἀρκεῖ βεβαίως ἡ ὑπὸ τοῦ κατηγορουμένου παραδοχὴ τῶν τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐν τῷ κατηγορητηρίῳ περιεχομένου κανονικοῦ ἀδικήματος συνιστῶντων πραγματικῶν περιστατικῶν, χωρὶς νὰ ἀπαιτῆται καὶ ἡ παρ' αὐτῷ συνειδησις τῆς ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐννόμου τάξεως ἀποδοκιμασίας των⁸. Ἐὰν ὁμως ἐν τῇ περὶ ὁμολογίας δηλώσει ἡ ἀνωτέρω παραδοχὴ συνάπτε-

5. Κατὰ τὴν διήγησιν τῆς Ἀννης Κομνηνῆς (Ἀλεξιάς XV 8, 4 - 6 : III 220 ἐπ.) ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ πατρὸς τῆς παρεσύρθη διὰ τεχνάσματος ὁ ἀρχηγὸς τῆς αἵρέσεως τῶν Βογομύλων Βασίλειος καὶ προέβη ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος εἰς ὁμολογίαν, ἀγνοῶν ὅτι κεκρυμμένον ὑπῆσθεν παραπτάσματος ἤκουε σύμπαν τὸ διὰ τὴν δίκην του συγκληθὲν ἐκκλησιαστικὸν δικαστήριον. Κατὰ διάφορον πῶς τρόπον ἐκθέτει τὰ γεγονότα ὁ Θεόδ. Σκουτ. 180³ - 181⁹. Ἐπὶ τῆς ὁμολογίας του ἐστηρίχθη ἡ ἐν ἔτει 1147 ἐξενεγκεῖσα ὑπὸ τῆς συνόδου κατὰ τοῦ πατρ. ΚΠ. Κοσμᾶ Β' ἀπόφασις. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ ὁμολογία αὕτη ἀπεσπάρθη διὰ μεθόδων παραπειστικῶν ἐξαίρεται ἐν αὐτῷ τῷ καθαιρετικῷ σημειώματι (Σύντ. τ. 5 σ. 309⁷⁻¹¹) : «...ὁ θεοσεφὴς ἡμῶν αὐτοκράτωρ τὴν τοῦ παρόντος ἐπεποίητο ζήτησιν, αὐτὸν τοῦτον τῇ ἐντέχνῳ τοῦτου καὶ ἐπιστημοναρχικῇ σοφίᾳ ἐρωτηθέντα, ἐκκαλύψει τὰ κατ' αὐτὸν καὶ χωρὶς τινος πεποίηκεν ἐξελέγγοντος». Βλ. περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως καὶ ἀνωτ. § 7 σημ. 43.

6. Ἡ κατὰ τὴν 4ην συνεδρίαν τῆς συνόδου ΚΠ. ἔτ. 869/70 καταδίκη δύο ἐπισκόπων ἐβασίσθη εἰς δῆλωσιν αὐτῶν γενομένην πρὸς ἐπιτροπὴν σταλεῖσαν παρὰ τῆς συνόδου (περὶ τοῦ ἀσφαοῦς ὡς ἐκ τῆς διατυπώσεως τῶν πρακτικῶν ἔργου τῆς ἀποστολῆς ταύτης βλ. ἀνωτ. § 7 σημ. 10), ὅτι ἐμμένουν εἰς τὴν μετὰ τοῦ Φωτίου κοινωνίαν (Mansi XVI στ. 55 Α, 329 Α). Ἐξ ἐγγράφου δημοσιευομένου ἐν Actes de Xéropotamou ἀρ. 3 στίχ. 32 σ. 49 (ἔτ. 1016) προκύπτει ἡ ὁμολογία τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς τῶν Βουλευτηρίων Ἀθανασίου πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν, δι' ἧς ἐκλητεύθη ὅπως παραστῇ κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Πρώτου τοῦ Ἀγίου Ὁρους ἐκδικασιν διενέξεως μεταξὺ τῆς μονῆς του καὶ τῆς μονῆς τοῦ Ξηροποτάμου.

7. Τὴν ἀφετηρίαν τῆς πολυκρότου δίκης τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ ἀπέτελεσαν ἐγγράφος ὁμολογία πίστεως τοῦτου ὑποβληθεῖσα τῷ πατριάρχῃ σὺν τῇ αἰτήσει, ὅπως ἐξετασθῇ συνοδικῶς τὸ ὁρθόδοξον τῆς διδασκαλίας του. Βλ. τὴν σχετικὴν βασιλικὴν σημείωσιν (Reg. 1078, ἔτ. 1082) ἐν Uspenski j, Δίκη σ. 39¹² - 40⁵. Ὡς πρὸς τὴν εἰς τοιαύτας περιπτώσεις ὑπαρξίν τοῦ animus confitendi βλ. τὴν ἐπομένην σημείωσιν.

8. Τοῦτο συμβαίνει κατὰ κανόνα εἰς τὰς δίκας τῶν αἵρετικῶν, καθ' ὅς ὁ κατηγορούμενος ἀποδέχεται τὴν εἰς αὐτὸν ἀποδιδυμένην ὑπὸ τῆς κατηγορίας κακῶδον διδασκαλίαν ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι αὕτη εἶναι ὁρθόδοξος. Χαρακτηριστικὴ ὑπῆρξεν ἡ στάσις τοῦ Ἰωάννου Εἰρηνικοῦ, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ ἐπὶ τῇ καταδίκῃ του γενομένου συνοδικοῦ σημειώματος ἐπὶ πατρ. Μιχαὴλ Ι' τοῦ

ται πρὸς τὴν συνδρομὴν λόγων ἀποκλειόντων τὸν ἄδικον χαρακτήρα τῆς πράξεως ἢ ἐξαλειφόντων τὸ ἀξιόποιον αὐτῆς ἢ ἐπιδρώντων, τέλος, ἐπὶ τὴν ἐπιμέμησιν τῆς ποινῆς (πρόκειται περὶ τῆς εἰς τὴν θεωρίαν γνωστῆς ὡς *confessio limitativa seu qualificata*, ἀντιδιαστελλομένης οὕτω πρὸς τὴν *confessio pura*⁹), τότε δὲν εἶναι ἐπιτρεπτή ἡ κεχωρισμένη ἐκτίμησις τῶν διαφόρων στοιχείων τῆς ὁμολογίας¹⁰.

Ἡ παραδοχὴ τοῦ περιεχομένου τῆς κατηγορίας δὲν εἶναι ἀπραίτητον νὰ γίνη *expressis verbis*, ἀλλὰ δυνατόν νὰ προκύπτῃ ἐμμέσως ἐκ τῆς ὅλης ἀπολογίας τοῦ κατηγορουμένου, ὅτε ὁμιλοῦμεν περὶ σιωπηρᾶς ὁμολογίας. Ἡ σιωπὴ ὁμῶς αὐτοῦ δέον νὰ μὴ ἐρμηνεύηται ὡς ὁμολογία¹¹. Ἐνίοτε ἡ δικαστικὴ ὁμολογία συνδυάζεται μετὰ τῆς ἐξετάσεως καὶ ἐτέρων ἀποδεικτικῶν μέσων, καὶ δὴ ἐγγράφων¹².

⁹ Ἀρχιᾶλου (Petit, Documents ἀρ. IV σ. 492²⁸ - 493², Grumel 1110, ἔτ. 1170). Εἶναι ὁμῶς κάλλιστα δυνατόν νὰ παρατηρηθῇ τοῦτο καὶ ἐπὶ ἄλλων περιπτώσεων. Βλ. π.χ. ἀνωτ. § 9 σημ. 17 διὰ τὸ περιεχόμενον τῆς ἀπολογίας καὶ τὴν ἐν αὐτῇ ὁμολογίαν Συμεῶνος τοῦ Νέου Θεολόγου (Βίος Συμεῶνος 82, 19 - 23, ἐκδ. Hausheer σ. 112).

⁹ Βλ. τὰς ἐν προκειμένῳ γινόμενας διακρίσεις—κυρίως ὁμῶς ἐξ ἐπόψεως ἰσχύοντος δικαίου—παρὰ Παναγιώτ. τ. Γ' σ. 776 ἐπ.

¹⁰ Κατὰ τὴν 14ην συνεδρίαν τῆς Σ' Οἰκ. Συνόδου, γενομένης ἐρεῖνης πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν δραστῶν διαπιστωθείσης παραποιήσεως τῶν πρακτικῶν τῆς Ε' Οἰκ. Συνόδου, ἐξητάσθησαν ὡς μάρτυρες Γεώργιος τις μοναχὸς καὶ ὁ διάκονος Σέργιος, οἵτινες ὁμολόγησαν ὅτι συνήργησαν κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν τοῦ πλαστοῦ κειμένου, προβαλόντες συγχρόνως ἄγνοιαν τοῦ γεγονότος τούτου (Mansi XI σ. 593 A - D, 596 CD). Ἡ σύνοδος ἐδέχθη, ὡς φαίνεται, τὰς δικαιολογίας ταύτας, διότι ἐν συνεχείᾳ ἀνεθεμάτισε μόνον τοὺς συγγράψαντας τὰ πλαστὰ κείμενα οὐχὶ δὲ καὶ τοὺς ἀντιγραφεῖς τούτων. Ἐκ συνοδικῆς ἀποφάσεως ἐκδοθείσης ἐπὶ πατρ. Σεργίου Β' (1001 - 1019, Grumel 823) συνάγεται ἡ ἀθώωσις πρὸς τοῦτον τινὸς Βασιλείου, ὁμολογήσαντος τὴν ὑπ' αὐτοῦ τέλει γάμου κατὰ παράβασιν τοῦ προσφάτου τότε Τόμου τοῦ πατρ. Σισινίου, οὗ ὁμῶς ἠγνοεῖ τὴν ἐκδοσιν (Laurent, Réponses canoniques inédites ἀρ. I στίχ. 1 - 6 σ. 301). Κατὰ τὸ συνοδικὸν σημεῖωμα τὸ γεγνημένον ἐπὶ πατρ. Λέοντος τοῦ Στυπῆ (Grumel 1007, ἔτ. 1140 Μάιος) ἐξ ἀφορμῆς τῶν αἰρετικῶν συγγραμμάτων τοῦ Κωνσταντίνου Χρυσομάλλου, δύο μοναχοί, παρ' οἷς εὐρέθησαν ἀντίγραφα τῶν βιβλίων τούτων, ὁμολόγησαν μὲν ὅτι ἀνεγίνωσκον ταῦτα θεωροῦντες τὸ περιεχόμενον τῶν ὁρθόδοξων, προσέθεσαν ὁμῶς ὅτι νῦν μετὰ τὴν ἀποδοκιμασίαν τῶν ὑπὸ τῆς συνόδου ἀποκηρύττονται καὶ ἀναθεματίζονται τὰς συγγραφὰς ταύτας. Κατόπιν τούτου ὁ εἰς τυγχάνει συγγνώμης καὶ εἰς τὸν ἕτερον ἐπιβάλλεται ἡλαττωμένη ποινὴ (Σύντ. τ. 5 σ. 81²⁶ - 82¹⁵).

¹¹ Κατὰ παρέκκλισιν ὁμῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐν τῇ δίκῃ τοῦ πατρ. Βασιλείου Καματεροῦ ἐπὶ τῆς συνόδου ἡ σιωπὴ τοῦ ἐξεληφθῆ ὡς ὁμολογία. Βλ. Παπαδόπουλου - Κερμεῶς, Κερκυραϊκὰ σ. 347¹²⁻¹³. Ἀνάλογόν τι ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ κοσμητῇ δικαστηριακῇ πρακτικῇ, παρὰ τὴν ἀντίθετον διάταξιν ἐν Βασ. 60, 50, 1 (= Dig. 48, 18, 1 §§ 17, 23, 27). Οὕτω παρὰ Μιχ. Ἀτταλ. 98¹³⁻¹⁴ μαρτυρεῖται περὶ τοῦ μετέπειτα αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ τοῦ Διογένους: «κριθεὶς τοίνυν παρὰ τῶν πρώτων τῆς συγκλήτου βουλῆς τῶν ἐπιβούλων νόμῳ ἑάλει καὶ κατεψηφίσθη θανεῖν μὴ ἀντερίας ἢ ἀντιθέσεις πλάσμενος ἢ τὴν κατηγορίαν ἀπαρνησάμενος, ἀλλ' αὐτέλεγκτος ἐκ τῆς ὁμολογίας γεγνημένος».

¹² Οὕτως ἐνώπιον τῆς συνόδου ἐπὶ πατρ. Μιχαὴλ Β' Κουρκούα τοῦ Ὁξείτου ὁμολόγησεν ὁ μοναχὸς Νήφων, ὅτι ἐπιστολὴ αἰρετικοῦ περιεχομένου, ἣτις ἐτέθη ὑπ' ὄψιν τοῦ δικαστηρίου, ἐγγράφη ὑπ' αὐτοῦ (βλ. τὸ σχετικὸν συνοδικὸν σημεῖωμα ἐν Σύντ. τ. 5 σ. 88²⁸⁻³⁰, Grumel 1013, ἔτ. 1143). Βλ. καὶ ἀνωτ. σημ. 10 (περίπτωσις πρώτη).

Ἡ ὁμολογία δύναται βεβαίως νὰ διατυπωθῇ κατὰ πᾶν στάδιον τῆς διαδικασίας. Ἐν ἡ ὁμολογία περιπτώσει οἱ κανόνες προβλέπουν ἡπιωτέραν ποινικὴν μεταχείρισιν διὰ τὸν ἐκουσίως ἀποκαλύπτοντα τὸ ἴδιον παράπτωμα¹³, τὸ εὐεργέτημα τοῦτο θὰ ἰσχύσῃ μόνον διὰ τὸν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀποδεικτικῆς διαδικασίας ὁμολογήσαντα. Ἀνάκλησις τῆς ἐπὶ δικαστηρίου γενομένης ὁμολογίας δὲν εἶναι ἀσφαλῶς δυνατή. Ἐκ τινος χωρίου τῶν πηγῶν δυνάμεθα ὁμολογῶντες νὰ συναγάγωμεν, ὅτι ἐνίοτε παρετηροῦντο τοιαῦτα κρούσματα¹⁴.

Ἡ ὑπὸ τῆς κανονικῆς νομοθεσίας παραχώρησις εἰς τὴν δικαστικὴν ὁμολογίαν τῆς οἵας αὕτη κέκτηται ἀποδεικτικῆς δυνάμεως δὲν συνεπάγεται τὸν ὁλοσχερῆ ἀποκλεισμόν τῆς ἐξωδίκου ὁμολογίας ἀπὸ τὸν ὥρον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀποδεικτικῆς διαδικασίας. Αὕτη ὁμολογία δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψει, εἰμὴ καθ' ὃ μέτρον τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἐνισχύεται καὶ δι' ἐτέρων ἀποδεικτικῶν μέσων¹⁵. Ὡς πρὸς τὴν ἀποδεικτικὴν δυνάμιν τῆς ὁμολογίας ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς ποινικῆς ἀξιώσεως τῆς Ἐκκλησίας δέον νὰ τονισθῇ, ὅτι αὕτη δὲν εἶναι ἀπεριόριστος, διότι ἡ ὁμολογία δὲν δεσμεύει ἀπολύτως τὸν ἐκκλησιαστικὸν δικαστὴν, ὅστις δύναται, ἀλλὰ καὶ ὑποχρεοῦται, νὰ βεβαιωθῇ περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ περιεχομένου τῆς καὶ ἄλλοθεν¹⁶, δοθέντος ὅτι τοῦτο εἶναι οὐχὶ σπανίως ἀναληθές¹⁷. Ἐκ τῆς μελέτης ὁμολογῶντων τῶν πηγῶν προκύπτει, ὅτι ὁ οὐσιώδης

13. Οὕτως οἱ καν. 61 καὶ 71 Μ. Βασιλείου. Βλ. καὶ ἐπιστ. Ταρρασίου πρὸς τοὺς ἐπισκόπους Σικελίας ἐν Pitra, Hist. et Mon. II σ. 311¹⁷⁻¹⁹ (Grumel 365, ἐτ. 790), καν. 10 Νικηφόρου (;) αὐτόθι σ. 328 (Grumel 405), ὡς καὶ κεφ. ζ' ἀσκητικῶν κανόνων Νεοφύτου ἐν I. Χατζηγιάννου, Ἱστορία καὶ ἔργα Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καὶ ἐγκλειστού, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1914, σ. 115.

14. Ἐνταῦθα νοεῖται ἡ βασιλικὴ σημειώσις ἡ περιέχουσα τὰ πρακτικὰ τῆς δίκης καὶ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ, ἐν τέλει τῆς ὁποίας προβλέπεται ἡ λήψις μέτρων εὐρείας δημοσιότητος (ἐφ' οἷς οὐδ' ἐκ μεταμελείας ἀπαρνήσασθαι δυνήσεται πώποτε ὡς ἐπ' αὐτῆς τῆς βασιλείας μου τὴν περὶ ταῦτα ἐκούσιον κατάθεσιν ποιησάμενος) (Uspenski j, Δίκη σ. 61¹⁰⁻¹²). Διὰ τὸν αὐτὸν πιθανῶς λόγον κατεγράφη ὑπὸ γραμματέως καὶ τοῦ Βογομίλου Βασιλείου (ἀνωτ. σημ. 5) ἡ ὁμολογία (Ἀλεξιάς XV 8, 5: III 221⁶⁻⁷).

15. Βλ. συναφῶς τὴν ἀπόκρισιν 13 τοῦ Νικήτα Ἑρακλείας (ἐκδ. Α. Pavlov ἐν Viz. Vrem. 2 [1895] 175²⁸ - 176²⁹): «Ὁ χαρτοφύλαξ καὶ κληρικὸς τῆς ἐκκλησίας σου, ἐὰν ἐφθασεν ἐνώπιόν τινων ὁμολογῆσαι, ὅτι ὑφείλε τὰ δικαιώματα τῆς ἐκκλησίας σου, τὰ δὲ καὶ μετέγραψεν, ἔδει τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ βεβαιωθῆναι διὰ σημείου, ἢ καὶ διὰ φωνῶν τῶν μαρτύρων τῶν ἀκουσάντων, καὶ ἀναγκάσθαι ἂν ἀποδοῦναι τὰ ὑφαιρηθέντα, ὡς καθ' ἑαυτοῦ μαρτυρήσας, εἴτε οὖν τοῦτο γέγονεν, εἴτε καὶ μή».

16. Βλ. τὰς περὶ τοῦ θέματος τούτου διατυπωθείσας ἀπόψεις παρὰ Τρωϊάνου σ. 108 - 109. Πρβλ. ὁμολογίαν καὶ τὸ τελευταῖον ἐδάφιον τῆς ἐν τῇ προηγουμένῃ σημειώσει καταχωριζομένης ἀποκρίσεως τοῦ Νικήτα Ἑρακλείας.

17. Τοῦτο παρατηρεῖται οὐχὶ μόνον κατὰ τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ὁ κατηγορούμενος ὁμολογεῖ τὴν τέλεσιν ἐκκλησιαστικοῦ ἀδικήματος, ὅπερ δὲν διέπραξεν, εἴτε ἐπὶ σκοπῷ καλύψεως τοῦ ἀληθοῦς δράστου, εἴτε ἐνεκα ψυχικῆς νόσου, εἴτε ἐξ ἄλλου τινὸς λόγου, ἀλλὰ καὶ ὅσας οὕτως ἀποκρύπτει τὰς συνθήκας, ὅφ' ἃς πράγματι ἐτελέσθη ἡ πράξις, ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν ἡπιωτέραν τιμωρίαν του. Τοῦτο τὸ φαινόμενον ἦτο οὐχὶ ἀσύνηθες μεταξὺ τῶν ζητούντων ἄσυλον προσφύγων, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ κεφ. γ' τῆς ἀπὸ ἐτ. 1166 Νεαρχῆς τοῦ Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ (J. G-R. I σ. 407⁸⁻¹², Reg.

οὗτος περιορισμός ἔσχε θεωρητικὴν μᾶλλον ἀξίαν, μὴ τυχὼν ἐφαρμογῆς¹⁸ εἰς ἱκανὰς τὸν ἀριθμὸν περιπτώσεις ἐξ ἐκείνων, καθ' ὧς μαρτυρεῖται προσφυγὴ εἰς τὸ ἀποδεικτικὸν τοῦτο μέσον¹⁹.

§ 14. Ὁ ὄρκος τῶν διαδίκων

Ἡ σχεδὸν ἀποκλειστικὴ μορφή, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐνεφανίσθη ὁ ὄρκος τῶν διαδίκων κατὰ τοὺς πρώτους ἑξ αἰῶνας ὑπῆρξεν ἡ τοῦ ἀπαλλακτικοῦ ὄρκου¹, ὅστις βεβαίως παρείχeto ὑπὸ τοῦ κατηγορουμένου ἢ τοῦ ἐναγομένου. Χρησὶς τοῦ ἀποδεικτικοῦ τούτου μέσου ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω εἰδικωτέραν μορφήν, καὶ δὴ τόσον ἐπὶ ποινικῶν ὑποθέσεων, ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἐπίλυσιν ἰδιωτικῶν διαφορῶν, μαρτυρεῖται καὶ κατὰ τὴν ἐξεταζομένην περίοδον², εἰ καὶ οὐχὶ πάντοτε ἐντὸς τῶν ἑδα-

1467) : «Ἐπεὶ δὲ οἱ πλείους τῶν φονέων ἐκ μελέτης καὶ διασκέψεως τοὺς φόνους κατεργαζόμενοι, ἔπειτα τῇ ἀγιωτάτῃ τοῦ Θεοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ προσελθόντες, οὐχ ὡς γέγονε παρ' αὐτῶν ὁ φόνος, ἀλλὰ πρὸς τὸ οἰκεῖον συμφέρον ποιοῦνται τὴν ἐξομολόγησιν τὴν ἀλήθειαν παρακρύπτοντες...».

18. Τοῦτο πιστοποιεῖται καὶ ἐν τῇ ἐπιστ. 82 τοῦ Φωτίου (ἐκδ. Β α λ έ τ τ α σ. 410¹⁷), ἐνθα ἀναγράφεται ὅτι ἡ ἐνοχὴ θεωρεῖται ἀποδεδειγμένη, ἐὰν ὁ κατηγορούμενος «οἰκείῳ κατέθετο καὶ ὡμολόγησε στόματι», ἔστω καὶ ἂν δὲν ἠλέγχθη ἄλλως. Τὴν αὐτὴν ἀρχὴν ἀνευρίσκομεν καὶ ἐν τῇ ἀποκρίσει 1 τοῦ Νικήτα χαρτοφύλακος μετέπειτα μητροπολίτου Θεσσαλονίκης ἐν Σύντ. τ. 5 σ. 383¹⁻².

19. Πλὴν τῶν ἐν ταῖς προηγουμέναις σημειώσεσιν ἀναφερομένων περιστατικῶν, χρήσις τοῦ ἀποδεικτικοῦ μέσου τῆς ὁμολογίας μαρτυρεῖται καὶ εἰς τὰς ἀκολούθους περιπτώσεις: α) Κατὰ τὸ στάδιον τῆς δίκης τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ ἐνώπιον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ δικαστηρίου, ὡς πρὸς τὰς ἐννέα ἐκ τῶν δέκα ὑπὸ τοῦ Κασπάκη διατυπωθεισῶν κατηγοριῶν (Uspenski j, Δίκη σ. 59³⁻⁷, ἔτ. 1082). β) Ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ σκεπτικοῦ τῆς κατὰ τὴν 1ην Ὀκτ. 1143 ἐκδοθείσης συνοδικῆς ἀποφάσεως, ἡ καταδίκη τῶν ἐπισκόπων Κλήμεντος καὶ Λεοντίου ἐστηρίχθη κατὰ μέγα μέρος ἐπὶ τῆς ὁμολογίας των (Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ - Κ ε ρ α μ έ ω ς, Βογομιλικά σ. 722⁴). γ) Κατὰ τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς δίκης τοῦ μοναχοῦ Νήφωνος, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ σχετικοῦ συνοδικοῦ σημειώματος (Σύντ. τ. 5 σ. 91⁵⁻⁸, Grumel 1015, ἔτ. 1144). δ) Κατὰ τὴν δευτέραν δίκην τοῦ διακόνου Βασιλείου τοῦ Ἀγιοπάντων τῷ 1168 ἐπὶ πατρ. Λουκᾶ τοῦ Χρυσοβέργου ἐνώπιον τῆς συνόδου (Cod. Sinaiticus 482 [1117] f. 299 r-v, Grumel 1077). ε) Κατὰ τὴν δίκην ἐπισκόπου τινὸς καὶ πρεσβυτέρων ἐμφανισθέντων ἐνώπιον τῆς συνόδου, διότι ἐφόνευσαν πολεμίους ἐν συμπλοκῇ (βλ. σχόλιον Βαλσαμῶνος εἰς καν. 13 Μ. Βασιλείου ἐν Σύντ. τ. 4 σ. 133¹⁵⁻¹⁷).

1. Περὶ τῆς φύσεως τούτου, ἰδίᾳ τῆς ἐπικουρικότητος αὐτοῦ, ὡς καὶ τῆς προελεύσεώς του βλ. Τ ρ ω ῖ ᾱ ν ο ν σ. 109 - 111.

2. Ἐν τῷ P. Pesynthius 11 (ἔτ. 600 περίπου), ἐκδ. E. Revillout, Textes coptes. Extraits de la correspondance de St. Pésynthius évêque de Coptos et de plusieurs documents analogues (juridiques ou économiques) ἐν Revue égyptologique 9 (1900) 146 ἐπ. περιέχεται ἔγγραφον ἐξ Αἰγύπτου, διὰ τοῦ ὁποίου πρεσβύτερός τις φέρων τὸ ἀξίωμα τοῦ ἡγουμένου βεβαίως ἐνόρκως ἐνώπιον συνοδικοῦ δικαστηρίου, ὅτι δὲν ἔσχε γενετησίους σχέσεις μετὰ τινος γυναικός, ὡς εἶχε κατηγορηθῇ. Κατὰ Steinwenter, Rechtsgang σ. 60 σημ. 1, τὸ ἔγγραφον τοῦτο, παρὰ τὴν μὴ ὁρθόδοξον προέλευσίν του, καθιστᾷ δὴλῶν τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ ἀποδεικτικοῦ τούτου μέσου ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐν Acta Rossici monasterii ἀρ. 4 σ. 32³⁻¹¹ (Reg. 933, πρὸ ἔτ. 1057) μαρτυρεῖται, ὅτι μετὰ τὴν ὑποβολὴν τῆς μεταξὺ δύο μονῶν τοῦ Ἀγίου Ὁρους

φικῶν ὁρίων τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἢ μεταξὺ προσώπων ἀνηκόντων εἰς τὸ ποίμνιον τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Εἷς τινὰς εἰδικὰς περιπτώσεις ἢ ἐπιβολὴ ἀπαλλακτικοῦ ὅρκου ἐγένετο κατ' ἐφαρμογὴν τῶν σχετικῶν πολιτειακῶν διατάξεων³.

Ἡ αὐτὴ χρονικὴ περίοδος συμπίπτει μὲ τὴν ἐπέκτασιν ἐνὸς θεσμοῦ, ὁ ὁποῖος εἰσήχθη εἰς τὴν συνοδικὴν δικαστηριακὴν πρᾶξιν κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς Δ' Οἰκ. Συνόδου. Πρόκειται περὶ τοῦ παρὰ τῶν ἐπὶ τελέσει τοῦ ἀδικήματος τῆς αἵρέσεως κατηγορουμένων, καθ' ὃν δὲν συνεκεντρώθη ἐπαρκὲς ἀποδεικτικὸν ὕλικόν, ἀπαιτουμένου ἀναθεματισμοῦ τῶν ἐν τῷ κατηγορητηρίῳ διδασκαλιῶν, ὅστις ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν τῆς ἐκδόσεως ἀπαλλακτικῆς ἀποφάσεως. Ἡ ἀποκήρυξις αὐτῇ περιεβάλλετο κατὰ κανόνα⁴ τὸν ἐγγραφον τύπον⁵, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποκλείεται

ὑφισταμένης διαφορᾶς πρὸς τὸν αὐτοκρ. Μιχαὴλ Ζ' τὸν Στρατιωτικόν, ὁ κατόπιν τῆς ἐντολῆς τούτου ἐπιληφθεὶς τῆς ἐκδικάσεως κοσμικὸς δικαστὴς ἐπέβαλεν εἰς τὸν ἡγούμενον τῆς ἐναγομένης τὴν παροχὴν ἀπαλλακτικοῦ ὅρκου, ὃν οὗτος ἔδωκεν ἐνώπιον ἐκκλησιαστικοῦ δικαιοδοτικοῦ ὁργάνου.

3. Τοιοῦτου ἀπαλλακτικοῦ ὅρκου γίνεται μνεία ἐν τῷ σχολίῳ τοῦ Βαλσαμῶνος εἰς τὸν καν. 15 Καρχ. (Σύντ. τ. 3 σ. 338^{16, 27}), ἐνθα ἐπαναλαμβάνεται τὸ κείμενον τῆς Nov. 124, 2 = Βασ. 7, 4, 5. Διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς διατάξεως ταύτης καὶ ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων βλ. ἀνωτ. § 9 σημ. 44.

4. Κατ' ἐξαίρεσιν μαρτυρεῖται προφορικὸς ἀναθεματισμός: α) Ὑπὸ τοῦ αἵρετικοῦ Γεργεσίου - Τιμοθέου κατὰ τὴν ἐνώπιον τοῦ πατρ. Γερμανοῦ Α' ἐξέτασίν του (Grumel 336, ἐτ. 717 ;), κατόπιν τῆς ὁποίας ἠθωώθη, ἐκδοθέντος περὶ τούτου καὶ σιγιλίου τοῦ αὐτοκρ. Λέοντος Γ' (Πέτρου Σικελιώτου, Ἱστορία... τῶν Μανιχαίων κλπ., κεφ. 29 ἐν P.G. ΡΔ' στ. 1284 Β - D' Φωτίου, Contra Manichaeos I 19 ἐν P.G. ΡΒ' στ. 53 C - 56 D). β) Κατὰ τὴν 9ην συνεδρίαν τῆς συνόδου ΚΠ. ἐτ. 869/70 ὑπὸ τῶν παραστάτων κατὰ τὴν ἐπὶ Φωτίου συγκροτηθεῖσαν σύνοδον ὡς τοποτηρητῶν τῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς (Mansi XVI στ. 156 C ἐπ.). γ) Ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ ἐνώπιον τῆς πατριαρχικῆς συνόδου κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 11ης Ἀπρ. 1082 (Uspenski j, Δίκη σ. 65⁹).

5. Ἐνδεικτικὸν διὰ τὴν συχνότητα ὑποβολῆς τοιούτων ἐγγράφων εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὴν 13ην συνεδρίαν τῆς Ζ' Οἰκ. Συνόδου προσάγονται πάντες οἱ ἐν τῷ χαρτοφυλακίῳ τοῦ πατριαρχείου ἀποκείμενοι λίβελλοι περὶ μιᾶς θελήσεως, οἵτινες εἶχον ἀπαιτηθῇ καὶ ὑποβληθῇ ἐπὶ τῶν μονοθελητῶν πατριαρχῶν (Mansi XI στ. 576 Β, 581 D). "Ἐνεκα τοῦ αἵρετικοῦ τῶν περιεχομένου διετάχθη ἡ διὰ τῆς πυρᾶς καταστροφή των. Κατὰ τὴν ἐν ἔτει 814 ἐν ΚΠ. συγκροτηθεῖσαν σύνοδον λίβελλος πίστεως ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ ἐπὶ εἰκονομαχίᾳ κατηγορουμένου ἐπισκόπου Σουλίου Ἀντωνίου (Mansi XIV στ. 117 CD, 133 C' ἐπιστ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ πρὸς Θεόφιλον, 21 ἐν P.G. 4E' στ. 372 D). Ἰδιαιτέρα σημασία ἀπεδόθη εἰς τὸν παρὰ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ κατηγορουμένου χαραχθέντα ὑπ' αὐτοῦ σταυρόν, ἥτις ἐνέργεια δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς ὑποκαθιστώσα ἐν τινι μέτρῳ τὴν παροχὴν ὅρκου. Λίβελλοι ἐπεδόθησαν ἐπίσης κατὰ τὴν 8ην συνεδρίαν τῆς συνόδου ΚΠ. ἐτ. 869/70 κατ' ἀπαίτησιν τῶν παπικῶν ἀντιπροσώπων ὑπὸ τινων κληρικῶν, οἱ ὅποιοι ὑπεχρεώθησαν προσέτι νὰ ἀναθεματίσουν τοὺς ποιήσαντας τὴν κατὰ Ἰγνατίου σύνοδον (Mansi XVI στ. 136 Β ἐπ., 384 C ἐπ.). Τέλος μαρτυρεῖται, ὅτι κατὰ Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους 1166 ἐξεδόθησαν ὑπὸ τῆς πατριαρχικῆς συνόδου πλεῖστοι ἀπαλλακτικαὶ ἀποφάσεις, στηριχθεῖσαι εἰς τὴν ὑπὸ τῶν κατηγορουμένων (τοῦ Μ. Σκευοφύλακος Ἰωάννου τοῦ Παντεχνῆ, τοῦ διακόνου καὶ καστρινισίου τῆς Μ. Ἐκκλησίας Σαμουήλ, ὡς καὶ τινων ἐπισκόπων) ὑποβολὴν ἐγγράφων ἀποκηρύξεως τῶν ἐν τῇ κατ' αὐτῶν διατυπωθείσῃ κατηγορίᾳ κακοδόξων διδασκαλιῶν. Βλ. Νικήτα Χωνιάτου, Θησαυρὸς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, 25 ἐν P.G. ΡΜ' στ. 265 Α - 272 C (Grumel 1063,

ή κατ' άλλον τρόπον, καὶ δὴ ἐμπράκτως⁶, ἐκδήλωσὶς τῆς. Ὁ θεσμὸς οὗτος ἐνεφάνιζεν ἀρχικῶς ἐσωτερικὴν μόνον σχέσιν πρὸς τὸν ἀπαλλακτικὸν ὄρκον⁷. Νῦν ὁμως συνδέεται καὶ ἐξωτερικῶς μετ' αὐτοῦ, διότι εἰς τινὰς περιπτώσεις τὸ περιεχόμενον τῶν λιβέλλων πίστεως, δι' ὃν ἀποκρούεται ἡ ἐπὶ αἵρέσει ὑπόνοια, βεβαιοῦται ὑπὸ τῶν κατηγορουμένων καὶ ἐνὸρκως⁸. Ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δεδομένων τούτων ἀπόλυτος ταύτισις τοῦ συνόλου τῶν πανηγυρικῶν τούτων ἀποκηρύξεων μετὰ τοῦ ἀπαλλακτικοῦ ὅρκου εἶναι ἀναμφισβητήτως τολμηρά. Ἡ ἐξ ἐπόψεως ὁμως συστηματικῆς κατατάξεως ὑπαγωγῇ ὑπ' αὐτὸν πασῶν τῶν ἐν ταῖς πηγαῖς παραδεδομένων περιπτώσεων προφορικῆς διατυπώσεως τῶν εἰρημένων ἀναθεματισμῶν ἢ ὑποβολῆς σχετικῶν λιβέλλων πίστεως⁹ δὲν κρίνεται ἀδίκαιολόγητος.

Ἡ ἐν ἀπορίᾳ ἄλλων ἀποδεικτικῶν μέσων ἀπόδειξις τῆς διαπράξεως τῶν ἐν τῇ κατηγορίᾳ περιεχομένων ἐκκλησιαστικῶν ἀδικημάτων διὰ τῆς ἐπιβολῆς ὁρ-

1064, 1067). Βλ. καὶ ἑτερα παραδείγματα κατωτέρω σημ. 8. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἐμφανίζουν ὁμοιότητα πρὸς τοὺς libelli persecutorii, διότι δι' ἀμφοτέρων διώκεται ἡ ἀπάδειξις τῆς ὑπάρξεως ὀρισμένης πεποιθήσεως παρὰ τῷ συντάσσοντι.

6. Οὕτω κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Βαλααμῶνος (σχόλιον ὑπὸ τὸν καν. 51 'Αποστ. ἐν Σύντ. τ. 2 σ. 68²¹⁻²⁴) ὁ τὴν προσωνομίαν τοῦ Σεσιδρωμένου φέρων ἡσυχαστής, ὡς καὶ ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος Ἐλαίας μοναχὸς Θεόδουλος ἔφαγον ἐνώπιον τῆς συνόδου τυρὸν καὶ ὥα, ἵνα ἀποδείξουν τὸ ἀσύστατον τῆς κατηγορίας, ὅτι ἀπεῖχον τούτων οὐχὶ δι' ἄσκησιν, ἀλλ' ἐνεκεν ἀποστροφῆς πρὸς τὰς ζωϊκὰς τροφὰς κατὰ τὴν βογομυλικὴν αἵρεσιν. Ἐπίσης, ὡς παραδίδει ὁ αὐτὸς σχολιαστής (σχόλιον εἰς τὸν καν. 46 'Αποστ. αὐτόθι σ. 61²⁰⁻²⁴), ἡ πατριαρχικὴ σύνοδος ΚΠ. «διαφόρους ἱερωμένους ἰδόντας μόνον τὰ τοῦ αἵρετικοῦ ἐκείνου Εἰρηνικοῦ συγγράμματα, καὶ μὴ θριαμβεύσαντας, μηδὲ καταπτύσαντας αὐτῶν, καθεῖλεν ἐννομώτατα».

7. Βλ. Τρωϊάνον σ. 111 - 112.

8. Τοῦτο παρετηρήθη κατὰ τὴν 10ην συνεδρίαν τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου. Κατ' αὐτὴν ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι καὶ μοναχοὶ θεωρηθέντες ὑποπτοὶ ὡς αἵρετικοὶ ὑποβάλλουν λιβέλλους πίστεως (Mansi XI σ. 449 Ε. ἐπ.) ἀπαιτηθέντας ὑπὸ τῆς συνόδου κατὰ τὴν 8ην αὐτῆς συνεδρίαν (αὐτόθι σ. 345 Α). Ἐκαστος τῶν κατηγορουμένων ὑποβάλλει ἴδιον ἔγγραφο, ἀλλ' εἰς τὰ πρακτικὰ καταχωρίζεται τὸ κείμενον ἐνὸς μόνον ἐκ τούτων, διότι, ὡς φαίνεται, πάντες οἱ λιβελλοὶ ἦσαν ὅμοιοι κατὰ τὸ περιεχόμενον. Ἡ ὑποβολὴ ὁμως τῶν ἐγγράφων συνοδεύεται καὶ ἀπὸ τὴν δόσιν ὅρκου: «καὶ τὸν σωματικὸν ἐπὶ τῶν προκειμένων ἀχράντων τοῦ Θεοῦ εὐαγγελίων καταβαλλόμενον ὄρκον, οἱ αὐτοὶ θεοφιλεῖς ἐπίσκοποι, καὶ εὐλαβέστατοι κληρικοὶ τε καὶ μοναχοὶ ἐπιτεδῶκασιν ἱσχυμένους λιβέλλους, ...» (αὐτόθι σ. 452 Α). Πρβλ. καὶ ἐπιστ. 2 τοῦ πατρ. ΚΠ. Γερμανοῦ (Gumel 328, ἐτ. 723 - 725) ἐν Ρ.Γ. 4Η' σ. 161 Β 7, καθ' ἣν ὁ Νικηλαῖος Κωνσταντίνος ἐξεταζόμενος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου (βλ. σχετικῶς ἀνωτ. § 4 σημ. 1) «καθωμολόγησεν ὡς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ» ὅτι δὲν πρεσβεύει τὰς εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενας κακοδοξίας. Ὑποβολὴ ἐγγράφου ὁμως δὲν μαρτυρεῖται.

9. Ἐνίστε δι' αὐτῶν ἐπιδιώκεται καταχρηστικῶς οὐχὶ ἡ ἀνατροπὴ τῆς κατηγορίας, ταύτης οὐσης ἀποδεδειγμένης, ἀλλ' ἡ ἀπόδειξις τῆς μετανοίας τοῦ δράστου, ἵνα οὗτος τύχῃ ἐπιεικεστέρως ποινικῆς μεταχειρίσεως. Οὕτως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ὑποψηφίου Ἀντιοχείας Σωτηρίου τοῦ Παντευγένου ἐν ἔτει 1157 (Σακκελίωνας, Πατρ. Βιβλ. σ. 322³⁰ - 323⁴). Πρβλ. ἀνωτ. § 13 σημ. 10 ἐν τέλει, ἀνάλογον ἐνέργειαν δύο μοναχῶν, κατηγορηθέντων ἐπὶ κατοχῇ τῶν αἵρετικῶν συγγραμμάτων τοῦ Κωνσταντίνου Χρυσομάλλου.

κου εἰς τὸν κατήγορον ἀποδοκιμάζεται ἐν ταῖς πηγαῖς ¹⁰. Εἰς τὸν τομέα ἀντιθέτως τῆς ἐπιλύσεως ἰδιωτικῶν διαφορῶν διαπιστοῦται εὐρεῖα χρησιμοποίησις τοῦ ἀποδεικτικοῦ τούτου μέσου ἐν τισι περιοχαῖς ¹¹. Ἡ ἐπὶ τῇ βάσει ὁμῶς τῶν ἔκ τε χρονικῆς καὶ τοπικῆς ἐπόψεως περιορισμένων τούτων δεδομένων διατύπωσις γενικῶν συμπερασμάτων δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τὰ στενὰ πλαίσια τῆς ὑποθέσεως, τοῦθ' ὅπερ δὲν μεταβάλλεται ἐκ μόνου τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ ὅρκος ἐτύγγανεν ἐκτεταμένης ἐφαρμογῆς κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν κοσμικῶν δικαστηρίων ἀπονομῇ τῆς πολιτικῆς δικαιοσύνης ¹², ἥς αἱ ἀρχαὶ ἐκπαλαί ἤσκησαν σημαντικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοὺς φορεῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας κατὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀνάπτυξιν ἀντιστοίχου δραστηριότητος.

Ἡ κατὰ τὴν δόσιν τοῦ ὅρκου χρησιμοποιοῦμένη φρασιολογία ¹³ ποικίλλει,

10. Βλ. ἀπόκρισιν ὁ Νικήτα Ἡρακλείας, ἔκδ. Α. Ραυλίου ἐν *Viz. Vrem.* 2 (1895) 170. Οὐχὶ ὀρθῶς κρίνει ὁ Ράλλης, Ἐκκλ. πον. δίκαιον σ. 552 σημ. 20α, ὅτι ἡ ἀπόκρισις αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὰ ἀνίκανα πρὸς μαρτυρίαν πρόσωπα, ἐνῶ προφανῶς δι' αὐτῆς ἀποκλείεται ἡ διὰ τῆς ἐπιβολῆς ὅρκου εἰς τὸν κατήγορον ἀπόδειξις τῆς κατηγορίας. Περὶ ἐνωμότου καταθέσεως τῶν «κατηγόρων» γίνεται λόγος ἐν τῇ ἐπιστ. 10 στίχ. 12 τοῦ Ἀλέξανδρου Νικαίας (*Darroux et s., Épistoliers* σ. 85). Ἐν τούτοις ἡ εἰδησις δέον νὰ γίνῃ δεκτὴ μετ' ἐπιφυλάξεως, δοθέντος ὅτι ἐνίοτε διὰ τοῦ ὅρου «κατήγορος» ἀποδίδεται ὁ μάρτυς κατηγορίας (π.χ. *Ζωναρᾶς* XV 7, 22: III 276 ¹⁶, 277 ¹⁷). Ἀλλωστε ὁ αὐτὸς Ἀλέξανδρος ἐν ἐτέρᾳ ἐπιστολῇ (5 στίχ. 22 αὐτόθι σ. 77) ὁμιλεῖ περὶ ἀπουσίας κατηγόρων κατὰ τὴν δίκην του.

11. Συχνὴν προσφυγὴν εἰς τὸν ὅρκον τῶν διαδίκων, τοῦ ἐνάγοντος ἢ τοῦ ἐναγομένου κατὰ τὰς περιστάσεις, συναντῶμεν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν νεστοριανῶν πατριαρχῶν Μάρ Chenânischô (686 - 693, 694 - 701) καὶ Μάρ Jesubarnun (823 - 824). Βλ. τὰς ἀποφάσεις τοῦ πρώτου ὑπ' ἀριθ. XXI § 6 (*Sachau, Syr. Rechtsbücher* II σ. 41), XXII (αὐτόθι σ. 43 ¹⁴), XXIV (αὐτόθι σ. 47 ¹⁵). Ἐκ τοῦ κώδικος τοῦ δευτέρου τῶν εἰρημένων πατριαρχῶν βλ. τὰς §§ 82, 83 (αὐτόθι σ. 155) καὶ 87 (αὐτόθι σ. 157). Ἐν τισι τῶν κειμένων τούτων (σ. 41 ¹⁴, 157 ¹⁵) ἀναφέρεται ρητῶς, ὅτι ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ὅρκου τελεῖ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν τῆς ἐλλείψεως ἐγγράφων ἢ μαρτύρων. Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἐπὶ Μάρ Jesubarnun ἐφαρμοζόμενον δίκαιον δὲν παρουσιάζει ἀντιθέσεις πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ προκατόχου του Μάρ Τιμοθέου ἰσχύον, μᾶλλον δὲ ἐμφανίζεται ὡς συνέχεια τούτου (βλ. εἰσαγωγικὰς παρατηρήσεις τοῦ ἐκδότου *Ed. Sachau*, αὐτόθι σ. XXII), αἱ περὶ ὅρκου διατάξεις ἔρχονται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν § 80 τοῦ ὑπὸ τοῦ τελευταίου ἐν ἔτει 805 καταρτισθέντος κώδικος (αὐτόθι σ. 109), δι' ἧς ἀπαγορεύεται γενικῶς εἰς τοὺς Χριστιανούς ὁ ὅρκος. Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι ἡ ὅλη ρύθμισις ἐξαρτᾶται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς ἐναντι τοῦ ὅρκου προσωπικῆς τοποθετήσεως τοῦ κρίνοντος ἢ τοῦ νομοθετοῦντος.

12. Βλ. Βασ. 22, 5 - 6¹· Πείρα 68 - 69 (*J.G.R.* IV σ. 253 - 257). Πρβλ. καὶ τὰ ἐν τῇ προομιᾷ τῆς Νεαρχᾶς 97 τοῦ Λέοντος Ζ' (ἔκδ. *Noailles-Dain* σ. 317 ἐπ.) ἐπιτιθέμενα. Ἡ ἐπιβολὴ ὁμῶς ὅρκου ἐν τῇ πολιτικῇ διαδικασίᾳ τελεῖ ὑπὸ περιορισμούς: «Ὅτι ἐν ἀπορίᾳ πασῶν ἀποδείξεων ὅρκος ἐπάγεται» (Πείρα 69, 2 ἐν *J.G.R.* IV σ. 256). Βλ. καὶ Νεαρχὴν Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ ἐν *J.G.R.* I σ. 362 (*Reg.* 1280). Ἐν τούτοις ἐν τῇ ἐν *Actes de Saint - Nicolas de Donnoso* ἀρ. 3 ἐκδομένη ἀποφάσει δικαστηρίου συγκειμένου ἐκ τοῦ στρατηγοῦ Λουκανίας καὶ τινῶν ἡγουμένων, ὑπεχρέωθη ὁ ἐναγόμενος ἡγούμενος Κλήμης νὰ παράσχῃ ὅρκον παρὰ τὴν ὑπαρξίν ἀποδεικτικῶν ἐγγράφων (σ. 44 ἐπ. στίχ. 11 ἐπ.).

13. Βλ. ἐνδεικτικῶς τὸν ἀνωτ. § 12 σημ. 21 καταχωριζόμενον ὅρκον μάρτυρος. Περὶ τῆς ἐν *P. Ness.* III 57 (= *P. Nessana Inv. Nr.* 14) στίχ. 18 ἀπαντήσεως διαιτυπώσεως «ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ» βλ. *Steinwenter, Ehescheidung* σ. 420 (μετὰ περαιτέρω παραπομπῶν εἰς τὰς πηγὰς).

εξαρτωμένη εις ἐκάστην συγκεκριμένην περίπτωσιν ἐκ τοῦ περιεχομένου τῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως, δι' ἧς ἐκεῖνος ἐπιβάλλεται, ἢ ἐκ τῆς μορφῆς, ὑπὸ τὴν ὁποίαν διατυπῶνται κατὰ τὴν ἐπαγωγὴν τοῦ ¹⁴. Πάντως ὁ τύπος τοῦ ὄρκου ὑπόκειται εἰς τοὺς ἐκ τοῦ καν. 94 Πενθ., καθ' ὃν οὗτος ἐρμηνεύεται ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν συναφῇ πολιτειακὴν νομοθεσίαν, ἀπορρέοντας περιορισμούς, ἧτοι δέον νὰ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ¹⁵. Ἡ προφορικὴ διατύπωσις τοῦ περιεχομένου τοῦ ὄρκου συνδυάζεται κατὰ κανόνα ¹⁶ μετὰ τῆς θέσεως τῆς (δεξιᾶς) χειρὸς ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου ¹⁷ ἢ ἄλλων συναφῶν κινήσεων τοῦ ὀρκιζομένου ¹⁸, αἵτινες χαρακτηρίζονται ἐν ταῖς πηγαῖς ὡς «σωματικὸς ὄρκος» ¹⁹. Ὁ τύπος τοῦ ὄρκου, ὡς καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας κατὰ τὴν, ἐν περιπτώσει παραβιάσεώς του, ἐπιβολὴν τῶν κανονικῶν κυρώσεων εἰς τὸν ἐπίορκον ²⁰. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως παρατηρεῖται μεταξὺ τῶν πιστῶν τάσις πρὸς ἀπάμβλυνσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτῶν συναισθήματος ἐν σχέσει πρὸς τὸν ὄρκον, ὀφειλομένη εἰς τὴν γινομένην, ὡς φαίνεται, ἄμετρον χρῆσιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν δικαστηρίων ²¹. Οὕτω κατὰ τινα μαρτυ-

14. Βλ. σχολίον τοῦ Βαλσαμῶνος εἰς τὸν καν. 94 Πενθ. (Σύντ. τ. 2 σ. 529 ¹³⁻²⁰), ἐνθα γίνεται παραπομπὴ εἰς τὰς διατάξεις τῆς κοσμικῆς νομοθεσίας (Βασ. 22, 5, 3-5).

15. Βλ. τὸ αὐτὸ ὡς ἄνω σχολίον τοῦ Βαλσαμῶνος, ἐνθα παρατίθεται ἡ διάταξις Βασ. 22, 5, § 3: «Ὁ κατὰ ἀδοκίμου θρησκείας ὀμνύμενος ὄρκος οὐ φυλάττεται· ἀδόκιμος δὲ θρησκεία ἐστίν, ἡ παρὰ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν» (αὐτόθι σ. 529 ²¹⁻²²). Κατὰ διάφορον πῶς τρόπον προσδιορίζεται ἡ ἔννοια τῆς «ἀδοκίμου θρησκείας» ἐν σχολ. 4 τοῦ ἀνωτέρω χωρίου τῶν Βασιλικῶν (σ. 1416 ⁸⁻¹⁰): «Τὸ κατὰ ἀδοκίμου θρησκείας δηλοῖ τὴν δεισδαμονίαν, ἐνθα τυχόν τις οὕτως ὁμοσεν 'μὰ τὴν ψυχὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ' ἢ οὕτως 'μὴ θηριομαχήσει ἢ εἰς θάλασσαν ἀποθάνῃ' ὅπερ ἐστὶν ἀδόκιμον».

16. Τοῦτο δὲν συμβαίνει ἐπὶ τοῦ «ἐγγράφου ὄρκου». Βλ. Βαλσαμῶνα ἐν Σύντ. τ. 4 σ. 249 ¹⁹.

17. Βλ. τὰς ἐν Σ. Τρωϊάνου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων παρεχομένων ἐνόρκων ἐγγυήσεων ἐν 'Επετηρίδι Κέντρου 'Ερευνῆς 'Ιστορίας 'Ελλην. Δικαίου τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν 12 (1965 [ἐν 'Αθήναις 1968]) 144 σημ. 49 παραπομπάς. 'Επίσης βλ. Νεαράν αὐτοκρατορίας Εἰρήνης ἐν J.G.R. I σ. 49 ⁸⁻⁹ (Reg. 358), ὡς καὶ ἀνωτ. § 12 σημ. 21.

18. Βλ. ἐν Acta Rossici monasterii ἀρ. 4 σ. 32 ³⁰ - 34 ⁸ (ἀνωτ. σημ. 2) τὴν περιγραφὴν τῆς ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ 'Αγ. Παντελεήμονος δόσεως τοῦ ἐπιβληθέντος αὐτῷ ὄρκου: «καὶ ἦν ἰδεῖν ὡς ἀληθῶς φοβερὸν τὸ τελούμενον, ἄνδρα ἐν βαθυτάτῃ πολιᾷ καὶ περὶ τὰ ἐβδομήκοντα ἔτη ἐν τῇ μοναχικῇ διαπρέποντα πολιτεία τὸν τῆς τοιαύτης μονῆς καθηγούμενον ... Μητροφάνην, τὸ ἅγιον καὶ ἱερὸν Εὐαγγέλιον φέροντα ἐπὶ στέρνων, καὶ ἄλλους δύο γέροντας καὶ αὐτοὺς αἰδεσίμους, σὺν τῇ πολιᾷ καὶ τὴν ἀρετῇ τὸν μὲν τούτων τὴν τιμίον σταυρὸν, τὸν δὲ, τὴν ἄχραντον καὶ θεῖαν εἰκόνα ἐπ' ὧμων βαστάζοντας καὶ τὸν τόπον διαχωρίζοντας».

19. Βλ. Mansi XI στ. 452 A 1, Βαλσαμῶνα ἐν Σύντ. τ. 4 σ. 249 ¹⁸, ὡς καὶ Νεαράν 'Αλεξίου Α' ἐπ. 1082 ἐν J.G.R. I σ. 292 ἐπ. passim (Reg. 1082).

20. Οὕτω διδάσκει ὁ Βαλσαμῶν ἐν τῷ σχολίῳ του εἰς τὸν καν. 82 Μ. Βασιλείου (Σύντ. τ. 4 σ. 249 ¹⁴⁻²⁰) μὴ ὑπειστερόμενος εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς σχετικῆς ρυθμίσεως.

21. 'Εν τῷ προομίῳ τῆς ἀνωτέρω (σημ. 17) μνημονευθείσης Νεαράς τῆς αὐτοκρατορίας Εἰρήνης ἀναγινώσκομεν: «συνήθεια δὲ τις οὐ καλὴ καὶ ἀρεστὴ κυρίῳ, εἰπεῖν δὲ μᾶλλον ὡς τὰ πολλὰ ἐβραϊκῇ ἔως τοῦ νῦν κεκράτηκε, τὰς στραγγαλιὰς τῶν φιλονεικίων δι' ὄρκου λύεσθαι» (σ. 46 ²⁴ - 47 ²).

ρίαν²² τοῦ τέλους τῆς ἐξεταζομένης περιόδου, πολλαὶ τῶν περὶ τῶν ἐν εὐρείᾳ ἐννοίᾳ δικαστικῶν ὁρκῶν διατάξεων εἶχον περιπέσει εἰς ἀχρησίαν.

§ 15. Ἡ θεοκρισία

Συναφὲς πρὸς τὸν ὅρκον, ἅτε στηριζόμενον ἐπὶ τῆς αὐτῆς βάσεως, εἶναι τὸ ἀποδεικτικὸν μέσον τῆς θεοκρισίας, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐπὶ τῆς τελευταίας ἡ διὰ τῆς ἐπενεργείας τοῦ Θεοῦ ἀπόδειξις τῆς ἀληθείας εἶναι ἄμεσος, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ ὁρκου ἀγόμεθα ἐμμέσως εἰς τὴν διαπίστωσιν αὐτῆς. Τὸ ἀποδεικτικὸν τοῦτο μέσον, τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται ὑπὸ ποικίλας μορφάς, ἀναλόγως τοῦ εἶδους τῆς εἰς τὸν ὑποπτον ἐπιβαλλομένης δοκιμασίας πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐνοχῆς ἢ τῆς ἀθωότητος αὐτοῦ, ἀπαντᾷ εἰς τὸ πλεῖστον τῶν δικαίων τοῦ ἀρχαίου κόσμου¹. Ἡ ἐμφάνισις τῆς θεοκρισίας ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ποινικῇ δίκῃ δὲν εἶναι προγενεστέρα τοῦ β' ἡμίσεως τοῦ Ζ' αἰῶνος², τὸ πρῶτον δέ, καθ' ὅσον γνωρίζω, παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ ἐνώπιον τῆς Ζ' Οἰκουμένης Συνόδου ὑπὸ τοῦ κατηγορουμένου ἱερομονάχου Πολυχρονίου ἐπιχειρηθεῖσα ἀπόδειξις τῆς ὀρθοδοξίας του διὰ τῆς προσπαθείας

22. Βλ. J. Darrouzès, Fragments d'un commentaire canonique anonyme (fin XIIe - début XIIIe siècle) ἐν Rev. Ét. Byz. 24 (1966) 39 κεφ. 16: «Τὰ δὲ περὶ τῶν ὁρκῶν ἐμπεριλαμβανόμενα τοῖς ἀναγεγραμμένοις νόμοις οὐκ ἔχουσι χώραν καὶ νῦν, ὡς ἀχρηστεύσαντα τῇ ἀχρησίᾳ, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ ὁρκοὶ οἱ τοῖς δικαστηρίοις καὶ τοῖς συνηγόροις καὶ αὐτοῖς τοῖς δικαζομένοις ἐπιβληθέντες μέρεσι, ἀρτίως δὲ μὴ ἀπατιόμενοι διὰ τὴν περὶ τοὺς ὁρκούς δῆθεν ψευδοσευλάθειαν». Πρβλ. καὶ Βασ. 21, 1, 33 σελ. 6.

1. Περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἀποδεικτικοῦ τοῦτου μέσου ἐν τῷ ἐλληνικῷ δικαίῳ βλ. Ν. Δημητρίου, Ἡ θεοκρισία παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἐν Ἑφημερίδι Ἑλλήν. καὶ Γαλλ. Νομολογίας 26 (1906/1907) 17 - 32 (= τοῦ αὐτοῦ, Νομικαὶ ἐνασχολήσεις², τ. Β', ἐν Ἀθήναις 1925, σ. 3 - 17). Διὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον βλ. Φ. Κοκκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τ. Α' 2 (= Collection de l'Institut Français d'Athènes, 11), ἐν Ἀθήναις 1948, σ. 162 ἐπ., καὶ τ. Ζ' (= Collection κλπ., 90), 1957, σ. 214 - 216. Πλεῖστα γενικὰ παρατηρήσεις περὶ τοῦ θεσμοῦ τοῦτου, παρὰ τὸ ἐξειδικευμένον τοῦ ἐρευνωμένου θέματος, ἐκτίθενται ὑπὸ τοῦ Ἀδ. Ἀδαμαντίου, Ἀγνείας πείρα ἐν Λογογραφία 3 (1911) 64 ἐπ.

2. Μαρτυρίας περὶ τῆς διεξαγωγῆς θεοκρισίας ἔχομεν καὶ πρὸ τοῦ χρόνου τοῦτου. Ἐν Ἰωάννου Μόσχου, Λειμών ἐν Ρ.Γ. ΠΖ' III στ. 2885 ἀναφέρεται περὶ τοῦ πατρ. Ἀντιστοίας Ἐφραίμου, ὅτι ἔρριψεν ἐπὶ τῆς πυρᾶς τὸ ὀμφορίον του, ἵνα καταδείξῃ εἰς τινὰ αἵρετικὸν στυλῆτην τὸ πεπλανημένον τῆς διδασκαλίας τοῦ Σευήρου. Ἐπίσης ἐπὶ πατρ. Ἀλεξανδρείας Ἰωάννου Ε' τοῦ Ἐλεήμονος (ἀρχαὶ Ζ' αἰ.), μοναχὸς τις κατηγορηθεὶς ἐπὶ πορνείᾳ ἐξέκενσας πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀθωότητός του ἀνημιμένους ἀνθρακας ἐντὸς τοῦ στιχαρίου του, ὅπερ παρέμεινεν ἀκαυστον (H. Gelzer, Leontios von Neapolis Leben des heiligen Iohannes des Barmherzigen Erzbischofs von Alexandrien [= Sammlung ausgewählter kirchen- und dogmengeschichtlicher Quellenschriften, 5], Freiburg i. Br.-Leipzig 1893, σ. 88¹⁴ ἐπ.). Πρβλ. καὶ μέθοδον ἀνακαλύψεως κλεπτῶν ἐν Α. Sigalas, Des Chrysippos von Jerusalem Enkomion auf den hl. Theodoros Teron (= Byzantinisches Archiv, 7), Berlin - Leipzig 1921, σ. 73¹⁵⁻¹⁹ (β' ἡμισυ Ε' αἰ.). Εἰς πάσας ὁμοῦ τὰς περιπτώσεις ταύτας ἡ θεοκρισία δὲν ἔσχε τὸν χαρακτηριστὴρα ἀποδεικτικοῦ μέσου κατὰ νομικὴν κυριολεξίαν, διότι δὲν ἐπραγματοποιήθη ἐνώπιον δικαστικῆς τινος ἀρχῆς.

ἐγέρσεως νεκροῦ, ἐφ' οὗ εἶχε τοποθετήσει χάρτην περιέχοντα τὴν περὶ τῆς ὑπάρξεως μιᾶς θελήσεως ἔκθεσιν τῆς πίστεώς του³. Ἡ χρῆσις τοῦ ἀποδεικτικοῦ τούτου μέσου ἦτο, ὡς προκύπτει ἐκ μεμονωμένων μαρτυριῶν⁴, διαδεδομένη παρὰ τῷ λαῷ, ἀλλ' οὐδέποτε ἔτυχεν ἐν Ἀνατολῇ τῆς ἀνεπιφυλάκτου ἐπιδοκιμασίας τῆς Ἐκκλησίας⁵.

3. Mansi XI στ. 608 ἐπ. Περὶ τῆς διεξαγωγῆς τῆς θεοκρισίας ταύτης ἐξεδόθη προδικαστικὴ ἀπόφασις κατόπιν αἰτήσεως τοῦ κατηγορουμένου, ὡς δὲ παρατηρεῖ ὁ Beck, *Literatur* σ. 77 i. f. οὐδόλως προκύπτει ἐκ τῶν πρακτικῶν, κατὰ πόσον τὰ μέλη τῆς συνόδου ἦσαν σύμφωνα ὡς πρὸς τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ἀποδεικτικοῦ τούτου μέσου.

4. Ὡς παραδίδει ὁ Μιχ. Ψελλός, Περὶ παραδόξων ἀναγνωσμάτων ἐν Παραδοξογράφοι, ἐκδ. A. Westermann, Braunschweig 1839 (ἀνατύπ. Amsterdam 1963), σ. 144²¹ - 145², ὁ «κλεπτέλεγχος» ἤσκειτο διὰ τῆς πρὸς τὸν ὑποπτον διδομένης τροφῆς. Ἡ μαρτυρία αὕτη ἐπιβεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ Βαλαμῶνος ἐν τῷ σχολίῳ του εἰς τὸν καν. 61 Πενθ. (Σύντ. τ. 2 σ. 446¹¹⁻¹⁵): «Ἄλλος ἱερεὺς αἰτιαθεὶς, ὡς ἐπιδούς τὸν ἅγιον ἄρτον τῆς μεγάλης πέμπτης διαφόροις γυναῖκας καὶ ἀνδράσιν, ἐφ' ᾧ ἐλεγχθῆναι τὸν ἀποσυλήσαντα τότε τι πρᾶγμα, ἐκ τοῦ μὴ βραδύως τοῦτον καταπιεῖν, καθαιρέσεως ποτῆριον ἔπιε». Πρβλ. καὶ περίπτωσιν θεοκρισίας ἐκ τοῦ Η' αἰ. (οὐχὶ ὅμως ἐνώπιον δικαστηρίου) μνημονευομένην εἰς τοὺς βίους τοῦ Λέοντος ἐπισκόπου Κατάνης: α) B. Latyshev, *Hagiographica graeca inedita* ἐν *Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg VIIIe série*, XII. 2 (1914) 25²⁷⁻³⁶ καὶ β) ASS. Febr. III (1658) σ. 225 DE (λατ.).

5. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ λόγοι τοῦ μητροπολίτου Φιλαδελφείας Φωκᾶ πρὸς τὸν Μιχαὴλ (τὸν μετέπειτα Η') Παλαιολόγον, ὅστις κατηγορηθεὶς ἐπὶ συνωμοσίᾳ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος (βλ. σχετικῶς G. y. Czebe, *Studien zum Hochverratsprozesse des Michael Paläologos im Jahre 1252* ἐν *Byz.-neugr. Jbb.* 8 [1929/30] 63) ἐπιέζετο νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν διὰ θεοκρισίας ἀπόδειξιν: «τοῦτο οὐκ ἔστι τῆς ἡμετέρας καὶ Ῥωμαϊκῆς καταστάσεως, ἀλλ' οὔτε τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, οὔτε μὴν ἐκ τῶν νόμων οὔτε δὴ πρότερον ἐκ τῶν ἱερῶν καὶ θεῶν κανόνων παρελθῆναι. βαρβαρικὸς δὲ ὁ τρόπος καὶ ἀγνώς ἐν ἡμῖν, προσταγῇ δὲ μόνον ἐνεργεῖται βασιλικῇ» (Ἀκροπ. Χρον. 50: 98⁸⁻⁹). Τὰ αὐτὰ ἀναγιγνώσκουμεν καὶ ἐν ταῖς ἀποκρίσεσιν 87 καὶ 127 τοῦ Δημητρίου Χωματιανοῦ ἐν J. B. Pitra, *Analecta sacra et classica Spicilegio Solesmensi parata*, τ. VI. *Juris ecclesiastici Graecorum selecta paralipomena*, Parisiis - Romae 1891 (ἀνατύπ. Farnborough 1966 - 1967) στ. 389 - 390, 527. Τὰ ἀνωτέρω κείμενα καίτοι ἀνάγονται εἰς χρόνον μεταγενέστερον τοῦ ἔτ. 1204, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ ὄριον τῆς παρούσης ἐρεῦνης, δὲν στεροῦνται σημασίας καὶ διὰ τὴν ἐξεταζομένην περίδον, δοθέντος ὅτι ἐγράφησαν ὀλίγας μόνους δεκαετίας μετὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο σημεῖον. Πρβλ. καὶ τὸ ἀνωτ. ἐν σημ. 4 σχολίου τοῦ Βαλαμῶνος, ὅπερ παρελήφθη καὶ ὑπὸ τοῦ Ματθαίου Βλάσταρη, *Σύνταγμα κατὰ στοιχείων* Μ κεφ. 1 (Σύντ. τ. 6 σ. 357¹⁴⁻²⁰).

§ 16. Ἡ αὐτοψία

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν εἰς τὴν ἐρευνωμένην χρονικὴν περίοδον ἀνηκουσῶν πηγῶν συνάγεται, ὅτι τὰ μέλη τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων πολλάκις προβαίνουν κατὰ τὴν ἀποδεικτικὴν διαδικασίαν εἰς τὴν διὰ τῶν ἰδίων αἰσθήσεων ἐξέτασιν προσώπων ἢ πραγμάτων πρὸς διαπίστωσιν συγκεκριμένων γεγονότων, δυναμένων νὰ ὁδηγήσουν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως εἰς τὴν ἀνέυρεσιν τῆς ἀληθείας ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐκδικαζομένην ὑπόθεσιν. Ἀμέσως μὲν, ἐὰν τὰ πορίσματα τῆς ἐξετάσεως ἄγουν εὐθέως εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς ἐλάσσονος προτάσεως τοῦ νομικοῦ συλλογισμοῦ, ἐμμέσως δέ, ἐφ' ὅσον ἀφοροῦν εἰς τὴν χρῆσιν ἐτέρου ἀποδεικτικοῦ μέσου. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν αἱ κατὰ τὰς δίκας τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως Μεθοδίου¹ καὶ Ἰωάννου Ζ' Γραμματικοῦ², ὡς καὶ τοῦ Συμεῶνος τοῦ Νέου Θεολόγου³ διενεργηθεῖσαι αὐτοψίαι. Αἱ τῆς δευτέρας κατηγορίας συνδυάζονται μετὰ τῆς ἐξετάσεως μαρτύρων⁴ ἢ μετὰ τῆς χρησιμοποίησεως ἐγγράφων⁵ πρὸς διαπίστωσιν εἴτε τῆς μαρτυρικῆς ἰκανότητος ἐκείνων, εἴτε τῆς (ἀμφισβητηθείσης) γνησιότητος τούτων.

Λίαν συχνὴ χρῆσις τοῦ ἀποδεικτικοῦ μέσου τῆς αὐτοψίας μαρτυρεῖται κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν δικαιοδοτικῶν ὀργάνων τοῦ Ἀγίου Ὁρους ἐπίλυσιν τῶν μεταξὺ

1. Κατὰ τὴν ἐπὶ δικαστηρίου ἐξέτασιν τῆς ἐναντίον τοῦ πατριάρχου διατυπωθείσης κατηγορίας, ὅτι ἐμίγη μετὰ τινος γυναίου «ἀποσεισάμενος τὴν ἀναβολὴν ἐπ' ὅψει πάντων τῶν θεωμένων ἀπογυμνοῖ τὰ αἰδοῖα ὁ πάσης αἰδοῦς καὶ τιμῆς ὄντως ἄξιος. καὶ ἐφάνη τοῖς πᾶσι ταῦτα μεμαρσμένα ἀπὸ τινος νόσου καὶ τῆς φυσικῆς παντάπασιν ἐνεργείας ἁμοιρα» (Σκυλ. Κεδρ. II 147²¹ - 148¹· πρβλ. τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ αὐτοῦ περιστατικοῦ καὶ ἐν Γενέσ. IV 83²² - 84³, Θεοφ. Συνεχ. IV 10: 159³⁻⁵, ΨΣμ. Μάγ. 652¹⁵⁻¹⁶, Ζωναρᾶς XVI 1, 26 - 27: III 385⁸⁻¹²).

2. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Θεοφ. Συνεχ. IV 3: 151¹¹⁻¹³ καὶ ΨΣμ. Μάγ. 648²¹⁻²³ ἐγένοντο ἀντικείμενον αὐτοψίας τὰ ὄργανα, δι' ὧν ὁ πατριάρχης ἐπεχείρησε νὰ ἀναίρεσθαι ἐκυτόν: «καὶ τὸ δρᾶμα τὸν ἐλεγχόν οὐ διέφυγεν, αὐτῶν τῶν θεραπόντων κατεπιπόντων αὐτοῦ καὶ τὰ τῆς τομῆς ὄργανα (φλεβοτόμα δὲ ἦν) εἰς μέσον καθυποβαλλόμενα».

3. Κατὰ τὴν δίκην τοῦ Συμεῶνος ἐνώπιον τῆς πατριαρχικῆς συνόδου ΚΠ. (βλ. σχετικῶς ἀνωτ. § 9 σημ. 17) προσήχθη ὑπὸ τοῦ κατηγοροῦ ὡς ἀποδεικτικὸν στοιχεῖον εἰκὼν τις παριστώσα τὸν πνευματικὸν πατέρα τοῦ κατηγορουμένου, ὃν οὗτος ἐτίμα ὡς ἅγιον (βίος Συμεῶνος 88, 3, ἐκδ. Hausherr σ. 120).

4. Π.χ. κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἡλικίας τοῦ ἐμφανισθέντος μάρτυρος ἢ κατὰ τὴν διερεύνησιν τῆς συνδρομῆς λόγου τινὸς ἀνικανότητος, ὡς ἐν Βασ. 21, 1, 14 § 1.

5. Δι' αὐτοψίας ἐξέτασις τῆς γνησιότητος ἀποδεικτικῶν ἐγγράφων μαρτυρεῖται ὅτι ἐλαβε χώραν κατὰ τὴν 3ην συνεδρίαν τῆς Σ' Οἰκ. Συνόδου (Mansi XI στ. 225 A - D) καὶ τὴν 8ην τῆς συνόδου ΚΠ. ἐτ. 869/70 (Mansi XVI στ. 138 A, 385 D). Κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις διεπιστώθη ἡ πλαστότης τῶν ἐξετασθέντων ἐγγράφων. Ἐξέτασις τῆς γνησιότητος ἐγγράφων δι' ἀντιπαράβολῆς πρὸς τὰ ἐν τῷ χαρτοφυλακίῳ φυλασσόμενα πρωτότυπα (αὐτοψία καὶ διὰ τῆς αἰσθήσεως τῆς ἀκοῆς) ἐγένετο κατὰ τὰς 7ην, 8ην, 12ην καὶ 14ην συνεδρίας τῆς Σ' Οἰκ. Συνόδου (Mansi XI στ. 332 C [πρβλ. στ. 336 BC], 360 D ἐπ., 545 E καὶ 589 C - 592 D ἀντιστοίχως). Κατὰ τὴν αὐτὴν σύνοδον (αὐτόθι στ. 348 D), ἐν ὅψει τῆς χρησιμοποίησεως ἀποδεικτικῶν τινῶν ἐγγράφων, διεπιστώθη δι' αὐτοψίας τὸ ἀλύμαντον τῶν κατὰ τὴν κατάρθεσιν τῶν ἐπιτεθεισῶν σφραγίδων (βλ. σχετικῶς ἀνωτ. § 9 σημ. 48).

τῶν μονῶν προκυπτουσῶν διαφορῶν, ἰδίως ὡς πρὸς τὰ ὅρια τῶν ἀκινήτων αὐτῶν κτήσεων. Κατὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας ἡ διαδικασία, μετὰ προηγουμένην ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου⁶ αὐτεπαγγέλτως λαμβανομένην, διεξάγεται ἐπὶ τοῦ τόπου, ἐνθα κεῖται τὸ ἀντικείμενον τῆς διαφορᾶς⁷, εἴτε ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ δικαστηρίου ἐκεῖσε μεταβαίνοντος⁸, εἴτε ἐνώπιον τοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀποστελλομένου κριτοῦ⁹.

6. Ἐνίοτε γίνεται ἐν τῷ κειμένῳ τῆς ἀποφάσεως μνεῖα τῆς ἀνάγκης πρὸς ἐπιτόπιον ἐξετάσιν. Βλ. Acta Rossici monasterii ἀρ. 4 σ. 32¹⁵⁻¹⁶ (ἔτ. 1051): «ἐπεὶ καὶ τῆς δι' ὀφθαλμῶν ἐδεῖτο θεωρίας ὁ χῶρος. (ἀξιοπιστοτέρα γὰρ ἀκοῆς ὄψις)». Actes du Pantocrator ἀρ. 1 στίχ. 5 - 7 σ. 1 (ἔτ. 1107): «ὡς δὲ καὶ θεωρίας τοπικῆς ἡ ὑπόθεσις ἐδεήθη, παρεγενόμεθα ἐν τῷ τόπῳ, παρόντων δηλαδὴ καὶ αὐτῶν τῶν ἀλλήλοις ἀντιδικούντων ἡγουμένων».

7. Βλ. Actes de Lavra ἀρ. 15 στίχ. 10 - 11 σ. 41 (ἔτ. 1000 ἢ 1012), 19 στίχ. 7 σ. 53 (ἔτ. 1017;), 21 στίχ. 5 σ. 57 (ἔτ. 1018/1019;), 22 στίχ. 4 - 5 σ. 59 (ἔτ. 1021;) καὶ 25 στίχ. 10 - 11 σ. 65 (ἔτ. 1037). Actes de Kutlunus ἀρ. 1 στίχ. 6 - 7 σ. 36 (ἔτ. 1012). Actes de Xéropotamou ἀρ. 3 στίχ. 21 - 22 σ. 49 (ἔτ. 1016), 5 στίχ. 9 σ. 55 (ἔτ. 1056) καὶ 6 στίχ. 17 σ. 61 (ἔτ. 1081). Actes du Pantocrator ἀρ. 1 στίχ. 6 σ. 1 (ἔτ. 1107). Actes de Zographou ἀρ. 3 στίχ. 15 - 16 σ. 8 (ἔτ. 1049) καὶ 4 στίχ. 19, 21, σ. 10 (ἔτ. 1051). Actes de Philothée ἀρ. 1 στίχ. 80 σ. 4 (ἔτ. 1087). Acta Rossici monasterii ἀρ. 3 σ. 20²² (ἔτ. 1048) καὶ 4 σ. 32¹⁵⁻¹⁶ (ἔτ. 1051) καὶ Dölger, Aus den Schatzkammern ἀρ. 104 στίχ. 12 σ. 278 (ἔτ. 1080).

8. Βλ. τὰς ἐν τῇ προηγουμένη σημειώσει ἀναφερομένας παραπομπάς.

9. Ἐν ἔτει 1049 ἀπεστάλη παρὰ τοῦ οἰκ. πατριάρχου (Μιχαὴλ Α', ἄνευ μνεῖας παρὰ Grumel) εἰς τὸ ὄρος Λάτρος κληρικὸς τῆς Μ. Ἐκκλησίας μετὰ τὴν ἐντολὴν νὰ προβῇ εἰς τήν, μετὰ τὴν διενέργειαν αὐτοψίας, ἐπίλυσιν διαφορᾶς μεταξὺ δύο ἐκ τῶν αὐτόθι εὐρισκομένων μονῶν (M.M. τ. 4 σ. 315²¹).

§ 17. Τὰ ἔγγραφα

Τόσον ἐκ τῶν συνοδικῶν πρακτικῶν, ὅσον καὶ ἐκ τῶν ἀποφάσεων τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων γενικῶς καὶ τῶν λοιπῶν πάσης φύσεως μαρτυριῶν προκύπτει, ὅτι ἡ κατὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς δίκας χρήσις ἐγγράφων ὡς ἀποδεικτικῶν μέσων ἦτο λίαν συχνή. Δὲν εἶναι ἄσχετον τὸ φαινόμενον τοῦτο πρὸς τὸ γεγονός, ὅτι τὰ ἔγγραφα εἶναι ἀπηλλαγμένα τῶν γνωστῶν ἐλαττωμάτων τῆς προφορικῆς μαρτυρίας. Παρὰ ταῦτα, ἐξαιρουμένων τῶν περιπτώσεων, καθ' ἃς ὁ νόμος ρητῶς ἀπαιτεῖ τὴν δι' ἐγγράφου ἀπόδειξιν¹, δὲν διαπιστοῦται ἐκ τῶν πηγῶν ἡ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ δικαστηριακῇ πρακτικῇ μείζων ἀποδεικτικὴ δύναμις τῶν ἐγγράφων ἐναντι τοῦ ἐμπαρτύρου μέσου ἀποδείξεως². Τὸ ἀνωτέρω ὁμῶς πλεονέκτημα τοῦ ἀποδεικτικοῦ τούτου μέσου ἐξουδετεροῦται ἐν πολλοῖς ἐκ τῆς, ὡς ἐκ τῶν πηγῶν συνάγεται οὐχὶ εὐκαταφρονήτου, δραστηριότητος τῶν πλαστογράφων³.

Ἡ προέλευσις τῶν κατὰ τὴν ἐνώπιον τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων ἀποδεικτικὴν διαδικασίαν προσαγομένων ἐγγράφων ποικίλλει. Προηγούνται κατ' ἀριθμὸν τὰ ἐν ταῖς γραμματεῖαις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν⁴ τελειωθέντα, ἀλλὰ δὲν σπανίζουν καὶ τὰ ὑπὸ κοσμικῶν ἀρχῶν⁵ ἢ ἰδιωτῶν⁶ συνταγέντα, ἰδίως

1. Καν. 120 Καρχ. (βλ. ἀνωτ. § 9 σημ. 45).

2. Βλ. ἀνωτ. § 9 σημ. 50 καὶ 51.

3. Βλ. ἀνωτ. § 16 σημ. 5 τὴν δι' αὐτοψίας ἐξέτασιν τῆς γνησιότητος ἐγγράφων. Περαιτέρω παραπομπαὶ εἰς τὰς πηγὰς καὶ τὴν βιβλιογραφίαν εὕρηται παρὰ F. Dölger, Urkundenfälscher in Byzanz ἐν Stengel - Festschrift E.E. Stengel, Münster - Köln 1952, σ. 5 ἐπ. (= τοῦ αὐτοῦ, Byz. Diplomatie, Ettal 1956, σ. 386 ἐπ.).

4. Βλ. π.χ. τὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Σ' Οἰκ. Συνόδου ἀναγνωσθέντα συνοδικὰ πρακτικά, ὡς καὶ ἕτερα ἔγγραφα ἐκκλησιαστικῆς προελεύσεως (Mansi XI σ. 216 Α ἐπ. passim). Κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1084 διενεργηθεῖσαν ἐξέτασιν τῆς κατὰ τοῦ πατρ. ΚΠ. Εὐστρατίου Γαριδᾶ διατυπωθείσης ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Χαλκηδόνος Λέοντος κατηγορίας, ὁ πατριάρχης ἠθωώθη μετὰ μελέτην τῶν «σεκρετικῶν προσγραφῶν» (Sakkélion, Documents inédits σ. 116¹⁵). Βλ. σχετικῶς V. Tiftixoglu, Gruppenbildungen innerhalb des konstantinopolitanischen Klerus während der Komnenenzeit ἐν B.Z. 62 (1969) 42.

5. Βλ. π.χ. κεφ. γ' τῆς Νεαρᾶς τοῦ Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ ἔτ. 1166 ἐν J.G.-R. I σ. 407¹⁵ (Reg. 1467) διὰ τὴν κατὰ τὰς περιπτώσεις παροχῆς ἀσύλου ἀκολουθητέαν διαδικασίαν καὶ ἐπ' αὐτῆς E. Herman, Zum Asylrecht im byzantinischen Reich ἐν Orientalia Christiana Periodica 1 (1935) 218.

6. Ἐπὶ ἐπιστολῆς ἀποδοδομένης εἰς τὸν πατρ. Νικόλαον Α' Μυστικὸν ἐπρόκειτο νὰ στηριχθῇ ἡ κατ' αὐτοῦ ἐπὶ Λέοντος Σ' ἐξυφανθεῖσα κατηγορία. Ὁ πατριάρχης ὁμῶς ὑπέβαλε παραίτησιν καὶ οὕτως ἡ δίκη αὐτῇ δὲν διεξήχθη τελικῶς (βίος Εὐθυμίου XIV, ἐκδ. Karlin-Hayter σ. 96²¹). Ὡς ἀποδεικτικὸν στοιχεῖον κατὰ τὴν δίκην τοῦ Καίσαρείας Ἀρέθᾳ (βλ. ἀνωτ. § 5 σημ. 38 καὶ 57) προσκομίσθη ἐπιστολὴ τούτου πρὸς τινὰ Συμβάτιον, ἣν ὁ κατηγορούμενος προσέβαλεν ὡς πλαστήν (Κορυζά, Ἀρέθας σ. 23 ἐπ.). Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ ἐνστάσις ἐγένετο δεκτή, διότι ἐν ταῖς πηγαῖς οὐδεμία μνεία γίνεται περὶ καταδίκης τοῦ Ἀρέθᾳ (Σ. Λάμπρου, Ἐπιστολὴ Ἀρέθᾳ Καίσαρείας πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον ἐν Ν. Ἑλληνομνήμων 13 [1916] 207). Τὴν ἐν ἔτει 1092 παραπομπὴν τοῦ τέως Χαλκηδόνος Λέοντος ἐνώπιον

κατά την έκδίκασιν ἀδικημάτων στρεφόμενων κατὰ τῆς πίστεως, ὅποτε ἐπ' αὐτῶν στηρίζεται κατὰ μέγα μέρος ἡ κρίσις περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ συντάκτου τῶν ἀποδοχῆς τῆς ὀρθοδόξου δογματικῆς διδασκαλίας. Ἡ αὐτὴ διάκρισις ἰσχύει καὶ διὰ τὰ κατὰ τὴν ἐπίλυσιν ἰδιωτικῶν διαφορῶν προσαγόμενα ἔγγραφα⁷. Ἡ προέλευσις τῶν ἀποδεικτικῶν ἐγγράφων ἔχει σημασίαν ἐν περιπτώσει προσβολῆς τούτων ὡς πλαστῶν, διότι ἡ ἀπόδειξις τοῦ γεγονότος τούτου εἶναι ἐπὶ τῶν δημοσίων ἐγγράφων δυσχερεστέρα ἢ ἐπὶ τῶν ἰδιωτικῶν⁸. Ἐπίσης ἐπὶ τῶν πρώτων, ἐφ' ὅσον διαπιστωθῇ ἡ νόθευσις τῶν, τὸ δικαστήριον δὲν ἀρκεῖται νὰ μὴ λάβῃ ταῦτα ὑπ' ὄψει κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἀποδεικτικοῦ ὕλικου, ἀλλὰ διατάσσει καὶ τὴν λήψιν τῶν κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ προσφύρου μέτρων πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς γνησιότητος τοῦ κειμένου τῶν⁹.

τῆς συνόδου ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Α' προεκάλεσεν ἐπιστολὴ τοῦ κατηγορουμένου πρὸς τὸν Ἀδριανουπόλιν Νικόλαον περιελθοῦσα εἰς τὸν αὐτοκράτορα (P.G. PKZ' στ. 972 B, Grumel 967). Ἐπὶ στίχων αἰρετικῶν περιεχομένου συντεθέντων ὑπὸ τοῦ διακόνου Βασιλείου τοῦ Ἀγιοπάντων ἐστηρίχθη ἡ ἐν εἰσι 1168 ἐξενεχθεῖσα κατ' αὐτοῦ πρώτη καταδικαστικὴ ἀπόφασις τῆς πατριαρχικῆς συνόδου (Cod. Sinaiticus 482 [1117] f. 299 r-v Grumel 1077). Ὡσαύτως καὶ ἡ κατὰ τοῦ Ἰωάννου Εἰρηνικοῦ κατηγορία ἐπὶ αἰρέσει ἀπεδείχθη διὰ τῆς προσκομισεως τῶν ἐν τῷ κελίῳ τοῦ εὐρεθεισῶν αἰρετικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων (Petit, Documents ἀρ. IV σ. 492¹⁴⁻²⁸, Grumel 1110, ἐτ. 1170 Φεβρ. 18).

7. Χρῆσις ἐγγράφων ὡς ἀποδεικτικῶν μέσων μαρτυρεῖται ἐν Actes de Lavra ἀρ. 15 στίχ. 13-14 σ. 41 (ἐτ. 1000 ἢ 1012), 22 στίχ. 5-6 σ. 59 (ἐτ. 1021;), 25 στίχ. 12 σ. 65 (ἐτ. 1037), Actes de Xéropotamou ἀρ. 6 στίχ. 18, 25 σ. 61 ἐπ. (ἐτ. 1081), Actes de Philothée ἀρ. 1 στίχ. 80, 88-91 σ. 4 (ἐτ. 1087) καὶ Actes du Pantocrator ἀρ. 1 στίχ. 5 σ. 1 (ἐτ. 1107). Τὴν δι' ἐγγράφων ἀπόδειξιν συναντῶμεν καὶ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν παρὰ τοῖς νεστοριανοῖς λειτουργούντων δικαιοδοτικῶν ὀργάνων. Βλ. ἐν Sachau, Syr. Rechtsbücher II σ. 21¹¹, 27²³ καὶ 41 τὰς ὑπ' ἀριθ. XI, XIV καὶ XXI § 8 ἀποφάσεις τοῦ Mār Chenānischō (τέλη Ζ' αἰ.). Πρὸς καὶ § 82 τοῦ κώδικος τοῦ Mār Jesubarnun (αὐτόθι σ. 155).

8. Ἡ πλαστογραφία δημοσίων ἐγγράφων δέον νὰ ἀποδεικνύεται ἐν τῇ ἀντιπαράβολῃ αὐτοῦ πρὸς αὐθεντικὸν κείμενον ἢ νὰ προκύπτῃ ἐκ τῆς παρ' αὐτῷ ὑπάρξεως σημαντικῶν ἐνδείξεων (βλ. σχετικῶς τὰς ἀνωτ. § 16 σημ. 5 παρατιθεμέναις παραπομπὰς εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Σ' Οἰκ. Συνόδου καὶ τῆς συνόδου ΚΠ. ἐτ. 869/70). Ἐποσιώδη σφάλματα δὲν ἀρκοῦν διὰ τὴν ἀπόρριψιν τοῦ ἐγγράφου ὡς πλαστοῦ (πρὸς. σχετικὴν ἀπόφασιν κοσμικοῦ δικαστοῦ ἐν τῇ Παίρξ 44, 6, J.G.-R. IV σ. 239). Ἡ γνησιότης τῶν ἰδιωτικῶν ἐγγράφων ἀποδεικνύεται κατὰ τὴν ρύθμισιν τὴν εἰσχεθεῖσαν διὰ τῆς Nov. 73, 1-3 (= Βασ. 22, 4, 1), ὡς αὕτη συνεληρώθη διὰ Νεαφῶς τῆς αὐτοκρ. Εἰρήνης (J.G.-R. I σ. 47³⁷ - 48², Reg. 358), ἐν ᾗ δὲν ὀρίζεται ἐὰν αὕτη ἀφορᾷ εἰς μόνον τὰ κοσμικὰ δικαστήρια, διὰ τῆς μαρτυρίας τῶν ἐν αὐτοῖς ὑπογραψάντων μαρτύρων. Ἐὰν κατὰ τὸν χρόνον τῆς διεξαγωγῆς τῆς δίκης οὐδεὶς τούτων εὕρισκεται ἐν ζῳῇ, δὲν ἐρευνᾶται ἡ γνησιότης τοῦ ἐγγράφου. Μόνον διὰ τῶν διατάξεων τούτων δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ ἐν Actes de Saint-Nicolas de Donoso ἀρ. 3 στίχ. 29-37 σ. 48 (ἐτ. 1042) ἀπάντωσα ἐξέτασις μάρτυρος κατόπιν αἰτήσεως τῶν ἐναγόντων, καίτοι εἶχε περατωθῇ ἡ ἀποδεικτικὴ διαδικασία. Τῶν λοιπῶν ἀντιθέτως μαρτύρων ἡ ἐξέτασις δὲν συμπορεύεται, ὡς οὐχὶ ὀρθῶς ὑποστηρίζει ὁ ἐκδότης A. Guillaou (σ. 39), πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς Nov. 73, δοθέντος ὅτι ἡ κατάθεσις τούτων ἀνεφέρετο εἰς τὰ ὅρια τοῦ ἐπιδικίου ἀκινήτου καὶ οὐχὶ εἰς τὴν γνησιότητα τῶν προσκομισθέντων ἐγγράφων (βλ. ἀνωτ. § 9 σημ. 51).

9. Βλ. ἐν Mansi XI στ. 592 C τὴν κατὰ τὴν 14ην συνεδρίαν ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τῆς Σ' Οἰκ.

Τὰ πρὸς ἀπόδειξιν ὑποβαλλόμενα τῷ δικαστηρίῳ ἔγγραφα ἀναγιγνώσκονται ὑπὸ τινος τῶν ἀσκούντων χρέη γραμματέως ἐν αὐτῷ¹⁰. Κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν σημεῖον δέον νὰ διατυπῶνται καὶ αἱ ὡς πρὸς τὴν γνησιότητα αὐτῶν τυχόν ὑπάρχουσαι ἀντιρρήσεις¹¹. Τὸ δικαστήριον δύναται εἴτε νὰ διατάξῃ ἀμέσως ἀποδείξεις¹², εἴτε νὰ λάβῃ γνῶσιν τοῦ περιεχομένου τῶν προσβαλλομένων ἐγγράφων ἐπιφυλασσόμενον νὰ ὑπεισέλθῃ βραδύτερον εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς ἀμφισβητηθείσης γνησιότητος αὐτῶν¹³.

§ 18. Τὰ τεκμήρια

Ἡ προσφυγὴ εἰς τὴν διὰ τεκμηρίων ἀπόδειξιν κατὰ τὴν ἐκδίκασιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀδικημάτων¹ δὲν ἠγνοήθη ὑπὸ τῆς κανονικῆς νομοθεσίας. Ἡ χρῆσις αὐτῆς προβλέπεται τόσον ἐπὶ θεμάτων οὐσιαστικοῦ δικαίου, ὡς ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ καν. 15 τοῦ πατρ. Νικηφόρου ρυθμιζομένης περιπτώσεως², ὅσον καὶ ἐπὶ διαδικαστικῶν ζητημάτων, οἷον τὸ ὑπὸ τοῦ καν. 130 Καρχ. εἰσαγόμενον τεκμήριον³, ἀλλ' εἰς λίαν περιορισμένην κλίμακα. Παραλλήλως πρὸς τὰ ἀνωτέρω νόμιμα τεκμήρια ἀπαντοῦν ἐν ταῖς πηγαῖς καὶ τὰ διὰ δικαστικῶν ἀποφάσεων καθιερούμενα⁴.

Συνόδου ἀπόφασιν μετὰ τὴν διαπίστωσιν τῆς νοθεύσεως τῶν προσκομισθέντων ἐγγράφων: «ἀλλὰ ταῦτα εὐρηγότες πλαστῶς ἐντεθεῖναι, ὡς διαβολικῆς ἐνεργείας μετεσχηκότα ἐκ τῶν ταῦτα φαρμακείων, τὸ μὲν χαρτῶν φαρμακείων ἐπιτάριον ὀρίζομεν χωρῆναι κατὰ τοὺς τόπους, ἐν οἷς αἱ προσθήκαι γέγονασι. τὰ δὲ βιβλία καὶ αὐτὰ ὀβελισθῆναι ἐν οἷς ἐραδιουργήθησαν τόποις, καὶ χωρῆναι. τοὺς δὲ ταῦτα φαρμακείων ἀναθεματισμῶ ὑποβληθῆναι,...

10. Βλ. π.χ. τὰ πρακτικὰ τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου ἐν Mansi XI στ. 216 ἐπ. passim, ὡς καὶ τὰ τῆς Ζ' αὐτόθι XII στ. 1022 ἐπ.

11. Βλ. Mansi XI στ. 225 AB, 228 AB (ζ' Οἰκ. Σύνοδος 3ῃ συνεδρίᾳ).

12. Βλ. Mansi XI στ. 225 CD.

13. Βλ. Mansi XI στ. 228 BC.

1. Κατὰ τὴν ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν δικαιοδοτικῶν ὀργάνων ἐπίλυσιν ἰδιωτικῶν διαφορῶν θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο πιθανῶς τεκμήρια κατὰ τὴν ἀποδεικτικὴν διαδικασίαν, καθ' ὃ μέτρον ἐφηρμόζοντο καὶ ἕτεροι κανόνες τοῦ κοσμοῦ δικαίου. Ἐν ταῖς πηγαῖς ὁμοῦς δὲν μαρτυρεῖται τοῦτο ρητῶς.

2. «Ἐὰν φθαρῇ μονάστρια ὑπὸ βαρβάρων ἢ καὶ ἀτάκτων ἀνδρῶν, καὶ ἦν ὁ προτοῦ βίος αὐτῆς ἁμεμπτος, εἰς τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐπιτιμᾶται καὶ κοινωνεῖται· εἰ δὲ πᾶς ὁ βίος αὐτῆς μεμολυσμένος ἦν, τὸ τῆς μοιχείας ἐπιτίμιον ἐκπληρώσῃ» (ἐν Pitra, Hist. et Mon. II σ. 329· περὶ τῆς γνησιότητος τῶν κανόνων τούτων βλ. Grumel 406). Ἐκ τοῦ γεγονότος τοῦ μὴ ἁμεμπτοῦ προτέρου βίου τεκμαίρεται ἡ ὑπὸ τῆς φθαρείας μὴ ἀποδοκιμασία τῆς τοιαύτης πράξεως, τοῦθ' ὕπερ καθιστᾷ καὶ αὐτὴν συμμετόχον. Ὁ κανὼν οὗτος ἐπικρατεῖ τοῦ προγενεστέρου καν. 1 Γρηγορίου Νεοκαισαρείας, ὅστις εἰσάγει ἡπιωτέραν ρύθμισιν τοῦ θέματος.

3. Κατὰ τὸν κανὼνα τοῦτον, ἐὰν κατὰ τινος κληρικοῦ διατυπωθῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ προσώπου πλείονες κατηγορίαι καὶ ὁ κατηγορὸς ἀδυνατήσῃ νὰ ἀποδείξῃ τὴν πρῶτην ἐξ αὐτῶν, δὲν ἐρευνῶνται οὐδὲ αἱ λοιπαί, αἵτινες κατὰ τεκμήριον θεωροῦνται ἀναληθεῖς. Βλ. καὶ ἀνωτ. § 5 σημ. 46 καὶ 47.

4. Οὕτω διὰ τῆς ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ μοναχοῦ Νήφωνος ἐπὶ πατρ. Μιχαὴλ Β' Κουρ-

§ 19. Τὰ πρακτικά

Ὡς προκύπτει ἐκ τῶν διασωθέντων πρακτικῶν τῶν κατὰ τοὺς μέσους βυζαντινοὺς χρόνους συνελθουσῶν συνόδων¹, ταῦτα ἐτηροῦντο κατὰ τὸν αὐτὸν ὡς καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον τρόπον. Ἀρμόδια πρὸς τοῦτο ἐκκλησιαστικά ὄργανα ἦσαν κληρικοὶ φέροντες τὸ ἀξίωμα τοῦ νοταρίου², ἐπικουρούμενοι ἐνίοτε καὶ ἀπὸ «βασιλικούς» νοταρίους³. Οὗτοι συνέτασσον κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν συζητήσεων, καὶ κατ' αὐτὰ ἔτι τὰ στάδια τῆς διαδικασίας τὰ πραγματοποιούμενα ἐκτὸς τοῦ χώρου συνεδριάσεως τοῦ συνοδικοῦ δικαστηρίου⁴, τὰ «σχεδάρια»⁵, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων κατήρτιζον⁶ ἐν συνεχείᾳ τὰ «αὐθεν-

κούα τοῦ Ὁξείτου (Grumel 1013, ἔτ. 1143 Ὀκτ. 4) ἐκδοθείσης μὴ ὀριστικῆς ἀποφάσεως, ἀνεβλήθη ἡ λήψις ὀριστικῆς τοιαύτης ἐπὶ σικοῦ διενεργείας λεπτομερεστέρας ἐρεύνης τῶν κατὰ τοῦ εἰρημένου μοναχοῦ κατηγοριῶν, ὅστις ὤφειλε κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον νὰ ἐγκλεισθῇ ἐν τινι μονῇ διαβίων κατὰ τὸν διὰ τῆς αὐτῆς ἀποφάσεως ὀριζόμενον τρόπον. Ἡ παράβασις οἰουδήποτε τῶν ἀνωτέρω ὅρων διαβιώσεως συνεπήγετο τὴν ἀνευ ἐτέρου καταδίκην τοῦ κατηγορουμένου ἐπὶ αἰρέσει (Σύντ. τ. 5 σ. 89³⁰ - 90¹).

1. Βλ. τὰ πρακτικά τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου ἐν Mansi XI στ. 208 - 684, 737 - 907 (λατ.)· τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου αὐτόθι XII στ. 991 - 1154, XIII στ. 1 - 486, 497 - 758 (λατ.)· τῆς εἰκονομαχικῆς συνόδου τοῦ ἔτους 815 ἐν D. Serruys, Les actes du concile iconoclaste de l'an 815 ἐν École Française de Rome. Mélanges d'archéologie et d'histoire 23 (1903) 348-349· D. Ostrogorsky, Studien zur Geschichte des byzantinischen Bilderstreites (Historische Untersuchungen, 5), Breslau 1925, σ. 48 - 51· P. Alexander, The Iconoclastic Council of St. Sophia (815) and its Definition (Horos) ἐν Dumbarton Oaks Papers 7 (1953) 58 - 66· τῆς συνόδου ΚΠ. ἔτ. 869/70 ἐν Mansi XVI στ. 17 - 196 (λατ.), 309 - 409 καὶ τῆς συνόδου ΚΠ. ἔτ. 879/80 αὐτόθι XVII A στ. 373 - 524. Πρακτικά συνεδριάσεων τοῦ πατριαρχικοῦ συνοδικοῦ δικαστηρίου ἐξεδόθησαν ἐν Uspenskij, Δίκη σ. 30 - 66 (ἔτ. 1082)· Petit, Documents ἀρ. II σ. 479 - 489 (ἔτ. 1170)· Σακκελίωνας, Πατριμ. Βιβλ. σ. 316 - 328 (ἔτ. 1157)· Νικήτα Χωνιάτου, Θησαυρὸς τῆς ὁρθοδόξου πίστεως, 24 - 25 ἐν P.G. PM' στ. 177 B - 281 B (ἔτ. 1157, 1166).

2. Τούτων ἡ παρουσία ἀνεφέρετο ἐνίοτε ρητῶς ἐν τῷ πρακτικῷ. Βλ. τὸ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Χαλκηδόνος Λέοντος γενόμενον σημεῖωμα ἐν P.G. PKZ' στ. 973 D (Grumel 967, ἔτ. 1092). Βλ. τὰ ὀνόματα τῶν κατὰ τὰς συνόδους τῆς περιόδου ταύτης παραστάντων νοταρίων παρὰ Δ. Παλαγγιάνη, Βυζαντινοὶ σημειογράφοι καὶ Χριστιανισμός, Ἀθήναι 1940, σ. 44 ἐπ. ἀρ. 46 - 51.

3. Σχετικὰ παραδείγματα βλ. διὰ τὴν ζ' Οἰκ. Σύνοδον ἐν Mansi XII στ. 1002 D, 1055 A καὶ διὰ τὴν σύνοδον ΚΠ. ἔτ. 869/70 αὐτόθι XVI στ. 45 E 5, 79 E 7, 92 D 7 κ.ά.

4. Βλ. ἐν τῷ πρακτικῷ τῆς 15ης συνεδρίας τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου τὴν κατ' αἴτησιν τοῦ ἱερομονάχου Πολυχρονίου ἐν τῷ «μεσασλίῳ τοῦ δημοσίου λουτροῦ τοῦ οὕτως ἐπιλεγομένου Ζευξίππου» διεξαχθεῖσαν θεοδικίαν (Mansi XI στ. 609).

5. Βλ. τὸ κατωτ. σημ. 9 παρατιθέμενον χωρίον τοῦ Νικήτα Χωνιάτου, Θησαυρὸς τῆς ὁρθοδόξου πίστεως, 24 ἐν P.G. PM' στ. 153 D.

6. Βλ. σχετικῶς τὴν μαρτυρίαν τοῦ διακόνου καὶ χαρτοφύλακος Ἀγάθωνος ἀναφερομένην εἰς χρόνον, καθ' ὃν ἦτο εἰσέτι ἀναγνώστης καὶ νοτάριος, ἐν Mansi XII στ. 189 D: «ἄπαντας δὲ τῶν ἐν αὐτῇ» (sc. τῇ ζ' Συνόδῳ) «πεπραγμένων τοὺς τόμους ἐν καθαρῷ δι' ἐκκλησιαστικῶν γραμμάτων οἰκείᾳ ἔγραφᾳ χειρί».

τικά ειλίτάρια»⁷, ἅτινα ἐφυλάσσοντο ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ πατριαρχείου⁸. Ἀρμόδιος ὡς ἐκ τούτου διὰ τὴν ἑκδοσιν καὶ ἐπικύρωσιν τῶν ἀντιγράφων ἦτο ὁ χαρτοφύλαξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας⁹. Ἡ πιστότης τῶν ἐνίοτε εἰς πλείονα τοῦ ἐνὸς πρωτότυπα¹⁰ τηρηθέντων πρακτικῶν ἐξησφαλίζετο διὰ τῆς ἀναγνώσεως τούτων εἴτε εὐθὺς μετὰ τὴν καταγραφὴν τῶν¹¹, εἴτε ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπομένῃς συνεδρίας¹² ἢ διὰ τοῦ κατὰ τὴν προσυπογραφὴν τούτων διενεργουμένου ἐλέγχου. Ἀλλὰ καὶ μεταγενεστέρως ἢ ὑπόνοια νοθεύσεως τῶν ἡδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἐπισταμένην ἔρευναν τῆς γνησιότητος τοῦ κειμένου¹³.

Τὰ πρακτικά τῆς περιόδου ταύτης ἔχουν τὸ αὐτό, ὡς καὶ τὰ κατὰ τοὺς πρῶ-

7. Κατὰ τὴν 14ην συνεδρίαν τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου, ὑποβληθείσης ἐνστάσεως πλαστότητος τῶν προσκομισθέντων πρακτικῶν τῆς Ε' Οἰκ. Συνόδου, διατάχθη ἡ παραγωγή τοῦ «χαρτοφύλου ἀθηνταίου ειλίταρίου» τῆς ζ' πράξεως αὐτῆς (Mansi XI στ. 588 D).

8. Βλ. π.χ. Mansi XI στ. 216 A, 589 A - C (1η καὶ 14η συνεδρία ζ' Οἰκ. Συνόδου). Ἐν τούτοις ὁ αὐτοκρ. Ἰουστινιανὸς Β', φρονῶν ὅτι ἡ ἐν τῷ πατριαρχεῖῳ ἐναπόθεσις τῶν πρακτικῶν τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου περιέκλειε τὸν κίνδυνον παραποιήσεως τῶν, διέταξε τὴν ὑπὸ κρατικῶν ὑπαλλήλων φύλαξιν αὐτῶν. Βλ. τὴν ἀπὸ 17 Φεβρ. 687 ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν πάπαν Κόνωνα ἐν Mansi XI στ. 737 B (Reg. 254).

9. Βλ. τὰ ἐν τῷ ἐπὶ τῆς πατριαρχικῆς συνόδου ἐν ἔτει 1156 γεγονότι σημειώματι (Grumel 1038) γραφόμενα (Νικήτα Χωνιάτου, Θεσσαυρὸς τῆς ὁρθοδόξου πίστεως, 24 ἐν P.G. PM' στ. 153 D): «ταῦτα παρεβλήθησαν τῶν ἡμετέρων σχεδίων τῶν συνοδικῶν παρασημειώσεων, καὶ τῇ ὑπογραφῇ καὶ σφραγίδι βεβαιωθέντα Ἰωάννου θεοφιλεστάτου χαρτοφύλακος τοῦ Παντεχνού, ἐπεδόθη μὲν καὶ ἰνδικτικῶν τοῖς προγεγραμμένοις, ἔπειτα, ρχξδ' ἡ ὑπογραφὴ ὁ χαρτοφύλαξ Ἰωάννης ὁ Παντεχνός». Βλ. ὡσαύτως τὴν ἐν τέλει τοῦ ἐν Μ.Μ. τ. 4 σ. 317¹¹⁻¹⁵ δημοσιευμένου ἐγγράφου σημειώσιν (ἐτ. 1049), ὡς καὶ Βαλαμῶνος, Μελέτη χάριν τῶν δύο ὁφειλῶν ἐν Σύντ. τ. 4 σ. 536¹⁷⁻¹⁹. Ἐν τούτοις ἐν μητροπόλεσιν ἢ ἐπισκοπαῖς, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ὑπῆρχε χαρτοφύλαξ, τὰ ἐκδιδόμενα ἀντίγραφα ἐπεκυροῦντο ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Βλ. σχετικῶς ἐν Μ.Μ. τ. 6 σ. 99¹⁷⁻²¹ (ἐτ. 1118) ἐπικύρωσιν ὑπογραφομένην ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Κνωσσού.

10. Οὕτω κατὰ τὴν ἐν ΚΠ. σύνοδον ἐτ. 869/70 συνετάγησαν πέντε πρωτότυπα (Mansi XVI στ. 189 A 5, 409 A 5).

11. Βλ. τὴν ἐν τῷ πρακτικῷ τῆς τελευταίας συνεδρίας τῆς ἐν ΚΠ. τῷ 869/70 συνελευσίσεως συνόδου σημειώσιν: «ταύτας τὰς φωνὰς ἐκάστου ἀπεγράψαντο ταχυγράφοι, καὶ ἀνεγνώσθησαν εἰς ἐπήκοον πάντων» (Mansi XVI στ. 409 B' πρὸς καὶ στ. 189 D). Εὐθὺς ἅμα τῇ συντάξει τοῦ ἀνεγνώσθη καὶ τὸ τὰ πρακτικά τῆς ἐν ἔτει 1170 γενομένης δίκης τοῦ Κερκύρας Κωνσταντίνου περιέχον σημείωμα (Petit, Documents ἀρ. III σ. 489²²).

12. Οὕτω κατὰ τὰς 9ην, 10ην, 11ην, 12ην, 13ην, 14ην καὶ 17ην συνεδρίας τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου (Mansi XI στ. 381 D, 392 B, 460 E, 524 A, 553 C, 588 C καὶ 624 C ἀντιστοιχῶς). Τοιαύτη ἀνάγκη δὲν ἔλαβε χώραν κατὰ τὰς προηγουμένας συνεδρίας, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα διότι τὸ πρῶτον κατὰ τὴν 8ην συνεδρίαν ἐπραγματοποιήθησαν μακρὰ συζητήσεις, ἐφ' ὧν ἐνεφανίζετο ὁ κίνδυνος τῆς μὴ πιστῆς ἀποδόσεως τοῦ περιεχομένου τῶν.

13. Ὡς προκύπτει ἐκ τῆς μνημονευθείσης (ἀνωτ. σημ. 8) ἐπιστολῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' πρὸς τὸν πάπαν Κόνωνα, ὁ αὐτοκράτωρ, ἕνεκα τοῦ κινδύνου παραποιήσεως τῶν πρακτικῶν τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου, συνεκάλεσεν ἐν ἔτει 687 σύνοδον πρὸς διαπίστωσιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν: «et iussimus praefatas synodalem gestorum chartas in medium adduci, et coram supradictis omnibus lectionem eorum fieri: omnesque diligenter audientes signare ipsas fecimus» (Mansi XI στ. 738 A).

τους αϊώνες συνταγέντα, περιεχόμενον, ἤτοι ἀναγράφουν τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον τῆς συνεδριάσεως¹⁴, τὰ ὀνόματα τῶν μελῶν τῆς συνόδου¹⁵, τὰς ἐπ' αὐτῆς γενομένας προφορικὰς συζητήσεις, τὸ κείμενον τῶν προσαχθέντων καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συνεδριάσεως ἀναγνωσθέντων ἐγγράφων¹⁶, ὡς καὶ πράξεις τῶν μελῶν τῆς συνόδου ἢ ἐτέρων παραγόντων τῆς δίκης, ἐπιδρωσας ἐπὶ τὴν πρόοδον τῆς διαδικασίας¹⁷. Τέλος τὰ πρακτικὰ περιέχουν τὰς ψήφους τῶν μελῶν τῆς συνόδου, τὸ κείμενον τῶν ἀποφάσεων ταύτης καὶ τὰς σχετικὰς ὑπογραφάς. Αὗται ἐτίθεντο κατὰ τὴν τάξιν τοῦ προβαδίσματος¹⁸ τῶν μελῶν τῆς συνόδου

14. Βλ. π.χ. Mansi XI στ. 209 Α (1η συνεδρία ζ' Οἰκ. Συνόδου), XII στ. 991 Ε (1η συνεδρία ζ' Οἰκ. Συνόδου), XVI στ. 309 C (1η συνεδρία συνόδου ΚΠ. ἔτ. 869/70).

15. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ζ' Οἰκ. Σύνοδον καὶ τὴν σύνοδον ΚΠ. ἔτ. 869/70, πλήρης παράθεσις τῶν ὀνομάτων πάντων τῶν μετεχόντων τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου ἀπαντᾷ μόνον ἐν τῷ πρακτικῷ τῆς 1ης συνεδρίας (Mansi XII στ. 991 Ε - 999 Α), εἰς δὲ καὶ γίνεται παραπομπὴ κατὰ τὰς λοιπὰς συνεδρίας (αὐτόθι στ. 1051 D, 1114 C, XIII στ. 1 C, 157 C καὶ 204 C), ἐξαίρουμένων τῶν ὀνομάτων τῶν παπικῶν ἀπεσταλμένων, τῶν πατριαρχῶν ἢ τῶν ἀντιπροσώπων των καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ αὐτοκράτορος, τὰ ὅποια πάντοτε μνημονεύονται. Κατὰ τὴν 7ην συνεδρίαν γίνεται ἐκ νέου ἀναγραφὴ πάντων τῶν ὀνομάτων (αὐτόθι XIII στ. 365 Α - 373 Β), ἴσως διότι κατ' αὐτὴν ὑπεγράφη ὁ ὅρος τῆς συνόδου. Ρητὴν ἢ σιωπηρὰν παραπομπὴν εἰς τὸν ἐν τῷ πρακτικῷ τῆς 1ης συνεδρίας παρατιθέμενον πίνακα τῶν παρόντων ἔχουμεν καὶ κατὰ τὰς λοιπὰς συνεδρίας τῆς συνόδου ΚΠ. ἔτ. 879/80 (αὐτόθι XVII Α στ. 393 D, 449 CD, 476 Α, 493 Β καὶ 520 C) πλὴν τῆς 6ης, καθ' ἣν παρέστησαν καὶ οἱ αὐτοκράτορες (αὐτόθι στ. 512 C - 513 Β).

16. Τὰ ἐξ ἀφορμῆς συνόδου τινὸς συνταγέντα ἐγγράφα, ὡς αἱ πρὸς αὐτὴν ἀπευθυνόμεναι ἀναφοραὶ (π.χ. Mansi XI στ. 285 Β - 316 C), ἐκθέσεις πίστεως (π.χ. αὐτόθι στ. 349 D - 360 Α) ἢ ἐπιστολαὶ (π.χ. αὐτόθι XII στ. 1078 C - 1083 D), κατεχωρίζοντο αὐτοῦσια ἐν τῷ πρακτικῷ τῆς συνεδριάσεως, καθ' ἣν ταῦτα ἀνεγνώσθησαν (ἐπὶ ἐπανειλημμένων ἀναγνώσεων κατὰ διαφόρους συνεδρίας ἢ καταχώρισις ἐγένετο ἀπαξ μόνον [βλ. ἀνωτ. § 5 σημ. 22]), διότι τοιούτῳ ἔξοφελίζετο ἡ γνησιότης τοῦ περιεχομένου των. Ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν κρατεῖ ἐπὶ ἐτέρων ἐγγράφων, ὡς τὰ πρακτικὰ προηγουμένων συνόδων (βλ. π.χ. αὐτόθι XI στ. 216 BC, 220 DE κ.ά.). Ἐνίοτε ἡ καταχώρισις ἐγένετο κατόπιν ἐντολῆς περιεχομένης ἐν τῷ καταχωριζομένῳ ἐγγράφῳ. Βλ. τὸ ἐξ ἀφορμῆς τῆς δίκης τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ πρὸς τὸν πατριάρχην ἀπευθυνόμενον «βασυλικὸν σημείωμα» (Uspenski j, Δίκη σ. 61³⁻⁶, Reg. 1078, ἔτ. 1082).

17. Βλ. π.χ. Mansi XI στ. 325 C, 332 D (σφράγισις ἐγγράφων), 452 Α, 589 Β (δόσις ὅρου), 216 Α, 341 D (κινήσεις τῶν παρισταμένων).

18. Κατὰ τὸν καν. 86 Καρχ. τὴν τάξιν τοῦ προβαδίσματος καθόριζεν ὁ χρόνος τῆς χειροτονίας, διὰ τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ ὁποῦ ἐθεσπίσθη ὁ καν. 89 Καρχ. Διὰ τῆς καθιερώσεως ὁμοῦς τῆς τάξεως τῶν θρόνων καθιεργῆθαι ὡς πρὸς τοὺς ἐπισκόπους ἡ διάταξις τοῦ καν. 86 Καρχ. Βλ. καὶ τὸ εἰς τοῦτον σχόλιον τοῦ Βαλααμῶνος ἐν Σύντ. τ. 3 σ. 516. Χαρακτηριστικαὶ εἶναι ἐν προκειμένῳ αἱ ὑπὸ τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐπὶ Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ τῷ 1166 συνελθούσης συνόδου τεθεῖσαι τελευταῖαι ὑπογραφαὶ ἐν Νικήτῃ Χωνιάτου, Θησαυρὸς τῆς ὁρθοδόξου πίστεως, 25 ἐν P.G. PM' στ. 261 Α (Grumel 1059): «Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Νεοκαισαρείας Βασιλείος, ἀπαιτούμενος ἀπὸ τοῦ προσόντος δικαίου τῇ λαχούσῃ με ἀγιωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ ἄνωθεν τοῦ Μύρων ὑπογράψαι, διὰ τὸ συντελεσθῆναι καὶ ὑπογραφῆναι τὸν θεϊκὸν τοῦτον τόμον πρὸ τοῦ χειροτονηθῆναι με, ὅρισας ἐνταῦθα ὑπέγραψα». Καθ' ὁμοίον τρόπον ὑπέγραψε καὶ ὁ μητροπολίτης Ἰκονίου Ἰωάννης. Ρητὴν ἐπιφύλαξιν ἐν ὅφει τῶν ὡς πρὸς τὸ προβάδισμα ἀντιρρήσεων του περιέχει καὶ ἡ ἐν τῷ ἐν ἔτει 1157 τελειοθέντι συνοδικῷ τόμῳ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Σωτηρίχου τοῦ

ιδιοχειρώς¹⁹ ὑπ' αὐτῶν ἢ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν²⁰, σημειομένης ἐν ἐναντία περιπτώσει ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς αἰτίας, ἥτις ἤγαγεν εἰς τὴν χρῆσιν ἀλλοτρίας χειρός²¹. Τὸ φαινόμενον τῆς προσυπογραφῆς τῶν συνοδικῶν πρακτικῶν, ἐφ' ὅσον ἐν αὐτοῖς περιέχονται ἀποφάσεις τέμνουσαι δογματικὰ ζητήματα²², καὶ ὑπὸ ἐπισκόπων μὴ παραστάντων κατὰ τὴν συζητήσιν ἀπαντᾷ διὰ τοὺς αὐτοὺς ὡς καὶ ἐν τῇ προηγηθείσῃ χρονικῇ περιόδῳ λόγους²³ καὶ κατὰ τὴν νῦν ἐξεταζομένην²⁴. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἀντὶ τοῦ συνήθους φραστικοῦ τύπου «ὀρίσας

Παντευγένου (Grumel 1045) ὑπογραφή τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Ἰωάννου.: «Εἰ καὶ μετὰ τὸν μακαριώτατον ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας ὑπογράφω διὰ τὸ θεῖον καὶ ἀναγκαῖον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑποθέσεως, ἀλλ' οὐδὲν ἐκ τούτου τῷ θρόνῳ τῆς Κύπρου γενήσεται πρόκριμα ἐκ τῆς ἐμῆς ὑπογραφῆς, τὸν ἄνω τόπον, ὡς [ἐγὼ] λέγω, ἀπὸ διαφόρων δικαίων ἔχοντι. Διὸ στοιχῶν καὶ αὐτὸς τοῖς ἐν τῷ Τόμῳ ὀρίσθεῖσι φυλάττω καὶ ἐμμετῶ τὸ τοῦ θρόνου δίκαιον... Ὁ ἐν μοναχοῖς ἐλάχιστος καὶ ἐλέφ' Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Ἰωάννης» (Σακκελίω νος, Πατρ. Βιβλ. σ. 327²⁰⁻²⁵). Παρεμφερῶς διατετυπωμένην ἐπιφύλαξιν περιέχει καὶ ἡ ὑπὸ τὸ πρακτικὸν τῆς δίκης τοῦ Κερκύρας Κωνσταντίνου ὑπογραφή τοῦ αὐτοῦ ἀρχιεπισκόπου (Petit, Documents αρ. II σ. 487²⁵⁻²⁷, Grumel 1112, ἐτ. 1170). Δέον τέλος νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ τάξις τοῦ θρόνου λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν καὶ ἂν ἔτι ὁ ὑπογράφων εἶναι ὑποψήφιος (Mansi XIII στ. 393 C).

19. Μνεῖα τοῦ ιδιοχειροῦ γίνεται ἐν πάσαις ταῖς ὑπογραφαῖς τῆς συνόδου ΚΠ. ἐτ. 869/70 (Mansi XVI στ. 189 E - 196 A): «...omnia quae in sancta et universali synodo iudicata sunt et definita libenter suscipiens subscripsi manu propria». Ὁμοίως καὶ ἐν ταῖς ὑπογραφαῖς τῆς συνόδου ΚΠ. ἐτ. 879/80 (αὐτόθι XVII A στ. 508 D - 512 B).

20. Πρὸς δῆλωσιν τῆς σχέσεως ἀντιπροσωπείας γίνεται χρῆσις τῶν ὅρων «τὸν τόπον ἐπέχων» (π.χ. Mansi XI στ. 640 C - E, 641 A, 653 E), «τὸν τόπον ἀναπληρῶν» (π.χ. αὐτόθι στ. 644 C, 649 E, XIII στ. 133 B), «ἐκ προσώπου» (π.χ. αὐτόθι XIII στ. 133 - 156 passim) ἢ «τοποτηρητής» (π.χ. αὐτόθι XI στ. 640 D, XIII στ. 136 C). Οἱ ἀντιπρόσωποι ὑπέγραψαν ἐν τῇ κατὰ τὴν τάξιν τῆς πρωτοκαθεδρίας προσηκούσῃ εἰς τοὺς ἀντιπροσωπευομένους θέσει. Περιέργων ἐξαίρεσιν ἀπετέλεσε κατὰ τὴν ζ' Οἰκ. Σύνοδον ὁ Ἀθηνῶν Ἰωάννης, ἀπεσταλμένος τῆς ρωμαϊκῆς συνόδου, ὅστις ὑπέγραψε κεχωρισμένως ἀπὸ τῶν λοιπῶν legati εἰς τὴν 45ην τάξιν, ἐνῶ ἐκεῖνοι κατέλαβον διὰ τῶν ὑπογραφῶν τῶν τὰς 11ην - 15ην θέσεις (αὐτόθι XI στ. 641 AB, 644 E· πρβλ. καὶ στ. 669 BC, 672 E). Ἀνάλογον περίπτωσιν ἐκθέτει καὶ ὁ Βαλσαμὸν ἐν τῷ σχολίῳ τοῦ εἰς τὸν καν. 7 Πενθ. (Σύντ. τ. 2 σ. 323⁷⁻¹⁰).

21. Βλ. ἐκ τῶν ὑπογραφῶν τῆς ζ' Οἰκ. Συνόδου ἐν Mansi XI στ. 646 C: «definiens subscripsi per manus Georgii diaconi... pro infirmitate, qua detineor» στ. 653 DE: «ὀρίσας ὑπέγραψα διὰ Θεοδώρου τοῦ ἐμοῦ μητροπολίτου διὰ τὴν συνέχουσάν με τῶν ὁμμάτων στέρησιν». Ὁμοίως καὶ στ. 654 C.

22. Δοθέντος ὅτι ἡ κατηγορία, ἐφ' ἣ κατεδικάσθη ὁ Ἀλέξανδρος Νικαίας, δὲν φαίνεται νὰ ἦτο δογματικῆς φύσεως, τὸ παράπονόν του, ὅτι ἡ ἐναντίον του ἐκδοθεῖσα καταδικαστικὴ ἀπόφασις ὑπεγράφη καὶ παρ' ἐπισκόπων μὴ μετασχόντων τοῦ δικαστηρίου, παρίσταται δίκαιον (ἐπιστ. 1 στίχ. 74 - 76 καὶ 12 στίχ. 5 - 7, ἐκδ. Darrouzès, Épistoliers σ. 70 καὶ 88).

23. Βλ. Τρωϊανόν σ. 117 ἐπ.

24. Τοῦτο ἦτο οὐχὶ σπανίως τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπὶ τῶν ὑπογραφόντων ἀσκήσεως πιέσεως. Βλ. τὰς μαρτυρίας τοῦ Ζωναρᾶ XV 7, 14: III 274¹⁹ διὰ τὴν ἐν Ἱερείᾳ σύνοδον (ἐτ. 754) καὶ τῶν Νικ. Χων. 277¹⁵, Θεόδ. Σκουτ. 302³⁰ καὶ Ἐφραίμ 4761: 199 διὰ τὴν ἐν ΚΠ. σύνοδον τοῦ ἐτ. 1166.

υπέγραψα»²⁵, οὕτως ἐποιοῦντο χρῆσιν οἱ κατὰ τὴν λήψιν τῆς ἀποφάσεως παριστάμενοι ἐπίσκοποι, ἐχρησιμοποιεῖτο ὁ ὅρος «στοιχίσας υπέγραψα»²⁶.

25. Βλ. π.χ. Mansi XI στ. 640 C - 653 E (ζ' Οἶκ. Σύνοδος), XIII στ. 380 C - 397 C (Ζ' Οἶκ. Σύνοδος). Κατὰ τὴν σύνοδον ΚΠ. ἐτ. 869/70 τὸν ὅρον τοῦτον ἐχρησιμοποίησαν ὑπογράφοντες μόνον ὁ πατριάρχης ΚΠ. καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἀνατολικῶν πατριαρχῶν (αὐτόθι XVI στ. 190 A - C). Οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι υπέγραψαν κατὰ διάφορον φραστικῶς τρόπον (βλ. ἀνωτ. σημ. 19). Αἱ ὑπογραφαὶ τούτων ἐμφανίζουν ἀπόλυτον ὁμοιομορφίαν, ἥτις παρέχει ἀφορμὴν πρὸς διατύπωσιν τῆς ὑποθέσεως, ὅτι τὸ διὰ τὴν ὑπογραφήν τῶν αὐτοκρατόρων ρητῶς μαρτυρούμενον, ὅτι δηλαδὴ οὗτοι ἐσημείωσαν τὸ ὄνομά των καὶ ἐχάραξαν πρὸ αὐτοῦ σταυρόν, αἱ δὲ τὴν ὑπογραφήν συμπληροῦσαι φράσεις ἐγράφησαν ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τοῦ πρωτασηκρήτου Χριστοφόρου (αὐτόθι στ. 189 AB, 409 A), ἐγένετο πρὸς ἀποφυγὴν χρονοτριβῆς καὶ κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων ὑπογραφήν τῶν συνοδικῶν πρακτικῶν.

26. Ἡ διάκρισις καθίσταται ἀπολύτως ἐναργὴς ἐκ τῶν ὑπογραφῶν τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Νικηφόρου καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Κωνσταντίνου ἐν τῷ πρακτικῷ τῆς δίκης τοῦ Κερκύρας Κωνσταντίνου (ἐτ. 1170), ἐνθα γίνεται ἡ ἀκόλουθος διευκρίνισις: «...ἐπὶ μὲν τῷ γενομένῳ σημειώματι κατὰ τὴν λ' τοῦ ἱανουαρίου μηνὸς ὁρίσας, ἐπὶ δὲ τῷ γενομένῳ κατὰ τὴν κ' Φεβρουαρίου μηνὸς στοιχίσας υπέγραψα» (Petit, Documents ἀρ. II σ. 487¹⁹⁻²⁴, Grumel 1112). Ἀμφότεροι οἱ ἱεράρχαι οὗτοι παραστάντες καὶ ψηφίσαντες κατὰ τὴν πρώτην ἐκ τῶν δύο συνεδριάσεων, ἀποσύσασαν κατὰ τὴν δευτέραν (βλ. αὐτόθι σ. 479 - 480, 489). Βλ. ἐπίσης τὰς ἐν τῷ κατὰ τοῦ Σωτηρίχου τοῦ Παντευγένου ἐκδοθέντι τόμῳ (Grumel 1045, ἐτ. 1157) ὑπογραφὰς τῶν μητροπολιτῶν Νικαίας Λέοντος καὶ Πατρῶν Κωνσταντίνου: «εἰ καὶ μὴ παρήμην ἐπὶ τῇ συζητήσει τῆς παρούσης ὑποθέσεως, ἐφ' ἣ καὶ τὸ παρὸν Σημείωμα γέγονεν, ἀλλὰ στοιχῶν τοῖς δόξασιν υπέγραψα καὶ αὐτός» (Σακκελίωνος, Πατρ. Βιβλ. σ. 327³¹⁻³³, 328¹⁵⁻¹⁶). Βλ. ἐν τούτοις ἀνωτ. σημ. 18 τὰς ὑπογραφὰς τῶν μητροπολιτῶν Νεοκαισαρείας Βασίλειου καὶ Ἰκονίου Ἰωάννου, ἐξ ὧν προκύπτει ὅτι ἡ ὁρολογικὴ αὕτη διάκρισις δὲν ἐτηρεῖτο ἀνελλιπῶς ἐν τῇ πράξει.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ *

Acta Rossici monasterii	= Akty russkago na srjatom Afone monastyrja sv. velikomučenika i čelitelja Panteleimona, (ἐκδ. F. Ternovskij), Kiev 1873.
Actes de Chilandar	= L. Petit - B. Korablev, Actes de Chilandar (= Actes de l' Athos, V. Βυζαντινὰ Χρονικά, παράρτημα ΙΖ' τόμου ἀρ. 1), Sanktpeterburg 1911.
Actes de Kutlumis	= P. Lemerle, Actes de Kutlumis (= Archives de l' Athos, II), Paris 1946.
Actes de Lavra	= G. Rouillard - P. Collomp, Actes de Lavra (= Archives de l' Athos, I), t. I, Paris 1937.
Actes de Philothée	= W. Regel - E. Kurtz - B. Korablev, Actes de Philothée (= Actes de l' Athos, VI. Βυζαντινὰ Χρονικά, παράρτημα Κ' τόμου ἀρ. 1), Sanktpeterburg 1913.
Actes de Saint - Nicolas de Donnoso	= A. Guillou, Saint - Nicolas de Donnoso (1031 - 1060/1061) (= Corpus des actes grecs d' Italie du Sud et de Sicile. Recherches d' histoire et de géographie, 1), Città del Vaticano 1967.
Actes de Xéropotamou	= J. Bompaire, Actes de Xéropotamou (= Archives de l' Athos, III), Paris 1964.
Actes de Zographou	= W. Regel - E. Kurtz - B. Korablev, Actes de Zographou (= Actes de l' Athos, IV. Βυζαντινὰ Χρονικά, παράρτημα ΙΓ' τόμου ἀρ. 1), Sanktpeterburg 1907.
Actes du Pantocrator	= L. Petit, Actes du Pantocrator (= Actes de l' Athos II. Βυζαντινὰ Χρονικά, παράρτημα Ι'

---

* Τὰ νομοθετικά κείμενα παραπέμπονται κατὰ τὰς ἐν χρήσει κοινῶς παραδεδεγμέναις συντομογραφίας, τὰ μὲν εἰς τὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ χρόνον ἀναγόμενα εἰς τὰς ἐκδόσεις τοῦ Θεοδοσιανοῦ Κώδικος ὑπὸ Th. Mommsen - P. M. Meyer καὶ τοῦ Corpus Juris Civilis ὑπὸ P. Krüger - Th. Mommsen - R. Schöll - G. Kroll, τὰ δὲ εἰς τὴν περίοδον μετὰ τὸν ἐτὸν 565 καὶ 1204 ἀνήγοντα εἰς τὰς ἐν τῇ εἰσαγωγῇ (ἀνωτ. σ. 4 - 5) ἀναφερομένης ἐκδόσεις.

- τόμου ἀρ. 2), Sanktpeterburg 1903 (ἀνατύπ. Amsterdam 1964).
- Ἀκροπ. Χρον. = Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου Χρονικὴ Συγγραφή, ἔκδ. A. Heisenberg, Georgii Acropolitae opera, τ. I, Lipsiae 1903, σ. 3 - 189.
- Ἀλεξιάδ. = Ἀννης τῆς Κομνηνῆς Ἀλεξιάδ., ἔκδ. B. Leib, Anne Comnène Alexiade, τ. I - III, Paris 1937 ἐπ. (ἀνατύπ. 1967).
- Anal. Boll. = Analecta Bollandiana, Bruxelles 1882 ἐπ.
- ASS. = Acta Sanctorum, ἔκδ. Socii J. Bollandi, Antwerpen 1643 ἐπ. (ἀνατύπ. Bruxelles 1967 ἐπ.).
- Ἀτταλ. = Μυχαῖλ τοῦ Ἀτταλειάτου Ἱστορία, ἔκδ. I. Bekker, Bonnae 1853 (ἀνατύπ. Ἀθήναι 1931).
- Beck, Kirchengeschichte = H. - G. Beck ἐν Handbuch der Kirchengeschichte ἔκδ. ὑπὸ H. Jedin, τ. III: Die mittelalterliche Kirche. 1: Vom kirchlichen Frühmittelalter zur gregorianischen Reform, Freiburg 1966, σ. 31 - 64, 197 - 218, 462 - 484.
- Beck, Literatur = H. - G. Beck, Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich (= Hb. d. AW. XII. 2. 1), München 1959.
- Βίος Εὐθυμίου, ἔκδ. Karlin-Hayter = P. Karlin-Hayter, Vita S. Euthymii ἐν Byzantion 25 - 27 (1955 - 1957) 1 - 172.
- Βίος Νικηφόρου, ἔκδ. C. de Boor = Βίος Νικηφόρου ὑπὸ Ἰγνατίου διακόνου ἐν C. de Boor, Nicephori archiepiscopi Constantinopolitani opuscula historica, Lipsiae 1880, σ. 139 - 217.
- Βίος Συμεῶνος, ἔκδ. Hausherr = Βίος καὶ πολιτεία τοῦ... Συμεῶν τοῦ νέου θεολόγου ἐν I. Hausherr, Un grand mystique byzantin. Vie de Syméon le Nouveau Théologien (949 - 1022) par Nicéas Stéthatos (= Orientalia christiana, XII), Roma 1928.
- Byz. - neugr. Jbb. = Byzantinisch - neugriechische Jahrbücher, Berlin 1920 ἐπ., Ἀθήναι 1926 ἐπ.
- B.Z. = Byzantinische Zeitschrift, Leipzig 1892 ἐπ., München 1950 ἐπ.
- Χριστοφιλοπούλου, Σύγκλητος = Αἰκ. Χριστοφιλοπούλου, Ἡ σύγκλητος εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐν Ἐπετηρίδι τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 2 (1949) 5 - 151.

- Χριστοφιλοπούλου, Θέματα = 'Αν. Χριστοφιλοπούλου, Θέματα βυζαντινοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ἐνδιαφέροντα τὴν σύγχρονον πρακτικὴν, 'Αθήναι 1957.
- Darrouzès, *Ecclésiologie* = J. Darrouzès, Documents inédits d' ecclésiologie byzantine (= Archives de l' Orient Chrétien, 10), Paris 1966.
- Darrouzès, *Épistoliers* = J. Darrouzès, Épistoliers byzantins du Xe siècle (= Archives de l' Orient Chrétien, 6), Paris 1960.
- Dölger, *Aus den Schatzkammern* = F. Dölger, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges, München 1948.
- Dölger, *Der Beweis* = F. Dölger, Der Beweis im byzantinischen Gerichtsverfahren ἐν La preuve, 1ère partie: Antiquité (= Recueils de la Société Jean Bodin pour l' histoire comparative des institutions, XVI), Bruxelles 1964, σ. 595 - 612.
- E.E.B.Σ. = 'Επετηρίς 'Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, 'Αθήναι 1924 ἐπ.
- Εὐαγρίου, 'Εκκλ. Ιστ. = Εὐαγρίου 'Εκκλησιαστικὴ ἱστορία, ἔκδ. J. Bidez-L. Parmentier, The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia, London 1898.
- 'Εφραίμ = Ephraemii monachi imperatorum et patriarcharum recensio, ἔκδ. A. Mai, Bonnae 1840.
- Ficker, *Erlasse* = G. Ficker, Erlasse des Patriarchen von Konstantinopel Alexios Studites (= Festschrift der Universität Kiel zur Feier des Geburtsfestes S. Majestät des Kaisers und Königs Wilhelm II.), Kiel 1911.
- Γεδεώ, Νέα βιβλιοθήκη = M. Γεδεώ, Νέα βιβλιοθήκη ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, τ. Α' τεύχ. Α', ἐν Κωνσταντινουπόλει 1903.
- Γενέσ. = Γενεσίου Βασιλεῖτι, ἔκδ. C. Lachmann, Bonnae 1834.
- Grumel = V. Grumel, Les registres des actes du Patriarcat de Constantinople. I. Les actes des Patriarches, τεύχη I - III, Chalcedon 1932 - 1947.
- Heimbach, 'Ανέκδοτα = G. E. Heimbach, 'Ανέκδοτα τ. I - III, Lipsiae 1838 - 1843 (ἀνατύπ. Aalen 1969).
- J.G.R. = 'Ιω. καὶ Παν. Ζέπου, Jus Graecoromanum, τ. I - VIII, 'Αθήναι 1931 (ἀνατύπ. Aalen 1962).
- 'Ιωάννου 'Εφέσου, *Hist. eccl.* = E. W. Brooks, Iohannis Ephesini Historiae ecclesiasticae pars tertia, Louvain 1936 (ἀνατύπ. 1952).

- Joannou, C.C.O., C.S.P., C.P.G. = P. - P. Joannou, Discipline générale antique (= Pontificia Commissione per la redazione del codice di diritto canonico orientale. Fonti, fasc. IX), τ. I 1: Les canons des conciles oecuméniques (C.C.O.). τ. I 2: Les synodes particuliers (C.S.P.). τ. II: Les canons des Pères Grecs (C.P.G.), Roma 1962 - 1964.
- Joannou, Eustrate de Nicée = P. Joannou, Eustrate de Nicée. Trois pièces inédites de son procès (1117) ἐν Rev. Ét. Byz. 10 (1952) 24 - 34.
- Joannou, Le sort = P. Joannou, Le sort des évêques hérétiques réconciliés ἐν Byzantion 28 (1958) 1 - 30.
- Joannou, Nominalismus = P. Joannou, Der Nominalismus und die menschliche Psychologie Christi. Das Semeioma gegen Eustratios von Nikaia (1117) ἐν B.Z. 47 (1954) 369 - 378.
- Kaser, Zivilprozessrecht = M. Kaser, Das römische Zivilprozessrecht (= Hb. d. AW. X. 3. 4), München 1966.
- Κίνναμος = Ἰωάννου Κιννάμου Ἱστοριῶν βιβλία I', ἐκδ. A. Meineke, Bonnae 1836 (ἀνκτύπ. Ἀθήναι ἄ.ἔ.).
- Κορυέας, Ἀρέθας = Σ. Κορυέας, Ὁ Καισαρείας Ἀρέθας καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἐν Ἀθήναις 1913.
- Λάμπροϋ, Μιχ. Χωνιάτου τὰ σωζόμενα = Σ. Λάμπροϋ, Μιχαὴλ Ἀγομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σωζόμενα, τ. Α' - Β', ἐν Ἀθήναις 1879 - 1880 (ἀνκτύπ. Groningen 1968).
- Laurent, Réponses canoniques inédites = V. Laurent, Réponses canoniques inédites du Patriarcat byzantin ἐν Échos d' Orient 33 (1934) 298 - 315.
- Λέων δικάζ. = Λέοντος δικάζοντος Ἱστορίας βιβλία I', ἐκδ. C. B. Hase, Bonnae 1828.
- Mansi = J. D. Mansi, Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, τ. I - XXXI (ἕως 1439), Florentiae - Venetiis 1759 - 1798. Ἀνατύπωσις μετὰ συνεχίσσεως μέχρι 1902 ὑπὸ J. B. Martin-L. Petit, τ. I - LIII, Paris - Leipzig 1901 - 1927 (ἀνκτύπ. Graz 1960 - 1962).
- Meyer, Haupturkunden = Ph. Meyer, Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster, Leipzig 1894 (ἀνκτύπ. Amsterdam 1965).
- Μιχαὴλ Σύρου, Χρονικὸν = J. B. Chabot, Chronique de Michel le Sy-

- rien, patriarche jacobite d' Antioche (1166-1199), τ. I - IV, Paris 1899 - 1910 (ἀνατύπ. Bruxelles 1963).
- Μιχ. Γλωκ. = Μιχαήλ τοῦ Γλωκᾶ Βίβλος Χρονική, ἔκδ. I. Bekker, Bonnae 1836.
- Michel, Bischofsprozess = A. Michel, Ein Bischofsprozess bei Michael Kerullarios ἐν B.Z. 41 (1941) 447 - 452.
- Milasch = N. Milasch, Τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, μετ. Μ. Ἀποστολοπούλου, ἐν Ἀθήναις 1906.
- M.M. = Fr. Miklosich - J. Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana, τ. 1 - 6, Vindobonae 1860 - 1890 (ἀνατύπ. Ἀθήναι ἄ.ἔ. καὶ Aalen 1968).
- Νεαρχὶ Λέοντος Ζ', ἔκδ. Noailles - Dain = P. Noailles - A. Dain, Les nouvelles de Léon VI le sage, Paris 1944.
- Νικηφ. Βρυέν. = Νικηφόρου τοῦ Βρυεννίου Ἱστοριῶν βιβλία Δ', ἔκδ. A. Meineke, Bonnae 1836 (ἀνατύπ. Ἀθήναι ἄ.ἔ.).
- Νικηφ. Ἴστ. = Νικηφόρου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία σύντομος ἀπὸ τῆς Μαυρικίου βασιλείας, ἔκδ. C. de Boor, Nicephori... opuscula historica, Lipsiae 1880, σ. 3 - 77.
- Νικ. Καλλ. Ξανθ. = Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ Ξανθοπούλου Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ἐν P.G. PMZ' στ. 304 - 448.
- Νικ. Χων. = Τοῦ μεγάλου λογοθέτου καὶ ἐπὶ τῶν κρίσεων γενικοῦ καὶ ἐφόρου κυροῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου Χρονικὴ διήγησις, ἔκδ. I. Bekker, Bonnae 1835 (ἀνατύπ. Ἀθήναι ἄ.ἔ.).
- Oudot = I. Oudot, Patriarchatus Constantinopolitani acta selecta, I (= S. Congregazione per la Chiesa Orientale. Codificazione canonica orientale. Fonti, ser. II fasc. III), [Βατικανόν] 1941.
- Παναγιωτάκος = Π. Παναγιωτάκου, Σύστημα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰσχὺν αὐτοῦ, τ. Γ': Τὸ ποινικὸν δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας. τ. Δ': Τὸ δίκαιον τῶν μοναχῶν, ἐν Ἀθήναις 1962 - 1957.
- Πανδέκται Νίκωνος = C. de Clercq, Les textes juridiques dans les Pandectes de Nicon de la Montagne Noire (= S. Congregazione per la Chiesa Orientale. Codificazione canonica orientale. Fonti, ser. II fasc. XXX), Venezia 1942.

- Παπαδοπούλου - Κερამέως,
Βογομλικὰ = 'Α. Παπαδοπούλου - Κερამέως, Βογο-
μλικὰ ἐν Viz. Vrem. 2 (1895) 720 - 723.
- Παπαδοπούλου - Κερამέως,
Κερκυραϊκὰ = 'Α. Παπαδοπούλου - Κερამέως, Κερ-
κυραϊκὰ ἐν Viz. Vrem. 13 (1906) 334 - 351.
- Petit, Documents = L. Petit, Documents inédits sur le concile
de 1166 et ses derniers adversaires ἐν Viz. Vrem.
11 (1904) 465 - 493.
- P.G., P.L. = Patrologiae cursus completus, accurate J. P.
Migne, series graeca τ. Α' - ΡΞΑ', Lutetiae
Parisiorum 1857 - 1866, series latina τ. I - CCXXI,
1844 - 1864, (ἀνατύπ. Turnhout 1963 ἐπ.).
- Φωτίου ἐπιστολαί, ἔκδ. Βαλέττα = Φωτίου τοῦ σοφωτάτου καὶ ἀγιωτάτου πατριάρχου
ΚΠ. ἐπιστολαί, ἔκδ. 'Ιω. Βαλέττα, ἐν Λονδίνῳ
1864.
- Pitra, Hist. et Mon. = J. B. Pitra, Juris ecclesiastici Graecorum
historia et monumenta, τ. I - II, Romae
1864 - 1868.
- P. Ness. III = J. Kraemer, Excavations at Nessana, τ.
3: Non-literary papyri, Princeton 1958.
- Ψελλ. Scripta minora = Ed. Kurtz - Fr. Drexl, Michaelis Pselli,
Scripta minora, τ. I (= Orbis romanus, 5), Mi-
lano 1936.
- Ψσμ. Μάγ. = Σομεδὼν μαγίστρου καὶ λογοθέτου Χρονογραφία,
ἔκδ. I. Bekker, Bonnae 1838.
- Ράλλη, Ἑκκλ. ποιν. δίκ. = Κ. Ράλλη, Ποινικὸν δίκαιον τῆς ὁρθοδόξου ἀνα-
τολικῆς ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις 1907.
- Reg. = F. Dölger, Regesten der Kaiserurkunden des
oströmischen Reiches (= Corpus der griechischen
Urkunden des Mittelalters und der neueren
Zeit. Reihe A, Abt. I), τ. I - II, München - Ber-
lin 1924 - 1925.
- Rev. Ét. Byz. = Revue des Études Byzantines, Paris 1943 ἐπ.
- Sachau, Syr. Rechtsbücher = Ed. Sachau, Syrische Rechtsbücher, τ.
I - III, Berlin 1907 - 1914.
- Sakkélion, Documents inédits = J. Sakkélion, Documents inédits tirés de
la bibliothèque de Patmos. I. Décret d'Alexis
Comnène portant déposition de Léon, métro-
politain de Chalcédoine ἐν Bulletin de Corresp.
Hellénique 2 (1878) 102 - 128.
- Σακελίωνος, Πατρ. Βιβλ. = 'Ι. Σακελίωνος, Πατριαρχὴ βιβλιοθήκη ἥτοι

- ἀναγραφὴ τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς... μονῆς τοῦ...
Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τεθησαυρισμένων χειρογρά-
φων τευχῶν, Ἀθήνησιν 1890.
- Σάθ α, Μεσ. Βιβλ. = K. N. Σάθ α, Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη, τ. 1 - 7,
ἐν Βενετίᾳ 1872 - 1877 καὶ Παρισίους 1874 - 1894.
- Sav. - Zeitschr. = Zeitschrift der Savigny - Stiftung für Rechts-
geschichte, Weimar, Romanistische Abteilung
1880 ἐπ., Kanonistische Abteilung 1910 ἐπ.
- Scriptor inc. = Συγγραφή χρονογραφίου τὰ κατὰ Λέοντα υἱὸν Βάρ-
δα τοῦ Ἀρμενίου περιέχουσα, ἔκδ. I. Bekker,
Bonnae 1842.
- Σουλ. - Κεδρ. = Γεωργίου τοῦ Κεδρηνοῦ Σύνοψις Ἱστοριῶν (Ἰωάν-
νης Σκυλίτζης παρὰ Κεδρηνοῦ), ἔκδ. I. Bekker,
τ. I - II, Bonnae 1838 - 1839.
- Steinwenter, Ehescheidung = A. Steinwenter, Eine Ehescheidung aus
dem Jahre 689 ἐν Sav. - Zeitschr. Rom. Abt. 63
(1943) 415 - 430.
- Steinwenter, Rechtsgang = A. Steinwenter, Der antike kirchliche
Rechtsgang und seine Quellen ἐν Sav. - Zeitschr.
Kan. Abt. 23 (1934) 1 - 116.
- Stephanou, Jean Italos = P. É. Stephanou, Jean Italos philosophe
et humaniste (= Orientalia christiana analec-
ta, 134), Roma 1949.
- Σύντ. = Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων καὶ τῶν
ἀγίων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν
οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ
μέρος ἀγίων πατέρων, ἔκδ. Γ. Α. Παλλῆ - Μ.
Ποτλῆ, τ. 1 - 6, Ἀθήνησιν 1852 - 1859 (ἀνα-
τύπ. 1966).
- Θεόδ. Σκουτ. = Ἀωνόμου Σύνοψις Χρονικῆς, ἔκδ. Σάθ α, Μεσ.
Βιβλ. τ. 7, σ. 1 - 556 (ἀνατύπ. Ἀθῆναι ἄ.ἔ.).
- Θεοφ. = Θεοφάνους Χρονογραφία, ἔκδ. C. de Boor,
Theophanis Chronographia, τ. I, Lipsiae 1883
(ἀνατύπ. Hildesheim 1963).
- Θεοφ. Συνεχ. = Χρονογραφία συγγραφεῖσα ἐκ προστάγματος Κων-
σταντίνου τοῦ φιλοχρίστου καὶ πορφυρογεννήτου δε-
σπότης,.... ἀρχομένη ὅπου ἔληξε ὁ Θεοφάνης... ἔχουν
ἀπὸ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου, ἔκδ. I.
Bekker, Bonnae 1838,
- Τρωϊάνος = Σ. Τρωϊάνου, Ἡ ἐκκλησιαστικὴ δικονομία
μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, Ἀθῆναι 1964.
- Uspenski j, Δίκη = F. J. Uspenski j, Djeloproizvodstvo po

- obvinienu Joanna Itala v eresi ἐν Izvjestija
Russk. Archeol. Instituta v Konstantinopolje 2
(1897) 1 - 66.
- Viz. Vrem. = Vizantijskij Vremennik, Sanktpeterburg 1894 ἐπ.
- Voelli - Justelli, Bibliotheca = G. Voelli - H. Justelli, Bibliotheca juris
canonici veteris, τ. I - II, Lutetiae Parisiorum
1611.
- Yahya = I. Kratchkovsky - A. Vasiliev, His-
toire de Yahya - Ibn - Sa'id d' Antioche conti-
nuateur de Sa'id - Ibn - Bitriq (= Patrologia
orientalis, XVIII 5), Paris 1924.
- Zhishman = J. Zhishman, Die Synoden und die Epis-
kopal - Ämter in der morgenländischen Kirche,
Wien 1867.
- Ζωναρᾶς = Ἰωάννου τοῦ Ζωναρᾶ Χρονικόν, ἐκδ. Th. Büt-
ner - W o b s t, τ. III, Bonnae 1897.

ΠΙΝΑΞ ΠΗΓΩΝ*

Κανόνες Οικουμενικῶν Συνόδων					
Α' Οἰκ.	17	23 ⁶			58, 59, 60,
Β' Οἰκ.	6	10 ⁶ , 19, 21,	75		61, 63 ²³ ,
		34 ³⁸ , 36 ⁴⁹ , 92 ¹⁷	81		67 ⁴⁸ , 101 ¹¹
Δ' Οἰκ.	25	24 ⁸ , 67 ⁴⁷	83		91, 95 ³¹
Πενθ.	2	89			23 ⁶
	7	30 ¹⁴		Ἀγκύρ.	87 ¹
	26	87 ¹⁷		Νεοκκισ.	101 ¹
	44	87 ²⁰		Ἀντιοχ.	87 ¹⁵
	54	87 ¹⁶	11		10 ⁶
	62	87 ²⁰	12		10 ⁶
	64	87 ¹⁹	9	Σαρδ.	117
	73	87 ²⁰	5	Λαοδ.	28 ¹¹
	80	87 ¹⁵	8	Καρχ.	19, 91
	84	96 ³⁸	11		19, 70
	85	90	12		27 ¹ , 71 ²
	86	87 ²⁰	13		85 ⁴
	88	87 ¹⁵	15		10 ⁶ , 50 ¹¹⁷ , 73 ¹⁵
	93	87 ²⁰	19		19, 27 ¹ 33 ³⁹ ,
	94	109			34 ³⁶ , 37, 38,
Ζ' Οἰκ.	10	23 ⁶ , 67 ⁴⁶			35 ⁴⁰ , 45 ⁹³ ,
	13	24 ⁸ , 67 ¹⁶			52 ¹²³ , 58,
	16	23 ⁶			59, 65, 67,
	19	23 ⁶ , 67 ⁴⁶	20		68 ³⁸ , 91
Πρωτοδ.	13	24 ἐπ.	26		27 ¹ , 59, 65
	14	24 ἐπ.	30		95
	15	24 ἐπ.	50		96
	16	76 ⁹ , 77 ¹⁶ ,	59		26 ²³ , 28, 34 ³⁸
		87 ¹⁵	72		93 ¹⁹ , 94 ²⁹
			79		96 ³⁸
			86		27 ²
			87		119 ¹⁸
					33 ³¹ , 35 ⁴⁰ ,
					45 ⁹³ , 68 ⁴⁹
					119 ¹⁸
Κανόνες Ἀποστόλων					
καὶ τοπικῶν συνόδων					
Ἀποστ.	6	23 ⁶	89		
	31	23 ⁶ , 25	100		33 ³¹ , 34 ³⁴ , 45 ⁹³ ,
	61	26 ²³			47 ¹⁰⁴ , 105, 70 ⁵⁸
	74	52 ¹²³ , 54 ³	104		10 ⁶

* Διὰ τῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ στήλῃ τοῦ ἀνωτέρου πίνακος, ὡς καὶ τοῦ ἐπομένου, ἀριθμῶν νοεῖται διὰ μὲν τῆς βάζουσι ἡ σελίς, διὰ δὲ τοῦ ἐκθέτου — ὑσάνις ἀναγράφεται τοιοῦτος — ἡ ὑπὸ ταύτην σημείωσις, εἰς ἣν ἐκάστοτε παραπέμπεται.

Καρχ.	107	70, 71 ² , 73	Βασ.	7, 4, 5	82 ⁴⁴ , 106 ³
	120	28 ⁸ , 82 ⁴⁵ , 114 ¹		8, 1	55 ¹⁰
	121	23 ⁷		8, 1, 1	36 ⁴⁹
	123	23 ⁷		21, 1, 1 σχόλ. 4	94 ²⁸
	124	74 ¹		21, 1, 1 σχόλ. 7	94 ²⁸
	128	19, 91		21, 1, 3	92 ¹⁴ , 93 ²³ , 94 ²⁶ , 27
	129	19 έπ. 91, 92 ¹⁷ , 18		21, 1, 4	94 ²⁸
	130	21, 36, 75 ⁷ 116		21, 1, 6	93 ²²
	131	91 έπ.		21, 1, 7	94 ²⁸
	132	13 ²³ , 74 ¹		21, 1, 8	94 ²⁵
	133	74 ¹ , 85 ⁴		21, 1, 11 σχόλ.	90 ⁵
Μ. Βασιλείου	27	87 ¹⁷		21, 1, 12	94 ²⁶
	34	101 ¹		21, 1, 13	94 ²⁶
	61	13 ²⁰ , 101 ¹ , 104 ¹³		21, 1, 14	94 ²⁷ , 112 ⁴
	70	101 ¹		21, 1, 17	92 ¹⁴
	71	12, 13 ²⁰ , 101 ¹ , 104 ¹³		21, 1, 18	94 ²⁸
Γρηγ. Νεοκ.	1	87 ¹⁷ , 18, 116 ²		21, 1, 20	93 ²³ , 94 ²⁶
				21, 1, 22	94 ²⁴
				21, 1, 25	83 ⁵⁰ , 114 ²
				21, 1, 25 σχόλ. 4	84 ⁵¹ , 114 ²
				21, 1, 29	93 ²²
				21, 1, 32	94 ²⁵
				21, 1, 33 σχόλ. 6	110 ²²
				21, 2-3	20 ¹³
				21, 2, 3	20 ¹¹
				22, 4, 1	115 ⁸
				22, 5, 3-5	109 ¹⁴
				22, 5-6	108 ¹²
				22, 5, 5	109 ¹⁵
				22, 5, σχόλ. 4	109 ¹⁵
				28, 7, 7	26 ²⁰
				56, 7, 8	64 ²⁸
				60, 1, 10	21 ²¹ , 36 ⁴⁸
				60, 1, 34	9 ² , 32 ²⁶
				60, 1, 37	85 ⁵
				60, 6, 3	12 ¹⁵
				60, 6, 11 σχόλ. 4	12 ¹⁵
				60, 12, 48	12 ¹⁵
				60, 12, 50	12 ¹⁵
				60, 12, 63	12 ¹⁵
				60, 34	20 ¹⁵
				60, 34, 4	36 ⁴⁹
				60, 34, 6	9 ² , 32 ²⁶

Αυτοκρατορική νομοθεσία *

Βασ.	2, 1, 43	78 ¹⁹
	2, 5, 22	77 ¹³
	2, 6, 22	76 ¹²
	3, 1, 2	85 ⁵
	3, 1, 6	74 ¹⁷
	3, 1, 8	9 ⁴ , 26 ³³ , 27 ³ , 4, 5, 33 ³⁰ , 32, 34 ³⁴ , 70 ⁶⁰ , 85 ³
	3, 1, 11	35 ⁴¹
	3, 1, 18	74 ²
	3, 1, 21	50 ¹¹⁷ , 73 ¹⁵ , 74 ²
	3, 1, 26	33 ³⁰ , 34 ³⁴
	3, 1, 39	73 ¹³
	3, 1, 43	55 ¹⁰ , 62 ¹⁸
	3, 1, 44	62 ¹⁷
	3, 1, 45	85 ²
	6, 19, 7	55 ¹⁰
	6, 22, 6	73 ¹⁵
	7, 4, 2	35 ⁴¹ , 63 ²² 64 ³⁰ , 31

* Διατάξεις της αυτοκρατορικής νομοθεσίας αναγόμεναι εις τὸν πρὸ τοῦ ἔτους 565 χρόνον ἐπαναλαμβάνόμεναι ὑπὸ τῶν Βασιλικῶν δὲν περιελήφθησαν ἐν τῷ παρόντι πινάκῳ. Νομοθετικὰς πράξεις τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων βλ. καὶ κατωτ. εις τὸν διὰ τὰ ἔγγραφα οἰκείου τόπον.

Βασ.	60,34,11	20 ¹⁶
	60,50,1	103 ¹¹
	60,66,1-2	9 ² , 32 ²⁶
Ἐκλογὴ	8,1	90 ⁵
	14,2	94 ²⁵
	14,7	93 ²³
	17,51	85 ⁴ , 5
Ἐπαναγωγὴ	8,3	26 ²³
	8,5	9 ⁴ , 27 ³ , 5, 33 ³⁰ , 32, 34 ³⁴ , 85 ³
	9,5	50 ¹¹⁷ , 73 ¹⁵ 74 ²
	9,12	99 ¹⁷
	12,2	93 ²³
	12,6	94 ²⁵
	12,7	94 ²⁷
	12,9	93 ²²
	12,12	94 ²⁴
	12,13	94 ²⁴
	12,17	94 ²⁶
	12,18	92 ¹⁴
	40,18	85 ⁵
	40,48	26 ²⁰
Νεαρά Ἡρακλ., Reg. 199		101 ¹
Νεαρά Εἰρήνης Reg. 358		90 ⁵ , 99 ¹⁷ , 109 ¹⁷ , 21, 115 ⁸
Νεαρά 48 Λέοντος Ζ', Reg. 523		92 ¹⁴
Νεαρά 49 Λέοντος Ζ', Reg. 523		92 ¹²
Νεαρά 97 Λέοντος Ζ', Reg. 523		108 ¹²
Νεαρά 108 Λέοντος Ζ', Reg. 523		63 ²²
Νεαρά Κωνσταντί- νου Η' (Ζ'), Reg. 676		13 ²²
Νεαρά Βασιλείου Β', Reg. 783		84 ⁵⁰ , 114 ²
Νεαρά Κωνσταντί- νου ΙΒ' (Γ') Δούκα, Reg. 961		30 ¹⁴
Νεαρά Ἀλεξίου Α', Reg. 1076		9 ³ , 12 ¹⁴ , 14 ²⁶ , 19 ⁴
Νεαρά Ἀλεξίου Α', Reg. 1082		109 ¹⁹
Νεαρά Ἀλεξίου Α', Reg. 1177		88 ²³
Νεαρά Ἀλεξίου Α', Reg. 1236		11 ¹⁰

Νεαρά Ἀλεξίου Α', Reg. 1280		108 ¹²
Νεαρά Μανουήλ Α', Reg. 1465	63 ²² , 23, 64 ³⁰ , 70	
Νεαρά Μανουήλ Α', Reg. 1467	13 ²¹ , 104 ¹⁷ , 114 ⁵	
Νεαρά Ἰσακίου Β' Ἀγγέλου, Reg. 1573		24 ⁸
Πρόχ. Νόμος	27,8	93 ²³
	27,15	93 ²³
	27,20	94 ²⁴
	27,24	94 ²⁶ , 27
	27,25	93 ²²
	27,27	94 ²⁵
	27,29	94 ²⁴
	28,3	9 ⁴ , 26 ²³ , 27 ³ , 5, 33 ³² , 85 ³
	28,4	33 ³⁰ , 34 ³⁴
	39,15	85 ⁵

Ἰδιωτικά νομικά ἔργα

Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ βιβλ. Β'		91
Ἀριστηνὸς σχόλ. εἰς		
καν. 9 Α' Οἰκ.		74 ¹
4 Ζ' Οἰκ.		50 ¹¹⁷
20 Ἀποστ.		35 ⁴¹
8 Κερχ.		19 ⁶
15 Κερχ.		50 ¹¹⁷
59 Κερχ.		94 ²⁹
79 Κερχ.		27 ²
87 Κερχ.		33 ³¹
100 Κερχ.	47 ¹⁰⁵ , 50 ¹¹⁶	
107 Κερχ.		71 ²
Ἀτταλειάτου, Ποί- ημα Νομικόν 3,6		74 ²
Βαλσαμῶνος, Μελέτη χάριν τῶν δύο ὁφεικίων	60 ⁷ , 63 ²³ , 64 ²⁸ , 68 ⁴⁸ , 118 ⁹	
Βαλσαμῶνος σχόλ. εἰς		
καν. 9 Α' Οἰκ.		74 ¹
17 Α' Οἰκ.		23 ⁶
6 Β' Οἰκ.	21 ¹⁸ , 19	
25 Δ' Οἰκ.	24 ⁸ , 67 ⁴⁷	
7 Πενθ.	30 ¹⁴ , 120 ²⁰	
26 Πενθ.	87 ¹⁷	
44 Πενθ.	87 ²⁰	
54 Πενθ.	87 ¹⁶	
61 Πενθ.	111 ⁴ , 5	
62 Πενθ.	87 ²⁰	

Βαλσ. σχόλ. εἰς καν.	73 Πενθ.	87 ²⁰
	84 Πενθ.	96 ³⁸
	85 Πενθ.	88 ²³ , 90 ⁵
	86 Πενθ.	87 ²⁰
	94 Πενθ.	109 ^{14, 15}
	4 Ζ' Οἰκ.	50 ¹¹⁷
	10 Ζ' Οἰκ.	23 ⁶ , 67 ⁴⁷
	19 Ζ' Οἰκ.	23 ⁶ , 67 ⁴⁷
	15 Πρωτοδ.	25 ^{14, 16}
	6 'Αποστ.	23 ⁶ , 24 ¹⁰
	17 'Αποστ.	74 ¹
	20 'Αποστ.	35 ⁴¹
	31 'Αποστ.	23 ⁶
	46 'Αποστ.	107 ⁶
	51 'Αποστ.	107 ⁶
	74 'Αποστ.	54 ⁴ , 62 ¹³ , 63 ²³ , 64 ^{28, 29} , 65 ³⁴ , 68 ⁵¹
	75 'Αποστ.	90 ^{4, 6} , 100 ¹⁸
	81 'Αποστ.	23 ⁶
	83 'Αποστ.	23 ⁶
	9 Νεοκλυσ.	74 ¹ , 89 ² , 90 ⁷ , 100 ¹⁸
	3 'Αντιοχ.	87 ¹⁵
	9 Σαρδ.	11 ⁷
	5 Λαοδ.	28 ¹⁰
	8 Κερχ.	19 ⁶
	11 Κερχ.	19 ⁸ , 25 ¹⁷
	15 Κερχ.	40 ⁷² , 50 ¹¹⁷ , 82 ¹⁴ , 106 ³
	16 Κερχ.	51 ¹²² , 55 ¹²
	19 Κερχ.	19 ⁹ , 34 ³⁷ , 36 ⁴ , 63 ^{21, 23} , 64 ^{28, 32} , 70 ⁵⁹
	30 Κερχ.	96 ²
	50 Κερχ.	9 ⁴ , 28 ¹¹ , 37 ⁵⁰
	54 Κερχ.	24 ¹⁰
	59 Κερχ.	93 ¹⁹
	79 Κερχ.	27 ² , 28 ⁶
	86 Κερχ.	119 ¹⁸
	87 Κερχ.	33 ³¹
	107 Κερχ.	70 ^{1, 2}
	120 Κερχ.	28 ⁸
	122 Κερχ.	94 ³⁰
	129 Κερχ.	20 ^{11, 12, 16}
	130 Κερχ.	9 ² , 21 ²¹ , 32 ^{25, 27} , 36 ^{47, 48} , 85 ⁸
	131 Κερχ.	91 ¹¹ , 92 ¹⁸ , 93 ^{20, 21}

13 Βασιλ.	11 ¹⁰ , 105 ¹⁹
27 Βασιλ.	87 ¹⁷
55 Βασιλ.	12 ¹⁷
71 Βασ.	12 ^{15, 16} , 13 ^{20, 24}
74 Βασιλ.	11 ¹⁰
82 Βασιλ.	109 ^{16, 19, 20}
2 Γρηγ. Νεοκ.	74 ¹
Νομοκ. Α' 3	78 ¹⁹
Α' 8	70 ⁵⁹ , 60
Η' 13	52 ¹²²
Θ' 1	99 ¹⁸
Θ' 9	74 ²
Θ' 27	99 ¹⁸
Θ' 36	16 ⁴
Βλάσταρη, Σύν- ταγμα Μ 1	111 ⁵
Coll. XXV Capi- tulum	18 74 ¹⁶ 22,3 27 ^{3, 5} , 85 ³ 22,5 74 ²
Coll. LXXXVII Capitulum	31 27 ^{3, 5} , 85 ³ 65 55 ¹⁰ , 62 ¹⁸ 66 55 ¹⁰ 67 - 70 62 ¹⁷
Collectio tripartita III 1,2	27 ³ , 55 ¹⁰ , 67 ¹⁷ , 74 ²
Darrouzès, Fragments d'un commentaire canonique anonyme	110 ²²
Ecloga priv. aucta 15,3	94 ²⁵
15,11	93 ²³
17,46	85 ⁵
Epanagoge aucta 6,5	9 ⁴ , 26 ²³ , 27 ^{3, 5} , 33 ^{30, 32} , 34 ³⁴ , 85 ³ 50 ¹¹⁷ , 74 ²
7,3	93 ²³
10,2	94 ²⁵
10,6	94 ²⁷
10,8	93 ²²
10,10	94 ²⁴
10,13	94 ²⁶
10,14	92 ¹⁴
10,19	99 ¹⁷
10,20	85 ⁵
10,47	16 ²³ , 27 ⁵
52,12	27 ³ , 33 ³⁰ , 34 ³⁴
'Επιτομή νόμων 8,23	94 ²⁴
8,24	93 ²³
12,23	
13,16	

Ἐπιτομή νόμων	13,22	94 ²⁶ , 27
	13,25	94 ²⁵
	43,7	85 ⁵
Ζάκων Σούντι Λιούντεμ,		
ἄρθρ. 7α		89 ³ , 91 ⁹
Ζωναρά σγόλ. εἰς καν. 4 Ζ' Οἰκ.		50 ¹¹⁷
1 Ἀποστ.	94, 28 ¹⁰ , 11	
20 Ἀποστ.		35 ⁴¹
75 Ἀποστ.		90 ⁷
9 Νεοκισ.		74 ¹
5 Λαοδ.	94, 28 ¹⁰ , 11	
8 Καρχ.		19 ⁶
13 Καρχ.		85 ⁴
15 Καρχ.		50 ¹¹⁷
19 Καρχ.	19 ⁶ , 34 ³⁵ , 36	
79 Καρχ.		27 ²
87 Καρχ.		33 ³¹
107 Καρχ.		71 ²
120 Καρχ.		28 ⁸
129 Καρχ.	20 ¹² , 21 ¹⁷	
131 Καρχ.		92 ¹⁸
Ἰωάννου Κίτρους		
ἀπόκρισις		78 ¹⁹
Νικήτα Ἡρακλείας		
(ἐκδ. Pavlov) ἀπόκρ.	5	20 ¹⁶ , 108 ¹⁰
	8	74 ¹
	10	13 ¹⁸
	13	14 ²⁷ , 70 ⁵⁷ , 104 ¹⁵ , 16
Νικήτα Ἡρακλείας		
(ἐν P.G. ΠΙΘ')		
ἀπόκρισις		100 ¹⁸
Νικήτα Θεσσαλονίκης		
(ἐκδ. Pavlov) ἀπόκρ.	6	74 ¹
Νικήτα Θεσσαλονίκης		
(ἐν P.G. ΠΙΘ')		
ἀπόκρισις		9 ¹ , 23 ⁶
Νικήτα Θεσσαλονίκης		
(ἐν Σύντ. τ. 5) ἀπόκρ.	1	74 ¹ , 105 ¹⁸
Νικηφόρου πατρ. καν.	10	13 ²⁰ , 104 ¹³
	12	13 ¹⁸
	15	87 ¹⁸ , 116
	51	25 ¹⁸
	223	74 ¹ , 75 ⁸ , 95 ³³
Νομοκάνων ΙΔ' τίτλ. Α'	3	78 ¹⁹
Θ' 1		27 ³ , 4, 5, 33 ³⁰ , 55 ¹⁰ , 62 ¹⁷ , 18, 73 ¹³ , 74 ¹⁶
Θ' 3		21 ²¹ , 36 ⁴⁶
Θ' 9		74 ²
Νομοκάνων Ν' τίτλ. Η'		74 ²

Ιζ'	9 ² , 27 ³ , 5, 32 ²⁶ , 85 ³	
Πανδ. Νίκωνος κερ.	56	50 ¹¹⁷
Παχωμίου καν.	168	51 ¹¹⁸
	170	51 ¹¹⁸
Πεῖρα	30,17	84 ⁵¹ , 114 ²
	30,75	92 ¹²
	44,6	115 ⁸
	49,34	16 ⁵
	68 - 69	108 ¹²
	69,2	108 ¹²
Sachau, Syr. Rechts- bücher II		
Chenānischō ἀπόκρ. IV	82 ⁴¹ , 84 ⁵¹ , 91 ⁸ ,	
		97 ⁴ , 114 ²
	V	54 ⁵ , 88 ²³
	VII	54 ⁵ , 57 ²⁶
	VIII	54 ⁵ , 57 ²⁶
	IX	56 ¹⁷
	XI	115 ⁷
	XIV	54 ⁵ , 57 ²⁶ , 115 ⁷
	XXI	84 ⁵¹ , 108 ¹¹ , 114 ² , 115 ⁷
	XXII	108 ¹¹
	XXIII	95 ³¹
	XXIV	54 ⁵ , 57 ²⁶ , 108 ¹¹
	XXV	54 ⁵ , 57 ²⁶
Τιμοθέου κώδιξ	§ 10	85 ⁴ , 95 ³¹
	§ 14	95 ³¹
	§ 76	91 ⁸
	§ 80	108 ¹¹
Jesubarnun κώδιξ	§ 77	95 ³¹
	§ 82	84 ⁵¹ , 108 ¹¹ , 114 ² , 115 ⁷
	§ 83	101 ⁴ , 108 ¹¹
	§ 87	101 ⁴ , 108 ¹¹
	§§ 107 - 109	85 ⁴
Synopsis minor	M 16	92 ¹⁴
Τυπικὸν Γρηγορίου		
Πακουριάνου, κερ.	7	74 ¹
Τυπικὸν Κεχαριτω- μένης, κερ.	10	78 ²¹ , 96 ³⁸
Χωματιανοῦ ἀπόκρ.	87	111 ⁵
	127	111 ⁵
Πάπυροι		
P. Ness. III	57	93 ¹⁹ , 108 ¹³
P. Pesynthius	11	105 ²
	15	82 ⁴¹ , 97 ⁴ , 98 ⁸

Πρακτικά συνόδων καὶ λοιπὰ ἔγγραφα

Acta Rossici monasterii ἀρ.

3 56¹⁵, 18, 19, 57²³,
113⁷, 8
4 53², 56^{18, 19}, 57²³,
105², 109¹⁸, 113^{6, 7, 8}
5 84⁵¹, 114²

Actes de Chilandar

ἀρ. 1 58²⁷

Actes de Kutlumas

ἀρ. 1 113^{7, 8}

Actes de Lavra ἀρ.

7 76¹¹
15 113^{7, 8}, 115⁷
19 113^{7, 8}
21 113^{7, 8}
22 113^{7, 8}, 115⁷
25 113^{7, 8}, 115⁷
47 76¹¹

Actes de Philothée

ἀρ. 1 56¹⁶, 57²⁵,
81^{35, 36}, 113^{7, 8}, 115⁷

Actes de Saint -

Nicolas de

Donnoso ἀρ.

3 82⁴¹, 84⁵¹, 97^{1, 7},
98¹⁰, 100²¹, 108¹²,
114², 115⁸

Actes de Xéropo-

tamou ἀρ.

3 54⁴, 56^{14, 16}, 62¹⁴,
63²⁵, 64²⁶, 65³⁵,
66⁴⁰, 81³⁹, 95³⁴,
102⁶, 113^{7, 8}
5 56^{14, 16}, 81³⁹,
88²⁵, 113^{7, 8}
6 56^{14, 16, 18}, 79²⁸,
80²⁹, 81³⁹, 97⁷,
113^{7, 8}, 115⁷
7 53², 56¹⁸, 79²⁸,
80³⁵, 84⁵¹,
86^{13, 14}, 114²

Actes de Zogra-

phou ἀρ.

3 56²⁰, 57²³, 82⁴⁰,
113^{7, 8}
4 56¹⁶, 20, 80³⁰,
81³⁶, 82⁴⁰, 84⁵¹,
97⁷, 113^{7, 8}, 114²
5 77¹⁴

Actes du Panto-

crator ἀρ.

1 53², 83⁴⁷,
113^{6, 7, 8}, 115⁷

Cod. Marc. 524 50¹¹⁶, 85⁶

Cod. Mosquensis

synod. bibl. Vlad. 441 34³⁸, 38⁵⁷,
39⁶⁰, 114⁶

Cod. Sinaiticus 482

(1117) f. 299r-v 35⁴³, 37⁵³, 38⁵⁸,
47^{102, 103}, 48¹⁰⁷,
105¹⁹, 115⁶

Cod. Vat. gr. 867

97⁵

Cod. Vat. Reg. 57

f. 412r 17⁵

Dölger, Aus den

Schatzkammern ἀρ. 36 76¹¹104 53², 57²⁴, 25,58²⁸, 81³⁷, 86¹³,88²⁴, 113^{7, 8}109 97⁵, 99¹⁵, 17

Ficker, Erlasse

σ. 11 (Grumel 839) 11¹², 60⁸, 69⁵²12 (Grumel 839) 46⁹⁹39 (Grumel 846) 91⁸

Γούδας ἐν Ε.Ε.Β.Σ.

3 (1926) 114 ἐπ., ἀρ. 1 54², 56^{17, 18},
57²⁴, 82⁴³

Holtzmann ἐν B.Z. 28

(1928) 62 (Grumel 953) 51¹²⁰, 65³⁶

Joannou, Eustrate

de Nicée σ. 28 44⁹⁰, 47¹⁰³

Joannou, Nominalis-

mus σ. 374 (Reg. 1273) 12¹⁷378 (Reg. 1273) 40⁶⁵, 44⁹⁰

Laurent, Réponses

canoniques inédites ἀρ. I (Grumel 823)

31²¹, 38⁵⁸,77¹⁵, 103¹⁰44⁹¹208 ἐπ. 43⁸³208-684 117¹209 119¹⁴213 78²²216 43⁸⁵, 79²⁵, 114⁴,118⁸, 119¹⁶, 17216 ἐπ. 116¹⁰217 44⁹¹220 119¹⁶221 44⁹¹225 75⁵, 112⁵, 114³,116^{11, 12}228 30¹⁵, 32²³, 43⁸⁶,79²⁵, 81³⁶, 116^{11, 13}

Mansi τ. XI	στ. 229	44 ⁹¹	609	29 ¹² , 46 ¹⁰⁰ , 81 ³⁹ ,
	232	42 ⁸¹		117 ⁴
	285-316	119 ¹⁶	612	44 ⁹¹
	314	119 ¹⁷	616-620	121 ⁷
	316	44 ⁹¹	620	46 ¹⁰⁰
	321	44 ⁹¹	621	44 ⁹¹
	325	43 ⁸⁵ , 83 ⁴⁸ , 119 ¹⁷	624	44 ⁹¹ , 118 ¹²
	328	44 ⁹¹	640	120 ²⁰
	332	44 ⁹¹ , 77 ¹⁸ , 83 ⁴⁸ ,	640-653	121 ²⁵
		112 ⁵ , 114 ³ ,	641	120 ²⁰
		115 ⁸ , 119 ¹⁷	644	120 ²⁰
	336	112 ⁵ , 114 ³ , 115 ⁸	646	120 ²¹
	345	107 ⁸	649	120 ²⁰
	348	77 ¹⁸ , 112 ⁵ , 114 ³	653	120 ²⁰ , 21
	349-360	119 ¹⁶	654	120 ²¹
	360	46 ¹⁰⁰ , 112 ⁵ , 114 ³ ,	669	120 ²⁰
		115 ⁸	672	120 ²⁰
	377	44 ⁹¹	737	118 ⁸
	381	118 ¹²	737-907	117 ¹
	388	44 ⁹¹	738	118 ¹³
	392	118 ¹²	τ. XII στ. 91	43 ⁸³
	449	107 ⁸	189	117 ⁶
	452	107 ⁸ , 109 ¹⁹ , 119 ¹⁷	991	44 ⁹¹ , 119 ¹⁴
	456	44 ⁹¹	991-999	119 ¹⁵
	460	118 ¹²	991-1154	117 ¹
	517	44 ⁹¹	999	43 ⁸⁵ , 60 ⁵
	524	118 ¹²	1002	11 ¹² , 35 ⁴³ , 37 ⁵⁶ ,
	544	77 ¹⁸ , 78 ²¹ , 81 ³⁸ , 49,		43 ⁸⁵ , 60 ⁵ , 117 ³
		97 ³ , 6	1007	32 ²³
	545	98 ⁹ , 112 ⁵ , 114 ³ , 115 ⁸	1007-1011	38 ⁵⁷
	548	78 ²¹	1011	32 ²³
	549	44 ⁹¹	1014	32 ²³
	553	118 ¹²	1014-1015	38 ⁵⁷
	573	13 ²⁵	1015	35 ⁴³ , 39 ⁶⁵
	576	106 ⁵	1018-1050	42 ⁷⁸
	577	98 ¹³ , 99 ¹⁷ , 100 ²¹ ,	1019	43 ⁸⁴ , 85
		108 ¹³ , 109 ¹⁷	1022	43 ⁸² , 85
	581	106 ⁵	1022	43 ⁸⁵
	584	44 ⁹¹	1023	43 ⁸⁵
	588	118 ⁷ , 12	1027	43 ⁸⁵
	589	98 ¹³ , 99 ¹⁷ , 100 ²¹ ,	1034	43 ⁸⁵
		118 ⁸ , 119 ¹⁷	1035	43 ⁸⁴ , 85
	589-592	112 ⁵ , 114 ³	1038	43 ⁸²
		115 ⁸	1050	32 ²³ , 43 ⁸⁵ , 86
	592	14 ²⁵ , 115 ⁹	1051	39 ⁶⁵ , 43 ⁸⁵ , 44 ⁹¹ ,
	593	103 ¹⁰ , 12		119 ¹⁵
	593-596	98 ¹³ , 99 ¹⁵	1054	43 ⁸⁶
	596	103 ¹⁰ , 12	1055	117 ³
	601	10 ⁵ , 11 ¹¹ , 44 ⁹¹ , 59 ⁴	1078-1083	119 ¹⁶
	608	35 ⁴³ , 37 ⁵⁴ , 111 ³	1114	44 ⁹¹ , 119 ¹⁵

Mansi τ. XII στ.	1115	14 ²⁶ , 39 ⁶⁵
	1118	42 ⁷⁸
	1119	43 ⁸²
τ. XIII στ.	1	44 ⁹¹ , 119 ¹⁵
	1 ἐπ.	43 ⁸³
	1-486	117 ¹
	133	120 ²⁰
	133-156	120 ²⁰
	136	120 ²⁰
	157	44 ⁹¹ , 119 ¹⁵
	164	43 ⁸⁵
	196	43 ⁸⁵
	204	44 ⁹¹ , 119 ¹⁵
	365	44 ⁹¹
	365-373	119 ¹⁵
	380-397	121 ²⁵
	393	120 ¹⁸
	413	44 ⁹¹
	474	31 ¹⁹ , 47 ¹⁰⁵
	497-758	117 ¹
τ. XIV στ.	117	106 ⁵
	133	106 ⁵
τ. XVI στ.	17 ἐπ.	43 ⁸³
	17-196	117 ¹
	37	35 ⁴²
	38	32 ²³ , 43 ⁸⁵
	38-41	38 ⁵⁷
	42	35 ⁴²
	43	35 ⁴²
	45	60 ⁹ , 65 ³⁹ , 117 ³
	54	61 ¹⁰
	55	65 ³⁹ , 102 ⁶
	57	65 ³⁵
	76	61 ¹⁰ , 63 ²⁵ , 64 ²⁷ , 65 ³⁵
	77 ἐπ.	43 ⁸³
	79	117 ³
	87	39 ⁶² , 63, 42 ⁷⁷
	88	39 ⁶¹ , 41 ⁷⁴
	89-92	41 ⁷⁴
	90	42 ⁷⁷
	92	117 ³
	97	69 ⁵²
	100	72 ¹⁰ , 73 ¹¹
	136	49 ¹¹³ , 106 ⁵
	138	112 ⁵ , 114 ³ , 115 ⁸
	139	65 ³⁵
	140	61 ¹⁰ , 62 ¹⁹ , 65 ³⁵
	140-141	65 ³⁹
	141	95 ³⁷

	142	95 ³⁷
	149	14 ²⁶
	150	35 ⁴³ , 37 ⁵⁰ , 55
	152	47 ¹⁰⁵ , 50 ¹¹⁴ , 51 ¹¹⁹
	153	14 ²⁶
	155	49 ¹¹³ , 50 ¹¹⁴
	156	106 ⁴
	189	118 ¹⁰ , 11, 121 ²⁵
	189-196	120 ¹⁹ , 121 ²⁵
	190	121 ²⁵
	296	61 ¹⁰
	300	61 ¹⁰ , 63 ²⁰ , 93 ²²
	309	119 ¹⁴
	309 ἐπ.	43 ⁸³
	309-409	117 ¹
	312	30 ¹⁵
	320	32 ²³ , 35 ⁴²
	320-321	38 ⁵⁷
	321	35 ⁴²
	324	60 ⁹ , 65 ³⁵
	329	35 ⁴² , 51 ¹²⁰ , 61 ¹⁰ , 65 ³⁵ , 39, 102 ⁶
	340	61 ¹⁰ , 63 ²⁵ , 35, 64 ²⁷ , 69 ⁵⁵
	341	95 ³⁵
	348	39 ⁶² , 42 ⁷⁷
	349	39 ⁶¹ , 63, 41 ⁷⁴
	349-353	41 ⁷⁴
	352	42 ⁷⁷
	357	28 ⁹ , 42 ⁸⁰
	360	72 ¹⁰ , 73 ¹¹
	384	49 ¹¹³ , 106 ⁵
	385	112 ⁵ , 114 ³ , 115 ⁸
	388	61 ¹⁰ , 62 ¹⁹ , 65 ³⁵ , 39, 95 ³⁷
	389	95 ³⁷
	396	14 ²⁶ , 35 ⁴³ , 37 ⁵⁰ , 55
	397	49 ¹¹³
	409	118 ¹⁰ , 11, 121 ²⁵
	416	101 ²
τ. XVII A στ.	373-524	117 ¹
	380	43 ⁸⁵
	392	44 ⁸⁹
	393	28 ⁹ , 42 ⁸⁰ , 119 ¹⁵
	449	119 ¹⁵
	468	28 ⁹ , 42 ⁸⁰
	476	119 ¹⁵
	493	119 ¹⁵
	496	60 ⁵ , 9, 65 ³⁵ , 66 ⁴⁰
	497	62 ¹⁹ , 66 ⁴⁰

Mansi τ. XVII A στ. 504	43 ⁸⁵
508	28 ⁹ , 42 ⁸⁰
508 - 512	120 ¹⁹
512 - 513	119 ¹⁵
520	119 ¹⁵
Meyer, Hauptkunden	
σ. 142 (Reg. 745)	44 ⁹¹ , 56 ¹⁶
146 (Reg. 745)	96 ³⁸
153 (Reg. 874)	107
154 (Reg. 874)	40 ⁷⁰ , 41 ⁷⁷
Michel, Bischofsprozess	
σ. 451 (Grumel 884)	9 ² , 18 ¹⁰ , 32 ²⁵ , 35 ⁴⁰ , 36 ⁴⁵ , 49, 45 ⁹³ , 49 ¹⁰⁹ , 110, 60 ⁶ , 65 ³³ , 66 ⁴¹ , 68 ⁵⁰ , 85 ^{4,8}
M.M. τ. 4 σ. 315	53 ² , 56 ¹⁷ , 57 ²⁶ , 58 ²⁷ , 113 ⁹
316	54 ⁴ , 67 ⁴⁴ , 81 ³⁷
317	118 ⁹
τ. 6 σ. 99	118 ⁹
Oudot σ. 36 (Grumel 884)	9 ² , 18 ¹⁰ , 32 ²⁵ , 35 ⁴⁰ , 36 ⁴⁵ , 49, 49 ¹⁰⁹ , 110, 60 ⁶ , 66 ⁴¹ , 68 ⁵⁰ , 85 ^{4,8}
Παπαδοπούλου-Κε- ραμέως, Βογομιλικά	
σ. 721-722 (Grumel 1012)	38 ⁵⁸ , 39 ⁶¹ , 75 ⁴ , 79 ²⁴ , 98 ¹¹ , 99 ¹⁶ , 17, 105 ¹⁹
722-723 (Grumel 1014)	38 ⁵⁸ , 39 ⁶¹ , 97 ³
Παπαδοπούλου-Κε- ραμέως, Κερκυραϊκά	
σ. 347 (Grumel 1168)	35 ⁴³ , 40 ⁶⁸ , 103 ¹¹
Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα ἱεροσολ. σταχ. τ. 4	
σ. 109-113 (Grumel 1120)	100 ¹⁸
Petit, Documents	
ἀρ. II (Grumel 1109)	107, 35 ⁴³ , 46 ⁹⁸ , 117 ¹ , 120 ¹⁸ , 121 ²⁶
III (Grumel 1111)	46 ⁹⁸ , 49 ¹¹² , 118 ¹¹ , 121 ²⁶
IV (Grumel 1110)	107, 22 ¹ , 23 ⁴ , 43 ⁸⁶ , 46 ⁹⁸ , 79 ²⁷ , 98 ¹² , 100 ²⁰ , 103 ⁸ , 115 ⁶
P.G. PK'	
στ. 745 (Grumel 869)	69 ⁵³ , 54

P.G. PKZ'	
στ. 972 (Grumel 967)	11 ¹⁰ , 115 ⁶
973 (Grumel 967)	117 ²
977 (Grumel 967)	35 ⁴²
977-980 (Grumel 967)	40 ⁶⁶
980 (Grumel 967)	72 ⁷
P.G. PM'	
στ. 153 (Grumel 1038)	117 ⁵ , 118 ⁹
177-281	117 ¹
261	119 ¹⁸ , 121 ²⁶
265-272 (Grumel 1063, 1067)	106 ⁵
277 (Grumel 1073)	46 ⁹⁸
Πρακτικά συν. ἔτ. 815	117 ¹
Sakkélion, Documents inédits (Reg. 1130)	
σ. 115	9 ² , 32 ²⁵ , 26, 33 ²⁸ , 30, 85 ⁸
116	107, 11 ⁹ , 11, 114 ⁴
118	107, 11 ¹¹ , 33 ²⁸ , 30, 85 ⁷
119	9 ² , 32 ²⁵ , 85 ⁸
120	11 ⁹ , 85 ⁷
122	107, 11 ⁹ , 11, 85 ⁷
123	17 ⁵
124	75 ⁶
126	9 ² , 10 ⁶ , 32 ²⁵ , 27, 85 ^{8,9}
126-127	9 ² , 32 ²⁶
Σακελλίωνος, Πατρ. βιβλ.	
σ. 316 (Grumel 1041)	35 ³⁹
316-328	117 ¹
322 (Grumel 1041)	41 ⁷⁴
322-323 (Grumel 1041)	107 ⁹
323 (Grumel 1041)	41 ⁷⁴
325 (Grumel 1043)	61 ¹¹ , 63 ²⁵ , 64 ²⁶ , 67 ⁴⁴
325-327 (Grumel 1043)	65 ³⁷ , 66 ⁴⁰
326 (Grumel 1043)	52 ¹²⁵ , 65 ³⁵
327 (Grumel 1043)	66 ⁴⁰ , 120 ¹⁸ , 121 ²⁶
328 (Grumel 1043)	121 ²⁶
329	35 ³⁹ , 39 ⁵⁹
329-330	38 ⁵⁷
330	38 ⁵⁸ , 39 ⁶⁴
Σύντ. τ. 5	
σ. 31 (Grumel 853)	29 ¹⁴
33 (Grumel 834)	16 ⁵ , 32 ²⁴ , 39 ⁶¹ , 53 ¹ , 79 ²⁶ , 80 ³⁴ , 35, 86 ¹⁴ , 88 ²¹
34 (Grumel 834)	79 ²³
34-36 (Grumel 834)	41 ⁷⁶

Σύντ. τ. 5 σ. 36 (Grumel 834)	17 ⁵
36 (Grumel 844)	54 ⁶ , 56 ^{14,16}
37 (Grumel 844)	57 ²⁶
37 (Grumel 845)	54 ⁶ , 56 ^{14,16}
39 (Grumel 845)	14 ²⁵ , 79 ²⁶ , 80 ³⁴
49-50 (Grumel 888)	13 ²¹
55 (Grumel 903)	16 ⁵
57 (Grumel 933)	57 ²⁶
62-63 (Grumel 934)	31 ²²
63 (Grumel 934)	40 ^{67,71} , 44 ⁸⁸ , 45 ^{94,97} , 79 ²⁷ , 100 ²⁰
64 (Grumel 934)	39 ⁵⁹
64-65 (Grumel 934)	47 ¹⁰²
65 (Grumel 934)	45 ^{94,97}
77 (Grumel 1007)	10 ⁵ , 15 ³¹ , 22 ¹ , 23 ⁴ , 78 ²¹
81 (Grumel 1007)	12 ¹⁴
81-82 (Grumel 1007)	14 ²⁵ , 50 ¹¹⁵ , 66 ⁴² , 103 ¹⁹ , 107 ⁹
83 (Grumel 1011)	11 ¹² , 41 ⁷³ , 86 ¹²
84 (Grumel 1011)	37 ⁵⁵ , 45 ⁹⁶ , 86 ¹⁰ , 97 ³
85 (Grumel 1012)	86 ¹² , 98 ¹¹
85 έπ. (Grumel 1012)	33 ²⁹ , 99 ¹⁶
86 (Grumel 1012)	97 ³ , 98 ⁸
87 (Grumel 1012)	38 ⁵⁸ , 39 ⁶¹ , 86 ¹¹
88 (Grumel 1013)	10 ⁵ , 103 ¹²
88-89 (Grumel 1013)	22 ¹ , 23 ³
89 (Grumel 1013)	45 ⁹⁵
89-90 (Grumel 1013)	48 ¹⁰⁶ , 116 ⁴
90 (Grumel 1015)	45 ⁹⁵ , 75 ⁴
91 (Grumel 1015)	75 ⁴ , 95 ³⁵ , 105 ¹⁹
92 (Grumel 847)	16 ⁵ , 54 ^{6,8} , 56 ^{14,16} , 57 ²⁶ , 79 ²⁶ , 80 ³⁴
103 (Grumel 1193)	54 ⁶ , 55 ⁹ , 56 ¹⁴ , 16
105 (Grumel 1193)	53 ^{1,2} , 54 ⁸ , 57 ²⁶
307 έπ. (Reg. 1351)	50 ¹¹⁵
308 (Reg. 1351)	66 ⁴³
309 (Reg. 1351)	35 ³⁹ , 36 ⁴⁴ , 66 ⁴³ , 102 ⁵
Uspenskij, Δίεξη σ. 30-66	117 ¹
31 (Reg. 1079)	30 ¹⁷ , 31 ²² , 119 ¹⁶
33 (Reg. 1079)	29 ¹³
33 έπ. (Reg. 1079)	67 ⁴⁵
36 (Grumel 926)	31 ²² , 119 ¹⁶
37 (Grumel 926)	17 ⁵ , 38 ⁵⁷
38 (Grumel 926)	31 ²¹ , 34 ³⁵ , 45 ⁹³

39 (Reg. 1078)	12 ¹⁷
40 (Reg. 1078)	12 ¹⁷
39-40 (Reg. 1078)	102 ⁷
41 (Reg. 1078)	45 ^{94,97} , 46 ¹⁰¹ , 47 ¹⁰² , 48 ¹⁰⁷
56-58 (Reg. 1078)	31 ¹⁸
57-58 (Reg. 1078)	48 ¹⁰⁵ , 106
59 (Reg. 1078)	17 ^{5,8} , 18 ¹¹ , 30 ¹⁸ , 38 ⁵⁸ , 105 ¹⁹
59-60 (Reg. 1078)	48 ¹⁰⁵
60 (Reg. 1078)	33 ²⁹ , 83 ⁴⁶
61 (Reg. 1078)	104 ¹⁴ , 119 ¹⁶
63 (Grumel 927)	31 ²² , 48 ¹⁰⁵ , 67 ⁴⁵ , 119 ¹⁶
63-64 (Grumel 927)	29 ¹³
64-65 (Grumel 927)	88 ²²
65 (Grumel 927)	106 ⁴
66 (Grumel 927)	18 ⁹ , 31 ²¹ , 34 ³⁵ , 45 ⁹³ , 48 ¹⁰⁸ , 80 ³³ , 88 ²¹

Φιλολογικαὶ καὶ θεολογικαὶ πηγαι

Ἀκροπ. Χρον. 50	111 ⁵
Ἀλεξάνδρου Νικαίας (έκδ. Darrouzès)	
έπιστ.	1 25 ¹⁹ , 52 ¹²⁶ , 72 ⁹ , 120 ²²
	4 18 ³ , 71 ⁵ , 72 ⁹
	5 52 ¹²⁶ , 71 ⁵ , 108 ¹⁰
	6 52 ¹²⁶ , 71 ⁵
	9 72 ⁹
	10 94 ²⁴ , 108 ¹⁰
	11 38 ⁵⁷
	12 120 ²²
	14 18 ² , 21 ²³ , 52 ¹²⁶ , 72 ⁹
	16 71 ⁵
Ἀλεξιάς III 5,4-5	13 ¹⁸ , 24
V 9,6	29 ¹³
XIII 1,6	16 ⁴
XV 8,4	67 ⁴³ , 102 ⁵
XV 8,5	67 ⁴³ , 102 ⁵ , 104 ¹⁴
XV 8,6	25 ¹⁹ , 102 ⁵
Ἀρέθου Κρισ. έπιστ.	
(έκδ. Λάμπρου) σ. 207	114 ⁶
Ἀτταλ. σ. 63	15 ³⁰ , 25 ¹⁹ , 26 ²²
	93 103 ¹¹
	259 69 ⁵²
	279 15 ²⁹
Βίος Ἀθωνασίου τοῦ έν τῷ Ἀθῶ, 36 (έκδ. Petit)	107, 163, 17 ⁵ , 60 ⁸

Βίος Εὐθυμίου (ἔκδ. Karlin-Hayter),	13	25 ¹⁹ , 26 ²² 14 15 ³⁰ , 114 ⁶ 18-19 15 ³⁰	Γερμανοῦ Α' ἐπιστ. 2 (Grumel 328) ἐν P.G. 4H' στ. 161 22 ¹ , 23 ⁵ , 107 ⁸ Γρηγορίου Α' (πάπα) ἐπιστ. VI 66 ἐν P.L. LXXVII στ. 850 23 ³ 'Εγκώμιον Θεοδώρου Τήρωνος (ἔκδ. Sigalas) σ. 73 110 ² Εὐαγγέριον, 'Εκκλ. ἱστ. V 18 14 ²⁶ , 100 ²³ VI 7 11 ⁸ , 22 ² Εὐθυμίου Ν. Πατρῶν ἐπιστ. (ἔκδ. Τρόν) σ. 203 ἐπ. 45 ⁹³ , 66 ⁴⁰ , 96 ¹ 'Εφραίμ 4761 120 ²⁴ Ζωναρᾶς XV 7,14 120 ²⁴ XV 7,22 99 ¹⁷ , 108 ¹⁹ XVI 1,23 20 ¹⁶ XVI 1,23 - 27 29 ¹² XVI 1,26 - 27 112 ¹ XVI 4,33 - 34 25 ¹⁹ , 26 ²² XVI 13,29 25 ¹⁹ , 26 ²² XVI 24,21 92 ¹⁶ , 99 ¹⁷ XVIII 5,4 25 ¹⁹ , 26 ²² XVIII 5,5 15 ³⁰ XVIII 5,11 27 ⁵ Θεοδώρου Νικαίας (ἔκδ. Darrouzès) ἐπιστ. 1 9 ² , 22 ²⁴ , 24 ¹² , 32 ²⁵ , 85 ⁸ 2 16 ² 24 16 ² , 17 ⁵ 26 18 ³ 40 9 ² , 32 ²⁵ , 85 ⁸ Θεόδ. Σκουτ. σ. 179 25 ¹⁹ 180-181 102 ⁵ 232 73 ¹² 302 120 ²⁴ 316 25 ¹⁹ 317 15 ³⁰ , 25 ¹⁹ Θεοδώρου Στουδίτου ἐν P.G. 4Θ' ἐπιστ. 21 27 ² 22 27 ² 38 31 ¹⁹ , 47 ¹⁰⁵ 48 62 ¹⁶ , 68 ⁵² Θεοδώρου Στουδίτου, 'Επιτάφιος Πλάτωνος ἐν P.G. 4Θ' στ. 840 68 ⁵² Θεοφ. σ. 241 68 ⁵² 338 68 ⁵² 407 15 ³⁰
Βίος Ἰγνατίου ἐν P.G. PE' στ. 513 18 ² , 22 ² 517 61 ¹⁰ , 63 ²⁴ , 65 ³⁵ , 38, 92 ¹⁶ , 101 ² 520 42 ⁷⁷ 521 101 ² 544 30 ¹⁵ 545 68 ⁵²	Βίος Ἰλαρίωνος ἐν Synax. Eccl. CP. σ. 733/4 26 ²¹ Βίος Ἰωάννου Ἐλεήμ. (ἔκδ. Delehaye) σ. 58 56 ²¹ Βίος Ἰωάννου Ἐλεήμ. (ἔκδ. Gelzer) σ. 72 16 ⁴ , 17 ⁵ 88 110 ² Βίος Κωνσταντίνου (ASS. Nov. IV), 24 26 ²¹ Βίος Λεοντίου (ἔκδ. Μακκαρίου τοῦ Χρυσσοκεφάλου) σ. 419 11 ¹² , 63 ²⁰ Βίος Λέοντος Κατάνης (ἔκδ. Febr. III) σ. 225 111 ⁴ Βίος Λέοντος Κατάνης (ἔκδ. Latysev) σ. 25 111 ⁴ Βίος Νικηφόρου (ἔκδ. C. de Boor) σ. 193 60 ⁹ , 63 ²⁵ , 64 ²⁶ , 27, 65 ³⁵ 196 15 ³⁰ 197-198 15 ³⁰ Βίος Πέτρου τοῦ ἐν 'Ατρώα (ἔκδ. Laurent), 64,7 75 ⁸ Βίος Στεφάνου τοῦ Νέου ἐν P.G. P' στ. 1125 10 ⁷ Βίος Συμεῶνος (ἔκδ. Hausherr), 54,4 12 ¹⁸ 82,3 30 ¹⁶ 82,17 38 ⁵⁸ , 84 ² 82,19-23 77 ¹⁷ , 103 ⁸ 88,3 112 ³ 94,14 38 ⁵⁷ Γενέσ. IV σ. 83 20 ¹⁶ , 29 ¹² , 112 ¹ 84 112 ¹		

Θεοφ. σ. 433		10 ⁵	(ἐκδ. Λάμπρου)	55 ¹³
439		99 ¹⁷	Νεοφύτου, Ἀσκητικά	
Θεοφ. Συνεχ. IV 3	22 ² , 23 ⁴ , 92 ¹⁸ , 112 ²		(ἐκδ. Χατζηϊωάννου)	
IV 10	10 ⁷ , 29 ¹² , 112 ¹		κεφ. ζ'	13 ²⁰ , 104 ¹³
IV 31	25 ¹⁹ , 26 ²²		Νικήτα Ἀγκύρας,	
VI 24	25 ¹⁹ , 26 ²²		Λόγος (ἐκδ. Darrouzès) σ. 232	10 ⁷ , 51 ¹²¹
Ἰγνατίου Νικαίας			Νικήτα Ἡρακλείας,	
ἐπιστ. 11 (ἐκδ. Γεδεών)	24 ¹⁰		Λόγος (ἐκδ. Darrouzès) σ. 276-304	42 ⁷⁹
Ἰωάννου Δαμασκ.			Νικ. Χων. σ. 107	73 ¹²
ἐπιστ. 21 ἐν P.G. 4E'	106 ⁵		277	120 ²⁴
Ἰωάννου Ἐφέσου,			314	25 ¹⁹
Hist. eccl. III 1,14	26 ²¹		315	15 ³⁰ , 25 ¹⁹
III 1,15	26 ²¹		651	26 ¹⁹ , 62 ¹⁹
III 1,17	26 ²¹		652	49 ¹¹¹
III 1,23	26 ²¹		Νικηφ. ἱστ. σ. 58	15 ³⁰
III 1,31	26 ²¹		74	99 ¹⁷
III 2,2	26 ²¹		Νικηφ. Βρυέν. II 28	69 ⁵²
III 2,13	26 ²¹		Νικηφ. Καλλ. Ξανθ.,	
III 2,14	26 ²¹		Ἐκκλ. ἱστ. XVIII 4	14 ²⁶ , 100 ²³
III 2,42	26 ²¹		XVIII 12	11 ⁸ , 22 ²
III 4,12	14 ²⁶		Νικολάου Α' ἐπιστ.	
III 4,37	68 ⁵²		ἐν Oudot ἀρ. I	
III 4,41	101 ³		(Grumel 632)	15 ³⁰
Ἰωάννου Μόσχου, Λειμὼν			Νικολάου Α'	
ἐν P.G. ΠΖ' III στ. 2885	110 ²		ἐν P.G. ΠΙΑ'	
Ἰωάννου Νικίου, Χρον.			ἐπιστ. 32 (Grumel 635)	16 ¹ , 17 ⁵ ,
(ἐκδ. Zotenberg) κεφ. 120	68 ⁵²		74 (Grumel 774)	52 ¹²⁶
Ἰωάννου Τζέτζου, Ἱστορία			105 (Grumel 784)	69 ⁵⁷
XIII ἱστ. 489 στίχ. 487-491	16 ⁴		113 (Grumel 706)	48 ¹⁰⁹
Κίνναμος II 10	10 ⁷ , 23 ² , 50 ¹¹⁵ , 66 ⁴³		124 (Grumel 748)	14 ²⁸
II 18	14 ²⁶ , 15 ²⁹		129 (Grumel 747)	95 ³²
VI 2	10 ⁵ , 17 ⁵ , 22 ¹ , 31 ¹⁹ , 46 ⁹⁸		140 (Grumel 779)	72 ⁸
Λέων δίαχ. III 9	14 ²⁶		143 (Grumel 764)	14 ²⁶
X 2	10 ⁷		157 (Grumel 725)	38 ⁵⁸ , 45 ⁹⁵ ,
Μιχ. Γλου. IV σ. 564	10 ⁷			60 ⁶ , 63 ²⁵ ,
569	92 ¹⁶ , 99 ¹⁷			66 ⁴⁰
Μιχαήλ Σύρου,			Νίκωνος «Μετανοεῖτε»,	
Χρονικὸν X 2	16 ⁵ , 18 ¹¹		Διαθήκη (ἐκδ. Γαλα-	
X 3	10 ⁷ , 26 ²¹		νοπούλου) σ. 213	26 ²⁴
XI 14	29 ¹² , 33 ³⁰ , 35 ⁴³		Πέτρου Σικελιώτου,	
XI 23	61 ⁹ , 63 ²⁰		Ἱστορία Μνησίων, 29	
XII 1	48 ¹⁰⁵ , 52 ¹²⁴		ἐν P.G. ΠΔ'	22 ¹ , 23 ⁵ , 106 ⁴
XIII 6	69 ⁵²		Scriptor inc. σ. 357	60 ⁹
XV 2	69 ⁵²		359	15 ³⁰
XX 1	48 ¹⁰⁶		Σκυλ. Κεδρ. II σ. 147	10 ⁷ , 20 ¹⁶ , 29 ¹²
Μιχ. Χωνιάτου			147-148	11 ²¹
ἐπιστολή (ἐκδ. Λάμπρου)	45 ⁹³ , 46 ⁹⁷ ,		172	25 ¹⁹ , 26 ²²
	47 ¹⁰⁵ , 66 ⁴⁰		265	25 ¹⁹ , 26 ²²
Μιχ. Χωνιάτου,				
Λόγος εἰς πατρ. Μιχαήλ Α'				

Σουλ.-Κεδρ. II σ. 352	92 ¹⁶	Υ'ελλοῦ, Ἐγκωμια-	
352-353	99 ¹⁷	στικός λόγος (ἐκδ.	
644	15 ³⁰ , 25 ¹⁹ , 26 ²²	Σάθρα) σ. 373	25 ¹⁹ , 26 ²²
Ταρασίου ἐπιστολή		Υ'ελλοῦ, Ἡ πρὸς τὴν	
(ἐκδ. Pitra) (Grumel 365)	13 ¹⁸ , 20,	σύνοδον κατηγορία	
	104 ¹³	τοῦ ἀρχιερέως (ἐκδ.	
Φωτίου, Contra Manichaeos		Kurtz-Drexl) σ. 232-328	17 ⁵ , 6, 8
I 19 ἐν P.G. PB'	22 ¹ , 23 ³ , 106 ⁴	232	76 ⁸
Tahya σ. 715	11 ⁷	234	71 ⁶
Φωτίου (ἐκδ. Βαλέττα)		Υ'ελλοῦ, Περί	
ἐπιστ. 80 (Grumel 539)	24 ¹² , 74 ¹	παράδοξων	
82 (Grumel 542)	71 ¹ , 105 ¹⁸	ἀναγνωσμάτων	
161	9 ¹ , 18 ³ , 89 ²	(ἐκδ. Westermann) σ. 144-145	111 ⁴
211	18 ³	Υ'Συμ. Μάγ. σ. 648	22 ² , 23 ⁴ , 92 ¹⁸ , 112 ²
Φωτίου ἐπιστολή		652	112 ¹
(ἐκδ. Jager) σ. 447 (Grumel 469)	90 ⁶	667	25 ¹⁹ , 26 ²²

ΠΙΝΑΞ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΩΝ *

'Αδαμάντιου 'Αδ.	110 ¹	Czebe Gy.	111 ⁵
Alexander P.	117 ¹		
Altaner B.	6	Dain A.	5, 63 ²² , 92 ¹² , 14, 108 ¹² , 127
'Αποστολόπουλος Μ.	127	Darrouzès J.	107, 16 ² , 18 ² , 3, 21 ²⁰ , 22 ²⁴ , 24 ¹² , 25 ¹⁹ , 32 ²⁵ , 38 ⁵⁷ , 42 ⁷⁹ , 51 ¹²¹ , 52 ¹²⁶ , 71 ⁵ , 72 ⁹ , 94 ²⁴ , 108 ¹⁰ , 110 ²² , 120 ²² , 125
Βαλέττας 'Ιω.	91, 18 ³ , 24 ¹² , 74 ¹ , 89 ² , 105 ¹⁸ , 128	Delehay H.	56 ²¹
Beck H.-G.	14 ²⁶ , 27, 221, 23 ³ , 31 ¹⁹ , 61 ¹² , 111 ³ , 123	Δημητράκου Ν.	110 ¹
* Bekker I.	124, 127, 128, 129	* Dölger F.	5, 6, 44 ⁹¹ , 53 ² , 56 ¹⁶ , 57 ²⁴ , 58 ²⁸ , 76 ¹⁰ , 11 ¹² , 13, 77 ¹³ , 81 ³⁷ , 83 ⁴⁹ , 84 ⁵⁰ , 86 ¹³ , 88 ²⁴ , 89 ³ , 97 ⁵ , 100 ²⁰ , 113 ⁷ , 114 ³ , 125, 128
* Bidez J.	125	* Drexler Fr.	128
* Bompaire J.	56 ¹⁸ , 80 ²⁹ , 81 ³⁵ , 123		
Boon A.	51 ¹¹⁸	Ferrari dalle	
* Boor C. de	15 ³⁰ , 60 ⁹ , 63 ²⁵ , 64 ²⁷ , 65 ³⁵ , 124, 127, 129	Spade G.	97 ⁵
Brătianu G.I.	4 ²	Ferrini C.	5
Bréhier L.	10 ⁷ , 15 ³⁰	Ficker G.	11 ¹² , 46 ⁹⁹ , 60 ⁸ , 69 ⁵² , 91 ⁸ , 125
* Brooks E.W.	125	Fragistas Ch.	89 ² , 3, 92 ¹² , 14
* Büttner-Wobst Th.	130		
		Γαλανόπουλος Μελ.	26 ²⁴
* Chabot J.B.	126	Γεδεών Μ.	24 ¹⁰ , 125
Chalandon F.	48 ¹⁰⁶	Gelzer H.	16 ⁴ , 43 ⁸² , 110 ²
Χατζηγιάννου 'Ι.	104 ¹³	Γούδας Μ.	54 ² , 56 ¹⁷ , 82 ⁴³
Χριστοφιλόπουλος 'Αν.	31, 16 ⁵ , 38 ⁵⁸ , 73 ¹⁴ , 78 ¹⁹ , 87 ¹⁵ , 93 ¹⁹ , 125	Grabler F.	26 ¹⁹
Χριστοφιλόπουλου Αίχ.	4 ³ , 23 ² , 43 ⁸² , 85, 124	Grumel V.	125
Χρυσόκεφαλος Μιχαήλ.	11 ¹² , 63 ²⁰	* Guillou A.	115 ⁸ , 123
* Clercq C. de	127		
* Collomp P.	123	Halkin Fr.	7
Croce I.	5		

* Οί δι' ἀστερίσκου σημειούμενοι εκδόται δέον νά θεωρηθούνη ἀναφερόμενοι καί εις τάς σελίδας, εις τάς οποίας συμφώνως πρός τάς έν τῷ πίνακι πηγῶν καταχωρίσεις γίνεται μνεία τῶν ὑπ' αὐτῶν εκδοθέντων ἔργων. Τῇ βοήθειᾳ τοῦ αὐτοῦ πίνακος εἶναι δυνατόν νά εὐρεθοῦν αἱ εις τὰ ἔργα τῶν Grumel καί Mansi παραπομπαί, ἡ πλήρης παράθεσις τῶν ὁποίων ἐκρίθη ένταῦθα ἄσκοπος ἔνεκα τῆς εις πάσας σχεδόν τάς σελίδας τῆς παρούσης μελέτης ἐπαναλήψεώς των.

* Hase C.B.	126
Hausherr Ir.	12 ¹⁸ , 30 ¹⁶ , 38 ⁵⁷ , 58, 77 ¹⁷ , 84 ² , 103 ⁸ , 112 ³ , 124
Heimbach G.E.	5, 27 ³ , 54 ¹⁰ , 62 ¹⁷ , 18, 74 ¹⁶ , 2, 125
* Heisenberg A.	124
Herman E.	5, 114 ⁵
Hörmann-de Stepski	
- Doliwa St.	5
Holtzmann W.	51 ¹²⁰ , 65 ³⁶
Holwerda D.	4
Jager (L' Abbé)	90 ⁶
Jedin H.	124
Joannou P.-P.	4, 12 ¹⁷ , 27 ² , 33 ²¹ , 40 ⁶⁵ , 42 ⁷⁹ , 44 ⁹⁰ , 47 ¹⁰³ , 71 ² , 93 ¹⁹ , 126
Justellus H.	5, 27 ³ , 32 ²⁶ , 55 ¹⁰ , 62 ¹⁷ , 74 ² , 130
Karayannopoulos J.	76 ¹⁰ , 77 ¹³
Karlin-Hayter P.	15 ³⁰ , 25 ¹⁹ , 114 ⁶ , 124
Kaser M.	36 ⁴⁹ , 60 ⁷ , 126
Kiesling Th.	16 ⁴
Κόντος Κ.Σ.	33 ²⁸
* Korablev B.	123
Κοτσώνης Ίερώνυμος	87 ¹⁷
Κουγέας Σ.	34 ³⁸ , 38 ⁵⁷ , 39 ⁶⁰ , 64, 50 ¹¹⁶ , 85 ⁶ , 114 ⁶ , 126
Κουκουλές Φ.	110 ¹
* Kraemer J.	128
* Kratchkovsky I.	130
Kroll G.	123
Krüger P.	123
* Kurtz Ed.	123, 128
* Lachmann C.	125
Lampe G. W. H.	38 ⁵⁶
Λάμπρος Σ.	32 ²⁵ , 45 ⁹³ , 46 ⁹⁷ , 47 ¹⁰⁵ , 55 ¹³ , 66 ⁴⁰ , 114 ⁶ , 126
Λαμπρίδης Ό.	16 ⁴
Latyšev B.	111 ⁴
Laurent V.	31 ²¹ , 38 ⁵⁸ , 52 ¹²² , 75 ⁸ , 77 ¹⁵ , 103 ¹⁰ , 126
* Leib B.	124
* Lemerle P.	123
Le Quien M.	14 ²⁹
* Mai A.	125
Mansi J.D.	126
Marc P.	6
* Martin J.B.	126

Μάτσης Ν.	17 ⁵ , 54 ⁷ , 8
Meester Pl. de	6
* Meineke A.	126, 127
Mercati I.	5
Merklein A.	93 ¹⁹
Meyer Ph.	107, 40 ⁷⁰ , 41 ⁷⁷ , 44 ⁹¹ , 56 ¹⁶ , 96 ³⁸ , 123, 126
Michel A.	17 ⁶ , 18 ¹⁰ , 32 ²⁵ , 35 ⁴⁰ , 36 ⁴⁵ , 49, 45 ⁹³ , 49 ¹⁰⁹ , 60 ⁶ , 65 ³³ , 66 ⁴¹ , 68 ⁵⁰ , 85 ⁴ , 127
* Migne J.P.	128
* Miklosich Fr.	127
Milasch N.	21 ²⁰ , 27 ² , 93 ¹⁹ , 127
Mitteis L.	100 ²²
Mommson Th.	123
Moravcsik Gy.	6
Μουρατίδης Κ.	24 ⁹
* Müller J.	127
Noailles P.	5, 63 ²² , 92 ¹² , 14, 108 ¹² , 127
Ostrogorsky G.	4 ² , 117 ¹
Oudot J.	15 ³⁰ , 18 ¹⁰ , 32 ²⁵ , 35 ⁴⁰ , 36 ⁴⁵ , 49, 60 ⁶ , 66 ⁴¹ , 68 ⁵⁰ , 85 ⁴ , 127
Παναγιωτάκος Π.	40 ⁶⁹ , 56 ¹⁶ , 103 ⁹ , 127
Παπαδόπουλος-Κε- ραμείς Ά.	7, 35 ⁴³ , 38 ⁵⁸ , 39 ⁶¹ , 40 ⁶⁸ , 75 ⁴ , 79 ²⁴ , 97 ³ , 98 ¹¹ , 99 ¹⁶ , 17, 100 ¹⁸ , 103 ¹¹ , 105 ¹⁹ , 128
Παπαρηγόπουλος Κ.	13 ¹⁸
Pargoire J.	24 ¹⁰
* Parmentier L.	125
Pavlov A.	13 ¹⁸ , 14 ²⁷ , 20 ¹⁶ , 70 ⁵⁷ , 74 ¹ , 100 ¹⁸ , 104 ¹⁵ , 108 ¹⁰
* Petit L.	107, 16 ³ , 22 ¹ , 23 ⁴ , 35 ⁴³ , 43 ⁸⁶ , 46 ⁹⁸ , 49 ¹¹² , 60 ⁸ , 74 ¹ , 79 ²⁷ , 100 ²⁰ , 103 ⁸ , 115 ⁶ , 117 ¹ , 118 ¹¹ , 120 ¹⁸ , 121 ²⁶ , 123, 126, 128
Πετρακάκος Δ.	26 ²¹ , 51 ¹¹⁸ , 56 ¹⁶
Pitra J.B.	13 ¹⁸ , 25 ¹⁸ , 74 ¹ , 75 ⁸ , 87 ¹⁸ , 104 ¹³ , 111 ⁵ , 116 ² , 128
Πλαγιάννης Δ.	117 ²
* Ποτλός Μ.	129

* Παλλης Γ.Α.	129
Παλλης Κ.	92 ¹⁹ , 94 ²⁹ , 108 ¹⁰ , 128
* Regel W.	123
Revillout E.	82 ⁴¹ , 105 ²
* Rouillard G.	6, 123

Sachau Ed.	54 ³ , 5, 56 ¹⁷ , 82 ⁴¹ , 84 ⁵¹ , 85 ⁴ , 88 ²³ , 91 ⁸ , 95 ³¹ , 101 ⁴ , 108 ¹¹ , 115 ⁷ , 128

Σακελλίων Ι.	10 ⁶ , 7, 11 ⁹ , 17 ⁵ , 32 ²⁵ , 26, 35 ³⁹ , 38 ⁵⁷ , 58, 39 ⁵⁹ , 64, 41 ⁷⁵ , 52 ¹²⁵ , 61 ¹¹ , 63 ²⁵ , 65 ³⁵ , 37, 66 ⁴⁰ , 67 ⁴⁴ , 75 ⁶ , 85 ⁷ , 107 ⁹ , 114 ⁴ , 117 ¹ , 120 ¹⁸ , 121 ²⁶ , 128

Σάθας Κ.	25 ¹⁹ , 129

Scheltema H.J.	4

Schlosser F.C.	42 ⁷⁸

Schneider A.M.	6

Schöll R.	123

Schwartz Ed.	42 ⁸⁰

Schwind Fr. Freiherr v.	76 ¹²

Seidl E.	5

Serruys D.	117 ¹

Sigalas A.	110 ²

Simon D.	8 ⁵

Steinwenter A.	3 ¹ , 78 ²⁰ , 82 ⁴¹ , 93 ¹⁹ , 105 ² , 108 ¹³ , 129

Στεφανίδης Β.	15 ³⁰

Stephanou P.É.	29 ¹³ , 31 ²¹ , 46 ¹⁰¹ , 67 ⁴⁵ , 129

* Ternovskij F.	123

Tiftlioglu V.	47 ¹⁰² , 114 ⁴

Τουρτογλου Μ.	20 ¹⁴ , 92 ¹⁵

Τρεβ Μ.	45 ⁹³ , 66 ⁴⁰ , 96 ¹

Τρωϊζνος Σ.	12 ¹³ , 16 ⁴ , 17 ⁷ , 19 ⁵ , 21 ²² , 24 ¹¹ , 26 ²⁰ , 28 ⁷ , 9, 36 ⁴⁵ , 41 ⁷⁵ , 52 ¹²³ , 57 ²² , 64 ³⁰ , 71 ⁴ , 74 ¹ , 80 ³¹ , 84 ¹ , 89 ¹ , 95 ³⁶ , 98 ¹⁴ , 104 ¹⁶ , 105 ¹ , 107 ⁷ , 109 ¹⁷ , 120 ²³ , 129

Uspenskij F.	12 ¹⁷ , 17 ⁵ , 8, 18 ⁹ , 11, 12, 29 ¹³ , 30 ¹⁷ , 31 ¹⁸ , 21, 22, 33 ²⁸ , 34 ³⁵ , 38 ⁵⁷ , 58, 45 ⁹³ , 94, 47 ¹⁰² , 48 ¹⁰⁵ , 106, 108, 67 ⁴⁵ , 80 ³³ , 83 ⁴⁶ , 88 ²¹ , 22, 102 ⁷ , 104 ¹⁴ , 105 ¹⁹ , 106 ⁴ , 117 ¹ , 119 ¹⁶ , 129

Van der Wal N.	4

Vašica J.	90 ³

* Vasiliev A.	130

Voellus G.	5, 27 ³ , 32 ²⁶ , 55 ¹⁰ , 62 ¹⁷ , 74 ² , 130

Wenger L.	64 ²⁸ , 71 ³

Westermann A.	111 ⁴

* Ζέπος Γ.Δ.	4, 125

* Ζέπος Η.	125

Zhishman J.	28 ⁹ , 43 ⁸⁷ , 46 ¹⁰¹ , 61 ¹² , 130

Zotenberg H.	68 ⁵²

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.
Εισαγωγή	3
§ 1. Περί τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποινικῆς διώξεως γενικῶς	9
§ 2. Τὸ ἔγγραφον τῆς κατηγορίας	16
§ 3. Κατήγορος καὶ ἱκανότης πρὸς τὸ κατηγορεῖν	18
§ 4. Μέτρα λαμβανόμενα πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς διαδικασίας	22
§ 5. Ἡ ποινικὴ διαδικασία	27
§ 6. Ἡ διαδικασία κατὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἰδιωτικῶν διαφορῶν	53
§ 7. Ἡ κλήτευσις	58
§ 8. Ὁ νόμιμος ἀποκλεισμός καὶ ἡ ἐξαίρεσις τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστῶν	70
§ 9. Ἡ διάταξις τῆς ἀποδείξεως καὶ ἡ ἐν γένει διεξαγωγή αὐτῆς	74
§ 10. Τὸ βάρος τῆς ἀποδείξεως	84
Τὰ καθ' ἑκαστον ἀποδεικτικὰ μέσα	
§ 11. Οἱ μάρτυρες	89
§ 12. Ἡ διεξαγωγή τῆς μαρτυρικῆς ἀποδείξεως	96
§ 13. Ἡ ὁμολογία	101
§ 14. Ὁ ὄρκος τῶν διαδίκων	105
§ 15. Ἡ θεοκρισία	110
§ 16. Ἡ αὐτοψία	112
§ 17. Τὰ ἔγγραφα	114
§ 18. Τὰ τεκμήρια	116
§ 19. Τὰ πρακτικὰ	117
Βραχυγραφίαι	123
Πίναξ πηγῶν	131
Πίναξ νεωτέρων συγγραφέων καὶ ἐκδοτῶν	144

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

σ. 22 στ'χ. 36 ἀντὶ XVII 12 γρ. XVIII 12
27 ἀντὶ 429⁵⁻⁹ » 492⁵⁻⁹

ΜΟΝΟΤΥΠΙΚΑΙ-ΔΙΝΟΤΥΠΙΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ
Μ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ
ΡΗΓΑ ΠΑΛΑΜΗΔΟΥ 5 - ΑΘΗΝΑΙ
